

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK
GEREKÇELİ KARAR HAKKI VE HUKUK DAVALARINDA
BİREYSEL BAŞVURU UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL DEMİRCİ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ANKARA, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK
GEREKÇELİ KARAR HAKKI VE HUKUK DAVALARINDA
BİREYSEL BAŞVURU UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL DEMİRCİ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED SAİD BİLAL

ANKARA, 2024

ONAY SAYFASI

İsmail DEMİRCİ tarafından hazırlanan “Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Gerekçeli Karar Hakkı ve Hukuk Davalarında Bireysel Başvuru Uygulaması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Said BİLAL	KABUL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Murat EKİNCİ	KABUL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet GÜLLER	KABUL	Hacettepe Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 28.06.2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı’nda yüksek lisans tezi olması için gereken şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür
Vekili

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. (01.07.2024)

İsmail DEMİRCİ

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma sürecinde kıymetli katkılarıyla çalışmaya derinlik kazandıran değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Said BİLAL'e, tez savunma jürisinde yer alarak görüş ve önerileriyle çalışmanın zenginleşmesine katkı sunan değerli jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Murat EKİNCİ ve Dr. Öğr. Üyesi Abdülsamet GÜLLER'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez yazım süreci de dahil olmak üzere desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç. Dr. Taylan BARIN ve Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KAPLAN ARIK'a teşekkür ediyorum.

Eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, her daim desteğini hissettiğim, başarılarımın mimarı olan kıymetli anneme ve tez yazım süreci de dahil olmak üzere her zaman yanımda olan, bana inancıyla ve sevgisiyle güç veren kıymetli eşim Fatma Reyhan DEMİRCİ'ye sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Gerekçeli karar hakkı; adil yargılanma hakkının unsurlarından birini oluşturmakta ve adil bir yargılamanın yapılması bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir. Nitekim gerekçeli karar hakkı; yargısal kararların makul ve tatmin edici gerekçeler içermesini zorunlu kılmakta ve bu yolla davanın tarafları yargılamada ileri sürdüğü iddia ve delillerin ne şekilde değerlendirildiğini, hukuk kuralları ve somut olay ile ulaşılan sonuç arasındaki mantıksal bağlantının ne şekilde kurulduğunu öğrenerek karardan tatmin olmakta, bu durum dava taraflarının ve bütün olarak toplumun yargı organlarına güven duymasını sağlamaktadır.

Adil bir yargılamanın gerçekleşmesinde taşıdığı öneme bağlı olarak öğretilerde gerekçeli karar hakkı konusuna olan ilginin arttığı ve uygulamada da hakka ilişkin eğitim çalışmalarının ve meslek içi eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Taşıdığı bu önem nedeniyle tez çalışmasında hukuk davalarında gerekçeli karar hakkının teorik boyutu ve bireysel başvuru uygulaması konu edilmiştir. Tez çalışmasının amacı, gerekçeli karar hakkının adil bir yargılama bakımından taşıdığı öneme vurgu yaparak adil yargılanma hakkının unsurlarıyla olan ilişkisini açıklamak, gerekçeli karar hakkının hukuk davaları yönünden teorik boyutunu ve AYM-AİHM kararları çerçevesinde bireysel başvuru uygulamasını açıklayarak bu konuda verilen kararların objektif ve eğitici işlevine katkı sunabilmektir.

Bu amaca yönelik olarak çalışmada adil yargılanma hakkı ve gerekçeli karar hakkının kavramsal çerçevesine ve tarihçesine yer verilmiş, adil yargılanma hakkının norm alanı ve unsurları açıklanarak bu unsurların gerekçeli karar hakkıyla ilişkisi irdelenmiş, gerekçeli karar hakkının hukuk davaları bakımından teorik boyutu, yargılama hukukuna katkıları açıklanarak hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin AYM-AİHM bireysel başvuru kararları konularına göre ayrılmak suretiyle inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmada AYM ve AİHM kararlarına odaklanılmasının temel nedeni, her iki mahkeme tarafından verilen kararların hukuk sistemimize yön vermesi ve kararların insan hakları hukuku bakımından objektif ve eğitici işlevinin güçlü olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Bireysel başvuru, Gerekçeli karar hakkı.

ABSTRACT

The right to a reasoned judgment constitutes one of the elements of the right to a fair trial and assumes an important function in terms of conducting a fair trial. As a matter of fact, the right to a reasoned judgment obliges judicial decisions to contain reasonable and satisfactory reasons, and in this way, the parties to the case are satisfied with the decision by learning how the claims and evidence put forward in the proceedings have been evaluated, how the logical connection between the rules of law and the concrete event and the conclusion reached, and this situation ensures that the parties to the case and society as a whole trust the judicial bodies.

Due to its importance in the conducting of a fair trial, it is observed that the interest in the right to a reasoned judgment has increased in the doctrine and in practice, educational studies and professional training activities are carried out regarding the right. Due to this importance, this thesis focuses on the theoretical dimension of the right to a reasoned judgment in civil cases and the individual application practice. The aim of the thesis is to explain the relationship between the right to a reasoned judgment and the elements of the right to a fair trial by emphasizing the importance of the right to a reasoned judgment in terms of a fair trial, to explain the theoretical dimension of the right to a reasoned judgment in terms of civil cases and the individual application practice within the framework of the decisions of the Constitutional Court and the ECtHR, and to contribute to the objective and educational function of the decisions given in this regard.

For this purpose, the study includes the conceptual framework and history of the right to a fair trial and the right to a reasoned judgment, explains the norm field and elements of the right to a fair trial and examines the relationship between these elements and the right to a reasoned judgment, explains the theoretical dimension of the right to a reasoned judgment in terms of civil cases, its contributions to the law of jurisdiction, and examines the individual application decisions of the Constitutional Court and the ECtHR regarding the right to a reasoned judgment in civil cases, separated according to their subjects. The main reason for focusing on the decisions of the Constitutional Court and the ECtHR in this study is that the decisions of both courts guide our legal system and the decisions have a strong objective and educational function in terms of human rights law.

Keywords: Right to a Fair Trial, European Court of Human Rights, Constitutional Court, Individual Application, Right to a Reasoned Judgment.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ GENEL ÇERÇEVESİ

I. Kavramsal Çerçeve.....	5
A. Adalet Kavramı.....	5
B. Yargılama Kavramı	9
C. Hak Kavramı.....	11
D. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı	13
II. Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Gelişimi	16
A. Karşılaştırmalı Hukukta Tarihsel Gelişim.....	16
B. Türk Hukukunda Tarihsel Gelişim	22
III. Adil Yargılanma Hakkının Norm Alanı	26
A. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Norm Alanı	26
B. Anayasa'da Norm Alanı	33
IV. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları ve Bu Unsurların Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi	35
A. Mahkemeye Erişim Hakkı	36
1. Tanım ve İçtihatlar.....	36
2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi	44
B. Yasayla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme Tarafından Yargılanma Hakkı	46
1. Tanım ve İçtihatlar.....	46
2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi	56
C. Makul Sürede Yargılanma Hakkı.....	57
1. Tanım ve İçtihatlar.....	57

2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi	67
D. Aleni Yargılanma Hakkı.....	68
1. Tanım ve İçtihatlar.....	68
2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi	74
E. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı	74
1. Tanım ve İçtihatlar.....	75
a. Silahların Eşitliği İlkesi	76
b. Çelişmeli Yargılanma Hakkı	78
c. Duruşmada Hazır Bulunma ve Yargılamaya Etkili Katılım Hakkı	80
d. Delillere İlişkin Temel İlkeler	81
2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi	82

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUK DAVALARINDA GEREKÇELİ KARAR HAKKI VE BİREYSEL BAŞVURU UYGULAMASI

I. Kavramsal Çerçeve.....	84
A. Karar	84
B. Gerekçe	86
C. Gerekçeli Karar Hakkı.....	89
II. Gerekçeli Karar Hakkının Tarihsel Gelişimi.....	90
III. Gerekçeli Karar Hakkının Teorik Çerçevesi	92
A. Demokratik Siyasal Meşruiyetin Bir Unsuru Olarak Gerekçe	92
B. Hukuki Argümantasyon Teorileri.....	95
C. Gerekçe Noksanlıkları	99
D. Gerekçenin Taşınması Gereken Nitelikler	100
E. Gerekçenin Faydaları.....	103
F. Gerekçenin Sakıncaları Üzerine Görüşler	107
IV. Hukuk Davalarında Gerekçeli Karar Hakkına İlişkin Bireysel Başvuru Kararları	109
A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları.....	109
1. Uyuşmazlığın Çözümü Açısından Esaslı İddia ve İtirazın Karşılanmaması.	110
2. Yetersiz Gerekçe.....	116
3. Çelişkili Gerekçe	119

4. Yasal Dayanağı Olmayan Gerekçe.....	121
5. Yerleşik İçtihattan Yetersiz Gerekçeyle Dönülmesi	123
B. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları.....	125
1. Uyuşmazlığın Çözümü Açısından Esaslı İddia ve İtirazın Karşılanmaması. 125	
2. Yetersiz Gerekçe.....	132
3. Temyiz İsteminden Feragat Dilekçesinin Gerekçesiz Olarak Dikkate Alınmaması.....	136
4. Gerekçeli Karar Tebliğ Edilmeden Yargıtay Tarafından Hüküm Kurulması 137	
5. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Hükümleri Uyarınca Verilen Önleyici Tedbir Kararına Yapılan İtirazda İleri Sürülen İddia ve Delillerin Tartışılmaması.....	138
6. Kararın Gerekçesiyle Hüküm Kısmı Arasında Çelişki Olması	139
7. Aynı Durumda Olanlar Hakkında Yetersiz Gerekçeyle Farklı Kararlar Verilmesi	141
SONUÇ	145
KAYNAKÇA.....	150

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
B. No.	: Başvuru Numarası
Bkz.	: Bakınız
C:	: Cilt
E.	: Esas
ECHR	: European Convention on Human Rights
ECtHR	: European Court of Human Rights
GK	: Genel Kurul
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	: Hakimler ve Savcılar Kurulu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
K.	: Karar
Ltd.	: Limited
m.	: Madde
M. Ö.	: Milattan Önce
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
No.	: Numara
S:	: Sayı
s.	: Sayfa
v.	: Versus
vb.	: Ve benzeri
Y:	: Yıl
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, adil yargılanma hakkının önemli unsurlarından biri olan gerekçeli karar hakkının hukuk davaları bakımından teorik boyutunu ve AYM-AİHM kararları çerçevesinde bireysel başvuru uygulamasını kapsamaktadır. Çalışmada bu konunun seçilmesinin nedeni, gerekçeli karar hakkının adil bir yargılamanın yapılması bakımından hayati önem taşıması ve buna bağlı olarak gerekçelendirme yükümlülüğüne ilişkin yapılan çalışmaların giderek önem kazanmasıdır¹. Uygulamada hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin verilen ihlal kararlarının sayıca fazla olması² ve ceza davaları ile idari davalarda gerekçeli karar hakkına ilişkin tasarladığımızı benzer nitelikte çalışmalar yapılmış olması nedeniyle çalışmanın konusu hukuk davalarıyla sınırlandırılmıştır³. Çalışmada AYM ve AİHM kararlarına odaklanılmasının temel sebebi her iki mahkemenin de insan hakları bakımından bağlayıcı, objektif ve eğitici işlevi yüksek olan kararlar vermesi ve bu kararların hukuk sistemimiz bakımından önem taşımasıdır. Tez çalışmasının amacı, gerekçeli karar hakkının adil bir yargılama bakımından önemini vurgulayarak adil yargılanma hakkının unsurlarıyla olan ilişkisini ve bu unsurların gerçekleşmesi bakımından taşıdığı önemi açıklamak, gerekçeli karar hakkının teorik boyutunu ve bireysel başvuru uygulamasını açıklayarak bu konuda verilen kararların objektif ve eğitici işlevinin güçlenmesine bir nebze

¹ Mart 2021 tarihinde yayımlanan İnsan Hakları Eylem Planında adil yargılamanın en temel özelliğinin kararların gerekçesi olduğu vurgulanmış ve bu nedenle gerekçeli kararın ayrı bir hedef başlığı altında vurgulandığı belirtilmiştir. Plan'ın "Hedef 2.2. Gerekçeli Karar Hakkının Güçlendirilmesi" hedef başlığında yer verilen "*Mahkeme ve savcılık kararlarının, Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararlarında belirlenen standartları da karşılayacak şekilde yeterli, ikna edici ve anlaşılabilir olmasına ilişkin meslek öncesi ve meslek içi eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.*" maddesi tez çalışmasının konusu bakımından özellikle önemlidir. İnsan Hakları Eylem Planı için bkz. <https://insanhaklariylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf> s.e.t. 30.03.2024; Mayıs 2019 tarihinde yayımlanan Yargı Reformu Stratejisinin "Hedef 1.3" başlığında da başta tutuklamaya ilişkin olmak üzere kararların gerekçelendirilmesi hususunda eğitim çalışmaları düzenleneceği vurgulanmıştır. Bkz. <https://yargireformu.adalet.gov.tr/Resimler/yrs.pdf> s.e.t. 30.03.2024; Türkiye Adalet Akademisi tarafından da yargısal kararların gerekçelendirilmesi konusuna özel bir önem verildiği ve bu konuda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bkz. <https://vizyon.taa.gov.tr/sayfa/yargida-gerekcelendirme-calismasi> s.e.t. 30.03.2024.

² AYM'nin Kararlar Bilgi Bankası web sayfası üzerinden bireysel başvuru kararlarında "inceleme sonuçları" kısmıyla filtreleme yapıldığında hukuk davalarına ilişkin 199, idari davalara ilişkin 153, ceza davalarına ilişkin 89 ihlal kararı bulunmaktadır. Bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> s.e.t. 02.06.2024.

³ Örnek çalışmalar için bkz. **Sunay, Z. Aysun** (2016) İptal Davalarında Gerekçeli Karar Hakkı, Ankara, Seçkin; **İçer, Zafer** (2023) Ceza Muhakemesinde Gerekçeli Karar Hakkının Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması, Ankara, Seçkin.

dahi olsa katkı sunabilmektir. Bu amaca yönelik olarak çalışmanın iki bölümde tamamlanması uygun görülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde; adil yargılanma hakkının kavramsal çerçevesine ve tarihsel gelişimine yer verilmiş, hakkın norm alanı, unsurları ve bu unsurların gerekçeli karar hakkıyla olan ilişkisi irdelenmiştir.

Adil yargılanma hakkı, müstakil bir hak olmanın ötesinde diğer hakların etkin kullanımı bakımından kilit konumda yer almaktadır. Nitekim hakların etkin güvencesi için ihlal durumunda yargı organlarına başvurulması ve adil bir yargılama yapılması gerekmektedir. Tam da bu noktada adil yargılanma hakkı, yargı organlarına güven duyulması ve bunun sonucunda uyuşmazlıkların mahkeme önüne taşınması bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir. Öyle ki; adil yargılanma hakkı uyuşmazlıkların mahkeme önüne taşınmasına, mahkemeden karar elde edilmesine ve kararın icra edilmesine katkı sunmakta, yargı organlarının bağımsızlığını ve tarafsızlığını temin etmekte, yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmasını ve aleni olmasını güvenceye kavuşturmakta, yargılamanın taraflarını daha aktif bir konuma taşıyarak iddia ve savunmaların serbestçe ileri sürülmesini ve yargılama makamı tarafından dikkate alınmasını temin etmekte, yargısal kararların gerekçelendirilmesini zorunlu kılmakta, bir bütün olarak yargı organlarına güven duyulmasını sağlamaktadır. Taşıdığı bu öneme rağmen gerek AYM gerek AİHM istatistikleri incelendiğinde, verilen ihlal kararı bakımından adil yargılanma hakkının ilk sırada yer aldığı görülmektedir⁴. Başlı başına bu durum dahi adil yargılanma hakkı konusunda çalışmalar yapılmasının gereğini ortaya koymaktadır.

Adil yargılanma hakkına tarihi belgelerde de rastlanmakla birlikte kapsamlı ve evrensel nitelikteki düzenlemelerin İHEB, MSHS ve AİHS ile yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. AİHS m. 6 hükmünde adil yargılanma hakkı kapsamlı bir şekilde hüküm altına alınmıştır. AİHS’te yapılan düzenleme, özellikle bireysel başvuru yoluyla pratik bir güvence sağlaması nedeniyle daha fazla ön plana çıkmakta ve daha etkin bir koruma sağlamaktadır.

⁴ AİHM bireysel başvuru istatistiklerine göre 1959-2022 yılları arasında adil yargılanma hakkına ilişkin verilen ihlal kararlarının sayısı 5703, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin verilen ihlal kararlarının sayısı ise 6144’tür. Türkiye’ye karşı yapılan bireysel başvurularda ise 1959-2022 yılları arasında adil yargılanma hakkına ilişkin verilen ihlal kararı sayısı 991, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin verilen ihlal kararı sayısı 609’dur. İstatistikler için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng s.e.t. 31.07.2023. AYM bireysel başvuru istatistiklerine göre ise bireysel başvurunun yürürlüğe girdiği 23.09.2012 tarihinden bugüne kadar adil yargılanma hakkına ilişkin verilen ihlal kararlarının sayısı 4413, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin verilen ihlal kararlarının sayısı ise 56.443’tür. İstatistikler için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/9293/bb_2024_1.pdf s.e.t. 02.06.2024.

Bunun yanında günümüzde pek çok devlet, adil yargılanma hakkını gerek anayasal gerek yasal zeminde güvence altına almıştır. Türk Hukukunda da Anayasa m. 36 hükmünde adil yargılanma hakkı açık bir biçimde güvence altına alınarak hakkın pek çok unsuruna Anayasa'nın diğer maddelerinde ve çeşitli kanun hükümlerinde yer verilmiştir.

AIHS m. 6 hükmünde adil yargılanma hakkının belirli unsurlarına açık bir biçimde yer verilmiş olmakla birlikte maddede açıkça belirtilmeyen başka hak ve unsurlar, AIHM'in genişletici yorumuyla adil yargılanma hakkının zımni unsurları olarak kabul edilmiştir⁵. Bu unsurlardan biri de gerekçeli karar hakkıdır. Adil yargılanma hakkının unsurları arasında önemli bağlantılar bulunması nedeniyle gerekçeli karar hakkının bütünsel bir yaklaşımla ele alınabilmesi, adil yargılanma hakkının norm alanı ve unsurlarının açıklanmasını, bu unsurların gerekçeli karar hakkı bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde adil yargılanma hakkının kavramsal çerçevesi, tarihsel gelişimi, norm alanı, unsurları ve bu unsurların gerekçeli karar hakkıyla olan ilişkisinin incelenmesi uygun görülmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde; hukuk davaları bakımından gerekçeli karar hakkının teorik boyutu ve AYM-AIHM kararları çerçevesinde bireysel başvuru uygulaması ele alınmıştır.

Yargısal kararlarda gerekçe, maddi vakıalar ile ulaşılan sonuç arasında köprü görevi üstlenmekte⁶ ve somut olay ile soyut hukuk kuralı arasında mantıksal bağlantı kurmaktadır. Bu yönüyle gerekçe, yargılamada kürsünün her iki tarafı ve bir bütün olarak toplum bakımından önem arz etmektedir. Uyuşmazlığın tarafları savunma hakkını ve kanun yoluna başvuru hakkını daha etkin biçimde kullanabilmekte, hâkim ise kararlarını gerekçelendirmek amacıyla bilgi birikimini artırarak tartışmakta, sorgulamakta ve bu durum makul ve zengin içtihatların oluşmasına fırsat vermektedir. Kararların gerekçeli olması, verilen kararın ikna kabiliyetinin artması ve buna bağlı olarak yargı organlarına güven duyulması bakımından önem taşımaktadır. Öyle ki; iyi yapılandırılmış bir gerekçe, yargılama sonucunda aleyhine karar verilen tarafın dahi mahkeme kararından tatmin olmasını mümkün kılmakta ve bu durum yargı organlarına güven duyulmasını sağlamaktadır. Uyuşmazlığın tarafları, yargılama sırasında öne sürdükleri iddia ve delillerin dikkate alınıp alınmadığını, bunların

⁵ **İnceoğlu, Sibel** (Editör) (2013) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi, s. 209-210; **Gözübüyük, A. Şeref / Gölcüklü, Feyyaz / Saygılı, Abdurrahman** (2019) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 12. Baskı, Ankara, Turhan, s. 262.

⁶ **Kuru, Baki / Aydın Burak** (2021) Medeni Usul Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 354.

belirli bir sistematik çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilmediğini ve somut olay ile soyut hukuk kuralı arasında mantıksal bağlantı kurulup kurulmadığını ancak kararın gerekçesinden anlayabilmektedir. Yargılamanın adil bir biçimde gerçekleştiğine olan inanç, kararın gerekçesiyle güçlenmektedir. Gerekçenin sayılan tüm faydaları ise gerekçeli karar hakkı ile güvence altına alınmaktadır.

Gerekçeli karar hakkı, adil yargılanma hakkının diğer unsurları ile yakından ilişkilidir. Her şeyden önce, yargısal kararın gerekçesi, mahkemenin bağımsızlığının ve tarafsızlığının ispatlanmasını sağlayan bir araç konumundadır. Nitekim iyi yapılandırılmış ve makul bir gerekçe, mahkemenin bağımsızlığına ve tarafsızlığına ilişkin endişeleri gidermektedir. Bunun yanı sıra kanun yoluna başvuru hakkının etkin bir biçimde kullanılabilmesi için de yargısal kararların gerekçeli olması gerekmektedir. Aynı zamanda makul bir gerekçeye dayanan yargısal karar, kararı yerine getirecek makamların şüphelerini gidererek yargısal kararın icra edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yönleriyle gerekçeli karar hakkı, mahkemeye erişim hakkına katkı sunmaktadır. Gerekçeli karar hakkı, hukuki dinlenilme hakkının da bir unsurunu oluşturmaktadır. Hukuki dinlenilme hakkına riayet edilip edilmediği, ancak kararın gerekçesinden anlaşılabilir. Ayrıca, kararların gerekçeli olması, kimi durumlarda tarafların kanun yoluna başvurma gereği duymaksızın karardan tatmin olmasını sağlamakta ve yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasının önünü açmaktadır. Gerekçeli karar hakkının bahsedilen fonksiyonları, hakkın adil bir yargılamanın gerçekleşmesi bakımından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümü, gerekçeli karar hakkının hukuk davaları yönünden açıklanmasına ve AYM-AİHM bireysel başvuru uygulamasına ayrılmıştır. Bu bölümde; gerekçeli karar hakkının kavramsal çerçevesi çizilmiş, gerekçelendirme ediminin teorik boyutu ele alınmış, demokratik hukuk devleti açısından gerekçenin faydalarına değinilmiş, gerekçe noksanlıkları açıklanarak iyi yapılandırılmış bir gerekçenin taşınması gereken niteliklere yer verilmiş ve son olarak AYM ve AİHM tarafından hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin verilen bireysel başvuru kararları konularına göre ayrılmak suretiyle inceleme konusu yapılmıştır. AYM ve AİHM tarafından verilen kararlar tüketici bir biçimde ele alınmamış, yalnızca önemli görülen ilke kararlar inceleme konusu yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ GENEL ÇERÇEVESİ

I. Kavramsal Çerçeve

Adil yargılanma hakkı kavramının öğretide ve mahkeme kararlarında farklı kullanımları bulunmaktadır. Özellikle Türk Hukuk öğretisinde, Fransızca ve İngilizce dillerinden yapılan farklı tercüme ve yorumlamalar nedeniyle kavramın kullanımı çeşitlenmektedir. Bu nedenle adil yargılanma hakkı kavramı ve bu kavramı oluşturan “adalet”, “yargılama” ve “hak” kavramlarının terminolojik olarak incelenmesi, içerik ve kapsamının değerlendirilmesi, daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Bu kavramların her biri, detaylı açıklamalara müsait olmakla birlikte çalışmanın kapsamını aşmaması bakımından öz olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

A. Adalet Kavramı

Adalet, evrensel bir değer olarak manevi evrenimizin en çok saygı duyulan kavramlarından biridir⁷. Eski çağlardan günümüze varıncaya kadar adalet kavramına ilişkin pek çok teorik tartışma yapılmış olsa da kavramın uzlaşma gören bir tanımı yapılamamış, adaletin ne olduğu sorusuna net bir yanıt verilememiştir. Kelsen’in de ifade ettiği üzere başka hiçbir soru “adalet nedir?” sorusu kadar tutkuyla tartışılmamış, hiçbir soru bu kadar değerli kanın ve acı gözyaşının dökülmesine neden olmamış, hiçbir soru Platon’dan Kant’a kadar ünlü filozofların yoğun düşüncelerine konu olmamıştır⁸. Ancak bu soru her zaman olduğu gibi bugün de cevapsızdır.

Her şeyden önce adalet, toplumların ve kişilerin etik değer yargılarına dayanmaktadır⁹. Bu nedenle kavrama yönelik tanımlamalar, içerisinde bulunan döneme ve toplumun değer yargılarına göre çeşitlenmektedir. Benzer şekilde kavramın subjektif eğilimler içermesi ve yansıtması, subjektif yaklaşımların ortaya konmasına neden olmaktadır¹⁰. Bu farklı

⁷ **Perelman, Chaim** (1980) Justice, Law and Argument: Essays on Moral and Legal Reasoning, Dordrecht, Holland, D. Reidel Publishing Company, s. 24.

⁸ **Kelsen, Hans** (1971) What Is Justice?, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, s. 1.

⁹ **Çeçen, Anıl** (2020) Adalet Kavramı, 5. Baskı, Ankara, Astana, s. 21.

¹⁰ **Güriz, Adnan** (2019) Hukuk Felsefesi, 14. Baskı, Ankara, Siyasal, s. 69.

tanımlamaların ve yaklaşımların incelenmesi suretiyle genel bir çerçeve oluşturmak, adalet kavramının anlaşılmasında fayda sağlayacaktır.

Etimolojik köken itibarıyla adalet kavramı Arapça “adl” ifadesinden türemiştir¹¹. Hukuki sözlüklerde adalet kavramı; “*herkesin hakkını tanıma*”, “*haklılık, hakka uygunluk*”, “*karşılıklı zıt yararlar arasında hakka uygun olan eşitlik veya denge*” şeklinde tanımlanmakta¹² ve adalet kavramının hukukun ideali ve nihai amacı olduğu belirtilmektedir¹³. Hukukun amaç ve ideallerinin tespit edilemeyecek derecede fazla olması ve çeşitlenmesi, adalet konusunda farklı yaklaşımların oluşmasına yol açmaktadır¹⁴. Bu yaklaşım farklılıkları, farklı hukuki ekollerin adalet kuramında da gözlemlenmektedir. Nitekim adaletin hukuk dışı bir kavram olup olmadığı dahi, çeşitli hukuki ekollere göre farklılık göstermektedir. Tabii hukuk anlayışına göre hukukun kendisi adalet ile tanımlanmakta ve hukukun geçerliliği adil olmasına bağlanmaktayken, hukuki pozitivizme göre adalet fizikötesi bir kavram olduğu için tanımlanamamakta ve bu nedenle hukukun dışında değerlendirilmesi gerekmektedir¹⁵. Özellikle hukukun bir bilim olması için çaba gösteren akımlar, hukukun değer yargıları içeren kavramlardan arınması gerektiğini belirtmekte ve adalet kavramının hukukla ilgisi olmadığını savunmaktadır¹⁶.

Adalet kavramına ilişkin tartışmalar çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır ve günümüzde de devam etmektedir. Kavramsal tartışmalara ilişkin geçmişten günümüze uzanan bir portre çizmek, kavramın anlaşılması bakımından fayda sağlayacaktır.

Yunan düşüncesinde, başlangıçta adalet, karşıt kavramı olan adaletsizlik ile tanımlanmış ve adaletsizlik olmasaydı insanların adaleti bilemeyecekleri ifade edilmiştir¹⁷. Özellikle Yunan felsefesinin önemli filozoflarından olan Platon ve Aristoteles, adalet kavramına ilişkin farklı bakış açıları geliştirmişlerdir. Adalet tanımını toplum ve devlet anlayışı üzerine bina eden Platon; toplumun üreticiler, koruyucular ve yöneticiler olmak üzere üç sınıftan oluştuğunu belirtmiş ve bu sınıflara aidiyetin doğuma göre belirlendiğini

¹¹ Çeçen, s. 19.

¹² Tanımlamalar için bkz. Türk Hukuk Lügatı (1991) 3. Baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi; Yılmaz, Ejder (2003) Hukuk Sözlüğü, Ankara, Yetkin, s. 21; Şener, Esat (2001) Hukuk Sözlüğü, Ankara, Seçkin, s. 18.

¹³ Atay, E. Ethem (2023) Hukuk Başlangıcı, 10. Baskı, Ankara, Turhan, s. 54; Sümer, H. Hadi (2023) Hukuka Giriş, 6. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 14; Anayurt, Ömer (2023) Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, 23. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 59.

¹⁴ Güriz, Hukuk Felsefesi, s. 65.

¹⁵ Gözler, Kemal (2008) ‘Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı’ Muhafazakar Düşünce Dergisi, Y: 4, S: 15, s. 78,82.

¹⁶ Çeçen, s. 21.

¹⁷ Güriz, Adnan (2016) Hukuk Başlangıcı, 19. Baskı, Ankara, Siyasal, s. 234.

ileri sürmüştür¹⁸. Dolayısıyla sınıflar arasında geçiş mümkün değildir. Bu toplum ve devlet anlayışı bağlamında Platon’a göre adalet, toplumu oluşturan sınıfların her birinin kendi işini yapması ve diğer sınıfların işlerine karışmaması neticesinde ortaya çıkan birlik ve bütünlüktür. Sınıfların birbirlerinin işlerine karışması ise adaletsizliği doğuracaktır¹⁹. Aristoteles de Platon’a benzer biçimde adalet kavramını zıt kavramı olan adaletsizlik ile açıklamıştır. Aristoteles’e göre yasalara uyulmaması, yasaların menfaatler için kullanılması ve bunun sonucunda eşitsizliğe yol açılması adaletsizliği; yasalara uygunluk ve eşitliğin bozulmaması ise adaleti doğuracaktır²⁰. Görüldüğü üzere Aristoteles’in adalet tanımında eşitlik vurgusu bulunmaktadır. Nitekim Aristoteles’in adalet anlayışında temel esas eşitliktir. Aynı zamanda Aristoteles, eşitlik düşüncesinin değişik görünüşleri çerçevesinde bir tasnif yaparak “*dağıtıcı adalet*” ve “*denkleştirici adalet*” alt başlıklarını adalet kavramının tanımında kullanmıştır²¹. Denkleştirici adalet, özel ve kişisel durumlar göz önünde bulundurulmaksızın herkese aynı şekilde muamele edilmesi anlamına gelmekte, bu yönüyle mutlak bir eşitlik öngörmektedir²². Dağıtıcı adalet ise mallardan ve şereflerden herkesin yeteneği ve toplumdaki durumu ölçüsünde pay alması anlamına gelmekte ve nispi bir eşitlik öngörmektedir²³. Denkleştirici ve dağıtıcı adaletin somut olayın koşullarına bağlı çözümlemeler getirmemesi, adaletin tesisinde bir eksiklik olarak görülmüş ve bu eksiklik hakkaniyet kavramıyla giderilmeye çalışılmıştır. Hakkaniyet, somut olayın kendi koşulları bağlamında, kişisel ve özel durumlar gözetilerek adaletin uygulandığı bir eşitliği ifade etmektedir²⁴.

Çinli düşünür Konfüçyüs, adaleti “*İyiye iyilikle, kötüye adaletle davran!*”, “*Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma!*” gibi ahlaki ilkelere referansla açıklamıştır²⁵. Hugo Grotius adaleti ahde vefa ilkesi bağlamında ele almış, Thomas Hobbes ise sözleşmeye uymamayı adaletsizlik olarak nitelendirmiştir²⁶. Ulpian, hak-ödev ilişkisi çerçevesinde

¹⁸ Uygun, Oktay (2021) Devlet Teorisi, 8. Baskı, İstanbul, On İki Levha, s. 118.

¹⁹ Çıvgın, A. Gül (2018) ‘Platon’un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı’ İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C: 7, S: 1, s. 223.

²⁰ Topakkaya, Arslan (2008) ‘Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles-Platon Karşılaştırması’ Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S: 6, s. 34.

²¹ Öktem, Niyazi / Türkbağ, A. Ulvi (2014) Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, 6. Baskı, İstanbul, Der, s. 81.

²² Gözler, Kemal (2023) Hukuka Giriş, 20. Baskı, Bursa, Ekin, s. 432; Anayurt, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, s. 60; Sümer, s. 14.

²³ Güriz, Hukuk Felsefesi, s. 64; Gözler, Hukuka Giriş, s. 433.

²⁴ Öktem / Türkbağ, s. 83-84.

²⁵ Güriz, Hukuk Başlangıcı, s. 234.

²⁶ Güriz, Hukuk Felsefesi, s. 64.

onurlu yaşam, başkalarına zarar vermeme, herkese payına düşeni verme gibi ilkeler doğrultusunda adalet kavramını açıklamış, Kant da benzeri bir yaklaşımı sürdürmüştür²⁷.

Sandel ise adalete ilişkin üç farklı yaklaşımın varlığından söz etmektedir. İlk yaklaşım, faydacılığa dayalı olarak refahın maksimizasyonunu adaletle bağdaştırmaktadır. İkinci yaklaşım adaletin tercih özgürlüğünün temin edilmesiyle sağlanacağını ileri sürmektedir. Sandel'in de savunduğu bir diğer yaklaşıma göre ise adalet; erdemin geliştirilmesini ve ortak iyi hakkında muhakeme edilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde Sandel, adil bir toplum oluşturmak için “ortak iyi”nin toplumsal olarak muhakeme edilmesi gerektiğini ve bu muhakemede ortaya çıkan anlaşmazlıklara ilişkin hoşgörülü bir kamusal kültür yaratılması gerektiğini savunmaktadır²⁸.

Adalet kavramı adil yargılanma hakkı kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, kavramda geçen “adil” ifadesinin sonuca değil sürece ilişkin bir niteleme olduğunu söylemek mümkündür²⁹. Nitekim açıkça hatalı bulgulara dayanmadığı sürece yargılama sonucunda verilen kararın içerik itibarıyla adil olması aranmamaktadır. Önemli olan, adil bir karar verilebilmesi için gerekli olanakların sağlanmasıdır³⁰.

Adil yargılanma hakkı kavramında kullanılan “adil” terimi İngilizce “justice” ifadesinin değil, “fairness” yani Türkçe anlamıyla “hakkaniyet” ifadesinin karşılığını oluşturmaktadır³¹. Bu nedenle İngilizce metinde ifade edilen “fair trial” kavramının dilimize tam tercümesinin “hakkaniyetli yargılama” yahut “hakkaniyete uygun yargılama” olduğu ileri sürülmüştür³². Ancak gerek öğretide gerek uygulamada “adil yargılanma hakkı” kavramının kullanımı yaygındır. Bu nedenle çalışmada da öğreti ve uygulamayla uyumlu olarak “adil yargılanma hakkı” kavramı kullanılacaktır.

²⁷ **Öktem / Türkbağ**, s. 79-80, **Güriz**, Hukuk Felsefesi, s. 64.

²⁸ **Sandel, Michael J.** (2012) Justice: What's the Right Thing to Do?, New York, Farrar, Straus and Giroux, s. 240-243.

²⁹ **Reid, Karen** (2015) A Practitioner's Guide to The European Convention on Human Rights, Fifth Edition, London, Sweet&Maxwell, s. 97.

³⁰ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 209; Naci Karakoç, B. No: 2013/2767, 2/10/2013, § 22.

³¹ **İnceoğlu, Sibel** (2013) İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, 4. Baskı, İstanbul, Beta, s. 4

³² **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, s. 2.

B. Yargılama Kavramı

Etimolojik anlamda incelendiğinde, yargılama kavramının kökeninde “yarmak” ve “yargı” kavramlarının bulunduğu görülmektedir.

Türkçe’de yargı kelimesi yarmak fiilinden türediği için yargı fonksiyonu, “*hukuki uyuşmazlıkları yarmak*” biçiminde de ifade edilmiştir³³. Demokratik hukuk düzeninde yargı; devletin üç ana erkenden biri olup, diğer iki erkten bağımsız olarak soyut hukuk kurallarının somut olay ve uyuşmazlığa uygulandığı, hukuk adına nihai sözün söylendiği yeri ifade etmektedir³⁴. Yargı fonksiyonu, yapılan işlemin niteliği yahut işlemi kimin veya kimlerin yaptığı esas alınarak farklı şekillerde tanımlanmaktadır³⁵. Bu bağlamda yargı fonksiyonu tanımlanırken maddi ve organik (şekli) kriter ayırımına gidilmektedir. Organik (şekli) kriter, faaliyette bulunan makamı esas almakta ve bu bağlamda yargı organları tarafından verilen her türlü karar ve yapılan her türlü işlem yargı fonksiyonu olarak kabul edilmektedir³⁶. Maddi kritere göre ise yargı fonksiyonu; hukuki uyuşmazlıkları kesin olarak çözümlemeyi ve hukuka aykırılıkları karara bağlayarak yaptırımlar uygulayabilmeyi ifade etmektedir³⁷. Yapılan her iki tanım da yargı fonksiyonunu tek başına yeterli düzeyde açıklayamamaktadır. Nitekim yasama ve yürütme organları hukuki uyuşmazlıkları çözümler nitelikte işlemler yapabildiği gibi, yargı organı da idari nitelikte işlemler yapabilmektedir³⁸. Bu nedenle yargı fonksiyonunun her iki kriter de esas alınarak belirlenmesi gerekmektedir³⁹. Her iki kriter de esas alındığında yargı fonksiyonu, “*yargı organlarının hukuki uyuşmazlıkları çözme fonksiyonu*” olarak tanımlanmaktadır⁴⁰. Ancak “hukuki uyuşmazlık” ve “çözüm” kavramları

³³ Gözler, Hukuka Giriş, s. 470-471.

³⁴ Anayurt, Ömer (2023) Anayasa Hukuku Genel Kısım, 6. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 723.

³⁵ Gözler, Kemal (2023) Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 15. Baskı, Bursa, Ekin, s. 385.

³⁶ Atar, Yavuz (2023) Türk Anayasa Hukuku, 16. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 307; Anayurt, Anayasa Hukuku Genel Kısım, s. 724; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 388; Kuru/ Aydın, s. 1.

³⁷ Anayurt, Anayasa Hukuku Genel Kısım, s. 724; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 307; Gözler, Hukuka Giriş, s. 472.

³⁸ Gözler, konuya ilişkin olarak yasama organı açısından meclis soruşturması usulünü, yürütme organı açısından ise idarenin bir memura disiplin cezası vermesini, yargı organı açısından da mahkeme başkanının veya mahkeme kurulunun üye hakimler üzerinde gerçekleştirdiği bazı disiplin işlemlerini örnek göstermiştir. Bkz. Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 387-388; Farklı örnekler için bkz. Anayurt, Anayasa Hukuku Genel Kısım, s. 724.

³⁹ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 388-389; Kuru / Aydın, s. 1-2; Atalı, Murat / Ermenek, İbrahim / Erdoğan, Ersin (2023) Medeni Usul Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 29-30; Atay, Hukuk Başlangıcı, s. 485.

⁴⁰ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 389; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 307; AYM’ye göre “Yargı fonksiyonu, bir hukuki uyuşmazlığın tüm yönleriyle esastan çözümlenerek karara bağlanması ve bu kararın kesin hüküm niteliği taşımasıdır.” Bkz. AYM, E.2021/4, K.2021/86, 11/11/2021, § 6; Fendoğlu’na göre “Devletin yargı fonksiyonu, hukuk kurallarının, hukuki mevzuatın olaylara uygulanması, uygun olmayan

medeni yargılama hukukunda yalnızca çelişmeli yargı işlerini kapsadığı için çekişmesiz yargı işlerini de kapsayacak bir tanıma ihtiyaç duyulmuştur⁴¹. Bu çerçevede, medeni yargılama hukuku bağlamında yargıyı, bağımsız mahkemeler tarafından objektif hukukun somut olaya uygulanması şeklinde tanımlamak mümkündür⁴². Bu şekilde tanımlanan yargı fonksiyonunun temel amacı, hukuk düzenini muhafaza etmek ve adaleti tesis etmektir⁴³. Hukuk düzeninin korunmasını ve gerçekleştirilmesini amaçlayan yargı fonksiyonunun iki boyutu bulunmaktadır. Bir boyutuyla kişilerin sübjektif hakları güvence altına alınarak hukuki koruma sağlanmakta, diğer boyutuyla bir bütün olarak objektif hukuk koruma altına alınmaktadır⁴⁴. Hukuki düzenin korunması bakımından son derece önemli olan yargı yetkisi, 1982 Anayasası m. 9 hükmü uyarınca “*Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.*”

Maddi anlamda yargı, yargı faaliyetinin daha iyi yerine getirilmesi amacıyla çeşitli kollara ayrılmış ve bu kollar, yargı yolları şeklinde isimlendirilmiştir⁴⁵. Türk hukuku bakımından bugün için anayasa yargısı, adli yargı, idari yargı, hesap yargısı, seçim yargısı ve uyuşmazlık yargısı olmak üzere altı çeşit yargı yolunun bulunduğunu söylemek mümkündür⁴⁶.

Yargılama kavramı, Türkçe sözlükte “*Birbirine karşı olan iki tarafı dinleyerek bir yargıya varma, muhakeme*” olarak tanımlanmıştır⁴⁷. Hukuk sözlüğünde ise kavramın tanımı “*Muhakeme; bir hukuksal uyuşmazlığı çözmek üzere yargı organlarının yaptıkları faaliyet yüzünden oluşan hukuksal ilişkilerin özneleri tarafından yapılan işlemlere verilen ad*” şeklinde ifade edilmiştir⁴⁸. Her iki tanım da yargılama kavramı muhakeme kavramıyla aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak öğretilde, yargılama kavramının daha çok hâkimin faaliyetlerini kapsadığı, muhakemenin ise yargılamadan farklı olarak muhakemeye katılan

davranışların yasaklanması, sorunların çözümlenerek hukuk düzeninin korunmasıdır.” Bkz. **Fendoğlu, H. Tahsin** (2020) Anayasa Hukuku, 8. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 718.

⁴¹ **Tanrıver, Süha** (2018) Medeni Usul Hukuku, Cilt I, 2. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 74.

⁴² **Kuru / Aydın**, s. 2.

⁴³ **Özbudun, Ergun** (2024) Türk Anayasa Hukuku, 24. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 357; **Atar**, Türk Anayasa Hukuku, s. 307.

⁴⁴ **Atay**, Hukuk Başlangıcı, s. 485.

⁴⁵ **Kuru / Aydın**, s. 2; **Pekcanıtez, Hakan / Atalay, Oğuz / Özekes, Muhammet** (2023) Medeni Usul Hukuku, 11. Baskı, İstanbul, On İki Levha, s. 25.

⁴⁶ **Atalı / Ermenek / Erdoğan**, s. 30.

⁴⁷ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> s.e.t. 03.11.2022.

⁴⁸ **Yılmaz**, Hukuk Sözlüğü, s. 749.

herkesin faaliyetlerini kapsadığı ve bu nedenle iki kavramın aynı anlama gelmediği de ifade edilmiştir⁴⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi yargı, hukuki uyuşmazlıkların çözülmesi konusunda devletin üstlendiği görev ve fonksiyonu ifade etmekten yargılama, bu görev ve fonksiyonun yerine getirilmesi esnasındaki bütün faaliyetleri ve süreci kapsamaktadır⁵⁰. Bu bağlamda medeni yargılama hukuku çerçevesinde yargı organı; hukuki himaye talebinde bulunulması üzerine, yargılama faaliyeti sonrasında kararını vermektedir⁵¹. Hukuki himaye talebiyle başlayan bu süreç, bir bütün olarak yargılama kavramını ifade etmektedir.

Adil yargılanma hakkı kavramında yargılama ifadesinin kullanılması, yalnızca başlamış olan bir yargılamanın güvence altına alındığı anlamına gelmemektedir. Adil yargılanma hakkı, yargılama öncesi süreci ve yargılamanın başlatılmasını kapsadığı gibi, yargılama sonrası icra aşamasını da kapsamaktadır⁵².

C. Hak Kavramı

Türkçe sözlükte hak kavramı “adalet”, “adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç”, “dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk”, “verilmiş emekten doğan manevi yetki”, “pay”, “emek karşılığı ücret”, “doğru, gerçek” gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır⁵³. Hukuk sözlüğünde ise hak kavramı “hukukun korunan menfaat; adalet; insaf; hakkaniyet; kişilere tanınan yetki; davranış özgürlüğü: edinebilme, sahiplik ileri sürebilme yetkisi; yasaca tanınan ayrıcalık” şeklinde ifade edilmiştir⁵⁴. Her iki tanımdan da anlaşıldığı üzere hak ve hukuk kavramları sıkı bir bağlantı içerisinde. Nitekim hukuk kelimesi hak kelimesinden türemiş olup hukuk, hak kelimesinin çoğul anlamını ifade etmektedir⁵⁵. Bazı dillerde ise hak ve hukuk kavramlarının aynı kelimeyle ifade edildiği görülmektedir⁵⁶.

⁴⁹ Karşı, Abdurrahim (2020) Medeni Muhakeme Hukuku, 5. Baskı, İstanbul, Filiz, s. 21.

⁵⁰ Pekcanitez, Hakan / Özekes, Muhammet / Akkan, Mine / Taş Korkmaz, Hülya (2017) Medeni Usul Hukuku Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, On İki Levha, s. 35.

⁵¹ Pekcanitez / Özekes / Akkan / Taş Korkmaz, Cilt I, s. 35.

⁵² Leanza, Piero/ Pridal, Ondrej (2014) The Right To A Fair Trial Article 6 of the European Convention on Human Rights, The Netherlands, Kluwer Law International, s. 14-15; Reid, s. 95.

⁵³ TDK, Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> s.e.t. 07.11.2022.

⁵⁴ Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, s. 249.

⁵⁵ Gözler, Kemal (2023) Hukukun Temel Kavramları, 21. Baskı, Bursa, Ekin, s. 153-154.

⁵⁶ Gözler, Hukuka Giriş, s. 435-436.

Öğretide, hak kavramının tanımı konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Kavramın içeriğine yönelik belirli noktalardan hareketle irade teorisi, menfaat teorisi ve karma teori ileri sürülmüştür⁵⁷.

İrade teorisi; hak kavramını, kişilere tanınan irade kudretiyle açıklamaktadır. Bu teoriye göre kişinin hak sahibi olmasının ölçütü, hukuki sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla iradesini başkalarına kabul ettirmesi ve bu iradeye başkalarını zorlayabilmesidir⁵⁸. Kişilerin menfaatlerini esas alan menfaat teorisine göre ise hak, hukuk düzeni tarafından korunan menfaati ifade etmektedir⁵⁹. Her iki teori de çeşitli açılardan eksik kaldıkları gerekçesiyle eleştirilmiş ve zamanla iki teoriyi de kapsayacak bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda menfaat ve irade teorilerinin birleşimi mahiyetinde olan karma teori ileri sürülmüştür. Bu teoriye göre hak, hukuken korunan menfaati ifade etmekte ve hak sahibine bu korumadan yararlanması için irade kudreti tanınmaktadır⁶⁰.

Hak kavramının genel çerçevesi bu şekilde çizildikten sonra hakların kaynağı, yani hakların nereden doğduğu hususunun da açıklanması gerekmektedir. Kişilerin sahip olduğu haklar; sözleşmeden doğabileceği gibi anayasa, kanun, yönetmelik gibi hukuki normlardan veya bir talebin doğruluğu, haklılığı yani ahlaki meşruiyetinden de doğabilir⁶¹. Dolayısıyla hak kavramının hem hukuki hem de ahlaki boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar uyarınca; bir kişi, kurum yahut şey üzerinde gerekçelendirilmiş iddia veya talep, hak kavramını karşılamaktadır⁶². Ahlaki ve hukuki yönden hak kavramının tanımında bir farklılık olmamakla birlikte dayanak oluşturan nedenler ve gerekçeler farklılaşmaktadır. Ahlaki boyutta hakkın dayanağını ahlaki nedenler ve gerekçeler oluştururken, hukuki boyutta dayanağı hukuki düzenlemeler oluşturmaktadır⁶³.

İnsan hakları bakımından değerlendirildiğinde; günümüze kadar bu hakların ahlakilik düşüncesinden kaynaklandığı genel kabul gören düşünce olmakla birlikte

⁵⁷ **Anayurt**, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, s. 359; **Gözler**, Hukuka Giriş, s. 437-439; **Kayar**, **İsmail / Üzülmmez, İlhan** (2023) Hukukun Temel Kavramları, 12. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 325.

⁵⁸ **Özbilen, Şevki** (2013) Hukukun Temel Kavramları, Ankara, Seçkin, s. 202; **Gözler**, Hukuka Giriş, s. 437; **Anayurt**, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, s. 350; **Kayar / Üzülmmez**, s. 325-326.

⁵⁹ **Anayurt**, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, s. 350; **Gözler**, Hukuka Giriş, s. 438; **Kayar / Üzülmmez**, s. 326-327; **Özbilen**, s. 203.

⁶⁰ **Bilgili, Fatih / Demirkapı, Ertan** (2021) Hukukun Temel Kavramları, 18. Baskı, Bursa, Dora, s. 107; **Gözler**, Hukuka Giriş, s. 438; **Anayurt**, Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, s. 351; **Kayar / Üzülmmez**, s. 326-327; **Özbilen**, s. 204.

⁶¹ **Uygun**, s. 516-517.

⁶² **Kalabalık, Halil** (2017) İnsan Hakları Hukuku, 5. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 32; **Erdoğan, Mustafa** (2019) İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, 7. Baskı, Ankara, Hukuk s. 8.

⁶³ **Erdoğan**, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 9.

günümüzde insan haklarının ulusal ve uluslararası hukuk düzenlemelerinde yer bulması nedeniyle kaynağının hukuk kuralları olduğu düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Bununla birlikte insan haklarının kaynağını ahlakilik düşüncesine dayandıranlar, bu hakların en üstün değer olan insanın değerini koruması nedeniyle insan haklarını diğer ahlaki haklardan ayrı ve üstün bir konumda ele almışlardır⁶⁴.

İnsan hakları, insanın sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar olarak tanımlanmaktadır⁶⁵. Bu tanım çerçevesinde insanın ırkının, dininin, statüsünün, cinsiyetinin ve bunun gibi belirli kriterlerin insan haklarına sahip olmak bakımından bir etkisinin olmadığı ve insan haklarının, yalnızca insanın değerini esas aldığı görülmektedir. Aynı zamanda insan hakları, devlet karşısında öne sürülen talepler olması nedeniyle siyasi nitelik taşımakla birlikte insanın değerini korumayı amaçladığı için içerik olarak ahlaki bir temele dayanmaktadır⁶⁶.

Çalışmamızın konusunu oluşturan adil yargılanma hakkının ve bu hakkın bir unsuru olan gerekçeli karar hakkının da temel insan hakları olması nedeniyle insanın değerini esas alarak ahlaki bir temele dayandığını ve diğer ahlaki haklardan ayrı ve üstün bir konumda yer aldığını söylemek mümkündür.

D. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı

AİHS'in İngilizce metninde adil yargılanma hakkı, "*right to a fair trial*", Fransızca metninde ise "*droit à un procès équitable*" olarak ifade edilmiştir⁶⁷. Bahsi geçen yabancı dildeki ifadeler Türkçe metinde "adil yargılanma hakkı" olarak tercüme edilmiştir.

AİHM, önceki tarihli kararlarında adil yargılanma hakkını, "sağlıklı adalet yönetimini isteme hakkı" olarak ifade etmiştir⁶⁸. Daha sonra ise günümüzdeki yaygın kullanımıyla "adil yargılanma hakkı" kavramını kullanmıştır⁶⁹.

⁶⁴ Uygun, s. 516-517; Donnelly, Jack (2013) Universal Human Rights in Theory and Practice, Third Edition, Ithaca and London, Cornell University Press, s. 11.

⁶⁵ Donnelly, s. 10; Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 28; Kalabalık, s. 27.

⁶⁶ Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 26-27.

⁶⁷ AİHS'in farklı dillere tercümeleri için bkz. <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/convention> s.e.t. 26.10.2022.

⁶⁸ Kararda geçen ifade "the right to a fair administration of justice"dir. Bkz. Delcourt v. Belgium, 2689/65, 17/01/1970, § 25.

⁶⁹ Golder v. United Kingdom, 4451/70, 21/02/1975, § 25; Kavramsal bir inceleme için bkz. Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 261.

Gerek yabancı dilden yapılan farklı tercümeler gerekse kavramın içeriğine ilişkin yorumlamalar, adil yargılanma hakkının öğretide de farklı şekillerde ifade edilmesiyle sonuçlanmıştır. Inceoğlu; AİHS m. 6'ya bir bütün olarak işaret ederken “adil yargılama”, m. 6'da yer alan ilke ve hakların tümünü içeren hak niteliğine işaret ederken ise “adil yargılanma hakkı” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir⁷⁰. Feyzioğlu ise “dürüst muhakeme” kavramını kullanmış, dürüst ifadesinin hile yapılmadan ve yalnızca adli yolla ulaşılan adaleti ifade ettiğini, muhakeme ifadesinin ise yalnızca yargılama makamını değil, iddia makamını da kapsadığını vurgulamıştır⁷¹. Karakehya ise “adil muhakeme” terimini kullanmanın daha doğru olduğunu ileri sürmüş ve adil kavramının, gerçekleştirilen faaliyetin dürüst ve AİHS m. 6'da yer alan güvencelere uygunluğu, muhakeme kavramının ise iddia, savunma ve yargılama makamlarının tümünün katıldığı kolektif faaliyeti ifade ettiğini belirtmiştir⁷². Aşçıoğlu ise böylesine önemli bir kavramı Türkçe olmayan “*adl*” sözcüğüyle gizlemenin ve değer yargısı içerecek şekilde kullanmanın tehlikeli olacağını belirterek adil yerine doğru kelimesinin kullanılması gerektiğini, ek olarak kavramda güven kelimesinin yer almasının kavrama açıklık ve güç getireceğini vurgulayarak “doğru ve güvenli yargılanma hakkı” kavramını kullanmıştır⁷³. Şentop ise kişilerin yargılayan konumda değil, üzerinde yargılama cereyan eden konumda olduğunu gerekçe göstererek “adil yargılanma hakkı” kavramını kullanmayı tercih etmiştir⁷⁴. Ayrıca öğretide “dürüst işlem ilkesi”⁷⁵, “adil yargılama”⁷⁶ gibi kullanımların da bulunduğu görülmektedir.

Adil yargılanma hakkının sınırları net, genel ve soyut bir tanımı yapılmamış, bilakis böyle bir tanımlamadan kaçınılmıştır⁷⁷. Bu durumun en önemli nedeni, hakkın çok sayıda unsuru bünyesinde barındırmasıdır. Nitekim AİHS m. 6'da açık bir biçimde belirtilmeyen pek çok hak ve unsur, süreç içerisinde AİHM'in genişletici yorumuyla adil yargılanma hakkının zımni unsurları olarak kabul edilmiştir⁷⁸. Bu husus, hakkın yeniliklere açık

⁷⁰ Inceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, s. 3.

⁷¹ Feyzioğlu, Metin (1999) ‘Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 48, S: 1, s. 141.

⁷² Karakehya, Hakan (2007) ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma’ (Doktora) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18.

⁷³ Aşçıoğlu, Çetin (1995) Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, 2. Baskı, Ankara, Adalet, s. 33-35.

⁷⁴ Şentop, Mustafa (1997) ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Hukukuna Etkisi’, Argumentum, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Y: 7-8, S: 53, s. 315.

⁷⁵ Öztürk, Bahri (Editör) (2021) Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 122.

⁷⁶ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 261.

⁷⁷ Pekcanitez / Özekes / Akkan / Taş Korkmaz, Cilt I, s. 845.

⁷⁸ Inceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 209-210; Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 262.

olduğunu göstermektedir. Bu nedenle adil yargılanma hakkını sınırlayarak soyut bir tanımlama yapmanın hakkın güncelliğini olumsuz etkileyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. AİHM de adil yargılanma hakkının demokratik bir toplumda çok önemli bir yerinin olduğunu, bu nedenle dar yorumlanmasının Sözleşme'nin amacına uygun olmayacağını ifade etmektedir⁷⁹. Bu çerçevede adil yargılanma hakkını soyut olarak tanımlamak yerine ilişkili olduğu kavramları ve yargılama düzeni açısından taşıdığı önemi açıklamak, hakkın kapsam ve önemini anlaşılmada fayda sağlayacaktır.

Adil yargılanma hakkı, hukuk devleti ilkesiyle yakın bir ilişki içerisinde ve hukuk devletinin temel unsurunu oluşturmaktadır⁸⁰. Hukuk devletinde hem devletin eylem ve işlemleri hukuk kurallarına uygun olmalı, hem de vatandaşlar hukuki güvenlik içerisinde bulunmalıdır⁸¹. Adil yargılanma hakkı da devletin yargı fonksiyonunun sınırlanması anlamını taşımakta⁸², aynı zamanda yargılama açısından hukuki bir güvence sağlamaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesini ve yargı fonksiyonuna ilişkin yargı organlarının hayati nitelikteki rolünü teminat altına almaktadır⁸³. Nitekim AİHM de adil yargılanma hakkının hukukun üstünlüğünün temel ilkesi olduğunu vurgulamaktadır⁸⁴. Bu bağlamda hukuk devletinin gereklerine uygun bir yargılama yapılması ancak adil yargılanma hakkına riayetle mümkündür⁸⁵.

Adil yargılanma hakkı, hukuki dinlenilme hakkıyla da yakın bağlantı içerisinde ve hukuki dinlenilme hakkı, adil yargılanma hakkının en önemli unsurunu oluşturmaktadır⁸⁶. 6100 sayılı HMK m. 27 çerçevesinde davanın taraflarının yargılama hakkında bilgi sahibi olması, açıklama ve ispat hakkına sahip olması ve açıklamaların mahkemeler tarafından dikkate alınarak verilen kararların somut ve açık bir biçimde gerekçelendirilmesi, bütünüyle adil yargılanma hakkının gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Fakat hukuki dinlenilme hakkının adil yargılanma hakkının bir unsuru olmasının doğal sonucu olarak adil yargılanma hakkı, daha geniş kapsamlı bir haktır⁸⁷.

⁷⁹ Delcourt v. Belgium, § 25; Perez v. France, 47287/99, 12/02/2004, § 64.

⁸⁰ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, s. 4.

⁸¹ **Özbudun**, Türk Anayasa Hukuku, s. 124.

⁸² **Pekcanitez / Özekes / Akkan / Taş Korkmaz**, Cilt I, s. 845.

⁸³ **Vitkauskas, Dovydas / Dikov, Grigoriy** (2017) Protecting The Right to a Fair Trial Under The European Convention On Human Rights, Second Edition, Council of Europe, s. 11.

⁸⁴ Salabiaku v. France, 10519/83, 07/10/1988, § 28. Aynı zamanda Golder kararında da hukukun üstünlüğü ilkesiyle adil yargılanma hakkı arasındaki yakın ilişki vurgulanmıştır. Bkz. Golder v. United Kingdom, § 34.

⁸⁵ **Atalı / Ermenek / Erdoğan**, s. 107.

⁸⁶ **Pekcanitez, Hakan** (2000) 'Hukuki Dinlenilme Hakkı' Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, s. 760.

⁸⁷ **Pekcanitez**, Hukuki Dinlenilme Hakkı, s. 760.

Pek çok hakla yakın ilişki içinde olan adil yargılanma hakkı, temel bir hak olmasının ötesinde, diğer temel hak ve özgürlüklerden gerektiği gibi yararlanılması ve bu hak ve özgürlüklerin korunması bakımından kilit konumdadır⁸⁸.

Adil yargılanma hakkı, yargı düzeninin sağlanması ve yargı organlarına güven duyulması bakımından son derece önemlidir. Mahkemelerin varlığı ve kişilerin temel haklarının temini ve korunmasında yerine getirdiği işlev, devlet düzeni bakımından da hayatidir ve kamusal ve toplumsal gelişimin aynası konumundadır⁸⁹. Yargılamanın adil olacağına inanmayan kişilerin yargılama makamlarına başvurmayı tercih etmeyerek farklı usullerle hak arama yolunu seçmesi muhtemeldir. Adil yargılanma hakkı, yargılamaya katılan kişileri obje olmaktan çıkararak daha aktif bir konuma taşımakta ve kişiler bu sayede yargılamaya ve sonuca etki edebilmektedir⁹⁰. Bu durum kişilerin yargı organlarına olan güvenini güçlendirmektedir. Yargı organlarına duyulan güven ve adil bir yargılama ise kamusal düzenin tesisinde etkili olmaktadır.

II. Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Gelişimi

Adil yargılanma hakkının tarihsel gelişimi, kuşkusuz ayrı bir tez çalışmasının konusunu oluşturacak şekilde kapsamlı olarak ele alınabilir. Ancak çalışmanın bu bölümünde amaçlanan genel hatlarıyla karşılaştırmalı hukuk ve Türk Hukuku bakımından hakkın tarihsel serüveninin bir fotoğrafını çekebilmektir.

A. Karşılaştırmalı Hukukta Tarihsel Gelişim

Adil yargılanma hakkının köklerini, M. Ö. 455 dolaylarında hazırlanan ve Roma Cumhuriyeti'nin ilk yazılı yasaları olan On İki Levha yasalarına kadar dayandırmak mümkündür. Nitekim bu yasalarda, tüm tarafların duruşmada hazır bulunma hakkı,

⁸⁸ AYM, E.2014/57, K.2014/81, 10/04/2014; **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, s. 4.

⁸⁹ **Pekcanıtez, Hakan** (1997) 'Medeni Yargıda Adil Yargılama' İzmir Barosu Dergisi, S: 2, s. 37.

⁹⁰ **Pekcanıtez / Özekes / Akkan / Taş Korkmaz**, Cilt I, s. 846.

vatandaşlar arasında eşitlik ilkesi, yargı görevlileri için rüşvet yasağı gibi adil yargılanma hakkıyla ilişkili temel ilkelere yer verildiği görülmektedir⁹¹.

Adil yargılanma hakkının tarihsel gelişimi ve hukuki olarak tanınması bakımından önemli olan bir diğer hukuki metin 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'dur⁹². Magna Carta, Kral John ile asi baronlar arasında 1215'te varılan antlaşmanın bir parçasını oluşturmaktadır⁹³. Bu antlaşmanın tarihi ve hukuki olarak özel önemi, kralın yetkilerinin sınırsız olmadığı ve yasalarla sınırlandırılabilceği anlayışının yerleşmesine zemin hazırlamasıdır⁹⁴. İktidarın sınırlandırılması ve halkın hürriyetlerinin tanınması açısından önemi olan bu antlaşmanın 38, 39, 40 ve 45. bölümleri, adil yargılanma hakkına ilişkin güvenceler içermektedir. İlgili bölümlerde hiç kimsenin doğru ve güvenilir deliller ortaya konmaksızın hakim tarafından dava edilemeyeceği, ilgili kanun hükümlerine uygun bir karar olmadığı müddetçe hiçbir özgür kişinin tutuklanamayacağı, hapse atılamayacağı, mal ve mülkünün elinden alınamayacağı, sürgüne yollanamayacağı, kötü bir muameleye maruz bırakılamayacağı, kimseye hakkın ya da adaletin satılmayacağı, krallığın kanunlarını bilmeyen ve bu kanunlara tümüyle uyacağına kanaat getirilmeyen hakimlerin atanmayacağı belirtilmiştir⁹⁵.

İlgili hükümler çerçevesinde adil yargılanma hakkının temellerinin Magna Carta ile atıldığını ve günümüze kadar gelişme gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır⁹⁶. Ancak feodal beyler için özel ve ayrıcalıklı bir yargılama usulü öngörülerek yargılama bakımından sıradan vatandaşlarla feodal beyler arasında ayırım yapılması nedeniyle adil yargılanma hakkı bakımından tam bir eşitlik sağlandığını söylemek mümkün değildir⁹⁷.

Adil yargılanma hakkına ilişkin bir diğer tarihi referans, İskoç Bağımsızlık Bildirisi olarak da isimlendirilen 1302 tarihli Arbroath Antlaşmasıdır⁹⁸. Arbroath Antlaşmasında

⁹¹ **Robinson, Patrick** (2009) 'The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY' Publicist, C: 3, S: 1, s. 1-2.

⁹² **Aydın, S. Erdem** (2022) Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul Ceza ve Kriminoloji Arşivi, İstanbul, On İki Levha, s. 49.

⁹³ **Wicks, Elizabeth** (2006) The Evolution of a Constitution, US and Canada, Hart Publishing, s. 4.

⁹⁴ **Lyon, Ann** (2016) Constitutional History of The UK, Second Edition, United Kingdom, Routledge, s. 51.

⁹⁵ İlgili bölümlerin tam metni için bkz. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf>, s.e.t. 29. 11. 2022.

⁹⁶ **Başçı, Gülistan** (2021) '1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması', Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 46, s. 233.

⁹⁷ **Aydın**, s. 50.

⁹⁸ **Robinson**, s. 2-3.

kanuni hakim güvencesi, yargılamada aleniyet ilkesi ve kanunilik ilkesinin güvence altına alındığı görülmektedir⁹⁹.

1525 yılında Alman köylülerinin demokratik taleplerini içeren ve “Köylülerin Mektupları” olarak bilinen belgenin m. 9 hükmünde ceza verilirken yazılı yasalara uyulmasının talep edilmesi de adil yargılanma hakkının tarihi gelişimi bakımından bir basamak konumundadır¹⁰⁰.

Adil yargılanma hakkının tarihsel gelişim sürecinde önemi olan bir diğer belge 1628 yılında İngiltere’de kabul edilen Haklar Dilekçesi (Petition of Rights)’dir. Haklar Dilekçesi’nde; kanunlara uygun bir yargı hükmü olmadan hiç kimsenin can ve mal güvenliğinden mahrum bırakılamayacağı belirtilerek¹⁰¹ adil yargılanma hakkının belirli unsurlarının temelleri atılmıştır.

1679 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından kabul edilen Habeas Corpus Act, adil yargılanma hakkının unsurlarına ilişkin düzenlemeler içermektedir. Bu belgede, kişilerin yargı kararı olmaksızın tutuklanamayacağı ve hapsedilemeyeceği, tutuklu olan kişinin yargıç huzuruna çıkmasının geciktirilemeyeceği, sanığın tutuklu olması halinde yargılamanın kısa sürede bitirilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁰².

1688 yılında gerçekleşen Büyük Devrim’in ardından İngiliz parlamentosu tarafından kabul edilen ve modern çağın insan hakları anlayışı bakımından ilk önemli adım olarak değerlendirilen Haklar Bildirisi (Bill of Rights), adil yargılanmayı ve olağan dışı cezaya çarptırılmamayı güvence altına alarak¹⁰³ adil yargılanma hakkının gelişimine katkı sunmuştur.

Parlamentonun yetkilerini artırarak İngiltere’de temel hak ve özgürlüklerin gelişimine fayda sağlayan 1701 tarihli Act of Settlement¹⁰⁴, yargıçların hukuka uygun davrandıkları sürece görevlerinden azledilemeyeceğini, yalnızca parlamentonun her iki kanadının istemesi halinde yargıçların Kral tarafından görevden azledilebileceğini

⁹⁹ Çayan, Gökhan (2016) Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, Legal, s. 2.

¹⁰⁰ Çelik, Adem (2007) Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, Adalet, s. 8; Akdoğan, C. Alper (2022) Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, Adalet, s. 19.

¹⁰¹ Akad, Mehmed / Vural Diçkol, Bihterin / Bulut, Nihat (2022) Genel Kamu Hukuku, 18. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, s. 274.

¹⁰² Akad / Vural Diçkol / Bulut, s. 274.

¹⁰³ Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 128.

¹⁰⁴ Akad / Vural Diçkol / Bulut, s. 276.

düzenleyerek yargı bağımsızlığı ve hakimlik teminatı bakımından önem arz eden düzenlemelere yer vermiştir¹⁰⁵.

Adil yargılanma hakkının gelişimine etkisi olan bir diğer tarihi belge de 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesidir. Anayasal düzeyde temel hakların ilk kez Virginia Haklar Bildirgesi'nde yer aldığı kabul edilmektedir¹⁰⁶. Bu belgede din özgürlüğü, mülkiyet hakkı, hukuk devleti ve adil yargılanma hakkı gibi pek çok hakka yer verilmiştir¹⁰⁷. Bildirge m. 8'de, ceza davaları bakımından hukuki dinlenilme hakkı, sözlü duruşma hakkı, delil getirme hakkı gibi adil yargılanma hakkının önemli güvencelerine yer verildiği görülmektedir¹⁰⁸.

1789 Fransız İhtilali'nin ardından İngiltere ve ABD örneklerinden yola çıkılarak hazırlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi de adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemeler içermektedir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin m. 6-10 hükümlerinde hukuk devleti ilkesi ve adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir¹⁰⁹. Bildiri'nin m. 7, 8 ve 9 hükümlerinde ise; keyfiliğin önlenmesi, masumiyet karinesi, suç ve cezada kanunilik, ceza kanunlarının geriye yürümezliği gibi adil yargılanma hakkı bakımından önemli olan ilkelerin güvence altına alındığı görülmektedir¹¹⁰.

20. yy.'da yaşanan iki dünya savaşının neden olduğu yıkımın ardından uluslararası toplumda, insanın evrensel hak ve özgürlüklerin süjesi olduğu anlayışı hakim olmaya başlamıştır¹¹¹. Bu anlayış, 1948 tarihinde İHEB'in kabul edilmesinin önünü açmıştır. İHEB, insan haklarının evrensel olduğunu vurgulaması ve uluslararası, bölgesel ve ulusal insan hakları metinleri bakımından standart olarak kabul edilmesi boyutlarıyla insan haklarının gelişimi bakımından önemli bir konumdadır¹¹². Nitekim adil yargılanma hakkının da İHEB'le evrensel nitelik kazandığını söylemek mümkündür. İHEB m. 7-11 hükümleri arasında kanun önünde eşitlik ilkesi, etkin yargı yoluna başvuru hakkı, bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı, masumiyet karinesi gibi adil yargılanma hakkının pek çok unsuruna yer verildiği görülmektedir.

¹⁰⁵ Çelik, Adil Yargılanma Hakkı, s. 9.

¹⁰⁶ Tezcan, Durmuş / Erdem, M. Ruhan/ Sancakdar, Oğuz/ Önok, R. Murat (2024) İnsan Hakları El Kitabı, 10. Baskı, Ankara, Seçkin. s. 36.

¹⁰⁷ Kalabalık, s. 74.

¹⁰⁸ Akad / Vural Dinçkol / Bulut, s. 278.

¹⁰⁹ Kalabalık, s. 74.

¹¹⁰ İlgili maddeler için bkz. Alathı, Alev (2010) Batı'ya yön veren metinler -III Aydınlanma/ Burjuvazi Yüzyılı/ Bilim Çağının Zaferi (1650-1800), İstanbul, Kapadokya Meslek Yüksekokulu, s. 939-940.

¹¹¹ Karaosmanoğlu, Fatih (2012) İnsan Hakları, 2. Baskı, Ankara, Seçkin. s. 87.

¹¹² Kalabalık, s. 91.

İHEB'in tanıdığı haklara hukuki bağlayıcılık kazandırmak amacıyla 1976 yılında MSHS yürürlüğe girmiştir¹¹³. MSHS m. 14, adil yargılanma hakkı başlığını taşımaktadır. Ayrıca hukuk önünde eşitlik başlığını taşıyan m. 26 hükmünde de adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından insan haklarının korunması yalnızca uluslararası düzeyde ele alınmamış, aynı zamanda bölgede yaşayan insanların haklarını korumak amacıyla Avrupa düzeyinde de adımlar atılmıştır¹¹⁴. Bu çerçevede 1948'de Lahey'de Avrupa Kongresi toplanmış ve 1949'da Avrupa Konseyi kurulmuştur¹¹⁵. Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve bir insan hakları sözleşmesinin hazırlanması, Avrupa Konseyinin temel gündemini oluşturmuştur. Bu doğrultuda Avrupa Konseyinin ilk kabul ettiği sözleşme AİHS olmuştur¹¹⁶. 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan AİHS, 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir¹¹⁷. Türkiye ise 18 Mayıs 1954 yılında Sözleşme'yi onaylamıştır¹¹⁸.

AİHS'in diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleriyle farklılık arz eden yönleri bulunmaktadır. Her şeyden önce kişilerin ve kuruluşların kendi hükümetlerine yönelik şikâyetleri ve nadir de olsa devletlerin birbirine karşı şikâyetleri bakımından en etkili uluslararası adli süreci sağlaması nedeniyle eşsiz bir nitelik göstermektedir¹¹⁹. Nitekim AİHS, yalnızca temel hak ve özgürlükleri düzenlemekle kalmamış, bu hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla bir denetim mekanizması da öngörmüştür. Bu denetim mekanizmasında ise en önemli birimin AİHM olduğunu söylemek mümkündür¹²⁰. Nitekim AİHS m. 46'da; Sözleşme'ye taraf olan devletlerin AİHM'in verdiği kararlara uymayı taahhüt ettiği belirtilmiş ve AİHM'in kesinleşen kararlarının infazının Bakanlar Komitesi tarafından denetleneceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda AİHS m. 33 çerçevesinde devletlerin birbirine karşı yaptığı başvuruların ve m. 34 çerçevesinde kişilerin kendi hükümetlerine karşı yaptığı

¹¹³ **Erdoğan**, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 132.

¹¹⁴ **Marshall, Jill** (2009) Personal Freedom Through Human Rights Law ? Autonomy, Identity and Integrity under the European Convention on Human Rights, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers, s. 33.

¹¹⁵ **Van Dijk, Pieter/ Van Hoof, Fried/ Van Rijn, Arjen/ Zwaak, Leo** (2006) Theory and Practice of The European Convention on Human Rights, Fourth Edition, Antwerpen-Oxford, s. 3.

¹¹⁶ **Bartlett, Peter / Lewis, Oliver / Thorold, Oliver** (2007) Mental Disability and the European Convention on Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, s. 15.

¹¹⁷ **Van Dijk / Van Hoof, Fried / Van Rijn / Zwaak**, s. 4.

¹¹⁸ **Demircioğlu, Yaşar** (2007) Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Ankara, Yetkin, s. 42; 10/03/1954 tarihli ve 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun ile AİHS tasdik edilmiş ve bahsi geçen kanun 19 Mart 1954 tarihli ve 8662 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

¹¹⁹ **Greer, Steven** (2006) The European Convention on Human Rights Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press, s. 1

¹²⁰ **Çayan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 4.

başvuruların incelenmesi ve m. 46 uyarınca verilen kararın infazının denetlenmesi, AİHM tarafından yapılan denetimin etkin ve yaptırım gücünü haiz olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda, diğer sözleşmelerden farklı olarak AİHS’i imzalayan devletlerin Sözleşme’yle güvence altına alınan temel hak ve özgürlükleri ulusal hukuklarına dahil etme yükümlülüğünün bulunması¹²¹, hak ve özgürlüklerin ulusal hukuk sistemlerinde de gelişmesinin ve korunmasının önünü açmıştır.

AİHS’in bahsi geçen ayırt edici özellikleri ve insan haklarının korunması ve gelişiminde yerine getirdiği işlevin, şüphesiz adil yargılanma hakkına da yansımaları olmuştur. Adil yargılanma hakkı, Sözleşme m. 6’da güvence altına alınmıştır. Diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerine nazaran AİHS’in adil yargılanma hakkına ilişkin kapsamlı bir düzenleme içerdiğini söylemek mümkündür. Nitekim madde hükmünde hakkın pek çok unsuruna yer verildiği görülmektedir. Aynı zamanda AİHM, Sözleşme’de açıkça yer verilme dahi bazı unsurları adil yargılanma hakkının zımni unsurları olarak nitelendirmiş ve hakkı genişletici bir yöntem benimsemiştir. Bu çerçevede mahkemenin, hakkın dinamik yapısını koruduğu söylenebilir.

Ayrıca AİHS m. 6’da düzenlenmiş olması nedeniyle Sözleşme’ye taraf olan devletlerce adil yargılanma hakkı ihlal edilen bireylerin AİHM’e bireysel başvuruda bulunması mümkündür. Bireysel başvuru kurumu vasıtasıyla hakkın etkin bir biçimde korunması ve mahkemenin oluşturduğu içtihatlar aracılığıyla hakkın gelişimine imkân tanınması, adil yargılanma hakkı bakımından AİHS ve AİHM’i eşsiz bir konuma taşımaktadır. Mahkemeye yapılan pek çok başvurunun adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapıldığı da göz önünde bulundurulduğunda, hakkın gelişimi ve güvencesindeki bu rol belirgin bir hal almaktadır.

AİHS’te adil yargılanma hakkının düzenlenmesi, Sözleşme’ye taraf olan devletlerin adil yargılanma hakkını ulusal hukuklarına dahil etmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Sözleşme’nin, hakkın ulusal hukuk sistemlerindeki gelişimine de önemli katkılar sağladığını söylemek mümkündür.

¹²¹ Ünal, Şeref (2001) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara, TBMM Basımevi, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 89, s. 70.

B. Türk Hukukunda Tarihsel Gelişim

Türk hukukunda adil yargılanma hakkına ilişkin gelişmelerin İslamiyet öncesi döneme kadar uzandığını söylemek mümkündür. Nitekim İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yargılama esnasında sanığın duruşmada hazır bulunma, savunma yapma, tanık gösterme, hakimi reddetme gibi haklara sahip olması yargılama sürecinin adil olmasına özen gösterildiğine işaret etmektedir. Bunun yanında Hunlarda hiçbir şüphelinin on günden fazla hapiste kalmaması ve yargılamanın bu süre içerisinde tamamlanması, makul sürede yargılanma hakkına riayet edildiğini göstermektedir.¹²².

Adil yargılanma hakkına ilişkin daha net ve somut gelişmelerin ise Osmanlı Devleti'nde özellikle tanzimat döneminde başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Sanayi Devrimi'nin de doğal bir sonucu olarak 19. yy.'da tüm dünyada görülen değişim ve dönüşüm Osmanlı Devleti'nin siyasi, iktisadi, ticari, sosyal, hukuki pek çok alanında da yansımalarını göstermiş ve belirli reformların yapılmasını gerekli kılmıştır¹²³. Hukuki alanda ise yeni yargı teşkilatına ve yeni kanuni düzenlemelere duyulan ihtiyaç, reformların temel gerekçesi olmuştur¹²⁴. Bu alanda yapılan düzenlemelerin etkisi yalnızca tanzimat dönemiyle sınırlı kalmamış, Cumhuriyet dönemi hukuk düzenine de tesir ederek batılılaşmaya zemin hazırlamıştır¹²⁵. Tanzimat döneminde getirilen yenilikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu dönemi laik hukuk düzenine geçiş ve yarı teokratik dönem olarak değerlendirmek mümkündür¹²⁶.

3 Kasım 1839'da Mustafa Reşit Paşa tarafından Padişah Abdülmecid adına Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun okunması, tanzimat döneminin başlangıcı olmuştur¹²⁷. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda diğer bazı temel hakların yanı sıra adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelere de yer verildiği görülmektedir. Aleni ve yasal yargılama yapılmaksızın kimsenin idam cezasına çarptırılmayacağına ilişkin düzenleme¹²⁸ ve dini mensubiyeti fark etmeksizin bütün tebaanın kanun önünde eşit olduğuna ilişkin düzenleme¹²⁹ adil yargılanmaya ilişkin güvenceler içermektedir.

¹²² Vatansever Öztürk, Müge (2022) Osmanlı Ceza Hukukunda Adil Yargılama İlkesi, Ankara, Seçkin, s. 65.

¹²³ Aydın, M. Akif (2023) Türk Hukuk Tarihi, 20. Baskı, İstanbul, Beta, s. 419.

¹²⁴ Aydın, s. 417.

¹²⁵ Avcı, Mustafa (2023) Türk Hukuk Tarihi, 12. Baskı, Ankara, Adalet, s. 746.

¹²⁶ Fendoğlu, H. Tahsin (2000) Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Filiz, s. 651.

¹²⁷ Tanör, Bülent (2017) Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 29. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi, s. 75.

¹²⁸ Kili, Suna / Gözübüyük, Şeref (1985) Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 12.

¹²⁹ Zürcher, E. Jan (2014) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 29. Baskı, İstanbul, İletişim, s. 84.

Tanzimat döneminde yaşanan gelişmeler, 1856 Islahat Fermanı'nın kabul edilmesiyle devam etmiştir. Esasen Islahat Fermanı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda verilen güvencelerin bazı eklemelerle tekrarı mahiyetindedir. Fermanda kanun önünde eşitlik ilkesinin ve yargılamada aleniyet ilkesinin daha kesin bir dille vurgulanması¹³⁰, adil yargılanma hakkı bakımından önem arz etmektedir.

Sultan Abdülaziz tarafından Aralık 1875'te yürürlüğe konulan Ferman-ı Adalet'te de adil yargılanma hakkına ilişkin önemli güvenceler bulunmaktadır. Ferman, tebaanın haklarının tam olarak korunabilmesi amacıyla özellikle mahkemelerin bağımsızlığına ve tarafsızlığına ilişkin güvenceler öngörmüştür. Bu bağlamda yürütme erkinin yargı erkine müdahale etmemesi gerektiği ve hakimlerin statüsünün diğer hükümet memurlarından ayrılması gerektiği vurgulanmış, hakimlerin yürütme erki tarafından görevden alınmaması gerektiği belirtilmiştir¹³¹.

Tanzimat döneminin ardından I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde temel hakların gelişimi ve iktidarın sınırlandırılması bakımından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde 1876 Kanun-u Esasi ve getirilen kanuni düzenlemeler, adil yargılanma hakkına ilişkin güvenceler içermektedir.

II. Abdülhamit'in tahta geçmesiyle birlikte yeni anayasa çalışmaları kapsamında oluşturulan Cemiyet-i Mahsusa tarafından hazırlanan ve 23 Aralık 1876'da Padişah II. Abdülhamit tarafından ferman biçiminde ilan edilen Kanun-u Esasi¹³², Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasıdır. Kanun-u Esasi'de yargıya ilişkin pek çok güvenceye yer verilmekle birlikte liberal anayasal geleneğe uygun olarak çok sayıda temel hak ve özgürlüğün de güvence altına alındığı görülmektedir¹³³. Bu çerçevede Kanun-u Esasi, temel hakların anayasal güvenceye kavuşması bakımından önem arz etmektedir. Adil yargılanma hakkına ilişkin olarak da gerek “Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi” başlığı altında gerek “Mehakim” başlığı altında belirli güvencelere yer verildiği görülmektedir. Kanun-u Esasi'de tabii hakim ilkesinin güvence altına alınması (m. 23 ve m. 85), olağanüstü mahkeme kurulmasının yasaklanması (m. 89), hakimlik teminatı (m. 81) ve yargılamada

¹³⁰ **Erdoğan**, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 135.

¹³¹ **Şentürk, Recep/ Bilal, M. Said** (2020) Human Rights in The Ottoman Reform: Foundations, Motivations and Formations, İstanbul, Ibn Haldun University Press, s. 158-159.

¹³² **Atar**, s. 38; **Anayurt, Ömer** (2022) Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 167.

¹³³ **Eren, Abdurrahman** (2023) Anayasa Hukuku Dersleri, 5. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 187.

aleniyyetin (m. 82) kabul edilmesi, hak arama hürriyetinin tanınması (m. 83 ve m. 84), adil yargılanma hakkının gelişimi bakımından önemlidir¹³⁴.

Bu dönemde kabul edilen Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’de de adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin bulunduğu görülmektedir. Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’de yer alan “*Şek ile yakin zail olmaz*”¹³⁵ ilkesi, herkes tarafından bilinen ve mutlak olan bir olayın söz konusu olması halinde şüpheyeye dayanarak hüküm kurulamayacağını ifade etmektedir¹³⁶. “*Beraet-i zimmet asıldır*”¹³⁷ ilkesi ise bir kimsenin borcunun yahut suçunun olmamasını temel karine kabul ederek¹³⁸ masumiyet karinesine işaret etmektedir. Bahsi geçen ilkeler, yalnızca şüpheyeye dayanarak hüküm kurulmasının önüne geçilmesi yönüyle adil bir yargılama bakımından önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yargılama Kitabı’nın ikinci faslında; hakim alışıveriş, şakalaşma gibi yargılamanın saygınlığını zedeleyecek fiillerden kaçınması gerektiği, hakim taraflardan herhangi birinin hediyesini kabul edemeyeceği ve ziyafetine gidemeyeceği, taraflardan yalnızca birini evine kabul edemeyeceği ve taraflardan biriyle yalnız kalamayacağı, iki taraf arasında adil davranmakla yükümlü olduğu belirtilmiştir¹³⁹. İlgili hükümler, hakim bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik olması nedeniyle adil yargılanma hakkı bakımından önem arz etmektedir.

Milli Mücadele Döneminde hazırlanan ve kabul edilen 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda ise temel hak ve özgürlükler ile yargı alanında düzenleme yapılmamış, yalnızca Büyük Millet Meclisi’nin oluşumu ve yerel yönetimlere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir¹⁴⁰. Bu nedenle adil yargılanma hakkına ilişkin bir güvenceden söz etmek mümkün değildir. Ancak 1876 Kanun-u Esasi’nin yürürlükte olması nedeniyle Kanun-u Esasi’de sağlanan güvencelerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yargı hakkının, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı (m. 8), hakimlik teminatı (m. 54,55 ve 56), yargılamaların aleniliği (m. 58), herkesin hukukunu müdafaa için meşru yollardan

¹³⁴ Kanun-u Esasi’nin tam metni için bkz. **Kili / Gözübüyük**, s. 31-44; Ayrıca bkz. **Eren**, s. 198-199; **Atar**, s. 38-39; **Gözler, Kemal** (2023) Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 28. Baskı, Bursa, Ekin, s. 14-19.

¹³⁵ “*Şüphe ile kesinlik ortadan kalkmaz.*” Bkz. **Güçlü, Yaşar** (2021) Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, 2. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 51.

¹³⁶ **Çayan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 16.

¹³⁷ “*Borçsuz olmak (sorumlu olmamak) asıldır.*” Bkz. **Güçlü**, s. 51.

¹³⁸ **Akdoğan**, s. 33

¹³⁹ **Güçlü**, s. 583-584.

¹⁴⁰ **Eren**, s. 224-225; **Atar**, s. 41.

faaydalanabileceği (m. 59) yönündeki hükümler¹⁴¹, adil yargılanma hakkının Türk Hukukundaki gelişimi bakımından önem taşımaktadır. Ancak olağanüstü koşullarda oluşan Birinci Büyük Millet Meclisi uygulamasına benzer biçimde 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda tabii hakim ilkesine yer verilmemesinin¹⁴², adil yargılanma hakkı bakımından olumsuz bir etki doğurduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda m. 55’te hakimlerin kanunda öngörölen durumlarda azlolunabileceğinin ve m. 56’da hakimlerin tüm özlük işlerinin kanunla düzenleneceğinin belirtilmesi, hakimlik teminatı ve dolayısıyla adil yargılanma hakkı bakımından eleştiriye açık hususlardır¹⁴³.

1961 Anayasasında ise her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına dayanan bir hukuk devleti olduğunun belirtilmesi (m. 2), adil yargılanma hakkı ve daha geniş çerçevede temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca kişinin hakları ve ödevleri bölümünde hak arama hürriyeti (m. 31), tabii yargı yolu (m. 32), cezaların kanuni ve şahsi olması; zorlama yasağı (m. 33), ispat hakkı (m. 34) düzenlenmiştir. Yargı bölümünde ise mahkemelerin bağımsızlığı (m. 132), hakimlik teminatı (m. 133), duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması (m. 135) hüküm altına alınmıştır¹⁴⁴. Bahsi geçen düzenlemeler, adil yargılanma hakkının güvencesi açısından önem arz etmektedir.

20.09.1971 tarihli ve 1488 sayılı Anayasa değişikliği ile m. 32’de yer alan “*Hiç kimse, tabii hâkiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz.*” hükmü, “*Hiç kimse, kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.*” şeklinde değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikle tabii hakim ifadesinin Anayasa’dan çıkarılması, adil yargılanma hakkının önemli unsurlarından olan tabii hakim ilkesi bağlamında eleştirilebilecek bir husustur.

1982 Anayasasında Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olduğunun belirtilmesi (m. 2), adil yargılanma hakkıyla doğrudan bağlantılıdır. Nitekim ilgili hükümlerin, yargılama sürecinin hukuka uygun ve insan haklarına saygılı bir biçimde gerçekleşmesini güvence altına aldığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra mahkemelerin bağımsızlığının vurgulanması (m. 9), tutuklama durumunda makul sürede yargılanmayı isteme hakkı (m. 19), hak arama hürriyeti (m. 36), kanuni hakim güvencesi (m.

¹⁴¹ Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf> s.e.t. 10.01.2023.

¹⁴² Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 306-307.

¹⁴³ Konu hakkında bkz. **Özbudun**, Ergun (2012) 1924 Anayasası, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 56-57.

¹⁴⁴ Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1961/1961-ilkhali/1961-ilkhali.pdf> s.e.t. 12.01.2023.

37), masumiyet karinesi (m. 38), ispat hakkı (m. 39), mahkemelerin bağımsızlığı (m. 138), hakimlik ve savcılık teminatı (m. 139), duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması (m. 141) gibi düzenlemeler adil yargılanma hakkının güvencesi açısından önem teşkil etmektedir.

1982 Anayasası döneminde 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Anayasa değişikliği ile Anayasa m. 36 hükmüne “savunma” ifadesinden sonra gelmek üzere “adil yargılanma” ifadesinin eklenmesi, adil yargılanma hakkının anayasal güvencesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Nitekim bahsi geçen değişiklikle adil yargılanma hakkının doğrudan ve müstakil bir biçimde anayasal güvenceye kavuştuğunu söylemek mümkündür.

III. Adil Yargılanma Hakkının Norm Alanı

Adil yargılanma hakkının unsurları açıklanmadan önce hakkın norm alanının tespit edilmesi gerekmektedir. Nitekim AİHS m. 6 hükmünde adil yargılanma hakkının norm alanı medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ve cezai alanda suç isnadına ilişkin yargılamalarla sınırlandırılmıştır. Anayasa’da bu şekilde bir sınırlandırmaya yer verilmemekle birlikte Anayasa m. 148/3 hükmü gereği AİHS’in öngördüğü sınırlamanın bireysel başvuru yolu bakımından AYM uygulamasında da geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın bu başlığında AİHS ve 1982 Anayasası çerçevesinde adil yargılanma hakkının norm alanı ve bu norm alanına ilişkin AYM ve AİHM içtihatları incelenecektir.

A. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Norm Alanı

Adil yargılanma hakkının norm alanı, AİHS m. 6/1 hükmü çerçevesinde sınırlandırılmıştır. İlgili hüküm uyarınca “*Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir....*” Madde hükmünden de anlaşıldığı üzere, adil yargılanma hakkının norm alanı medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ve cezai alanda suç isnadına ilişkin yargılamalarla sınırlandırılmıştır. Buna karşın ilgili hükümde “medeni hak ve

yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluk” ve “cezai alanda yöneltilen suçlamaların esası” kavramlarından ne anlaşılması gerektiği açık bir biçimde belirtilmemiştir. Bu nedenle bahsi geçen kavramlardan ne anlaşılması gerektiğini açıklamak, hakkın norm alanının anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada hukuk davalarının konu alınması nedeniyle yalnızca “medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluk” kavramı ve içeriği ele alınarak Sözleşme m. 6/1 hükmünün uygulanma koşulları tespit edilecektir.

Sözleşme m. 6/1 hükmünün uygulanma şartlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bir hak veya yükümlülüğe ilişkin uyumsuzluk olması
- Hak veya yükümlülüğün ulusal hukuk sisteminde bir dayanağı olması
- Hak veya yükümlülüğün doğası gereği medeni olması¹⁴⁵.

Hakkın medeni olmasının neyi ifade ettiğinin tespiti bakımından iki farklı seçeneğin olduğunu söylemek mümkündür. İlk seçenek, hakkın ulusal hukukta ne şekilde yorumlandığının esas alınması suretiyle medeni olup olmadığının tespit edilmesidir. İkinci seçenek ise ulusal hukuktaki yorumlamalardan bağımsız bir şekilde hakkın medeni niteliğinin belirlenmesidir. İlk seçeneğin tercih edilmesi, adil yargılanma hakkının koruma alanının ulusal hukuk sistemlerine göre farklılaşması sonucunu doğuracaktır. Nitekim bir ülkenin hukuk sisteminde kamu hukuku kapsamına giren bir hakkın, başka bir hukuk sisteminde özel hukuk kapsamında değerlendirilmesi mümkündür¹⁴⁶. Bu nedenle AİHM, “özerk kavramlar doktrini”¹⁴⁷ uyarınca medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluk kavramını iç hukuktaki nitelendirmelerden bağımsız olarak ele almış ve hakkın medeni olup olmadığına maddi içerik ve etkilerine bakılarak karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁴⁸. Özerk kavramlar doktrini, AİHS’te yer alan kavramların bütün devletler açısından geçerli olan bir “Avrupa anlamı” taşıdığını ifade etmektedir¹⁴⁹. Dolayısıyla Sözleşme’de yer alan kavramlar, ulusal hukuktan bağımsız olan Avrupa anlamı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Avrupa anlamını belirleyecek ve medeni hak ve yükümlülük kavramının mahiyetini tespit edecek yetkili mercii AİHM’dir¹⁵⁰. Ancak bu

¹⁴⁵ Vitkauskas / Grigoriy, s. 17.

¹⁴⁶ Altıparmak, Kerem (1998) ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı’ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 53, S: 1, s. 3.

¹⁴⁷ Otonom kavramlar doktrini olarak da ifade edilmektedir. Bkz. Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 262.

¹⁴⁸ König v. Germany, 6232/73, 28/06/1978, § 88; Ringeisen v. Austria, 2614/65, 16/07/1971, § 94; Grzeda v. Poland, 43572/18, 15/03/2022, § 287; İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 210; Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 262,265.

¹⁴⁹ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 12.

¹⁵⁰ Engel and Others v. Netherlands, 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 08/06/1976, § 80-81.

yorum yönteminin, iç hukuktaki nitelendirmelerin önemsiz olduğu şeklinde anlaşılmaması ve ulusal hukuk düzenlemelerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir¹⁵¹. Ulusal hukuk sisteminde yapılan nitelendirmeler dikkate alınmakta ancak Sözleşme açısından belirleyici bir nitelik arz etmemektedir¹⁵².

İlke olarak medeni hak ve yükümlülük kavramının özel hukuk uyumsuzluklarını kapsadığını söylemek mümkündür¹⁵³. Ancak kamu hukuku-özel hukuk alanları arasındaki etkileşimin artması ve devletin özel hukuk alanına daha fazla müdahil olması, bazı uyumsuzlukların medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili olup olmadığının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır¹⁵⁴. Bu nedenle AİHM, kavramın soyut bir tanımını yapmaktan kaçınmakta, başvuru konusu olayın koşulları çerçevesinde hak ve yükümlülüğe ilişkin nitelendirme yapmayı tercih etmektedir¹⁵⁵. Aynı zamanda mahkeme, medeni hak ve yükümlülük kavramının özel hukuk kapsamında kalan hakların ötesine geçip geçmediğini belirlemek zorunda olmadığını da vurgulamaktadır¹⁵⁶. Mahkeme tarafından yapılan tespitler, diğer temel hakların korunması bakımından son derece önemli bir fonksiyon üstlenen adil yargılanma hakkının dar yorumlanmaması amacıyla gösterilen özenin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Medeni hak ve yükümlülük kavramının başlangıçta mahkeme tarafından dar bir biçimde yorumlandığı ileri sürülebilirse de¹⁵⁷ güncel yorumlamanın ilerici ve genişletici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür¹⁵⁸. Nitekim mahkemenin güncel gelişmelere göre m. 6/1 hükmünün kapsamını genişlettiği, daha önce bu kapsamda değerlendirmedeği belirli hakları kapsama aldığı görülmektedir¹⁵⁹. Mahkemenin kavramın içeriğine yönelik inceleme metodu da genişletici ve ilerici yorum yapıldığına işaret etmektedir. Nitekim kavramın

¹⁵¹ König v. Germany § 89.

¹⁵² **Doğru, Osman / Nalbant, Atilla** (2013) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar, Ankara, Avrupa Konseyi, Cilt 1, s. 610.

¹⁵³ **İnceoğlu, Sibel** (2018) Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Ankara, s. 4.

¹⁵⁴ **Günay, Mehmet** (2022) AİHS'in 6. Maddesi Kapsamında Özel Hukuk Uyuşmazlıklarında Adil Yargılanma Hakkı ve İç Hukuk Uygulaması, Ankara, Yetkin, s. 13.

¹⁵⁵ **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla** (2018) Law Of The European Convention On Human Rights, Fourth Edition, Oxford University Press, s. 382.

¹⁵⁶ König v. Germany § 95; Le Compte, Van Leuven And De Meyere v. Belgium, 6878/75; 7238/75, 23/06/1981, § 48.

¹⁵⁷ **Kaşıkara, M. Serhat** (2011) 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı' Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C: 2, S: 4, s. 251.

¹⁵⁸ **Mole, Nuala / Harby, Catharina** (2006) The Right to a Fair Trial, Second Edition, Council of Europe, Human Rights Handbooks, No. 3, s. 11.

¹⁵⁹ Örneğin Schuler-Zraggen başvurusunda mahkeme, hukuki gelişmeler nedeniyle m. 6/1'in sosyal sigortanın bütün alanlarını kapsadığı sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Schuler-Zraggen v. Switzerland, 14518/89, 24/06/1993, § 46.

kapsamının tespitinde, uygulanacak hukuk kuralları ve yargılama makamı çok az önem taşımaktadır¹⁶⁰. Ayrıca devlet-birey arasında meydana gelen hukuki ilişkinin m. 6/1 kapsamına girip girmediğinin tespit edilmesinde devletin bir özel hukuk kişisi gibi yahut egemenlik gücünü kullanır biçimde hareket etmesinin de bir önemi bulunmamaktadır¹⁶¹. Önemli olan uyuşmazlığın sonucunun medeni nitelikte bir hak veya yükümlülüğü etkileyecek olması¹⁶² ve özel hukuk unsurlarının kamu hukuku unsurlarına nazaran baskın olmasıdır¹⁶³. Bu inceleme ve yorumlama yönteminin, kamu hukuku özellikleri barındıran uyuşmazlıkların da m. 6/1 bağlamında değerlendirilmesinin önünü açtığını söylemek mümkündür.

AİHM, özel hukuk kişileri arasında meydana gelen uyuşmazlıkların m. 6/1 hükmü çerçevesinde medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili olduğu konusunda şüphe olmadığını vurgulamıştır¹⁶⁴. Ancak kamu hukuku özellikleri barındırmasına ve iç hukukta kamu hukuku kapsamında değerlendirilmesine rağmen konusu ve sonucu itibarıyla medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili olan, mali sonuçlar doğuran ve temel hakların korunması bakımından belirleyici nitelikteki uyuşmazlıkların da mahkeme tarafından m. 6/1 kapsamında değerlendirildiği görülmektedir¹⁶⁵. Örneğin bir ibadet yerine ilişkin olsa da mülkiyetin yeniden tesisine ilişkin uyuşmazlık¹⁶⁶, idare hukuku kuralları uygulanmasına rağmen arazi satış iznine ilişkin olan ve mülkiyet hakkını doğrudan etkileyen uyuşmazlık¹⁶⁷, inşaat ruhsatına ilişkin uyuşmazlık¹⁶⁸ ve genel çerçevede mülkün kullanılmasını ve mülkten faydalanılmasını etkileyen uyuşmazlıklar¹⁶⁹, m. 6/1 hükmü kapsamında değerlendirilmiştir. Benzer şekilde ticari faaliyet yürütülmesine ilişkin olarak; alkollü içki satış ruhsatına ilişkin uyuşmazlık¹⁷⁰, özel bir kliniğin işletilmesine ilişkin uyuşmazlık¹⁷¹ ve genel anlamda ticari etkinlikte bulunulmasını etkileyen uyuşmazlıklar medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin

¹⁶⁰ Georgiadis v. Greece, 21522/93, 29/05/1997, § 34; Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 382.

¹⁶¹ H. v. France, 10073/82, 24/10/1989, § 46-47; Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 382.

¹⁶² Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 266.

¹⁶³ Deumeland v. Germany, 9384/81, 29/05/1986, § 59-74.

¹⁶⁴ Airey v. Ireland, 6289/73, 09/10/1979, § 21.

¹⁶⁵ Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Council of Europe, 31/08/2022, s. 14.

¹⁶⁶ Lupeni Greek Catholic Parish And Others v. Romania, 76943/11, 29/11/2016, § 72-73.

¹⁶⁷ Ringeisen v. Austria § 94.

¹⁶⁸ Sporrang and Lönnroth v. Sweden, 7151/75; 7152/75, 23/09/1982, § 79-83; Benzer minvalde kum ocağı işletme ruhsatına ilişkin verilen bir karar için bkz. Fredin v. Sweden, 12033/86, 18/02/1991, § 62-63.

¹⁶⁹ Mole / Harby, s. 12.

¹⁷⁰ Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden, 10873/84, 07/07/1989, § 73.

¹⁷¹ König v. Germany § 91-95.

uyuşmazlıklar olarak nitelendirilmiştir. Sosyal sigortanın tüm alanlarına ilişkin uyuşmazlıklar da m. 6/1 kapsamında değerlendirilmiştir¹⁷². Her ne kadar idare tarafından veriliyor olsa da Sözleşme m. 8 kapsamında aile yaşamını etkileyen idari kararların da m. 6/1'in norm alanı içerisinde değerlendirildiği görülmektedir¹⁷³. İhmal nedeniyle devlet aleyhine açılan, idarenin kusurundan kaynaklanan tazminat davalarında uyuşmazlığın kamu hukukunu ilgilendiren boyutu olmakla birlikte m. 6/1'in uygulanabilir olduğuna hükmedilmiştir¹⁷⁴. Devlet görevlilerince gerçekleştirildiği ileri sürülen kötü muameleye ilişkin tazminat istemi bakımından da m. 6/1 hükmü uygulanabilir bulunmuştur¹⁷⁵. Kamu hizmetinde istihdamla ilgili olan uyuşmazlıklar da kural olarak m. 6/1 kapsamına girmektedir¹⁷⁶.

Mahkeme, medeni hak ve yükümlülük kavramı bakımından genişletici bir yorum benimsemiş olsa da belirli hak ve yükümlülükler m. 6/1'in norm alanı dışında değerlendirilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu hak ve yükümlülüklerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bunun nedeni, hak veya yükümlülüğün m. 6/1 kapsamı dışında kalıp kalmadığı tartışmasında kapsam dışı olma durumunun dar yoruma tabi tutulması ve Sözleşme'nin yaşayan bir belge olmasının sonucu olarak dinamik yorum yönteminin benimsenmesidir¹⁷⁷. Özellikle kamu gücü imtiyazının baskın olduğu alanlarda bulunan hak ve yükümlülükler, m. 6/1'in kapsamı dışında tutulmaktadır¹⁷⁸. Örneğin, mali sonuçları olmasına rağmen vergi yükümlülüğüne ilişkin uyuşmazlıklar ilkesel olarak m. 6/1 kapsamında değerlendirilmemiştir¹⁷⁹. Uyuşmazlığın mali sonucunun olmasının m. 6/1'in uygulanabilmesi için tek başına yeterli olmadığı vurgulanmış¹⁸⁰ ve vergi yükümlülüğüne ilişkin uyuşmazlıklarda kamusal niteliğin baskın olduğu ve vergi alanında kamu gücüne dayanan imtiyazların kullanıldığı belirtilmiştir¹⁸¹. Benzer şekilde siyasi hak ve

¹⁷² Schuler-Zraggen v. Switzerland § 46.

¹⁷³ W. v. United Kingdom, 9749/82, 08/07/1987, § 72-79.

¹⁷⁴ X v. France, 18020/91, 31/03/1992, § 28-30.

¹⁷⁵ Aksoy v. Turkey, 21987/93, 18/12/1996, § 92-94.

¹⁷⁶ Vilho Eskelinen And Others v. Finland, 63235/00, 19/04/2007, § 50-62; **Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights**, s. 15-16. Kamu hizmetinde istihdama ilişkin AİHM uygulaması başlangıçta Pellegrin (Pellegrin v. France, 28541/95, 08/12/1999) başvurusunda belirtilen ilkeler ışığında ilerlemiştir. Daha sonra ise Vilho Eskelinen başvurusu üzerine ilkelerin güncellenmesi ihtiyacı duyulmuştur. Güncel uygulamaya göre kamu hizmetinde istihdama ilişkin başvurular, yalnızca başvurunun görevi ve personel kategorisi çerçevesinde nesnel gerekçelerle mahkemeye erişim hakkından mahrum bırakılmış olması durumunda m. 6/1 hükmü kapsamı dışında kalacaktır. Detaylı bilgi için bkz. **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 389.

¹⁷⁷ **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 387.

¹⁷⁸ Ferrazzini v. Italy, 44759/98, 12/07/2001, § 29.

¹⁷⁹ Ferrazzini v. Italy § 20-30.

¹⁸⁰ Ferrazzini v. Italy § 25.

¹⁸¹ Ferrazzini v. Italy § 29.

yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıkların da mali sonuçları olmasına karşın m. 6/1 hükmünün norm alanında değerlendirilmediği görülmektedir¹⁸². Yabancıların ülkeye girişi, ülkede kalma koşulları ve sınır dışı edilmelerine ilişkin uyuşmazlıklar da mahkeme tarafından medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlık kategorisinde değerlendirilmemektedir¹⁸³. Mahkemeye göre sınır dışı edilme işleminin başvuru konusunun özel hayatı ve aile hayatı yahut istihdam beklentileri üzerinde önemli etkilerinin olması, başvuru konusu hak veya yükümlülüğün medeni olarak nitelendirilmesini gerektirmeyecektir¹⁸⁴. Ayrıca taraf devletlerin sınır dışı edilme işlemlerine ilişkin olarak 7 No.'lu Protokol m. 1'i kabul etmesinin, bu işlemleri m. 6/1 kapsamına almama niyetlerini açıkça gösterdiği ifade edilmiştir¹⁸⁵. Bu gerekçelerle mahkeme; ülkeye giriş, ülkede kalma ve sınır dışı edilme konularını m. 6/1 hükmünün kapsamı dışında değerlendirmektedir. Suçluların iadesine ilişkin uyuşmazlıklarda da mahkemenin benzer yaklaşımı sürdürdüğü görülmektedir¹⁸⁶. Askerlik yükümlülüğüne ilişkin uyuşmazlıklar, pasaport isteminin reddedilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, patent başvurularına ilişkin uyuşmazlıklar¹⁸⁷ da m. 6/1 hükmünün kapsamı dışında değerlendirilmiştir¹⁸⁸.

Sözleşme m. 6/1 hükmünün uygulanabilmesi için “medeni” niteliğinin yanında ulusal hukukta dayanağı olan savunulabilir bir hakkın bulunması¹⁸⁹ ve yargılama sonucunun başvuru konusu hak açısından belirleyici nitelikte olması gerekmektedir¹⁹⁰. Mahkeme, iç hukuk hükümlerini ve hükümlere ilişkin ulusal yargı makamlarının yorumlarını değerlendirerek hakkın var olup olmadığını tespit etmektedir¹⁹¹. Ulusal yargı makamları önünde hak olarak ileri sürülemeyen ve makul bir dayanağı olmayan iddianın m. 6/1

¹⁸² Örneğin başvuru konusunun seçim masraflarına ilişkin kısıtlamalara uymaması nedeniyle seçimlere katılmaktan bir yıl süreyle men edilmesi ve hakkında para cezası tesis edilmesi olayında mahkeme, her ne kadar mali sonuçlar doğmuş olsa da yalnızca başvurunun ekonomik yönü olmasının başvuru konusu hakkın “medeni” olduğunu göstermeyeceğini ifade ederek başvuru konusu hakkın medeni değil siyasi nitelikte olduğuna hükmetmiştir. Bkz. *Pierre-Bloch V. France*, 120/1996/732/938, 21/10/1997, § 48-51.

¹⁸³ *Maaouia v. France*, 39652/98, 05/10/2000, § 38.

¹⁸⁴ *Maaouia v. France* § 38.

¹⁸⁵ *Maaouia v. France* § 37.

¹⁸⁶ *Mamatkulov And Askarov v. Turkey*, 46827/99 and 46951/99, 04/02/2005, § 81-83.

¹⁸⁷ Ancak patent hakkının mülkiyetine ilişkin uyuşmazlıklar m. 6/1 kapsamında değerlendirilmiştir: *British-American Tobacco Company Ltd v. The Netherlands*, 19589/92, 20/11/1995, § 67.

¹⁸⁸ **Mole / Harby**, s. 14-16; **Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights**, s. 23.

¹⁸⁹ *Roche v. The United Kingdom*, 32555/96, 19/10/2005, § 117; AİHM'in bu yaklaşımı öğretide eleştirilmektedir. Nitekim hakkın medeni olup olmadığı özerk kavramlar doktrinine göre belirlenirken iç hukukta kabul edilmiş bir medeni hak arayışına girilmesinin çelişki oluşturduğu ve hakkın mevcudiyetini iç hukuka bağımlı kıldığı düşünülmektedir. Bkz. **Aktepe Artık, Sezin** (2014) *Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara, Seçkin, s. 63.

¹⁹⁰ *Georgiadis v. Greece*, § 30.

¹⁹¹ *Roche v. The United Kingdom*, § 120.

kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda hakkın ulusal hukukta tanınmış olması yeterli olup, ayrıca Sözleşme tarafından da tanınması gerekmemektedir¹⁹².

Son olarak, ulusal hukukta dayanağı olan medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili bir “uyuşmazlık” olması gerekmektedir. AİHM, uyuşmazlık kavramının teknik ve biçimsel anlamından ziyade maddi anlamda yani “iddia” olarak anlaşılmasının Sözleşme’nin ruhuna uygun olacağını belirtmektedir¹⁹³. Aynı zamanda uyuşmazlık sadece hakkın fiili varlığı ile değil kapsam ve uygulanma biçimiyle de ilgili olabilir. Uyuşmazlığın, gerçek ve ciddi nitelikte olması ve medeni hak ve yükümlülükler açısından belirleyici nitelikte olması gerekmektedir. Bu bağlamda medeni hak ve yükümlülüklerle zayıf yahut uzak bağlantı, m. 6/1’in uygulanması bakımından yeterli görülmemektedir¹⁹⁴.

Adil yargılanma hakkının norm alanıyla bağlantılı olarak açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer husus ise AİHM’in m. 6 kapsamında yaptığı denetimin çerçevesi ve sınırlarıdır. Mahkemenin de sıklıkla vurguladığı üzere; Sözleşme organları, yerel mahkemelerin temyiz mahkemesi konumunda değildir ve yerel mahkemelerin maddi veya hukuki hatalar yaptığını yahut yanlış karara vardığını incelememektedir¹⁹⁵. İlkesel olarak kararların esasına ilişkin değil, izlenen usule yönelik inceleme yapılmaktadır. Nitekim yerel mahkemeler somut olayın ve delillerin değerlendirilmesi bakımından en iyi konumda yer almaktadır¹⁹⁶. Ancak yerel mahkemelerin aşırı keyfi ve adaleti hiçe sayacak biçimde hatalar yapması halinde mahkeme, istisnai olarak m. 6 çerçevesinde inceleme yapabilmektedir¹⁹⁷. Mahkemenin uygulaması, dördüncü derece olmama doktrini ve ikincilik ilkesiyle yakından bağlantılıdır. Nitekim AİHS’in giriş bölümünde ikincilik ilkesinin bir gereği olarak Sözleşme ve ek protokollerde yer alan hak ve özgürlüklerin korunmasında birincil sorumluluğun Sözleşme’ye taraf olan devletlere ait olduğu ve bu konuda AİHM denetimine tabi olmak üzere Sözleşme’ye taraf olan devletlere takdir marjı tanındığı vurgulanmaktadır. Giriş bölümünde yer alan ifade esasında öğretide karşılık bulan dördüncü derece yargı yeri olmama doktrinini ifade etmektedir. Dahlberg’in de ifade ettiği üzere dördüncü derece olmama doktrininin iki ana kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak, kaynakların verimli

¹⁹² İncoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, s. 8.

¹⁹³ Le Compte, Van Leuven And De Meyere v. Belgium, § 45.

¹⁹⁴ Uyuşmazlık kavramına ilişkin ilkelerin sıralandığı kararlar için bkz. Benthem v. The Netherlands, 8848/80, 23/10/1985, § 32; Le Compte, Van Leuven And De Meyere v. Belgium, § 45-47.

¹⁹⁵ Reid, s. 96-97; Schenk v. Switzerland, 10862/84, 12/07/1988, § 45-46.

¹⁹⁶ Reid, s. 96.

¹⁹⁷ Duman, Özgür (2022) ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Karşılaştırmalı Hukuk Penceresinden “Dördüncü Derece Olmama Doktrini” ve Yansımaları’ Anayasa Yargısı Dergisi, C: 39, S: 1, s. 67; Khamidov v. Russia, 72118/01, 15/11/2007.

kullanılması gereksinimi, AİHM'in yerel mahkemelerin temyiz makamı gibi hareket etmesini olanaksız kılmaktadır. Aynı zamanda AİHM'in dördüncü derece yargı makamı gibi hareket etmesi, ulusal makamların yetkilerini geçersiz kılma riski taşıyacak ve meşruiyet sorunu doğuracaktır¹⁹⁸. Bu nedenle mahkeme, yalnızca sınırlı sayıdaki istisnai durumda esasa ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Nitekim Spano'nun da ifade ettiği üzere mahkeme, son dönemde ikincilik ilkesi çerçevesinde süreç temelli denetim yapmakta ve Sözleşme'de yer alan temel ilkelerin ulusal hukuk düzenlerine yerleştirilmesini amaçlamaktadır¹⁹⁹. Ancak adil yargılanma hakkı bakımından yapılan incelemelerde zaman zaman bu sınırın belirsizleştiği ve mahkemenin dördüncü derece yargı mercii gibi hareket ettiği de gözden kaçırılmamalıdır²⁰⁰.

B. Anayasa'da Norm Alanı

03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Anayasa değişikliği ile Anayasa m. 36 hükmüne "savunma" ifadesinden sonra gelmek üzere "adil yargılanma" ifadesinin eklenmesiyle adil yargılanma hakkı, Anayasa'da doğrudan ve müstakil bir biçimde kendisine yer bulmuştur²⁰¹. Ancak bu durum, adil yargılanma hakkının 2001 değişikliklerinden önce güvence altına alınmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Anayasa'nın pek çok maddesinde adil yargılanma hakkının unsurlarına yer verildiği gibi, m. 2'de hukuk devleti ilkesinin benimsenmesi başlı başına adil bir yargılamayı gerekli kılmaktadır.

Adil yargılanma hakkı, AİHS m. 6 hükmünde düzenlenmiş, ilgili hükümde hakkın belirli unsurları açık bir biçimde sayılmış, bazı zımni unsurlar ise mahkeme içtihatlarıyla hükmün kapsamına dahil edilmiştir²⁰². Adil yargılanma hakkına ilişkin anayasal düzenleme ise AİHS sistemine göre farklılık arz etmektedir. Nitekim Anayasa m. 36'da yalnızca adil yargılanma hakkından bahsedilmiş, adil yargılanma hakkının unsurları ise Anayasa'nın belirli maddelerinde (m. 9, 19, 37, 38, 39, 138, 139, 141) dağınık biçimde düzenlenmiştir.

¹⁹⁸ **Dahlberg, Maija** (2014) 'It Is Not Its Task To Act As A Court Of Fourth Instance: The Case Of The European Court Of Human Rights' European Journal of Legal Studies, C: 7, S: 2, s. 95.

¹⁹⁹ **Spano, Robert** (2018). 'The Future Of The European Court Of Human Rights-Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law' Human Rights Law Review, C: 18, S: 3, s. 480-481.

²⁰⁰ **Dahlberg**, s. 33-34.

²⁰¹ Değişikliğin gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir: "Bu değişiklikle Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde de güvence altına alınmış olan adil yargılama hakkı metne dâhil edilmektedir." Bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf s.e.t. 03.02.2023.

²⁰² **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 209-210; **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 262.

Ancak AYM, gerek AİHS m. 6 hükmünde açıkça sayılan unsurların gerekse AİHM içtihadıyla kabul edilen zımni unsurların Anayasa m. 36 kapsamında olduğunu belirtmektedir²⁰³. Dolayısıyla AYM'nin yorumu çerçevesinde adil yargılanma hakkına ilişkin unsurların Anayasa m. 36'da güvence altına alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. AYM içtihatları incelendiğinde ise, mahkemenin zaman zaman Anayasa'da dağınık biçimde yer alan unsurları doğrudan karara esas aldığı²⁰⁴, belirli durumlarda ise bu unsurları Anayasa m. 36 ile birlikte yorumlayarak destekleyici nitelikte kullandığı görülmektedir²⁰⁵.

AİHS m. 6'da adil yargılanma hakkının norm alanı medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklar ve cezai alanda suç isnadına ilişkin yargılamalarla sınırlandırılmışken Anayasa m. 36'da bu şekilde bir sınırlandırmaya yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle AİHS m. 6 hükmünün norm alanının Anayasa m. 36'ya göre daha dar olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Anayasa m. 36'da uyuşmazlık ve hakkin niteliği bakımından bir sınırlandırmaya yer verilmemiştir. Ancak AYM'ye bireysel başvuru usulünde norm alanı bakımından bir farklılık bulunmadığı söylenebilir. Nitekim Anayasa m. 148/3 hükmünde bireysel başvuruya konu olabilecek hakların hem Anayasa'da hem de AİHS'te güvence altına alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda AYM'ye bireysel başvuru usulünde de adil yargılanma hakkının yalnızca medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ve cezai alanda suç isnadına ilişkin yargılamalarla sınırlı bir koruma sağladığı söylenebilir. AYM'nin de kararlarında bu sınırlamayı esas aldığı görülmektedir²⁰⁶.

Adil yargılanma hakkının norm alanına ilişkin AYM ve AİHM içtihatları kural olarak benzerlik göstermekle birlikte salt vergisel uyuşmazlıklar bakımından AYM'nin, farklı bir içtihat benimsediği görülmektedir²⁰⁷. Kamusal niteliği ağır basıyor olsa da salt vergisel uyuşmazlıkların özellikle mülkiyet hakkı olmak üzere medeni hak ve yükümlülüklerle önemli etkilerinin olacağı vurgulanarak vergi uyuşmazlıkları adil yargılanma hakkının norm alanında değerlendirilmiştir²⁰⁸.

AİHM uygulamasına benzer biçimde AYM de adil yargılanma hakkına ilişkin yargısal denetimi belirli sınırlar çerçevesinde yapmaktadır. Adil yargılanma hakkına ilişkin

²⁰³ Güher Ergun ve diğerleri, B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 38.

²⁰⁴ Masumiyet karinesine ilişkin olarak AYM'nin yalnızca anayasa m. 38/2'ye dayanarak verdiği kararlar için bkz. Oğuz Tiftikçier, B. No: 2013/2091, 4/11/2015; Münür İçer, B. No: 2012/584, 12/3/2015; Hüseyin Şahin [GK], B. No: 2013/1728, 12/11/2014; ayrıca bkz. **İnceoğlu**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 14-15.

²⁰⁵ Güher Ergun ve diğerleri, § 38-39; **İnceoğlu**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 15.

²⁰⁶ Onurhan Solmaz, B. No: 2012/1049, 26/3/2013, § 23.

²⁰⁷ **İnceoğlu**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 18.

²⁰⁸ E.t.y.i. A.Ş., B. No: 2013/596, 8/5/2014, § 28.

yapılan denetimde ikincillik ilkesi özellikle önem kazanmaktadır. Zira AYM'nin kanun yolu şikâyeti olarak değerlendirdiği durumlar kural olarak adil yargılanma hakkına ilişkindir²⁰⁹. Anayasa m. 148/4 hükmü uyarınca “*Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.*” İlgili hükmün gereği olarak AYM; somut olay ve olguların kanıtlanması, hukuk kurallarının uygulanması ve yorumlanması, delillerin değerlendirilmesi gibi konularda kural olarak denetim yapamayacaktır²¹⁰. Aksi takdirde başvuru kanun yolu başvurusu niteliğinde görülerek açıkça dayanaktan yoksunluk nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilecektir²¹¹. Ancak derece mahkemesi kararlarının keyfilik içermesi ve delillerin değerlendirilmesi ve hukuk kurallarının yorumlanmasında bariz takdir hatası bulunması halinde bahsi geçen konulara ilişkin de denetim yapılması mümkün hale gelecektir²¹².

IV. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları ve Bu Unsurların Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi

Adil yargılanma hakkının belirli unsurlarına AİHS m. 6/1'de açıkça yer verilmiştir. Ancak AİHM, adil yargılanma hakkının unsurlarını yorumlarken yalnızca m. 6/1'in lafzi sınırlarıyla bağlı kalmamış, genişletici yorumuyla başka hak ve unsurları da madde hükmü kapsamında değerlendirmiştir²¹³. Nitekim AİHM, verdiği kararlarda adil yargılanma hakkının demokratik bir toplumda çok önemli bir yerinin olduğunu belirtmekte ve dar yorumlanamayacağını ifade etmektedir²¹⁴. Sözleşme'nin “yaşayan bir belge” olmasıyla uyumlu olarak genişletici bir yorum metoduyla m. 6/1'e bazı zımni unsurlar dahil edilmiştir. AYM de AİHM'in yorumlamasına paralel olarak hakkın sınırlarını genişletme eğiliminde olmuştur. Bu başlık altında m. 6/1'de açıkça sayılan ve mahkemenin yorumuyla maddenin

²⁰⁹ **Şirin, Tolga** (2018) Bireysel Başvuru Usul Hukuku, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-7, Ankara, s. 208.

²¹⁰ **Şirin**, s. 213; Nitekim AYM, adil yargılanma hakkının maddi adaleti değil, şekli adaleti temin etmeye yönelik güvenceler içerdiğini vurgulamaktadır (Bkz. M.B. [GK], B. No: 2018/37392, 23/7/2020, § 80.). Bu vurgu, AYM'nin bariz takdir hatası ve açık keyfilik olmadığı müddetçe adil yargılanma hakkı kapsamında somut olay ve olguların değerlendirilmesi, hukuk kurallarının yorumlanması konusunda derece mahkemelerinin takdir yetkisine ilişkin inceleme yapmadığına, sonucun değil yargılama sürecinin adil olup olmadığını değerlendirdiğine işaret etmektedir.

²¹¹ Erdinç Engin, B. No: 2012/695, 12/2/2013; **Gökcan, H. Tahsin** (2018) ‘Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 135, s. 23.

²¹² Kenan Özteriş, B. No: 2012/989, 19/12/2013, § 48.

²¹³ **Günay**, s. 59.

²¹⁴ Delcourt v. Belgium, § 25.

kapsamına dahil edilen unsurlar açıklanacaktır. Çalışmada hukuk davaları konu edildiği için yalnızca hukuk davalarıyla bağlantılı unsurlara yer verilecektir.

A. Mahkemeye Erişim Hakkı

Mahkemeye erişim hakkı, adil bir yargılamanın yapılabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim yargılamanın adillikinden söz edilebilmesi için her şeyden önce kişilerin aşılması güç bir engelle karşılaşmadan uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmesi gerekmektedir. Bu nedenledir ki mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının ön koşulu olarak nitelendirilmektedir. Mahkemeye erişim hakkı; uyuşmazlıkların mahkeme önüne taşınabilmesini, bu konuda mahkemeden bir karar elde edilmesini ve kararın icra edilmesi hakkını da kapsamaktadır. Mahkemeye erişim hakkı ile gerekçeli karar hakkı arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Nitekim yargısal kararın gerekçeli olması halinde kararın icrası kolaylaşmakta, aynı zamanda kişiler gerekçesini bildiği karara karşı kanun yoluna başvuru imkanını daha etkin bir biçimde kullanmakta ve kararı denetleyen mahkemeler gerekçesini bildiği kararı daha etkin bir biçimde denetlemektedir.

1. Tanım ve İçtihatlar

Hukuk devleti ilkesinin gerçek manada tesis edilebilmesi için her şeyden önce taraflar arasında meydana gelen bir uyuşmazlığın yargı mercileri önünde çözüme kavuşturulabilmesi gerekmektedir. Hukuki uyuşmazlığın ortaya çıkması halinde tarafların uyuşmazlığı yargı mercileri önüne taşıyarak hüküm elde etme haklarının korunması, hukuk devletini gerçekleştirmek ve adil yargılanma hakkına ilişkin güvenceleri teminat altına almak bakımından son derece önemlidir. Bu öneme binaen gerek uluslararası insan hakları sözleşmelerinde gerekse ulusal düzenlemelerde mahkemeye erişim hakkının güvence altına alındığı görülmektedir.

Mahkemeye erişim hakkı²¹⁵, haklarını mahkeme önüne taşıyarak hukuki himaye talep etmek isteyen herkesin, aşılması zor bir engelle karşılaşmadan bu imkândan

²¹⁵ Türk hukukunda mahkemeye erişim hakkından daha kapsamlı olan “adalete erişim” kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Adalete erişim kavramı mahkemeye erişim kavramından farklı olarak yalnızca yargısal yolları değil, hukuka aykırı eylem ve işlemlere karşı başvurulabilecek bütün yollara başvuru hakkını

faaydalanabilmesini ifade etmektedir²¹⁶. AİHS’in koruma alanı bağlamında ise mahkemeye erişim hakkı, kişinin medeni hak ve yükümlölükleriyle ilişkili olarak bir başka kişi yahut devletle arasında meydana gelen uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmesini ve etkili bir şekilde çözüme kavuşturularak karara bağlanmasını talep etme hakkı olarak tanımlanabilir²¹⁷. AYM, mahkemeye erişim hakkını “*bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilmek*” olarak tanımlamıştır²¹⁸. AİHM de, mahkemeye erişim hakkının hem dava açma hakkını hem de mahkemeden hüküm elde etme hakkını içerdğini belirtmiştir²¹⁹.

Mahkemeye erişim hakkı, AİHS’te açık bir şekilde düzenlenmemekle birlikte AİHM, genişletici yorumuyla mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkının bir unsuru olduğunu kabul etmiştir²²⁰. Nitekim AİHM’e göre demokratik bir toplumda adil yargılanma hakkının dar yorumlanması mümkün değildir²²¹. Aynı zamanda Sözleşme’nin yaşayan bir belge olarak kabul edilmesi de Sözleşme’de açıkça sayılan unsurların içtihatlar yoluyla genişletilmesini gerekli kılmaktadır.

AİHM, mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olduğuna ilişkin kapsamlı değerlendirmesini *Golder v. United Kingdom* davasında yapmıştır. Bu değerlendirmede, adil yargılanma hakkının yalnızca görölmekte olan bir davaya ilişkin güvence sağladığının kabul edilmesi halinde taraf devletin ilgili hükmü ihlal etmeksizin mahkemeleri ortadan kaldırma tehlikesinin olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda AİHS m. 6 hükmünün, görölmekte olan bir davada bütün usuli güvenceleri detaylı bir biçimde tanıyıp bu güvencelerden faydalanmayı mümkün kılan mahkemeye erişim hakkını güvence altına almadığının düşünölmeyeceğı belirtilmiştir. Mevcut bir davanın olmaması halinde yargılamanın adil, aleni ve süratli olmasının bir anlam ifade etmeyeceğı vurgulanarak mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsuru kabul

ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak bkz. **Özbek, Mustafa** (2006) ‘Sosyal Devletin Gereğı: Adalet Erişim’ Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, C: 2, S: 4, s. 908; **Aktepe Artık**, s. 74-75; **Çakın, Akın** (2016) Adalet Erişim, Ankara, Seçkin, s. 34.

²¹⁶ **Budak, A. Cem** (2000) Medeni Usul Hukukunda Üçüncü Kişilerin Haklarının Korunması, İstanbul, Beta, s. 6

²¹⁷ **Günay**, s. 60.

²¹⁸ Özkan Şen, B. No: 2012/791, 7/11/2013, § 52.

²¹⁹ Kutic v. Croatia, 48778/99, 01/06/2002, § 25.

²²⁰ Golder v. United Kingdom, §35.

²²¹ Delcourt v. Belgium, § 25.

edilmiştir²²². AYM de *Golder* kararına atıfla mahkemeye erişim hakkının adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olduğunu ifade etmiştir²²³.

İç hukukumuzda mahkemeye erişim hakkı, AİHS'ten farklı olarak Anayasa m. 36'da "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*" denilmek suretiyle doğrudan düzenlenmiştir. Ayrıca Anayasa'nın çeşitli hükümlerinde de mahkemeye erişim hakkına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır²²⁴.

Mahkemeye erişim hakkı, Sözleşme organlarınca atılan en önemli ve yaratıcı adımlardan biri olarak kabul edilmektedir²²⁵. Aynı zamanda bu hak, adil yargılanma hakkının ön koşulunu oluşturmaktadır²²⁶. Nitekim AİHM'in de isabetle belirttiği üzere mahkemeye erişim hakkı güvence altına alınmadan yargılamaya ilişkin usuli güvencelerin sağlanması anlamsız olacaktır.

Mahkemeye erişim hakkının yalnızca kanunda veya Anayasa'da düzenlenmesi, hakkın güvencesi bakımından yeterli değildir. Hakkın uygulamada da etkili olabilmesi için devletlerin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu çerçevede kişilere mahkeme önüne gitme hakkının tanınması ve mahkemeye erişim hakkı önündeki hukuki ve fiili engellerin kaldırılması gerekmektedir²²⁷. Belirli durumlarda devletlerin mahkemeye başvurmak isteyen kişilere hukuki yardım sağlamakla yükümlü olması, bahsi geçen pozitif yükümlülükler kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim AİHM, mahkemeye erişim hakkının hukuki yardım sağlama yükümlülüğünü de içerdiğini belirtmektedir²²⁸. Elbette her tür dava bakımından bu yükümlülükten söz etmek mümkün değildir. Mahkemenin belirlemiş olduğu kriterler çerçevesinde hukuki yardımın zorunlu olup olmadığı davanın başvuru açısından taşıdığı öneme, dava konusunun karmaşıklığına, davada başvuru kişinin kendisini etkili bir şekilde temsil edip edemeyeceğine bakılarak tespit edilmektedir²²⁹. Aynı zamanda AİHM, mahkemeye erişim hakkının varlığı için gerekli olan bazı unsurları da belirtmiştir. Bu bağlamda mahkemenin medeni hak ve yükümlülükleri etkileyen tedbirlere yönelik tam bir

²²² *Golder v. United Kingdom*, §35.

²²³ AYM, E.2001/5, K.2002/42, 28/03/2002.

²²⁴ Bkz. Anayasa m. 40/1-2, 125/1.

²²⁵ **Reid**, s. 127; **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 399.

²²⁶ **Çayan, Gökhan** (2016) 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı' Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S: 28, s. 236.

²²⁷ *Airey v. Ireland*, § 24; **Çayan**, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı, s. 238-239; **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 273.

²²⁸ *Airey v. Ireland*, § 26.

²²⁹ *Steel And Morris v. The United Kingdom*; 68416/01, 15/05/2005, § 61.

inceleme yapabilmesi ve esas hakkında karar verebilmesi gerekmektedir²³⁰. Dolayısıyla yalnızca mahkemeye başvuru hakkı tanınması yeterli olmamakta, mahkemenin davanın taraflarını tatmin edecek ölçüde inceleme yapabilmesi ve davanın esası hakkında karar verebilmesi de gerekmektedir.

AİHS m. 13'te etkili başvuru hakkı düzenlenmiştir. İlgili hüküm uyarınca “*Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.*” Madde hükmü incelendiğinde etkili başvuru hakkının mahkemeye erişim hakkıyla ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak iki hak arasında belirli farklılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce mahkemeye erişim hakkı bağımsız ve tarafsız yargı organları önünde hak arama hakkını ihtiva ederken etkili başvuru hakkı “ulusal bir merci önünde” demek suretiyle daha farklı bir koruma sağlamıştır. Aynı zamanda mahkemeye erişim hakkı yalnızca medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin uyuşmazlıklar ve cezai alanda suç isnadına ilişkin yargılamalar açısından koruma sağlamaktayken etkili başvuru hakkı, Sözleşme’de tanınan tüm hak ve özgürlöklere ilişkin koruma sağlamaktadır. Bu çerçevede mahkemeye erişim hakkının bağımsız kullanımı mümkünken etkili başvuru hakkı yalnızca Sözleşme’de düzenlenen hakların ihlaline bağılı olarak ileri sürölebilir²³¹. Dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının etkili başvuru hakkından daha kapsamlı bir güvence sağladığını söylemek mümkündür²³². Bu nedenle AİHM, mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğini tespit etmesi halinde etkili başvuru hakkı bakımından ayrı bir inceleme yapmayı gerekli görmemektedir²³³.

Mahkemeye erişim hakkının koruma alanını tespit etmek için bu hakkın kanun yoluna başvuru hakkı ve hükmün icrası hakkını kapsayıp kapsamadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. AİHM; mahkemeye erişim hakkının, ilk derece mahkemesi kararlarına karşı istinaf ve temyiz gibi kanun yollarına başvuru hakkını güvence altına almadığını

²³⁰ Sporrong and Lönnroth v. Sweden, § 86.

²³¹ Etkili başvuru hakkının bağılı bir hak olarak nitelendirilmesi, tek başına incelenebilirliğini olanaksız kılmaktadır. Nitekim AİHM de AİHS sistematığı çerçevesinde etkili başvuru hakkının ihlaline yönelik iddiaları ancak Sözleşme’de düzenlenen başka bir hak veya özgürlüğün ihlali iddiasıyla birlikte ileri süröldüğünde kabul edilebilir bulmaktadır. Ancak etkili başvuru hakkının ihlaline hükmedilebilmesi için bağılı olduğu hakkın ihlal edilmiş olması şart değildir. Bağılı olunan hakkın ihlali iddiası dinlenebilir nitelikteyse, o hak ihlal edilmiş olmasa dahi etkili başvuru hakkının ihlaline hükmedilmesi mümkündür. Bkz. **Barın, Taylan** (2022) ‘Bireysel Başvuru Hakkı ve Hakkın Geleceğine Yönelik Endişeler’ Anayasa Hukuku Dergisi, C: 11, S: 21, s. 40.

²³² **Ekinici, Ahmet** (2014) ‘Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı’ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakölteşi Dergisi, C: 18, S: 3, s. 828-829; **Çayan**, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı, s. 239-240; **Aktepe Artık**, s. 77.

²³³ Airey v. Ireland, § 35.

belirtmektedir. Dolayısıyla mahkemeye erişim hakkı çerçevesinde hukuk davaları bakımından Sözleşme'ye taraf olan devletlerin üst mahkemeleri kurmak ve kanun yoluna başvuru hakkı tanımak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak iç hukukta kanun yollarına başvuru hakkı tanınmışsa bu hak, mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirilmektedir²³⁴. Aynı zamanda iç hukukta belirli dava türlerinde kanun yoluna başvuru hakkı tanınıp diğer dava türlerinde tanınmaması halinde mahkemeye erişim hakkının ihlaline hükmedilebilmektedir²³⁵. AYM de AİHM'in yorumuna paralel olarak mahkemeye erişim hakkının yalnızca ilk derece mahkemelerinde dava açma hakkını içermediğini, iç hukukta itiraz, istinaf ve temyiz gibi kanun yollarına başvuru hakkının sağlanması halinde bu hakkın mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir²³⁶.

Uyuşmazlıkların mahkeme önüne taşınabilmesi ve uyuşmazlık konusunda mahkemeden bir karar elde edilebilmesi, mahkemeye erişim hakkı bakımından gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Nitekim verilen kararların icra edilmesi konusunda da bir güvencenin sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde mahkemeye başvurma ve karar elde etme hakkı anlamsızlaşabileceği gibi yargı organlarına duyulan güvenin azalması ihtimali de gündeme gelebilir. Bu nedenle mahkemeye erişim hakkı gerek AİHM gerekse AYM tarafından hükmün icrası hakkını kapsayacak şekilde geniş yorumlanmaktadır. AİHM, mahkeme tarafından verilen nihai hükmün icra edilmemesi halinde m. 6/1 hükmünün yanıltıcı olabileceğini, bu nedenle hükmün icrasının yargılamanın ayrılmaz bir parçası olarak mahkemeye erişim hakkı kapsamında güvence altına alınması gerektiğini ifade etmektedir²³⁷. Benzer şekilde AYM de mahkemeye erişim hakkının mahkemece verilen kararların yerine getirilmesini isteme hakkını kapsadığını, mahkeme tarafından verilen nihai hükmün taraflardan biri aleyhine uygulanamaz hale getirilmesi veya hükmün icrasının engellenmesi halinde mahkemeye erişim hakkının da anlamını yitireceğini belirtmektedir²³⁸. Bu nedenle hükmün icrası hakkının yargılamanın ayrılmaz bir parçası olarak mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Mahkemeye erişim hakkı, mutlak bir hak olarak nitelendirilmemektedir. Nitekim hakkın doğası gereği toplumun ve bireylerin ihtiyaçlarına bağlı olarak zaman ve mekan

²³⁴ Delcourt v. Belgium, § 25.

²³⁵ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 215.

²³⁶ Ali Atlı, B. No: 2013/500, 20/3/2014, § 49.

²³⁷ Hornsby v. Greece, 18357/91, 19/03/1997, § 40.

²³⁸ Ahmet Yıldırım, B. No: 2012/144, 2/10/2013, § 28.

içerisinde değişiklik göstermesi mümkündür²³⁹. Bu değişiklik, devletin düzenlemeler yapmasını ve belirli konularda kısıtlamalar getirmesini gerekli kılmaktadır²⁴⁰. Elbette bu kısıtlamaların belirli ölçütler çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Bu ölçütler, AİHM tarafından *Ashingdane* kararında²⁴¹ belirlenmiştir. *Ashingdane* kararında belirlenen ölçütlere göre kısıtlama; hakkın özüne zarar vermemeli, kısıtlamanın meşru bir amacı olmalı ve ulaşılmak istenen meşru amaçla kullanılan araç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmalıdır²⁴². Aynı zamanda, mutlak bir hak olarak kabul edilmemesinin sonucu olarak mahkemeye erişim hakkından feragat edilmesi de mümkündür. Ancak feragat talebinin titiz bir denetime tabi tutulması gerekmektedir²⁴³.

AYM de mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olmadığını belirtmektedir. AYM'ye göre Anayasa m. 36 hükmünde mahkemeye erişim hakkına yönelik açık bir sınırlandırmaya yer verilmemiş olması, mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim bir hakka ilişkin özel sınırlama sebeplerine yer verilmemiş olsa dahi, hakkın doğasından kaynaklanan belirli sınırları bulunmaktadır. Aynı zamanda hakkın düzenlendiği hükümde herhangi bir sınırlama sebebi öngörülmemiş olsa dahi, Anayasanın farklı hükümlerinde yer alan kurallar çerçevesinde sınırlama yapılması mümkündür. Ancak yapılan sınırlamaların Anayasa m. 13 hükmüne aykırı olmaması gerekmektedir²⁴⁴.

AİHM ve AYM'nin belirlenen bu ölçütlere uygun olan kısıtlamaları hukuka uygun bulunduğu, uygun olmayan kısıtlamaların ise mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar verdiği görülmektedir. Bu kararlara ilişkin örnekler verilmesi ölçütlerin somutlaşması bakımından önem arz etmektedir.

Tazminat davalarında tazminat miktarına ilişkin öngörülen sınırlamalar, harç ödeme yükümlülüğü getirilmesi, temyiz başvurusunun bir avukat tarafından yapılmasının zorunlu kılınması, temyiz hakkının kötüye kullanılması halinde para cezası ödeme yükümlülüğünün getirilmesi, AİHM tarafından *Ashingdane* ölçütlerine uygun bulunmuştur²⁴⁵. Benzer şekilde dava açılmasına ilişkin öngörülen sürelerin de orantılı olması durumunda mahkemeye erişim hakkını ihlal etmeyeceğine hükmedilmiştir. Nitekim öngörülen sürelerin hukuki kesinlik ve

²³⁹ Golder v. United Kingdom, §38.

²⁴⁰ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 403.

²⁴¹ Ashingdane v. The United Kingdom, 8225/78, 28/05/1985.

²⁴² Ashingdane v. The United Kingdom, § 57.

²⁴³ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 410.

²⁴⁴ Özkan Şen, § 58.

²⁴⁵ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 404.

belirlilik ilkelerine hizmet ettiği, potansiyel davalıları karşı konulması güç olan eski iddialardan koruduğu ve mahkemelerin uzun zaman önce meydana gelen olaylara ilişkin karar vermesi halinde meydana gelmesi muhtemel olan adaletsizlikleri önlediği belirtilmiştir²⁴⁶. Ancak bir davanın yalnızca belirli bir kişi veya kurum tarafından açılabilmesinin öngörülmesi suretiyle kişinin bizzat dava açma imkânından yoksun bırakılması, mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir²⁴⁷. Örneğin, bir mühendisin yaptığı işin ücretini talep etmek amacıyla doğrudan ve bağımsız olarak dava açamamasının, bu davanın yalnızca Yunanistan Teknisyenler Odası tarafından açılabilmesinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine hükmedilmiştir²⁴⁸. Yargılama giderlerinin çok yüksek olması durumunda da mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmedilmektedir. Bu noktada devletin yargılama giderlerini tahsil etmekteki menfaati ile dava taraflarının iddialarını mahkeme önünde ispat ederek hüküm elde etmekteki menfaati arasında adil bir dengenin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu dengenin sağlanamaması halinde mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verilmektedir²⁴⁹. Aynı zamanda dava açmaya ilişkin usuli koşulların birden fazla olması halinde, mahkemeye erişim hakkını engelleyecek şekilde katı bir yorumun kullanılmasının yahut katı bir uygulamanın benimsenmesinin, mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine hükmedilmektedir²⁵⁰.

Mahkemelerin yargı yetkisini sınırlayan dokunulmazlık ve muafiyetler de hakkın özüne dokunması, meşru nedene dayanmaması ve ölçüsüz olması durumunda mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilmektedir²⁵¹. Bilindiği üzere hemen hemen tüm demokratik hukuk devletlerinde yasama organının bağımsız ve rahat çalışabilmesini temin etmek amacıyla milletvekillerine yasama bağımsızlığı tanınmaktadır. Ancak AİHM, parlamento faaliyetleriyle açık bir bağlantı olmaması halinde orantılılık kavramının dar bir yoruma tabi tutulması gerektiğini belirtmektedir²⁵². Örneğin bir kararında; parlamento dışında ileri sürülen ve parlamento faaliyetleriyle bağlantısı olmayan, daha çok kişisel münakaşa niteliği taşıyan

²⁴⁶ Stubbings and others v. The United Kingdom, 22083/93; 22095/93, 22/10/1996, § 51.

²⁴⁷ İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 216.

²⁴⁸ Philis v. Greece, 12750/87; 13780/88; 14003/88, 27/08/1991, § 58-65.

²⁴⁹ Kreuz v. Poland, 28249/95, 19/06/2001, § 66.

²⁵⁰ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 405.

²⁵¹ İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 218-219.

²⁵² Cordova v. Italy (No: 2), 45649/99, 30/04/2003, § 64.

açıklamalar nedeniyle başvurucuya dava açma imkânı tanınmamasını mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir²⁵³.

AYM, dava açmayı imkânsız kılacak derecede kısa olmamak kaydıyla dava açılmasına ya da kanun yoluna başvurulmasına ilişkin öngörülen sürelerin hukuki belirlilik ilkesinin gereği olduğunu ve mahkemeye erişim hakkını ihlal etmediğini belirtmiştir²⁵⁴. Benzer şekilde yargılama giderlerinin de mahkemeye yapılacak gereksiz başvuruları önlemek suretiyle davaların makul sürede sonuçlandırılmasına imkân tanıdığı vurgulanmış ve dava açmayı imkânsız hale getirmediği ya da aşırı derecede zorlaştırmadığı sürece yargılama giderlerinin mahkemeye erişim hakkını ihlal etmediği ifade edilmiştir²⁵⁵. Miktarın mahkemeye erişimi engelleyecek kadar yüksek olmaması kaydıyla, adli sürecin istismarını ve kötü niyetli başvuruları önlemek amacıyla para cezası verilmesinin de mahkemeye erişim hakkını ihlal etmediği belirtilmiştir²⁵⁶. Ancak dava açma süresinin açıkça hukuka aykırı olarak yanlış uygulanması nedeniyle başvurucunun dava açamaması durumunda mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir²⁵⁷. Benzer şekilde ilk derece mahkemesinin tefhim ettiği kısa karar ile gerekçeli karar arasında mahkemenin sıfatı ve kanun yoluna ilişkin açıklamalarda çelişkilerin olması nedeniyle meydana gelen hukuki belirsizliğin Yargıtay tarafından dikkate alınmaması ve temyiz başvurusunun reddedilmesi, mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir²⁵⁸. Bir başka kararda, AYM'nin iptal ettiği bir kanun hükmüne dayanılarak davanın reddedilmesi, hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerine uygun görülmemiş ve mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir²⁵⁹. Usulsüz tebligata ilişkin iddialar ile temyiz talebinin süresinde olup olmadığına ilişkin iddiaların Yargıtay tarafından değerlendirilmeksizin karar düzeltme talebi olarak değerlendirilmesi hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerine uygun görülmemiş ve mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği belirtilmiştir²⁶⁰.

²⁵³ Cordova v. Italy (No: 2), § 58-67.

²⁵⁴ Remzi Durmaz, B. No: 2013/1718, 2/10/2013, § 27.

²⁵⁵ Serkan Acar, B. No: 2013/1613, 2/10/2013, § 38-39.

²⁵⁶ Mustafa Kemal Sungur, B. No: 2013/2507, 6/3/2014, § 40; *Yıldız Eker* başvurusunda AYM, ihalenin feshi isteminin esaslan reddi sonucunda hükmedilen 175.800 TL para cezasının başvurucuya ağır bir külfet yüklediğini belirtmiş ve alacaklının haklarının korunmasındaki menfaat ile başvurucunun ihalenin feshinin iptali istemiyle mahkemeye başvurusu arasındaki adil dengenin kurulamadığını vurgulayarak mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Karar için bkz. *Yıldız Eker* [GK], B. No: 2015/18872, 22/11/2018, § 74-77.

²⁵⁷ İdris Timur, B. No: 2014/6235, 29/6/2016, § 52-54.

²⁵⁸ Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2012/855, 26/6/2014, § 49-50.

²⁵⁹ Mehmet Soysal ve diğerleri, B. No: 2014/2678, 17/11/2016, § 62-63.

²⁶⁰ Ali Eluyğun, B. No: 2013/6102, 14/4/2016, § 66-67.

Türk Hukukunda belirli konuların anayasal hükümlerle yargı denetimi dışında bırakılmasının mahkemeye erişim hakkını ihlal edip etmeyeceğinin de tartışılması gerekmektedir. Anayasa m. 125/2 hükmünde “*Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.*” denilmek suretiyle YAŞ’ın terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma kararlarına karşı yargı makamlarına başvurulamayacağı ifade edilmiştir. Benzer biçimde Anayasa m. 159/10 hükmünde “*Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.*” denilerek HSK’nın meslekten çıkarma cezası dışındaki kararları yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Bahsi geçen konularda kişilere uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıma ve mahkemeden karar elde etme hakkının tanınmaması mahkemeye erişim hakkının ihlal edilip edilmediğine ilişkin tartışmalara neden olmuştur. AİHM, Pellegrin²⁶¹ davasında belirlediği kriterler uyarınca devletin egemenliğinin kullanılmasına doğrudan katılmaları nedeniyle hakim ve savcılar ile silahlı kuvvetler mensuplarının mesleğe kabul edilmesi, meslekten çıkarılması, çalışma koşulları, emekliliğe sevk edilmesi gibi kararların yargı denetimi dışında bırakılmasını mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak nitelendirmemiştir²⁶². Nitekim YAŞ’ın vermiş olduğu kararla orduyla ilişkisi kesilen bir grup askeri personelin başvurusu komisyon tarafından kabul edilemez bulunmuştur²⁶³. Ancak öğretilde, bahsi geçen konuların yargı denetimi dışında bırakılmasının hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı²⁶⁴, hukukun üstünlüğü ilkesi uyarınca YAŞ ve HSK’nın tüm kararlarına karşı yargı yolunun açılması gerektiği belirtilmektedir²⁶⁵.

2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi

Mahkemeye erişim hakkı ile gerekçeli karar hakkı arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Öyle ki; gerekçeli karar hakkının başvuru tarafından öne sürülen olaylar

²⁶¹ Pellegrin v. France, 28541/95, 08/12/1999.

²⁶² İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 144.

²⁶³ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 144.

²⁶⁴ Yazıcı, Serap (Editör) (2010) ‘Yargı Reformu Projesi: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’, s. 17 içinde: Yargısal Düğüm: Türkiye’de Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul, Tesev.

²⁶⁵ Ekinci, s. 827.

ve uygulanan hukuka ilişkin hususların tespit edilmesini gerektirmesi nedeniyle mahkemeye erişim hakkı kapsamında ele alınmasının uygun olacağı öne sürülmektedir²⁶⁶.

Mahkemeye erişim hakkı, iç hukukta kanun yoluna başvuru imkânı tanınmış ise kanun yoluna etkin başvuru hakkını da güvence altına almaktadır. Kanun yoluna etkin başvuru ise ancak yargısal kararların gerekçeli olmasıyla mümkün olabilmektedir. Gereksiz bir karara karşı kanun yoluna başvuru, hayali bir imkân konumuna gelmektedir²⁶⁷. Gerek AİHM, gerekse AYM kararlarında ifade edildiği üzere yargısal kararların gerekçeli olması, kanun yoluna başvuru hakkının etkin bir biçimde kullanılmasına olanak vermektedir²⁶⁸. Bu bağlamda gerekçeli karar hakkı, kanun yoluna etkin başvuruyu mümkün kılması nedeniyle mahkemeye erişim hakkı bakımından önem arz etmekte²⁶⁹ ve gerekçeli karar hakkının güvence altına alınması, mahkemeye erişim hakkının zorunlu bir unsurunu oluşturmaktadır²⁷⁰.

Mahkemeye erişim hakkı, uyuşmazlık hakkında mahkemece karar verilmesini isteme hakkını yani karar hakkını da kapsamına almaktadır. Karar hakkı ile gerekçeli karar hakkı iki farklı hak olmakla birlikte birbiriyle ilişki içerisindedir. Dava taraflarının karara bağlanmasını istediği bir husus hakkında mahkemece karar verilmemesi, karar hakkını ihlal etmekteyken, karara etki edecek bir hususun gerekçede tartışılmaması, gerekçeli karar hakkını ihlal etmektedir²⁷¹. Gerekçeli karar hakkının tesis edilebilmesi için öncelikle tarafların uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmesi ve mahkemeden karar elde edebilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede karar hakkının ihlal edildiği her durumda esasen gerekçeli karar hakkının da ihlal edildiğini söylemek mümkündür²⁷². Bu yönleriyle mahkemeye erişim hakkı bağlamında karar hakkına riayet edilmesi, gerekçeli karar hakkı bakımından önem arz etmektedir.

Aynı zamanda yargısal kararların gerekçeli olması, kararların icrasını da kolaylaştırarak mahkemeye erişim hakkına katkı sunmaktadır. Nitekim makul bir gerekçeye

²⁶⁶ Vitkauskas/ Dikov, s. 100.

²⁶⁷ İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 322.

²⁶⁸ Hadjianastassiou v. Greece, 12945/87, 16/12/1992, § 33; Vesim Parlak, B. No: 2012/1034, 20/3/2014, § 34.

²⁶⁹ Yıldırım, Akif (2022) ‘Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Anayasal Bir Güvence Olarak Ceza Muhakemesinde Gerekçeli Karar Hakkı’ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 71, S: 4, s. 1704.

²⁷⁰ İçer, s. 214.

²⁷¹ Yıldırım, s. 1713.

²⁷² İçer, s. 211.

dayanan yargısal kararın, yetkili organlar tarafından daha çabuk bir biçimde icra edileceğini söylemek mümkündür.

B. Yasayla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme Tarafından Yargılanma Hakkı

Kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkesinin temel gerekliliklerinden biri yargı organlarının bağımsız ve tarafsız olmasıdır. Hukuk devleti ilkesinin vazgeçilmez bir unsurunu oluşturan adil yargılanma hakkının sağlanması da yargılamanın yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yürütülmesiyle mümkündür. Öyle ki; kişilerin yargı organlarına güven duyması ve verilen karara saygı göstermesi için kararı veren mahkemenin bağımsız ve tarafsız olduğuna ikna olması gerekmektedir. Bu nedenle mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin ulusal ve uluslararası pek çok düzenleme yapılarak temel ilkeler belirlenmiş ve gerek AYM gerek AİHM tarafından konuya ilişkin çok sayıda içtihat oluşturulmuştur. Yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı ile gerekçeli karar hakkı arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Nitekim kararın gerekçesi, mahkemenin bağımsızlığını ve tarafsızlığını ispatlayan bir araç olarak nitelendirilmektedir.

1. Tanım ve İçtihatlar

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, günümüz demokratik hukuk devletlerinin yapı taşı olarak nitelendirilmektedir²⁷³. Esasında anayasacılık düşüncesi, kuvvetler ayrılığı prensibi, hukuk devleti ilkesi, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının kendi içinde bir bütünlük arz ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim anayasacılık düşüncesinin temel hedefi, devlet iktidarını sınırlandırarak yönetilenleri keyfi yönetime karşı korumaktır²⁷⁴. Kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde devletin organları olan yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılması, devlet iktidarının sınırlandırılması ve keyfilğin önlenmesi bakımından etkili bir araçtır. Bu bakımdan kuvvetler ayrılığı prensibi, hukuk devletinin

²⁷³ **Erözden, Ozan** (2010) ‘Hukuk Devleti İlkesi ve Yargı Tarafsızlığının Normatif Hukuk Ötesi Boyutu’, s. 9 içinde: **Yazıcı, Serap** (Editör) Yargısal Düğüm: Türkiye’de Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul, Tesev.

²⁷⁴ **Erdoğan, Mustafa** (2019) Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 64.

dayandığı temel sütunlardan birini oluşturmaktadır²⁷⁵. Kuvvetler ayrılığı prensibinin en önemli unsurlarından biri ise yargının bağımsız ve tarafsız olmasıdır. Bağımsız ve tarafsız yargı, devletin egemenlik gücünü kullanan erklerin hukuka uygun hareket etmesini temin etmek, devlet iktidarını sınırlandırarak keyfiliği önlemek, özetle hukuk devletini tesis etmek bakımından önemli bir işlev görmektedir.

Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi, yargı organlarının baskı, tavsiye ve telkin gibi araçlarla herhangi bir yönlendirmeye maruz kalmaksızın adaleti sağlayacağına ilişkin güven ve inancın yerleştirilmesi amacını gütmektedir²⁷⁶. Aynı zamanda yargı bağımsızlığı, yargının tarafsızlığını temin etmeyi amaçlamaktadır. Nitekim tarafsız olan yargının aynı zamanda bağımsız olduğunu söylemek mümkünken, bağımsız olan yargının her zaman tarafsız olduğunu söylemek mümkün değildir²⁷⁷. Bu bağlamda bağımsızlığı, tarafsızlığın bir ön koşulu olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Nitekim AYM de tarafsızlık için öncelikle bağımsızlık ön koşulunun gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir²⁷⁸. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, yargı bağımsızlığı ifadesiyle mutlak bağımsızlık kastedilmemektedir. Mahkemeler, kanunları uygulamakla mükelleftir. Bu nedenle yargı bağımsızlığının sağlanması, mahkemelerin kanunlara bağlı kalmasıyla mümkündür²⁷⁹.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi AIHS m. 6/1 hükmünde düzenlenmiştir. İlgili hükümde “...yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından...” denilmek suretiyle yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı açıkça adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak güvence altına alınmıştır. Benzer şekilde İHEB m. 10 ve MSHS m. 14 hükmünde bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı güvenceye kavuşturulmuştur.

1982 Anayasası m. 9 hükmünde ise 2017 Anayasa değişikliğinden önce yalnızca mahkemelerin bağımsızlığından bahsedilmiş, 2017 Anayasa değişikliğiyle bağımsız ifadesinden sonra gelmek üzere “ve tarafsız” ifadesi eklenerek madde hükmü “*Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.*” şeklini almıştır. Bunun dışında Anayasamızın çeşitli hükümlerinde mahkemelerin bağımsızlığına ve tarafsızlığına

²⁷⁵ **Metin, Yüksel** (2010) ‘Türkiye’de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri’ Anayasa Yargısı Dergisi, C: 26, S: 1, s. 217.

²⁷⁶ **Atay, E. Ethem** (2013) ‘Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Işığında Danıştay’ Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 17, S: 1-2, s. 1133.

²⁷⁷ **İşten, İnanç** (2014) ‘Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı’ Gaziantep University Journal of Social Sciences, C: 13, S: 2, s. 286.

²⁷⁸ AYM, E.2014/164, K.2015/12, 14/01/2015.

²⁷⁹ **Yüksel**, s. 219.

ilişkin düzenlemelere yer verilmiş, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır²⁸⁰.

Adil yargılanma hakkı bağlamında ele alındığında, bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkının adil yargılanma hakkının kurumsal temellerinden biri olduğunu söylemek mümkündür²⁸¹. AİHS m. 6/1 çerçevesinde değerlendirildiğinde öncelikle bireyleri yargılayacak yahut cezalandıracak merciin bir mahkeme olması, bu mahkemenin kanuni bir mahkemenin tüm koşullarını sağlaması ve bağımsız ve tarafsız bir nitelik taşıması gerekmektedir²⁸². Bu nedenle söz konusu hakkın anlaşılabilirliği için öncelikle “mahkeme” “yasayla kurulmuş mahkeme” “bağımsız mahkeme” “tarafsız mahkeme” gibi kavramların gerek öğreti gerek içtihatlar ışığında açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Hüküm kökünden türemiş olan mahkeme kavramı; hüküm verilen, muhakeme edilen yer anlamına gelmektedir²⁸³. Mahkeme kavramı, dar ve geniş anlamıyla farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Dar anlamda mahkeme, devlet tarafından yargılama yapmak ve hüküm vermekle görevlendirilen ve yetkilendirilen kuruluşları ifade etmektedir²⁸⁴. Geniş anlamda mahkeme kavramı ise devlet mahkemeleri haricinde hakem mahkemelerini de kapsamaktadır²⁸⁵. AYM, bir kararında bir merciin mahkeme olarak kabul edilebilmesi için gerekli olan koşulları belirlemiştir. Karara göre “*Yargı yetkisini Türk Milleti adına kullanacak olan bir merciin mahkeme olarak kabul edilmesi için kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerinin yasayla düzenlenmesi, karar organlarının hakimlerden teşekkül etmesi, yargılama tekniklerini uygulayarak ve genelde dava yolu ile uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları çözümlemekle görevli olması, görev yapan üyelerin atanmalarının, hak ve ödevlerinin, emekliye ayrılmalarının, Anayasa'nın öngördüğü mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı esaslarına göre düzenlenmiş olması ve Anayasa'da sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer alması gereklidir.*”²⁸⁶

²⁸⁰ Bkz. Anayasa m. 36, 37, 138, 139, 140 ve 142; Anayasa m. 36 hükmünde açıkça yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkından bahsedilmemişse de, bu hakkın adil yargılanma hakkının zımni unsuru olduğu AYM kararlarında vurgulanmıştır. Bkz. AYM, E.2002/170, K.2004/54, 05/05/2004.

²⁸¹ **Turan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 152.

²⁸² **Turan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 152.

²⁸³ **Tanrıver**, Medeni Usul Hukuku Cilt I, s. 76.

²⁸⁴ **Tanrıver**, Medeni Usul Hukuku Cilt I, s. 76.

²⁸⁵ **Tanrıver**, Medeni Usul Hukuku Cilt I, s. 77.

²⁸⁶ AYM, E.2007/53, K.2007/61, 31/05/2007.

AIHS’te geçen mahkeme kavramı ise özerk bir kavramdır²⁸⁷. AİHM, özerk kavramlar doktrini uyarınca iç hukuk tanımlamalarına bağlı kalmaksızın kavramın Avrupa anlamını tespit etmiş ve bazı kriterler belirlemiştir. Bu belirlemeler uyarınca AIHS çerçevesinde mahkeme; yetkisi ve görevi dahilindeki konular hakkında, hukuk kuralları temelinde, kanunla öngörülmüş usulü izleyerek bağlayıcı kararlar veren makam olarak tanımlanabilir²⁸⁸. Bunun yanında mahkemenin, özellikle yürütme karşısında bağımsız olması, üyelerin tarafsız olması ve hakimlik teminatının sağlanmış olması da gerekmektedir²⁸⁹. Yalnızca tavsiye niteliğinde karar veren makamlar mahkeme olarak kabul edilmemekte, kararların bağlayıcı olması aranmaktadır²⁹⁰. Ancak bağlayıcı karar verme yetkisini haiz olan bir makamın aynı zamanda tavsiye niteliğinde de kararlar vermesi, o makamın mahkeme sayılmasına engel teşkil etmemektedir²⁹¹. Bir makamın mahkeme olarak kabul edilebilmesi için davaya konu olan olayı hem hukuki hem fiili açıdan inceleyebilmesi, yani tam kaza yetkisine sahip olması²⁹² ve mahkeme tarafından verilen kararın yargısal olmayan başka bir makam tarafından değiştirilememesi gerekmektedir. Bir makamın kararı, yargısal olmayan başka bir makam tarafından değiştiriliyorsa, AİHM o makamı mahkeme olarak kabul etmemektedir²⁹³.

Bir makamın mahkeme olarak nitelendirilebilmek için gerekli şartları taşımaması halinde AİHM, bu makam tarafından verilen karara karşı iç hukukta erişilebilir bir yargı yolunun olup olmadığını incelemektedir. İç hukukta erişilebilir bir yargı yolu mevcutsa başvuru kabul edilemez bulunmaktadır. İç hukukta karara karşı yargı yolunun açık olmaması halinde ise mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine hükmedilmektedir²⁹⁴.

Demokratik bir toplumda mahkemelerin yürütme organının etkisinden kurtarılması ve meşruiyet kazanması için kanunla kurulmuş olması gerekmektedir²⁹⁵. Bu nedenle iç hukuk düzenlemelerinde ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde mahkemelerin kanunla kurulmuş olması, bir şart olarak öngörülmektedir. Nitekim 1982 Anayasası m. 142 hükmünde “*Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.*” denilmek suretiyle bu şarta yer verilmiştir. Benzer şekilde AIHS m. 6

²⁸⁷ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 225.

²⁸⁸ Belilos v. Switzerland, 10328/83, 29/04/1988, § 64.

²⁸⁹ Belilos v. Switzerland, § 64.

²⁹⁰ Benthem v. The Netherlands, § 40.

²⁹¹ H. v. Belgium, 8950/80, 30/11/1987, § 50.

²⁹² **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 275.

²⁹³ Van De Hurk v. The Netherlands, 16034/90, 19/04/1994, § 54-55.

²⁹⁴ **Çayan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 66.

²⁹⁵ **Günay**, s. 105; **Çayan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 70.

hükmünde “*yasayla kurulmuş mahkeme*” ibaresine yer verilerek mahkemelerin kanunla kurulması şartı öngörülmüştür. Kanunla kurulmuş mahkeme şartı, tabii hakim ilkesini gerekli kılmaktadır²⁹⁶. Tabii hakim ilkesi, uyuşmazlığın doğmasından önce uyuşmazlığı çözüme kavuşturacak olan mahkemenin kanunen belli olmasını ifade etmektedir²⁹⁷. İlgili tanımdan da anlaşılacağı üzere tabii hakim ilkesi “kanunilik” ve “öncedenlik” olmak üzere iki unsuru bünyesinde barındırmaktadır²⁹⁸. Kanunilik unsuru, mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileriyle işleyiş ve yargılama usullerinin kanunla düzenlenmesini, öncedenlik unsuru ise bu düzenlemenin uyuşmazlık ortaya çıkmadan önce yapılması gerektiğini belirtmektedir²⁹⁹. Tabii hakim ilkesi sayesinde kişi yahut olaya özgü mahkeme kurulmasının ve keyfiliğin önüne geçilmektedir³⁰⁰. Anayasa m. 37’de “*Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.*” denilmek suretiyle tabii hakim ilkesi güvence altına alınmıştır.

AİHS’te geçen “*yasayla kurulmuş mahkeme*” ifadesi esasında yargı sisteminin yürütme organının takdirine bırakılmamasını, parlamento tarafından düzenlenmesini öngörmektedir³⁰¹. Dolayısıyla önemli olan mahkemeyi kuran düzenlemenin kanun olarak isimlendirilmesi değil, bu düzenlemenin parlamento tarafından yapılmasıdır³⁰². Ancak bu şart, mahkemelere ilişkin bütün konuların tüm ayrıntılarıyla parlamento tarafından düzenlenmesini zorunlu kılmamaktadır. Yargı denetimine tabi olmak kaydıyla bazı konuların ikincil mevzuatla yürütme organı tarafından düzenlenmesi mümkündür³⁰³. Mahkemelerin kanunla kurulması zorunluluğu, aynı zamanda kanuna uygun olarak kurulması zorunluluğunu da kapsamaktadır. Dolayısıyla mahkemenin, kendisini düzenleyen kanuna uygun olarak teşekkül etmemesi halinde AİHS m. 6/1 ihlal edilmiş olmaktadır³⁰⁴.

Hukuk devletinin tesisinde yargı organlarının teşekkülü kadar önem arz eden bir diğer konu da yargı organlarına duyulan güvendir. Nitekim kişilerin bizzat ihkak-ı hak

²⁹⁶ Demircioğlu, s. 66; Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 275.

²⁹⁷ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 134.

²⁹⁸ Tanrıver, Süha (2013) ‘Tabii Hakim İlkesi ve Medeni Yargı’, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 104, s. 13.

²⁹⁹ Tanrıver, Tabii Hakim İlkesi ve Medeni Yargı, s. 13.

³⁰⁰ Günay, s. 105.

³⁰¹ Harris, David / O’Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 458.

³⁰² Çayan, Adil Yargılanma Hakkı, s. 70.

³⁰³ Harris, David / O’Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 458.

³⁰⁴ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 226; Posokhov v. Russia, 63486/00, 04/03/2003, § 39.

yöntemine başvurmaksızın uyuşmazlıkları yargı mercileri önüne taşıması, toplumsal barışın sağlanması gibi pek çok husus yargı organlarına duyulan güvenin bir sonucudur. Bu güvenin sağlanması ise mahkemelerin bağımsız ve tarafsız bir biçimde faaliyet yürütmesiyle mümkündür.

Mahkemelerin bağımsızlığı; mahkemelerin görevini yaparken hiçbir etki ve baskı altında kalmamasını, herhangi bir kişi veya merciden emir almamasını, özetle özgür olmasını ifade etmektedir³⁰⁵. Demokratik bir toplumda bağımsızlık, yalnızca yürütme organına karşı bağımsızlığı ifade etmemekte, devlet yapısı içerisindeki tüm kurum ve kuruluşlar ile kişilerin yanı sıra davanın taraflarına karşı bağımsızlığı da kapsamaktadır³⁰⁶. Mahkemelerin bağımsızlığı için gereken koşulların zaman içerisinde içtihatlarla netlik kazandığı görülmektedir. Gerek AİHM gerek AYM, bir mahkemenin bağımsız olup olmadığını tespit ederken üyelerin atanma şekli ve görev süresini, dış baskılara karşı güvencelerin mevcut olup olmadığını, mahkemenin bağımsız bir görünüm sergileyip sergilemediğini incelemektedir³⁰⁷.

Mahkeme üyelerinin yasama veya yürütme organı tarafından atanması başlı başına mahkemenin bağımsız olmadığı sonucunu doğurmamaktadır. Nitekim AİHM, yargıçların yürütme organı tarafından³⁰⁸ veya parlamento tarafından atanmasını³⁰⁹, baskı veya yönlendirmeye maruz kalınmaması kaydıyla bağımsızlığa aykırı bulmamıştır. Yargıçların sabit bir süreyle göreve atanması, AİHM tarafından bağımsızlık için bir güvence olarak değerlendirilmektedir. Nitekim *Le Compte*³¹⁰ davasında Danıştay üyelerinin altı yıllık görev süresi bağımsızlık için güvence olarak kabul edilmiştir³¹¹. Ancak görev süresine ilişkin olarak kesin bir belirleme yapılmamakta, somut olayın koşulları çerçevesinde değerlendirme yapılmaktadır. Örneğin AİHM, bir kararında üç yıllık görev süresinin kısa olduğunu belirtmekle birlikte çeşitli gerekçelerle sürenin kısa olmasının anlaşılır bir nedene dayandığını belirtmiştir³¹².

³⁰⁵ **Centel, Nur** (1996) Ceza Muhakemesi Hukukunda Hakim Tarafsızlığı, İstanbul, Kazancı, s. 6; **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 226.

³⁰⁶ Beaumartin v. France, 15287/89, 24/11/1994, § 38; Yasemin Ekşi, B. No: 2013/5486, 4/12/2013, § 43.

³⁰⁷ Campbell and Fell v. The United Kingdom, 7819/77; 7878/77, 28/06/1984, § 78; Kley and Others v. The Netherlands, 39343/98, 39651/98, 43147/98 and 46664/99, 06/05/2003, § 190; Yaşasın Aslan, B. No: 2013/1134, 16/5/2013, § 28.

³⁰⁸ Campbell and Fell v. The United Kingdom, § 79.

³⁰⁹ Sacilor Lormines v. France, 65411/01, 09/11/2006, § 67.

³¹⁰ Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium, 6878/75; 7238/75, 23/06/1981.

³¹¹ **Mole/ Harby**, s. 31.

³¹² Campbell and Fell v. The United Kingdom, § 80.

Bağımsızlığın sağlanması için yargıçların dış baskılara karşı da korunması gerekmektedir. Bu konuda devletin pozitif yükümlülükleri çerçevesinde düzenlemeler yapması ve gerekli tedbirleri alması gerekir. Hakimlerin görev süreleri boyunca azledilememeleri, yürütme organından emir ve talimat almamaları, bunun yanı sıra yargı teşkilatı içerisinde meslektaşlarından gelebilecek baskılara karşı korunması bu tedbirlere örnek gösterilebilir³¹³.

AİHM, adaletin yalnızca yerine getirilmesini yeterli bulmamakta, yerine getirildiğinin aynı zamanda görülmesi gerektiğini de belirtmektedir³¹⁴. Bu nedenle mahkemenin bağımsız olabilmesi için aynı zamanda bağımsız bir görünüm de sergilemesi gerekmektedir. Örneğin AİHM, yeterli güvencelere sahip olması kaydıyla askeri yargıçların askerleri yargılamasının bağımsız görünüm açısından ihlale neden olmadığına hükmederken askeri yargıçların sivilleri yargılamasını bağımsız görünüme aykırı bularak ihlal kararı vermiştir³¹⁵. Sözleşme'nin askeri yargıçların sivillerin dahil olduğu davalara bakmasını tamamen yasaklamadığı kabul edilmekle birlikte bu yargılamanın ancak mücbir sebeplerin varlığı yahut açık ve öngörülebilir bir yasal temelin bulunması halinde yapılabileceği vurgulanmıştır³¹⁶.

Yargı organlarına güven duyulması için mahkemelerin bağımsızlığı kadar tarafsızlığı da önem arz etmektedir. Nitekim uyuşmazlıkların tarafsız bir mahkeme tarafından çözüme kavuşturulması, hukuk devletinin en önemli gerekliliklerinden biridir. Hakimlerin objektif, kanunlara uygun ve adil bir karar verebilmesi için muhakeme içi ve muhakeme dışı etkilere karşı korunması gerekmekte ve bu koruma, hakim tarafsızlığını gerçekleştirmeye yönelik güvencelerle sağlanmaktadır³¹⁷.

Tarafsızlık; hakim uyuşmazlığın çözümünü etkileyecek bir önyargıya, taraflardan biri lehine veya aleyhine duygu, düşünce ve menfaate sahip olmamasını ifade etmektedir³¹⁸.

³¹³ **Günay**, s. 112-113.

³¹⁴ *Campbell and Fell v. The United Kingdom*, § 81.

³¹⁵ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 228; Türkiye açısından Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri yargıçların sivilleri yargılamasının bağımsız görünüme aykırılık teşkil ettiğine dair karar için bkz. *Incal v. Turkey*, 41/1997/825/1031, 09/06/1998, § 68-71.

³¹⁶ *Martin v. The United Kingdom*, 40426/98, 24/10/2006, § 44.

³¹⁷ **Turan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 178-179.

³¹⁸ **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 277; AYM'ye göre "Yargının tarafsızlığı ise, yargı faaliyetinde çıkar ilişkisinin bulunmaması anlamında bağımsızlığın ayrılmaz bir parçasıdır. Adil yargılanma hakkının negatif bir koşulu olan tarafsızlık, davaya bakan mahkemenin davayı tüm bu etkilerden arınmış olarak ele almasını, davanın taraflarına eşit ve tarafsız bir şekilde yaklaşmasını, davanın çözümünü etkileyecek şekilde davanın taraflarına karşı bir önyargıya sahip olmamasını, ayrıca taraflarla tarafsızlık ve menfaat ilişkisi içinde olmamasını ifade eder." *Alba İnşaat Tic. Ltd. Şti.*, B. No: 2013/1313, 26/2/2015, § 42.

Bu nedenle tarafsızlığı önyargı, tarafgirlik ve menfaat yokluğu olarak tanımlamak da mümkündür³¹⁹.

AİHM, mahkemelerin tarafsızlığını, objektif ve subjektif tarafsızlık olmak üzere ikili bir tasnif yaparak değerlendirmektedir³²⁰. Öğretide de bu tasnifin esas alındığını söylemek mümkündür. Bu nedenle tarafsızlık ilkesinin subjektif ve objektif tarafsızlık şeklinde bir ayrıma tabi tutularak öğreti ve içtihatlar çerçevesinde açıklanması gerekmektedir. Ancak objektif ve subjektif tarafsızlık arasında kesin bir ayrım olmadığı, hatta subjektif tarafsızlık ihlalinin somut delillerle ispatlanmasının zor olduğu kimi durumlarda objektif tarafsızlığın önemli bir güvence teşkil ettiği kaydını düşmekte fayda vardır³²¹.

Subjektif tarafsızlık, hakimin bir birey olarak davadaki kişisel tarafsızlığını ifade etmekte olup, hakimin önyargılarından arınmış olmasını gerekli kılmaktadır³²². Bu bağlamda hakimin, davanın taraflarından birinin lehine veya aleyhine önyargıya sahip olması, taraflardan biriyle yakın bir bağının bulunması, uyuşmazlığın çözümünden bir menfaat beklemesi gibi durumlar tarafsızlık ilkesinin ihlali sonucunu doğurmaktadır. AİHM, aksi ispatlanmadığı sürece bir davada subjektif tarafsızlığın mevcut olduğunu kabul etmektedir³²³. Subjektif tarafsızlığın ihlal edildiği düşünülüyorsa bu düşüncenin soyut iddialara dayanarak ispatlanması mümkün değildir. Böyle bir iddianın somut delillerle ispatlanması gerekmektedir³²⁴. Ancak subjektif tarafsızlığın yokluğuna yönelik makul bir şüphenin varlığı halinde hakimin bizzat davaya bakmaktan çekilmesi gerekmektedir³²⁵.

Tarafsızlık ilkesi esas olmakla birlikte hakimin tarafsız kalamayacağı bazı durumların meydana gelmesi de mümkündür³²⁶. Böyle bir durumun varlığı halinde hakimin yasaklılığı, reddi ve çekinmesi kurumları hakimin tarafsızlığının sağlanması ve tabii hakim ilkesi açısından önemli bir güvence teşkil etmektedir³²⁷.

³¹⁹ **Günay**, s. 115.

³²⁰ **Günay**, s. 115.

³²¹ Micallef v. Malta, 17056/06, 15/10/2009, § 95.

³²² **Budak, A. Cem/ Karaaslan, Varol** (2022) Medeni Usul Hukuku, 6. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, s. 3; **Arslan, Ramazan/ Yılmaz, Ejder/ Taşpınar Ayvaz, Sema/ Hanağası, Emel** (2023) Medeni Usul Hukuku, 9. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 118; **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 277.

³²³ Hauschildt v. Denmark, 10486/83, 24/05/1989, § 47.

³²⁴ **Günay**, s. 118.

³²⁵ Piersack v. Belgium, 8692/79, 01/10/1982, § 30.

³²⁶ **Gündoğdu, S. Burak** (2021) Medeni Yargıda Usul Kurallarına Aykırılığın Anayasa Mahkemesi'nce Bireysel Başvuru Yoluyla Denetlenmesi, İstanbul, On İki Levha, s. 241.

³²⁷ **Centel**, s. 30-31; **Tanrıver**, Tabii Hakim İlkesi ve Medeni Yargı, s. 31; **Demircioğlu**, s. 74.

AIHM, dava hakkında nihai karar verilmeden önce mahkeme üyelerinin kamuya açık bir şekilde başvuruçunun davası hakkında olumsuz bir görüşe sahip olduklarını ima etmesini subjektif tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir³²⁸. Bir başka davaya konu olan olayda ise avukat olan başvuruçu mahkeme üyeleriyle tartışarak saldırgan bir tavır sergilemiş ve davanın esasına bakan mahkeme tarafından mahkemeye hakaret suçundan mahkum edilerek beş gün hapis cezasına çarptırılmıştır. AIHM, mahkeme üyelerinin verdiği kararda kişisel olarak derin bir hakarete uğradıklarını ifade etmesini, kararda kullanılan dilin öfke ve şok duygusu içermesini subjektif tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir³²⁹.

Objektif tarafsızlıkta ise mahkemenin kurum olarak verdiği görünüm dikkate alınmaktadır³³⁰. Bu noktada mahkemenin vatandaşlara verdiği güven hissi önem arz etmektedir³³¹. AIHM'in adaletin yalnızca yerine getirilmesinin yeterli olmadığı, aynı zamanda yerine getirildiğinin görülmesi de gerektiği görüşü objektif tarafsızlık ilkesine işaret etmektedir. Nitekim objektif tarafsızlıkta belirleyici olan nokta mahkemenin tarafsız olarak görülmesi, yani bıraktığı izlenimdir.

Objektif tarafsızlığın gerçekleştirilmesi için hakimin tarafsızlığına ilişkin meşru kaygı ve korkuların giderilmesini sağlayacak güvencelerin tesis edilmesi gerekmektedir³³². Nitekim mahkemenin tarafsızlığına dair haklı bir nedene dayanan nesnel bir kuşku ve endişenin bulunması halinde objektif tarafsızlıktan söz etmek mümkün olmayacaktır. Mahkemenin objektif açıdan tarafsız olmadığına dair iddiaların kesin bir ispata dayanması da şart değildir. Bu konuda ileri sürülecek kuşku ve endişelerin makul bir gerekçeye dayanması halinde iddiayı ileri süren taraf lehine bir karinenin bulunduğu varsayılmakta ve bu karinenin aksini ispatlama yükü devlete geçmektedir³³³.

AIHM'in objektif tarafsızlığa ilişkin kararları incelendiğinde, hakimin davadan önce üstlendiği belirli rollerin tarafsızlığı etkileyip etkilemediğine yönelik çok sayıda karar verdiği görülmektedir. Bu noktada önem arz eden husus, hakimin üstlendiği rolün önemli olup olmadığıdır. Dava öncesinde üstlenilen rolün önemli olmaması durumunda tarafsızlık ihlali gündeme gelmemektedir. Ancak dava öncesinde verilen karar esasa ilişkin bir kararın

³²⁸ Olujić v. Croatia, 22330/05, 05/02/2009, § 65-68.

³²⁹ Kyprianou v. Cyprus, 73797/01, 15/12/2005, § 129-133.

³³⁰ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 277; Budak/ Karaaslan, s. 32.

³³¹ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 277.

³³² İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 229.

³³³ Günay, s. 120.

ön koşulu niteliğini taşıyorsa tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiği kabul edilmektedir³³⁴. Örneğin AİHM, hakimın davadan önce soruşturmanın yürütülmesinde aktif rol almasını ve başvurucuya dava açmasını, tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir³³⁵. Bir başka kararda, mahkeme üyelerinin dava konusu kanunun hazırlık aşamalarına katılarak görüş bildirmesi, aynı davada hem danışmanlık hem de yargısal işlevleri yerine getirmesi objektif tarafsızlık ilkesine aykırı bulunmuştur³³⁶. Benzer şekilde uyuşmazlık konusuna dair kanunların veya yürütmeye ilişkin kuralların kabulüne herhangi bir şekilde doğrudan katılımın tarafsızlık ilkesini ihlal ettiği belirtilmiştir³³⁷. Yargılamanın daha önceki bir aşamasında hakimın, başvurucunun karşı tarafının avukatı olarak görev yapmış olması durumunda da tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiğine hükmedilmiştir³³⁸.

AİHM, hakimın duruşmadan önce belirli kararlar almasının başlı başına hakimın tarafsızlığına ilişkin korku ve endişeleri haklı çıkarmayacağını ifade etmektedir³³⁹. Önemli olan duruşma öncesinde alınan tedbirlerin kapsamı ve mahiyetidir³⁴⁰. Ceza davalarında hakimın bazı koruma tedbirlerine hükmetmesi tarafsızlığı doğrudan etkilememekle birlikte, bu hükümde sanığın suçlu olduğuna dair kanının yansıtılmaması gerekmektedir³⁴¹. Dolayısıyla sanığın suçlu olduğuna yönelik bir önyargının oluşmaması önem arz etmektedir³⁴².

Bazı durumlarda ise objektif tarafsızlık ihlali, hakimın kişisel ilişkilerinden, davanın taraflarına olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. Örneğin; hakimın, hakkında dava açılan üniversitede doçent olarak görev yapmasını değerlendiren AİHM, objektif tarafsızlığın ihlal edildiğine hükmetmiştir³⁴³. Bir başka kararda, hakimın eşinin başvuruçuların davasıyla ilgilenen ve özel olarak kurulan soruşturma ekibinin başkanı olması, objektif tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak değerlendirilmiştir³⁴⁴.

Hakimin objektif tarafsızlığıyla ilgili kararlara konu olan bir diğer husus ise aynı hakimın, aynı davada farklı derece mahkemelerinde görev almasıdır. Örneğin AİHM, kararı

³³⁴ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 229.

³³⁵ Piersack v. Belgium, § 30-32.

³³⁶ Procola v. Luxembourg, 14570/89, 28/09/1995, § 41-46.

³³⁷ McGonnell v. The United Kingdom, 28488/95, 08/02/2000, § 55.

³³⁸ Mežnarić v. Croatia, 71615/01, 15/07/2005, § 34-37.

³³⁹ Fey v. Austria, 14396/88, 24/02/1993, § 30.

³⁴⁰ Fey v. Austria, § 30.

³⁴¹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 230.

³⁴² **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 278.

³⁴³ Pescador Valero v. Spain, 62435/00, 17/06/2003, § 26-29.

³⁴⁴ Dorozhko and Pozharskiy v. Estonia, 14659/04 and 16855/04, 24/04/2008, § 55-59.

veren mahkeme üyelerinin, aynı zamanda temyiz incelemesi yapan heyet içerisinde de bulunmasını objektif tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir³⁴⁵.

2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi

Yargısal kararların gerekçeli olması, mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı açısından oldukça önemlidir. Nitekim kararın gerekçesi; mahkemenin bağımsız olup olmadığının, hakimin taraflı davranıp davranmadığının tespiti açısından bir kaynak konumundadır³⁴⁶. Somut olay ile soyut hukuk kuralı arasındaki bağlantının uygun bir şekilde kurulduğu, taraflarca ileri sürülen ve karara etki eden esaslı iddiaların tartışıldığı, öncül sonuç ilişkisinin makul bir biçimde ortaya konduğu bir gerekçe, mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusundaki şüpheleri gidermektedir. Bu bağlamda iyi yapılandırılmış ve rasyonel bir gerekçe, mahkemenin bağımsız ve tarafsız bir şekilde karar verdiğine ikna olunmasını sağlamaktadır. Bu nedenledir ki gerekçe; hakime, tarafsızlığını ispatlama olanağı veren ve hakimin onurunu koruyan bir araç olarak nitelendirilmektedir³⁴⁷. Sağlam bir gerekçeye dayanan karara hiçbir makam veya merciin müdahale etmesi mümkün olmadığı gibi dava tarafları da lehine olmasa dahi karardan tatmin olmakta ve kararın ikna gücüne saygı duymaktadır³⁴⁸.

Mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı açısından hakimin kendi kendisine karşı olan bağımsızlığını sağlaması ve ön yargılarından arınması da önem taşımaktadır. Bu noktada kararın gerekçesi önemli bir işlev üstlenmektedir. Nitekim yargısal kararlarda gerekçe, hakimin kendine karşı olan bağımsızlığını denetlemesine olanak sağlamaktadır³⁴⁹. Karar veren hakim, taraflı olup olmadığını, ön yargılarından arınıp arınmadığını kararın gerekçesini göz önünde bulundurarak tespit etmektedir.

³⁴⁵ Driza v. Albania, 33771/02, 13/11/2007, § 74-83.

³⁴⁶ Atay'ın da ifade ettiği üzere hakimin tarafsızlığı, doğruluğu, dürüstlüğü, hukuki uyumsuzlukla ilgili olarak herkese eşit muamele göstermesi, ehliyet ve liyakati, vermiş olduğu kararın gerekçesinde somutlaşmaktadır. **Atay, E. Ethem** (2018) 'Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi ve İdari Yargıdaki Uygulaması' Danıştay Dergisi, S: 147, s. 17.

³⁴⁷ **Aşçıoğlu**, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 215.

³⁴⁸ **Özekes, Muhammet** (2007) 'Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe' Türkiye Cumhuriyeti'nde İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşunun Desteklenmesi Projesi, Türkiye'de İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasından Sonra Yargıtay'ın Rolü Konferansı, s. 77.

³⁴⁹ **Yerdelen, Erdal** (2015) Ceza Muhakemesinde Hükümün Gerekçesi, Ankara, Adalet, s. 156-157.

Özetle; gerekçeli karar hakkı ile bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Gerekçeli karar hakkına ilişkin güvence, bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkının tesisinde önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

C. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Adil bir yargılamadan söz edebilmek için hak sahibinin hakkını gecikmeksizin elde etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yargı organlarına duyulan güven ve kişilerin yargı organlarına başvuru motivasyonu zedelenebilmekte ve toplumsal barışın bozulması tehlikesi gündeme gelmektedir. Bu nedenle makul sürede yargılanma hakkına riayet edilmesi davanın tarafları bakımından önemli olduğu gibi toplum bakımından da önemlidir. Makul sürede yargılanma hakkına riayet edilmesi halinde hak sahibi hakkını gecikmeksizin elde etmekte, yargılamada ileri sürülen deliller daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilmekte ve bunun sonucunda daha makul kararlar verilebilmektedir. Makul sürede yargılanma hakkıyla gerekçeli karar hakkı arasında bağlantılar bulunmaktadır. Nitekim gerekçeli kararın geç yazıldığı hallerde yargılamanın uzaması nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilebilmektedir.

1. Tanım ve İçtihatlar

Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Nitekim öğretide de sıklıkla ifade edildiği üzere geciken adalet, adalet değildir³⁵⁰. Adaletin tesis edilmesi ve yargı organlarına duyulan güvenin korunması için yargılamaların, herkesin ortalama olarak kabul edeceği makul bir süre içerisinde sonuçlanması gerekmektedir. Yargılamanın makul süre içerisinde sonuçlanmaması, yargıya duyulan güveni zedelemekte ve davanın gecikmesinde menfaati bulunan tarafı cesaretlendirmektedir³⁵¹. Özellikle yüksek enflasyon nedeniyle dava konusunun değerinde

³⁵⁰ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 370, **Gölcüklü/ Gözübüyük/ Saygılı**, s. 279; **Kuijer, Martin** (2013) 'The Right to a Fair Trial and the Council of Europe's Efforts to Ensure Effective Remedies on a Domestic Level for Excessively Lengthy Proceedings' Human Rights Law Review, C: 13, S: 4, s. 777.

³⁵¹ **Pekcanitez**, Medeni Yargıda Adil Yargılama, s. 41.

önemli azalmaların meydana gelmesi halinde enflasyona uygun faiz uygulanmaması yahut kanuni faiz oranının düşük olması nedeniyle kaybın telafi edilememesi, yargılamanın uzamasına neden olacak kötü niyetli davranışların önünü açmaktadır³⁵². Aynı zamanda yargılamanın sürüncemede bırakılması, kişilerin mahkemeye başvurma motivasyonunu anlamsız kılarak hukuk dışı yollara başvurmaya ve toplumsal barışın bozulmasına neden olma riski taşımaktadır. Bu nedenle hakka riayet edilmesinde davanın tarafları kadar toplumun da menfaati bulunmaktadır³⁵³. Bu çerçevede yargı organlarına duyulan güvenin korunması, hak sahibinin hakkını gecikmeksizin elde etmesi, dava taraflarının kısa süre içerisinde tatmin edilmesi, toplumsal barışın korunması, makul sürede yargılanma hakkına riayetle mümkündür³⁵⁴. Bu önemine rağmen makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bireysel başvurular gerek AİHM gerek AYM iş yükünün en büyük kısmını oluşturmakta ve hakka ilişkin çok sayıda ihlal kararı verildiği görülmektedir³⁵⁵. Bunun yanı sıra, makul sürede yargılanma hakkına ilişkin sorunların yargılama hukukunun en eski ve en temel sorunlarından biri olduğu vurgulanmaktadır³⁵⁶.

Adil yargılanma hakkının biçimsel ve kurumsal koşulları bulunmaktadır. Biçimsel koşullar daha çok duruşmanın yürütülmesiyle ilgilidir. Makul sürede yargılanma hakkı da adil yargılanma hakkının biçimsel koşullarından biridir³⁵⁷. Hakkın amacı, kişileri yargılamanın sürüncemede kalmasına karşı güvenceye almak, özellikle ceza davalarında kişilerin uzun bir süre yargılamanın sonucuna ilişkin endişe taşımasını önlemek³⁵⁸, uzun süren yargılamalar nedeniyle dava taraflarını maruz kalacakları maddi ve manevi baskılara karşı korumaktır³⁵⁹.

³⁵² Çelik, Adil Yargılanma Hakkı, s. 108.

³⁵³ Aktepe Artık, s. 250; Demircioğlu, s. 287.

³⁵⁴ Demircioğlu, s. 285.

³⁵⁵ Güncel istatistiklere göre AYM önünde makul sürede yargılanma hakkına ilişkin derdest olan başvuruların sayısı 3480'dir. Ayrıca makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlal kararlarının sayısı 56.443 olup, tüm hak ve özgürlükler içerisinde makul sürede yargılanma hakkının ihlal oranı %76'dır. AYM istatistikleri için bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/9293/bb_2024_1.pdf s.e.t. 06.06.2024; AİHM istatistikleri incelendiğinde, 1959-2022 yılları arasında makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmedilen toplam başvuru sayısı 6.144'tür. AİHM istatistikleri için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng s.e.t. 05.11.2023.

³⁵⁶ Ermenek, İbrahim (2014) Medeni Usul Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması, Ankara, Yetkin, s. 33.

³⁵⁷ Turan, Hüseyin (2012) 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı', Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 3, S: 11, s. 48.

³⁵⁸ Gözübüyük/ Gölcüklü/ Saygılı, s. 279; İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 372; Demircioğlu, s. 286.

³⁵⁹ Güher Ergun ve diğerleri, § 40.

Makul sürede yargılanma hakkı hem hukuk hem de ceza davalarında delillerin sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesini de güvenceye kavuşturmaktadır. Nitekim yargılamanın sürüncemede kalması kişilerin dava konusuyla bağını zayıflatmakta, delillerin kaybolması, tanık hafızalarının zayıflaması, tanıkların ölmesi gibi ihtimalleri güçlendirmektedir. Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması, bu gibi ihtimallerin önüne geçilmesinde önemli bir fonksiyon üstlenmektedir³⁶⁰.

Makul süre, yargılamanın her koşul ve şartta ne pahasına olursa olsun hızlı bir şekilde tamamlanmasını ifade etmemektedir³⁶¹. Nitekim makul süre, yargılamanın aşırı uzun olmamasını gerekli kıldığı gibi aşırı kısa olmamasını da gerekli kılmaktadır³⁶². Aynı zamanda makul süre, her dava için geçerli olacak şekilde belirlenebilen azami bir süre değildir. Her davanın koşullarına göre uygulanması gereken rasyonel bir tutumun ifadesidir³⁶³. Bu bakımdan önem arz eden husus, yargılamanın hızlı olmasına özen gösterilirken usuli güvencelerin göz ardı edilmemesidir. Öğretide de yargılamayı “seri üretim” biçiminde hızlı hale getirmenin doğru ve güvenli yargılamayı tehlikeye atacağı ifade edilmektedir³⁶⁴. Bu nedenle davanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması adına adaletin kalitesinden taviz verilmemesi gerekmektedir³⁶⁵.

Makul sürede yargılanma hakkının uygulamada geçerli olabilmesi için devletlerin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır. Adaletli olduğu iddiasını taşıyan bir devletin, vatandaşların en az gecikme, en az masraf ve en az zahmetle hakkını elde etmesini sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır³⁶⁶. Nitekim AİHM de Sözleşme’ye taraf olan devletlerin makul sürede yargılanma hakkına uyulmasını sağlayacak şekilde hukuk sistemlerini düzenleme yükümlülüğü bulunduğunu vurgulamaktadır³⁶⁷.

AİHS m. 35/1’e göre “*Mahkeme’ye ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabilir.*” Dolayısıyla AİHM’e bireysel

³⁶⁰ **Duvan, A. Özkan** (2019) ‘Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı’ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 68, S: 1, s. 309; **Çayan**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 91-92; **Turan**, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, s. 54-55; **Demircioğlu**, s. 290.

³⁶¹ **Pekcanitez**, Medeni Yargıda Adil Yargılama, s. 43.

³⁶² **Aktepe Artık**, s. 249.

³⁶³ **Çelik**, Adil Yargılanma Hakkı, s. 107.

³⁶⁴ **Aşçıoğlu**, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 153.

³⁶⁵ **Yılmazoğlu, Y. Emre** (2013) ‘İdari Yargıda Makul Süre Güvencesi’ Danıştay Dergisi, S: 134, s. 46.

³⁶⁶ **Demircioğlu**, s. 289.

³⁶⁷ *Apicella v. Italy*, 64890/01, 29/03/2006, §116; *Philis v. Greece* (No. 2) 19773/92, 27/06/1997, § 49.

başvuruda bulunabilmek için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Ancak makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bireysel başvurularda itirazın öncelikle ulusal mahkemeler önünde ileri sürülmesi şartı aranmamaktadır³⁶⁸.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun m. 45/2'ye göre “İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.” Anayasa m. 148/3 hükmüne göre de “başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.” AYM, halihazırda sürmekte olan bir yargılamada makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla bireysel başvuruda bulunulmasını, başvuru yollarının tüketilmesi kriterinin bir istisnası olarak kabul etmiştir³⁶⁹. Ancak 25/07/2023 tarihli kararında AYM, 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun’un geçici 2. maddesi uyarınca 09/03/2023 tarihi dahil olmak üzere bu tarihe kadar AYM önünde makul sürede yargılanma hakkının ihlaline ilişkin derdest başvurular için Tazminat Komisyonuna başvuru imkânı getirildiği gerekçesiyle 10/03/2023 tarihinden itibaren yapılan bireysel başvurularda düşme kararı verilmesi gerektiğini belirtmiştir³⁷⁰.

Makul sürede yargılanma hakkı, AİHS m. 6 hükmünde “...makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir...” denilmek suretiyle açık bir şekilde güvence altına alınmıştır. Benzer şekilde MSHS m. 9 hükmünde makul sürede yargılanma hakkına yer verilmiştir.

İç hukukumuzda ise Anayasa m. 141/4 hükmünde “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.” denilmek suretiyle makul sürede yargılanma hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Ancak AYM, AİHS m. 6 hükmü ve AİHM içtihatlarıyla ortaya konan ve adil yargılanma hakkının somut görünümleri olan belirli alt ilke ve hakları da Anayasa m. 36 hükmü bağlamında hakkın unsurları olarak değerlendirmektedir³⁷¹. Bu bağlamda makul sürede yargılanma hakkı, Anayasa m. 36 kapsamında adil yargılanma hakkının unsuru olarak kabul edilmekte ve Anayasa m. 141

³⁶⁸ Çayan, Adil Yargılanma Hakkı, s. 93.

³⁶⁹ Güher Ergun ve diğerleri, § 27.

³⁷⁰ Keser Altıntaş [GK], B. No: 2023/18536, 25/7/2023, § 82-86.

³⁷¹ Güher Ergun ve diğerleri, § 38.

hükmünün Anayasa'nın bütünlüğü ilkesi gereği makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir³⁷².

Bunun yanı sıra, 6100 sayılı HMK m. 30 hükmünde düzenlenen usul ekonomisi ilkesi makul sürede yargılanma hakkıyla doğrudan bağlantılıdır. HMK m. 30'a göre "*Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür.*" Medeni yargılama hukukunda usul ekonomisi ilkesi, makul sürede yargılama ilkesini de kapsamaktadır³⁷³. Usul ekonomisinin bir unsuru olan hızlilik, AİHS m. 6 bağlamında makul sürede yargılanma hakkı olarak karşılık bulmaktadır³⁷⁴. Nitekim usul ekonomisi ilkesi, yargılamanın makul bir süre içerisinde, adaletin gerektirdiği kaliteye uygun ve düzenli bir biçimde yürütülmesini amaçlamaktadır³⁷⁵.

AİHS'te makul süre kavramı m. 6/1'in yanı sıra m. 5/3'te de yer almaktadır. İki hükmün belirli açılardan benzerlik ve farklılıkları bulunmaktadır. 6/1 hükmündeki makul süre, istinaf ve temyiz gibi kanun yollarını da kapsamakta olup yargılamanın bütününe ilişkin güvence sağlamaktayken m. 5/3 yakalanan veya tutuklanan herkesin makul bir süre içerisinde yargılanma ya da yargılama süresince salıverilme hakkını güvence altına almaktadır³⁷⁶. Bu nedenle m. 5/3'te yer alan kavram tutuklulukta makul süre olarak ifade edilmektedir³⁷⁷. İki düzenleme arasındaki bir diğer fark, hükümlerin amacına ilişkindir. 6/1 hükmünün amacı; kişileri yargılamaların sürüncemede kalmasına karşı korumak, uzun süren yargılamanın sonucuna ilişkin endişe duyulmasını önlemek ve tarafları maruz kalabilecekleri maddi ve manevi baskılara karşı korumak iken, m. 5/3, tutuklu olarak çok uzun bir süre geçirilmemesini amaçlamaktadır³⁷⁸. Ayrıca, m. 6/1'in ihlal edildiği iddiasıyla yargılamanın tüm tarafları bireysel başvuru yapma hakkına sahipken, m. 5/3'ün ihlali iddiasıyla yalnızca ceza yargılamasında suç isnat edilen taraf bireysel başvuru yapabilmektedir³⁷⁹. Bu farklılıkların yanında iki düzenleme arasında ilişki ve benzerlik de

³⁷² Güher Ergun ve diğerleri, § 39.

³⁷³ Kaşıkara, Serhat (2009) 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı' Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 84, s. 245.

³⁷⁴ Yılmaz, Ejder (2008) 'Usul Ekonomisi' Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 57, S: 1, s. 264.

³⁷⁵ Rüzgaresen, Cumhur (2014) 'Usul Ekonomisi İlkesinin İhlaline Karşı Başvuru Yolları' C: 4, S: 2, s. 174.

³⁷⁶ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 277.

³⁷⁷ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 277.

³⁷⁸ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 277.

³⁷⁹ Duvan, s. 306.

bulunmaktadır. Nitekim her iki hüküm de masumiyet karinesine dayanmaktadır³⁸⁰. Ayrıca tutuklu sanığın yargılanmasında her iki hüküm birlikte güvence sağlamaktadır³⁸¹.

Makul sürede yargılanma hakkı ile etkili başvuru hakkı arasında da önemli bir bağlantı bulunmaktadır. AİHM, m. 6/1 hükmünün ihlal edildiğine karar verdiği pek çok başvuruda, etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine yönelik ayrıca bir karar vermeyi gerekli görmemiştir. Bunun nedeni Sözleşme m. 6/1 hükmünün m. 13'e kıyasla *lex specialis*³⁸² olarak değerlendirilmesidir³⁸³. Ancak AİHM, *Kudla v. Poland* kararında bu değerlendirmeden vazgeçerek yeni bir içtihat ortaya koymuştur³⁸⁴. Bahsi geçen kararda, Sözleşme m. 13'ün, iç hukukta makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddialarını karara bağlayacak ulusal bir makama etkili başvuru hakkını güvence altına aldığı belirtilmiştir³⁸⁵. Bu çerçevede AİHM, makul sürede yargılanma hakkı ve etkili başvuru hakkının birlikte ihlal edildiğine hükmedebilmekte ve devletlere makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlal iddialarını karara bağlayacak etkili bir başvuru yolu oluşturulması konusunda pozitif yükümlülük yüklemektedir.

Hukuki açıdan makul süre, devlet organları tarafından yürütülen yargılama faaliyetinin yapılması için öngörülen ve herkes tarafından ortalama olarak kabul edilen süre olarak tanımlanabilir³⁸⁶. Makul sürenin her yargılama için geçerli olacak şekilde asgari veya azami olarak belirlenmesi oldukça zordur. Bu durum, makul sürenin somut olayın koşullarına göre belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim AİHM de yargılama süresinin makul olup olmadığını, her somut olayın özel koşullarına göre değerlendirmektedir³⁸⁷. Bu nedenle içtihatlar çerçevesinde sürenin başlangıç ve bitişinden ne anlaşılması gerektiği, sürenin makul olup olmadığının tespitinde hangi ölçütlerin dikkate alındığı hususu önem arz etmektedir.

Makul sürenin başlangıcı ve sonu, AİHS bağlamında medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklar ve cezai alanda suç isnadına ilişkin uyumsuzluklar bakımından farklılık

³⁸⁰ **Turan**, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, s. 53.

³⁸¹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 277.

³⁸² Özel yasa, hususi kanun anlamına gelmektedir. Bkz. **Yılmaz**, Hukuk Sözlüğü, s. 413.

³⁸³ *Kudla v. Poland*, 30210/96, 26/10/2000, § 146.

³⁸⁴ **Aktepe Artık**, s. 78.

³⁸⁵ *Kudla v. Poland*, § 156.

³⁸⁶ **Karahan, İlyas** (2021) Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk Hukukunda Makul Sürede Yargılanma Hakkı, İstanbul, Platon, s. 53; Bir başka tanıma göre makul süre “*Yargılamanın başlamasından hükmün şekli olarak geçirmesi gereken evrelerin son aşamasına kadar geçecek olan, akli ve vicdani olarak taraflardan katlanması beklenen zaman dilimi*” Bkz. **Ermenek**, s. 34.

³⁸⁷ *Buchholz v. Germany*, 7759/77, 06/05/1981, § 49.

arz etmektedir³⁸⁸. Medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklarda süre, kural olarak davanın yetkili yargı mercii önünde açıldığı tarihte başlamaktadır³⁸⁹. AYM de sürenin başlangıcını kural olarak davanın ikame edildiği tarih olarak kabul etmektedir³⁹⁰. Ancak idari makamlara başvuru yahut idari mercilerden ön karar alınması gibi istisnai durumlarda süre, davanın açıldığı tarihten itibaren değil, idari makama başvuru tarihinden itibaren işlemeye başlamaktadır³⁹¹.

Sürenin sona erdiği tarih ise kural olarak hükmün kesinleştiği veya kesin hükmün yazıldığı tarihtir³⁹². Hükmün icrası aşaması da yargılamanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği için³⁹³ icra aşaması süre hesaplamasına dahil edilebilmektedir. AYM de sürenin bitiş tarihini belirlerken hükmün icra sürecini de kapsayacak şekilde değerlendirme yapmaktadır³⁹⁴. Ancak hükmün icra sürecine ilişkin AİHM'in, idari davalar ve hukuk davaları bakımından bir ayırım yaptığını söylemek mümkündür. Hukuk davalarında hükmün icrası mahkemeye erişim hakkı kapsamında, idari davalarda ise makul sürede yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmektedir³⁹⁵.

Ceza davalarında ise süre, sanığa suç isnadında bulunulduğu andan itibaren işlemeye başlamaktadır³⁹⁶. Bu nedenle ceza davalarında sürenin, olayın mahkemeye taşınmasından çok önce, örneğin polis veya savcılık soruşturmasının başladığı andan itibaren hesaplanması mümkündür³⁹⁷. Ceza yargılamalarında da sürenin sona erme tarihi, verilen cezanın kesinleştiği tarihtir³⁹⁸.

AYM, gerek medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar gerekse suç isnadına ilişkin uyuşmazlıklar bakımından devam eden bir yargılama varsa ve yargılama devam ettiği esnada bireysel başvuruda bulunulmuşsa, sürenin bitiş tarihini bireysel başvurunun karara bağlandığı tarih olarak kabul etmektedir³⁹⁹.

³⁸⁸ **Duvan**, s. 311.

³⁸⁹ Poiss v. Austria, 9816/82, 23/04/1987, § 50.

³⁹⁰ İsmail Özkan, B. No: 2012/367, 17/9/2013, § 24.

³⁹¹ König v. Almanya, § 98; Serap Çelik ve Aktuğ Çelik, B. No: 2013/2168, 23/1/2014, § 41.

³⁹² **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 279.

³⁹³ Hornsby v. Greece, § 40.

³⁹⁴ Güher Ergun ve diğerleri, § 52.

³⁹⁵ **Duvan**, s. 312.

³⁹⁶ **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 440.

³⁹⁷ **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 280.

³⁹⁸ **İnceoğlu**, s. 279; B.E., B. No: 2012/625, 9/1/2014, § 34.

³⁹⁹ Güher Ergun ve diğerleri, § 52; B.E., § 34.

Davada uygulanacak olan kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla AYM önüne taşınması halinde ise burada geçen sürenin makul süre hesabına dahil edilip edilmeyeceği, verilen kararın içeriğine göre farklılık arz etmektedir. Kural olarak AYM önünde geçen süre, makul süre hesabına dahil edilmemektedir⁴⁰⁰. Ancak AYM tarafından verilen karar, görülmekte olan davanın esasını doğrudan etkiliyorsa geçen süre, makul süre hesabında dikkate alınmaktadır⁴⁰¹.

Daha önce de vurgulandığı üzere AİHM ve AYM'nin makul süreye ilişkin belirlediği asgari yahut azami bir sınır bulunmamaktadır. Her olayın koşullarının farklılık arz etmesi, bazı sürelerin belirli yargılamalar açısından uzun, belirli yargılamalar açısından kısa olarak kabul edilmesi, makul sürenin her somut olayın özelliklerine göre belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Ancak makul sürenin belirlenmesinde esas alınacak ölçütler AİHM içtihatları çerçevesinde netlik kazanmıştır. Bu bağlamda AİHM, yargılama süresinin makul olup olmadığını tespit ederken davanın karmaşıklığını ve niteliğini, başvurucunun ve yetkili yargılama makamlarının tutumunu göz önünde bulundurmaktadır⁴⁰². AYM de AİHM'in belirlediği ölçütleri esas almakta ve makul süre değerlendirmesini bu doğrultuda yapmaktadır⁴⁰³.

Davanın karmaşıklığı değerlendirilirken maddi gerçekler ve hukuki meseleler de dahil olmak üzere davanın tüm boyutları dikkate alınmaktadır⁴⁰⁴. Örneğin bir yargılamada dava tarafları ile toplanacak ve dosyalanacak delillerin fazla olması, karmaşıklığın göstergesi olarak değerlendirilmiştir⁴⁰⁵. Bunu yanı sıra, yeni yürürlüğe giren kanun hükümlerinin uygulanması bakımından hukuki belirsizliklerin bulunması da karmaşıklık açısından haklı bir gerekçe olarak görülmüştür⁴⁰⁶. Sanıkların ve suçlamaların sayısı, bilirkişi incelemesine ihtiyaç duyulması, yargılamanın taşıdığı uluslararası unsurlar, hastalık ve tutukluluk gibi özel durumlar da davanın karmaşıklığı açısından dikkate alınmaktadır⁴⁰⁷.

⁴⁰⁰ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 280.

⁴⁰¹ Giancarlo Lombardo v. Italy, 12490/86, 26/11/1992, § 18; Bock v. Germany, 11118/84, 29/03/1989, § 37.

⁴⁰² Frydlender V. France, 30979/96, 27/06/2000, § 43. König v. Germany, § 99; Ringeisen v. Austria, § 110; **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 373; **Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı**, s. 281.

⁴⁰³ Güher Ergun ve diğerleri, § 41.

⁴⁰⁴ **Mole/ Harby**, s. 47.

⁴⁰⁵ H. v. The United Kingdom, 9580/81, 08/07/1987, § 72.

⁴⁰⁶ Pretto and Others v. Italy, 7984/77, 08/12/1983, § 32.

⁴⁰⁷ **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 441; **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 280.

Davanın karmaşık olması halinde, yargılamanın uzamasından dolayı devletin sorumluluğu ortadan kalkabilmektedir. Nitekim davanın adil ve usulüne uygun olması, süratli olmasına tercih edilmekte ve sürenin uzaması olağan karşılanmaktadır⁴⁰⁸. Ancak davanın karmaşıklığı, yargılamanın uzamasında tek başına etkili olmayıp başka nedenler de bulunuyorsa makul sürede yargılanma hakkının ihlaline hükmedilebilmektedir⁴⁰⁹. Örneğin AİHM, on altı yıl iki hafta süren bir yargılamada davanın karmaşıklığını kabul etmekle birlikte uzun sürmesinin tek nedeninin davanın karmaşıklığıyla izah edilemeyeceği gerekçesiyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir⁴¹⁰.

Bazı durumlarda ise davanın niteliği, yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmasını daha önemli hale getirebilmektedir. Bu tür durumlarda davanın konusu, yargılamaların hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasını gerekli kılmaktadır. Çocuğun velayeti yahut eğitime ilişkin davalar, icra edilen mesleğe ilişkin davalar, ölümcül bir hastalığı yahut ciddi bir sakatlığı konu edinen davalar bu duruma örnek verilebilir⁴¹¹. Bu tür davalarda yargılamanın makul bir süre içerisinde sonuçlandırılması bakımından özel bir gayret gösterilmesi gerekmektedir.

Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılabilmesi için dava taraflarının da belirli yükümlülükleri bulunmaktadır. Özellikle medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıkların genelinde taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olması nedeniyle dava taraflarının tutumu, yargılamanın uzamasına sebebiyet verebilmektedir⁴¹². Elbette ki dava taraflarının iç hukukta kendilerine tanınan bütün hukuki imkânlardan tam olarak yararlanmasa, yargılamanın uzamasından dolayı sorumlu tutulacakları anlamına gelmemektedir⁴¹³. Yalnızca bu imkânlar kullanılırken belirli hususlara özen gösterilmesi gerekmektedir. Dava taraflarının, usul aşamalarını izlerken özenli davranmaları, yargılamayı geciktirmeye yönelik taktikler kullanmaktan kaçınmaları ve yargılamayı kısaltmak için iç hukukun sağladığı imkânlardan yararlanmaları gerekmektedir⁴¹⁴. Örneğin, dava taraflarının savunmalarını yaparken isteksiz olması ve dilekçelerini çok uzun sürede sunması, başvurusunun tutumundan kaynaklanan bir gecikme olarak görülmüş ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmediğine hükmedilmiştir⁴¹⁵.

⁴⁰⁸ **Günay**, s. 149-150.

⁴⁰⁹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 280.

⁴¹⁰ Ferrantelli And Santangelo v. Italy, 1987/4/92, 07/08/1996, § 38-43.

⁴¹¹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 278; **Günay**, s. 169-171.

⁴¹² **Günay**, s. 151.

⁴¹³ Erknar and Hofauer v. Austria, 9616/81, 23/04/1987, § 68.

⁴¹⁴ Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain, 11681/85, 07/07/1989, § 35.

⁴¹⁵ Vernillo v. France, 11889/85, 20/02/1991, § 33-35.

Yargılamanın bizzat başvuruçunun tutumundan dolayı geciktiği hallerde makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmedilmesi mümkün değildir⁴¹⁶. Nitekim yalnızca devletten kaynaklanan gecikmelerde hakkın ihlali sonucuna varılabilmektedir⁴¹⁷.

Ceza davalarında ise dava taraflarının yargısal makamlarla aktif işbirliği yapma zorunluluğu bulunmamaktadır⁴¹⁸. İç hukukta kendisine tanınan tüm imkânları kullanması nedeniyle yargılamanın uzaması halinde sanığın kusurlu bulunması mümkün değildir⁴¹⁹. Ancak başvuruçunun kötü niyetli olarak gereksiz yere yargılamanın uzamasına sebebiyet vermesi, hakkın ihlali değerlendirilirken göz önünde bulundurulmaktadır⁴²⁰.

Makul sürede yargılanma hakkının uygulamada bir anlam kazanabilmesi için devletlerin gereken tedbirleri alması önem arz etmektedir. Bu bağlamda yalnızca yargısal organlar değil, tüm kamu makamları yükümlülük altındadır⁴²¹. Bunun yanı sıra hukuk sistemlerini makul sürede yargılanma hakkına riayet edilecek şekilde düzenlemek, AİHS'e taraf olan devletlerin yükümlülüğündedir⁴²².

AİHM, devletin ancak ihmal veya kusuru bulunması halinde gecikmeden dolayı sorumluluğuna hükmetmektedir⁴²³. Örneğin bir dava sonucunun bekletici mesele yapılması, devlet tarafından delillerin oluşturulmasında yahut sunulmasında yaşanan gecikme, uzun aralarla kesintili duruşmalar yapılması, davanın başka mahkemeye gönderilmesinde yaşanan gecikme, hükmün yazılmasındaki gecikme, iki veya daha fazla sanığın birlikte duruşmaya çıkarılması gibi durumlar devletin sorumluluğuna yol açabilmektedir⁴²⁴. Devletlerin, hukuk sistemlerini makul sürede yargılanma hakkına riayet edecek şekilde düzenleme yükümlülüğü bulunduğu için, yoğun iş yükü nedeniyle yaşanan gecikmelerde de makul sürede yargılanma hakkının ihlaline hükmedilebilmektedir⁴²⁵. Ancak, yetkili makamların iş yükü sorununun çözümüne yönelik gereken tedbirleri hızlı bir şekilde alması ve bu konuda çaba göstermesi halinde devletin sorumluluğuna hükmedilmemektedir⁴²⁶.

⁴¹⁶ Çayan, Adil Yargılanma Hakkı, s. 100.

⁴¹⁷ İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 283.

⁴¹⁸ Eckle v. Germany, 8130/78, 15/07/1982, § 82.

⁴¹⁹ İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 281.

⁴²⁰ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 281.

⁴²¹ Martins Moreira v. Portugal, 11371/85, 26/10/1988, § 60.

⁴²² Apicella v. Italy, §116.

⁴²³ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 281.

⁴²⁴ Mole/ Harby, 27-28; İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 282.

⁴²⁵ Vocaturo v. Italy, 11891/85, 24/05/1991, § 17.

⁴²⁶ Buchholz v. Germany, § 62-63.

2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi

Gerekçeli karar hakkıyla makul sürede yargılanma hakkı arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Gerekçeli kararın makul bir süre içerisinde yazılarak taraflara tebliğ edilmemesi, yargılamaların uzamasına sebebiyet vermekte ve bu durum makul sürede yargılanma hakkı kapsamında ele alınmaktadır⁴²⁷. Gerek AİHM gerek AYM, gerekçeli kararın geç yazıldığı ve buna bağlı olarak yargılamanın uzadığı durumlarda makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmetmektedir⁴²⁸.

Öğretide, gerekçe gösterme yükümlülüğünün yargılamanın uzamasına sebebiyet verdiği ileri sürülmektedir⁴²⁹. Kanaatimizce bu görüşe katılmak mümkün değildir. Nitekim gerekçe, karar verme aşamasında zaten oluşturulmaktadır. Hakimin kararını verirken hukuk kuralını tespit etmesi, hukuk kuralıyla davaya konu olan olay arasındaki bağlantıyı belirlemesi ve bir sonuca ulaşması, gerekçenin oluşturulmasını da zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla gerekçeyi karar verme sürecinden tamamen soyutlayarak ayrı bir külfet olarak görmek mümkün değildir. Sağlam bir gerekçenin oluşturulması belirli bir zaman gerektirse de bu, yargılama açısından makul süreye dahildir ve yargılamayı uzatan bir unsur olarak görülmemelidir. Kaldı ki yargılama açısından öncelikli olan temel usuli güvencelerin sağlanması ve yargılamanın adil olmasıdır. Adaletten feragat edilerek hızlı bir yargılama yapılması makul sürede yargılanma hakkıyla bağdaşmamaktadır. Adil yargılamanın en önemli koşullarından biri de gerekçeli karar hakkı olduğuna göre, gerekçe oluşturma sürecinde geçen zamanın makul sürede yargılanma hakkına aykırı olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Aksine kararların gerekçeli olması, makul sürede yargılanma hakkına hizmet etmektedir. Yargısal kararlarda gerekçelendirme edimi, daha makul kararların verilmesini ve kararların rasyonalitesini temin etmektedir. Öyle ki; hakim, gerekçe oluştururken somut olaya uygun hukuk kuralını tespit etmekte, hukuk kuralıyla somut olay arasında akla uygun bir bağlantı kurmakta ve bunun neticesinde sonuca ulaşmaktadır.

⁴²⁷ Yıldırım, s. 1706.

⁴²⁸ AYM, kısa kararın tefhim edilmesinden gerekçeli kararın yazılmasına kadar geçen 1 yıl 3 ay 29 günlük sürenin makul olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiş ve makul sürede yargılanma hakkının ihlaline hükmetmiştir. Bkz: Hatice Akgül, B. No: 2018/35900, 25/2/2021, § 39-40; AİHM kararına konu olan bir olayda gerekçeli karar, kararın verilmesinden iki ay sonra taraflara tebliğ edilmiştir. Bu kararda AİHM, kararın taraflara tebliğ edilmesinin neden 2 ay sürdüğünü anlayanın zor olduğunu ifade etmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Bkz. Buchholz v. Germany, § 60; İçer, s. 220.

⁴²⁹ Şeker, Hilmi (2020) Esbab-ı Mucibe'den Retoriğe Hukukta Gerekçe, 2. Baskı, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, s. 1096; Yenisey, Feridun/ Nuhoglu, Ayşe (2023) Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Ankara, Seçkin, s. 812.

Gerekçe oluşturulurken gerçekleşen tüm bu aşamalar, yargısal kararın ikna gücünü artırmakta, tarafların ve bir bütün olarak kamuoyunun karardan tatmin olmasını sağlamaktadır. Bu durum, yargılamanın daha kısa sürede sonuçlandırılmasına hizmet etmektedir. Karardan tatmin olan taraflar, kanun yoluna başvurma gereği duymamakta, davalar daha kısa sürede sonuçlanmaktadır⁴³⁰. Gerekçelendirme zorunluluğu bu yönüyle ele alındığında, yargılamaların uzamasına sebebiyet vermediği, aksine makul sürede sonuçlandırılmasına hizmet ettiği görülmektedir.

D. Aleni Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının unsurlarından bir diğeri de aleni yargılanma hakkıdır. Yargılamanın ve yargılama sonucunda verilen hükmün aleni olması kamusal denetimi olanaklı kılmakta ve şeffaflığı artırmaktadır. Öyle ki; yargılamanın kamuya açık olması halinde davanın tarafları ve mahkeme, yargılama süreçlerini daha özenli bir şekilde yürütmektedir. Bunun yanında yargılamaların aleni olması toplumun hukuka ve yargılamalara ilişkin bilincini artırmakta ve kamusal bir fayda da sağlamaktadır. Yargılama sonucunda verilen kararın aleni olması ise karar verilirken daha özenli davranılmasını sağlamaktadır. Aleni yargılanma hakkıyla gerekçeli karar hakkı arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Nitekim kararın aleni olması hakimlerin karar gerekçesini oluştururken daha özenli davranmasının ve daha nitelikli gerekçelerin oluşmasının önünü açmaktadır.

1. Tanım ve İçtihatlar

Aleni yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsuru ve biçimsel koşulu olmasının yanı sıra, yargılama hukukunun da evrensel bir ilkesi konumundadır. Aleniyet ilkesi, yargılamanın halk tarafından izlenebilir olmasını ve yargılama sonucunda verilen hükmün halk tarafından öğrenilebilmesini gerekli kılmaktadır⁴³¹. Yargılamanın ve yargılama sonucunda verilen hükmün halka açık olması, şeffaflığın ve kontrol edilebilirliğin sağlanması bakımından önemli bir işlev görmektedir. Nitekim gizli bir şekilde yürütülen

⁴³⁰ **Turan, Hüseyin** (2005) 'Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Mahkeme Kararlarında Gerekçe' Yargıtay Dergisi, C: 31, S: 3, s. 411-412.

⁴³¹ **Kurt Konca**, Nesibe (2014) 'Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesinin Sınırlandırılması' Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 4, S: 2, s. 68.

yargılama, halkı şüpheye düşürerek yargıya duyulan güvenin yitirilmesine ve yargılamanın keyfiliğe açık hale gelmesine neden olma riski taşımaktadır⁴³². Bu nedenle aleniyet ilkesi, yargı organlarına duyulan güveni korumakta ve keyfiliği önleyerek yargılamanın kamu denetimine açık olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığını güvence altına alarak toplumun yargılamaya ilişkin bilincini artırmakta ve yargılamaya katılanların gerçeğe aykırı beyanda bulunmasını önleyerek maddi gerçeğin ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır⁴³³.

Aleniyet ilkesi ile taraf aleniyeti birbirinden farklı kavramlardır. Taraf aleniyeti yargılama işlemlerinin dava taraflarının erişimine açık olmasını ifade etmekteyken aleniyet ilkesi, yargılamanın üçüncü kişiler tarafından izlenebilmesini ve verilen hükmün öğrenilebilmesini ifade etmektedir⁴³⁴. Bu bağlamda taraf aleniyeti dava taraflarına yönelik, aleniyet ilkesi ise üçüncü kişilere yönelik güvence sağlamaktadır.

Aleniyet ilkesinin içeriği tespit edilirken doğrudan aleniyet-dolaylı aleniyet tasnifi yapılmaktadır. Doğrudan aleniyet; dava tarafları haricinde herkesin, yargılamanın gerçekleştiği ortamda bulunarak yargılamayı izlemesine olanak vermektedir. Doğrudan aleniyet de dinamik ve statik aleniyet olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. Dava tarafları dışındaki üçüncü kişilerin yargılamayı izleyebilmesi dinamik aleniyeti, hükmün açıklandığı ortamda bulunarak hüküm hakkında bilgi sahibi olabilmesi ise statik aleniyeti ifade etmektedir. Dolaylı aleniyet ise üçüncü kişilerin basın ve yayın organları aracılığıyla yargılama hakkında bilgi sahibi olması anlamına gelmektedir⁴³⁵.

AİHS m. 6 hükmünde geçen “*adil ve kamuya açık olarak*” ifadesi ve “*Karar aleni olarak verilir*” cümlesi aleni yargılanma hakkının Sözleşme’de açık bir biçimde güvence altına alındığını göstermektedir. Bu hükmün yanı sıra İHEB m. 10 ve MSHS m. 14 hükümleri de aleni yargılanma hakkını teminat altına almaktadır.

İç hukukumuzda ise Anayasa m. 141/1 hükmünde “*Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.*” denilmek suretiyle aleni yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Anayasa m. 36

⁴³² **Pekcanitez, Hakan** (1999) ‘Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi’ İzmir Barosu Dergisi, Y: 65, s. 25.

⁴³³ **Kurt Konca**, s. 69; **Pekcanitez**, Aleniyet İlkesi, s. 25.

⁴³⁴ **Pekcanitez**, Aleniyet İlkesi, s. 21-22.

⁴³⁵ **Görgün, Şanal/ Börü, Levent/ Kodakoğlu, Mehmet** (2022) Medeni Usul Hukuku, 11. Baskı, Ankara, Yetkin, s. 296-297.

hükmünde aleni yargılanma hakkı açıkça düzenlenmemiş olsa da AYM, aleni yargılanma hakkının m. 36'nın bir unsuru olduğunu belirtmiştir⁴³⁶. Aynı zamanda HMK'da da aleniyet ilkesine ilişkin hükümler ihdas edilmiştir. HMK m. 28/1 hükmünde duruşma ve kararlarının bildirilmesinin aleni olduğu ifade edilmiştir. Maddenin devam eden fıkralarında ise duruşmaların gizli yapılacağı haller ve buna ilişkin esaslar düzenlenmiştir⁴³⁷. HMK m. 153 hükmünde yargılamanın zorunlu kıldığı haller dışında fotoğraf çekilemeyeceği, ses ve görüntü kaydı alınamayacağı belirtilmiş, 154/3-c hükmünde ise yargılamanın aleni ya da gizli olarak yapıldığının tutanağa geçirileceği düzenlenmiştir.

AİHM, AİHS m. 6 hükmünde açıkça belirtilmemiş olsa dahi, aleni yargılanma hakkının sözlü duruşma hakkını da kapsadığını belirtmektedir⁴³⁸. Kanun yollarına başvuru imkânının olmadığı ilk ve tek derece mahkemesi önünde görülen yargılamalarda, istisnai koşulların bulunmaması halinde duruşma yapılması gerekmektedir⁴³⁹. Ancak kanun yollarına başvuru hakkının olması, ilk derece mahkemelerinde duruşma yapılması zorunluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Üst derece mahkemelerinin maddi vakıaları bütün yönleriyle değerlendirerek duruşmalı yargılama yapmadığı, yalnızca hukukilik denetimi yaptığı hallerde, ilk derece mahkemesinde duruşmalı yargılama yapılması gerekmektedir⁴⁴⁰.

Aleni yargılanma hakkı, yargılamanın bütünü açısından gerekli olmakla birlikte, istinaf ve temyiz aşamalarında, yapılan incelemenin niteliği gereği, daha esnek bir biçimde uygulanabilmektedir⁴⁴¹. Nitekim mahkemelerin iş yükünün azaltılması ve yargılamaların makul sürede tamamlanabilmesi için belirli davaların dosya üzerinden sonuçlandırılması gerekebilir. Bu nedenle, istinaf ve temyiz aşamalarında yargılamanın özel niteliği göz önünde bulundurularak duruşma yapılmaması haklı görülebilmektedir. İlk derece

⁴³⁶ Sadık Koçak ve diğerleri, B. No: 2013/841, 23/1/2014, § 107.

⁴³⁷ 22/07/2020 tarihli ve 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun m. 2 hükmüyle 6100 sayılı HMK m. 28/2'de yer alan “*kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, taraflardan birinin talebi*” ibaresi “*yahut yargılama ile ilgili kişilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, ilgilinin talebi*” şeklinde değiştirilmiştir. Değişikliğin ardından HMK m. 28/2 hükmü “*Duruşmaların bir kısmının veya tamamının gizli olarak yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin yahut yargılama ile ilgili kişilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, ilgilinin talebi üzerine yahut resen mahkemece karar verilebilir.*” şeklini almıştır. Değişiklikle birlikte genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı haller dışında ilgili kişilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin kesin olarak gerekli kıldığı haller de sınırlama sebebi olarak öngörülmüştür. Ancak AYM, 26/10/2023 tarihli kararıyla, söz konusu değişiklikle anayasa m. 141/1-2 hükümlerinde öngörülen özel sınırlama sebeplerine ek sınırlama sebebi öngörülmesini anayasa m. 13 ve 141 hükümlerine aykırı görerek “*kışilerin korunmaya değer üstün bir menfaatinin*” ibaresinin iptaline hükmetmiştir. AYM kararı için bkz. AYM, E.2020/73, K.2023/181, 26/10/2023.

⁴³⁸ Fischer v. Austria, 16922/90, 26/04/1995, § 44.

⁴³⁹ Allan Jacobsson v. Sweden (No. 2), 16970/90, 19/02/1998, § 46.

⁴⁴⁰ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 272.

⁴⁴¹ Gözübüyük/ Gölcüklü/ Saygılı, s. 283.

mahkemesinde duruşma yapılmışsa, yalnızca hukukilik denetimi yapılması kaydıyla kanun yollarında duruşmasız yargılama yapılması mümkündür⁴⁴². Ancak üst derece mahkemesi hukukilik denetiminin yanında maddi vakıaları da bütünüyle yeniden inceliyorsa, karara bağlanacak konunun niteliğine göre, duruşma yapılması gerekebilir⁴⁴³. Örneğin sanığın suçlu olup olmadığına ilişkin bir karar verilecekse duruşma yapılması gerekmektedir⁴⁴⁴.

Aleni yargılanma hakkının zımni bir unsuru olan sözlü duruşma hakkı, mutlak bir hak değildir. Bazı istisnai hallerde, dava konusunun niteliği gereği duruşma yapılmaksızın karar verilebilir. AİHM, genellikle dava konusunun oldukça teknik olduğu ve uzmanlık gerektirdiği halleri istisna kapsamında görmekte ve duruşma yapılmamasını haklı bulabilmektedir. Örneğin sosyal güvenlik sistemi kapsamındaki yardımlara ilişkin davalar, oldukça teknik olması ve doktorların görüşüne bağlı olması nedeniyle istisna kapsamında değerlendirilmekte ve duruşma yapılmaması haklı görülmektedir⁴⁴⁵. Bunun yanı sıra, salt hukuki ve sınırlı nitelikte sorunlara yol açan ve karmaşık olmayan davaların da duruşma yapılmaksızın hükme bağlanabileceği belirtilmektedir⁴⁴⁶. Ancak bu hallerde dahi, dava taraflarının ilk derece mahkemesi veya üst derece mahkemeleri önünde duruşma talep etme hakkının bulunması gerekir⁴⁴⁷. Duruşma talebinde bulunulması halinde mahkemenin talebi gerekçeli bir şekilde reddetmesi ve taraflara davalarını yazılı olarak sunma ve iddialar hakkında yorum yapma konusunda yeterli bir imkân tanınması, sözlü duruşma hakkını ihlal etmemektedir⁴⁴⁸.

Aleni yargılanma hakkı, duruşmanın kamuya açık bir şekilde yapılmasını gerekli kılmaktadır. Komisyon, mahkemelere güven duyulması bakımından duruşmalarda basın da bulunabilmesinin özellikle önemli olduğunu ifade etmektedir⁴⁴⁹. Ancak duruşmaların kamuya ve basına açık olmasının da belirli istisnaları bulunmaktadır. Nitekim belirli hallerde duruşmanın aleni olması, adil bir yargılama yapılmasının önüne geçebilir. Bu gibi durumlarda yargılamanın gizli olarak yürütülmesi, aleni olmasına nazaran daha adil olabilmektedir. Bu nedenle AİHS m. 6/1 hükmünde bu esnekliği sağlamaya yönelik bazı istisnai durumlar öngörülmüştür. İlgili hükme göre “*Ancak, demokratik bir toplum içinde*

⁴⁴² Helmers v. Sweden, 11826/85, 29/10/1991, § 36.

⁴⁴³ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 272-273.

⁴⁴⁴ Helmers v. Sweden, § 38-39.

⁴⁴⁵ Miller v. Sweden, 55853/00, 08/02/2005, § 29.

⁴⁴⁶ **Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights**, s. 100.

⁴⁴⁷ Martinie v. France, 58675/00, 12/04/2006, § 41.

⁴⁴⁸ Vilho Eskelinen and Others v. Finland, 63235/00, 19/04/2007, § 74.

⁴⁴⁹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 273.

ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.” Bu bağlamda ilgili hükümde belirtilen hallere dayanmaksızın kapalı bir şekilde yapılan duruşma, aleni yargılanma hakkını ihlal edecektir.

Hangi hallerde duruşmanın kapalı bir şekilde yapılabileceği, AİHS m. 6/1 hükmünün yorumu neticesinde içtihatlarla netlik kazanmıştır. Örneğin AİHM, ebeveynlerin boşanması veya ayrılması durumunda çocuğun ikametiyile ilgili davaların, aleni olmaksızın yapılabilecek duruşmaların başlıca örneklerinden biri olduğunu belirtmiştir. Nitekim bu durumda çocuğun ve tarafların mahremiyetinin korunması ve adaletin tesisi, duruşmanın aleni olmaksızın yapılmasını gerektirmektedir⁴⁵⁰. Mesleki gizlilik ve hastaların özel hayatlarının gizliliği kesin olarak gerekli kılıyorsa da duruşmanın aleni olmaksızın yapılabileceği belirtilmiştir⁴⁵¹. Aleniyetin adaletin tesisine zarar verebileceği bazı özel durumlarda duruşmaların kapalı olarak yapılmasına karar verilebilmektedir. Örneğin tanıkların mahremiyetini ve güvenliğini korumak veya adalet arayışında serbestçe bilgi ve fikir alışverişini teşvik etmek amacıyla duruşmaların kapalı bir şekilde yapılması mümkündür⁴⁵². Aynı zamanda AİHM, m. 6/1 hükmünde yer alan kısıtlamaların uygulanmasında orantılılık testini de göz önünde bulundurmaktadır⁴⁵³. Örneğin bir kararında AİHM, cezaevi disiplin işlemlerinin aleni olarak yürütülmesi halinde ortaya çıkacak güvenlik sorunlarının göz ardı edilemeyeceğini belirtmiş, halkın cezaevine girişinde yahut tutuklunun mahkemeye sevkinde yaşanacak sorunları göz önünde bulundurarak disiplin soruşturmalarının aleni olarak yapılmasının devlete orantısız bir külfet yükleyeceğine hükmetmiştir⁴⁵⁴.

Aleniyet ilkesinin uygulamada da etkili olabilmesi, belirli koşulların varlığına bağlıdır. Bu bağlamda kamuoyunun duruşmanın tarihi ve yeri hakkında bilgi sahibi olabilmesi ve duruşmanın yapılacağı yerin halk tarafından kolayca erişilebilir olması gerekmektedir. Duruşmanın sabahın erken saatlerinde ve duruşma salonu izlenimi vermeyen

⁴⁵⁰ B. and P. v. The United Kingdom, 36337/97, 24/04/2001, § 38.

⁴⁵¹ Diennet v. France, 18160/91, 26/09/1995, § 34.

⁴⁵² Osinger v. Austria, 54645/00, 24/03/2005, § 45.

⁴⁵³ Harris, David / O’Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 435-436.

⁴⁵⁴ Campbell and Fell v. The United Kingdom, § 86-88.

bir odada yapılması, AİHM tarafından aleni yargılanma hakkının ihlali olarak kabul edilmiştir⁴⁵⁵.

İlk derece mahkemesinde aleni yargılama yapılmaması halinde bu eksikliğin kanun yollarında giderilip giderilemeyeceği hususu da AİHM tarafından tartışılmıştır. Üst derece mahkemelerinin tam yargı yetkisine sahip olması ve kanun yollarında maddi vakıaların da bütün yönleriyle değerlendirilerek işin esasına girilmesi halinde eksikliğin kanun yollarında giderilebileceğine hükmedilmiştir⁴⁵⁶.

Aleni yargılanma hakkı, hükmün aleni olarak verilmesini, yani “aleni hüküm hakkını” da kapsamaktadır. Nitekim AİHS m. 6 hükmünde kararların aleni olarak verileceği açık bir şekilde hüküm altına alınmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki m. 6/1 hükmünde öngörülen istisnalar aleni hüküm hakkı bakımından geçerli değildir. Ancak AİHM, kararların aleni olarak verileceğine dair hükmü belirli ölçüde bir esneklik öngörerek uygulamaktadır⁴⁵⁷. AİHM, kararın aleni olarak verilmesinin her durumda hükmün aleni bir duruşmada sesli olarak okunmasını gerektirmediğini belirtmektedir. Hükmün sesli olarak okunmasının yanı sıra alternatif başka yöntemlere de başvurulması mümkündür. Nitekim Avrupa Konseyine üye olan pek çok devlet, hükmün açıklanmasında farklı yöntemlere başvurabilmektedir. Bu bağlamda AİHM, iç hukuka göre verilen bir hükmü, yargılamanın kendine has özelliklerini ve aleniyet ilkesinin amaçlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmektedir⁴⁵⁸. Bu çerçevede yapılan bir değerlendirme sonucunda hükmün herkesin erişimine açık bir şekilde mahkeme siciline kaydedilmesi, aleni hüküm hakkına aykırı görülmemiştir⁴⁵⁹. Benzer şekilde, aleni bir şekilde verilmiş olan ilk derece mahkemesi kararının üst derece mahkemeleri tarafından duruşma gerçekleştirilmeksizin onanmasına karar verilmesinde aleni hüküm hakkına aykırılık görülmemiştir⁴⁶⁰. Ancak, kısa kararın tefhim edilmesinin ardından gerekçeli kararın yalnızca taraflara ve taraf temsilcilerine gönderilmesi, kararın kamu erişimine açık olmaması, AİHM tarafından aleni hüküm hakkının ihlali olarak nitelendirilmiştir⁴⁶¹.

AİHM, AİHS m. 6/1 hükmünün ne lafzının ne de ruhunun aleni yargılanma hakkından açık veya zımni olarak feragat edilmesini engellemediğini belirtmiştir. Ancak

⁴⁵⁵ Riepan v. Austria, 35115/97, 14/11/2000, § 29-31.

⁴⁵⁶ **Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights**, s. 98.

⁴⁵⁷ **Harris, David / O’Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 438.

⁴⁵⁸ Pretto and others v. Italy, § 20-28; Moser v. Austria, 12643/02, 21/09/2006, § 101.

⁴⁵⁹ Pretto and others v. Italy, § 27-28.

⁴⁶⁰ Axen v. Germany, 8273/78, 08/12/1983, § 32.

⁴⁶¹ Ryakib Biryukov v. Russia, 14810/02, 17/01/2008, § 38-46.

feragatin belirli koşulları karşılması gerekmektedir. Her şeyden önce feragat, tereddüde mahal vermeyecek açıklık ve kesinlikte olmalı, ayrıca önemli bir kamu yararına aykırı olmamalıdır⁴⁶². AİHM, bir kararında başvurucunun iş yerinin kapatılmasını önlemek amacıyla sözlü duruşmadan feragat ederek para cezası ödemesinin aleni yargılanma hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir⁴⁶³. Bu kapsamda feragat, olası bir tehlikenin önlenmesi amacıyla yapılmamalı, taraf iradesini açık ve kesin bir şekilde yansıtmalıdır.

2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi

Gerekçeli karar hakkı, aleni yargılanma hakkıyla bağlantı içerisindedir. Özellikle aleni hüküm hakkı, gerekçeli karar hakkının tesisi bakımından önem arz etmektedir. Kararların aleni olması, denetlenebilirliğin ve şeffaflığın sağlanması bakımından gerekçeli karar hakkıyla amaçlanan faydaların elde edilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Nitekim kararların kamuoyunun erişimine açık olmasının, hakimlerin karar verirken daha özenli davranmalarını sağladığı söylenebilir. Bu özenin sonucu olarak hakimlerin; gerekçesiz, yetersiz gerekçeli, sözde gerekçeli yahut çelişkili gerekçeli kararlar vermekten özellikle imtina edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kararın aleni olduğunu bilen hakim, kararın gerekçesini daha büyük bir özenle hazırlayacak ve bu durum daha özenli ve makul kararların verilmesini sağlayarak hukukun gelişimine hizmet edecektir.

E. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından bir diğeri de hakkaniyete uygun yargılanma hakkıdır. Çelişmeli yargılamada en nihayetinde taraflardan birinin lehine, diğerinin aleyhine hüküm kurulmaktadır. Ancak önem arz eden husus davanın her iki tarafının da yargılamanın usulüne uygun ve hakkaniyetli bir şekilde gerçekleştiği konusunda tatmin olmasıdır. Bu çerçevede yargılamanın hakkaniyete uygun bir biçimde gerçekleşmesi, kaybeden tarafın da mahkeme hükmünden tatmin olmasını sağlayarak toplumsal barışa katkı sunmaktadır⁴⁶⁴. Nitekim adil yargılanma hakkı, yargılamanın sonucunun değil, sürecinin

⁴⁶² Håkansson And Stureson v. Sweden, 11855/85, 21/02/1990, § 66.

⁴⁶³ Deweer v. Belgium, 6903/75, 27/02/1980, § 48-54.

⁴⁶⁴ Aktepe Artık, s. 338.

adil olmasını öngörmektedir. Açıkça hatalı bulgulara dayanmadığı sürece sonucun adil olup olmaması inceleme konusu yapılmamaktadır. Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı da dava taraflarının yargılamaya aktif bir süje olarak katılımını, taraflar arasında adil bir denge kurulmasını, savunma hakkını, delillerin ileri sürülmesi ve deliller hakkında bilgi sahibi olunmasını, kararların gerekçeli olarak verilmesini güvence altına alarak süreç adaletinin sağlanmasında önemli bir işlev üstlenmektedir.

1. Tanım ve İçtihatlar

AİHS m. 6/1 hükmünde herkesin davasının adil bir şekilde görülmesini isteme hakkına sahip olduğu belirtilerek hakkaniyete uygun yargılanma hakkı açık bir şekilde güvence altına alınmıştır. İHEB m. 10 ve MSHS m. 14 hükümlerinde de hakkaniyete uygun yargılanma hakkına yer verilmiştir. İç hukukumuzda ise Anayasamızın çeşitli hükümlerinde hakkaniyete uygun yargılanma hakkına ilişkin güvencelere yer verildiği görülmektedir⁴⁶⁵.

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının diğer unsurlarından farklı olarak pek çok alt ilke ve hakkı bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca belirli bir hakkın ihlal edilmediği yargılamaların kümülatif olarak değerlendirilmesi suretiyle adil yargılanma hakkına uygun olup olmadığının incelenmesine olanak sağlamaktadır⁴⁶⁶. Tam da bu nedenle AİHM, hakkaniyete uygun yargılanma hakkının sınırları belirlenmiş nesnel bir tanımını yapmaktan kaçınmış ve somut olayın koşullarına göre hakkaniyete uygun bir yargılama yapıp yapılmadığını inceleme yöntemine başvurmuştur⁴⁶⁷. Nitekim Sözleşme'nin yaşayan bir belge olması ve dinamik yorum yönteminin benimsenmesi, güncel gelişmelere göre hakkın içeriğinin genişletilmesini gerekli kılmaktadır.

AİHS m. 6/2'de düzenlenen masumiyet karinesi ve m. 6/3'te hüküm altına alınan suç isnat edilen kişilere tanınan asgari güvenceler, hakkaniyete uygun yargılamanın özel uygulamalarını oluşturmaktadır. Ancak hakkaniyete uygun yargılanma hakkı kapsamındaki alt ilke ve haklar m. 6/3'te öngörülen asgari güvencelerle sınırlı değildir⁴⁶⁸. Ayrıca belirtmek gerekir ki, AİHS m. 6/2 ve 3 hükümlerinde öngörülen haklar suç isnadına ilişkin

⁴⁶⁵ Örneğin Anayasa m. 36,38,39 ve 141 hükümleri.

⁴⁶⁶ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 410-411.

⁴⁶⁷ Günay, s. 190.

⁴⁶⁸ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 238.

yargılamalarda geçerli gibi görünse de medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin uyuşmazlıklar bakımından da uygulanabilmektedir⁴⁶⁹.

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkının kapsamı oldukça geniştir. Çalışmamız hukuk davalarında gerekçeli karar hakkını konu edindiğı için hakkın kapsamında yer alan hukuk davalarına ilişkin unsurlar incelenecektir. Bu nedenle bu başlık altında silahların eşitliğı ilkesi, duruşmada hazır bulunma hakkı, çelişmeli yargılanma hakkı ve delillere ilişkin temel ilkeler öğreti ve içtihatlar ışığında açıklanacaktır. Hakkaniyete uygun yargılanma hakkının zımni bir unsuru olan gerekçeli karar hakkı ise çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

a. Silahların Eşitliğı İlkesi

Silahların eşitliğı ilkesinin öğreti ve AİHM içtihatlarıyla oluşmuş genel kabul gören bir tanımı bulunmaktadır. Bu tanıma göre silahların eşitliğı ilkesi, davanın bir tarafının, diğer tarafa göre belirgin bir şekilde dezavantajlı konumda bulunmaksızın iddia ve delillerini ileri sürebilmesi için makul ve kabul edilebilir bir imkâna sahip olması zorunluluğunu ifade etmektedir⁴⁷⁰. Bu bağlamda söz konusu ilke, dava tarafları arasında hakkaniyete uygun bir dengenin kurulmasını ve bu dengenin yargılamanın bütün aşamalarında korunmasını amaçlamaktadır⁴⁷¹.

Silahların eşitliğı ilkesi, gerek suç isnadına ilişkin yargılamalar gerekse medeni hak ve yükümlölöklere ilişkin uyuşmazlıklar bakımından geçerlidir⁴⁷². Silahların eşitliğı bakımından yapılan denetimde önem arz eden nokta, denetime konu olan işlemin yargılama açısından taşıdığı önemdir. Nitekim AİHM, silahların eşitliğı ilkesine ilişkin yaptığı denetimde, şikâyeteye konu olan eşitsizliğin yargılamayı fiilen ve gerçekten adaletsiz kılıp kılmadığını göz önünde bulundurmaktadır⁴⁷³. AYM de AİHM uygulamasına atıfla benzer şekilde denetim yapmaktadır⁴⁷⁴. Ancak vurgulamak gerekir ki, silahların eşitliğı ilkesinin ihlal edildiğıne hükmedilebilmesi için eşitsizliğin fiili bir zarar meydana getirdiğinin

⁴⁶⁹ Gözübüyük / Gölcüklü / Saygılı, s. 285.

⁴⁷⁰ Hanağası, Emel (2016) Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliğı İlkesi, Ankara, Yetkin, s. 37.

⁴⁷¹ Yüksel Hançer, B. No: 2013/2116, 23/1/2014, § 18.

⁴⁷² Dombó Beheer B.V. v. The Netherlands, 14448/88, 27/10/1993, § 33.

⁴⁷³ İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 239.

⁴⁷⁴ Medeni Alpkaya, B. No: 2013/3078, 21/1/2016, § 46.

kanıtlanması şart değildir⁴⁷⁵. Taraflardan birine tanınan avantajın diğer tarafa tanınmamış olması ve bu durumun fiilen adaletsizliğe yol açması ihlale hükmedilmesi için yeterlidir.

AİHM'in silahların eşitliği ilkesine ilişkin kararına konu olan bir olayda başvuru şirket tarafından gösterilen tanık, şirketle özdeşleştirilerek mahkeme tarafından dinlenmemiş ancak davanın karşı tarafı olan bankanın gösterdiği tanık dinlenmiştir. AİHM, bu durumun başvuru şirketi önemli ölçüde dezavantajlı konuma getirdiğini vurgulayarak silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir⁴⁷⁶. Bir başka başvuruda temyiz makamına ek savunmaların verilmesinde gözetilen süre koşulunun dava taraflarına eşit olmayacak şekilde uygulanmasının silahların eşitliği ilkesini ihlal ettiğine hükmedilmiştir⁴⁷⁷. AİHM, adli yardım talebini de tarafların ekonomik koşullarını göz önünde bulundurarak silahların eşitliği ilkesi kapsamında değerlendirmiştir. Konuya ilişkin verilen bir kararda, başvuru şirketinin adli yardım talebinin reddedilmesinin, davanın diğer tarafıyla arasında kabul edilemez bir eşitsizliğe neden olduğu belirtilerek silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine hükmedilmiştir⁴⁷⁸. Ayrıca, devletlerin kendilerine karşı açılan davaları etkileyecek şekilde geçmişe dönük yasal değişiklikler yapması da silahların eşitliği kapsamında değerlendirilmiş ve ihlale hükmedilmiştir⁴⁷⁹. Benzer şekilde devletlerin yargılamaya taraf olmadıkları durumlarda da taraflardan birini dezavantajlı konuma getiren yasal düzenlemelerin silahların eşitliği ilkesini ihlal ettiğine karar verilmiştir⁴⁸⁰.

AYM, yasama organının yargılamanın taraflarından birinin lehine olacak şekilde kanun çıkarması durumunda silahların eşitliği ilkesinin ihlal edilip edilmediğini belirli ölçütler çerçevesinde değerlendirmiştir. Her şeyden önce yasama organınca yapılan kanuni düzenleme dava taraflarından birinin başarı şansını önemli ölçüde azaltmalı, meydana gelen bu sonuç ile kanuni düzenleme arasında illiyet bağı olmalı ve bu illiyeti kesen yahut zayıflatan bir neden bulunmamalıdır⁴⁸¹. Bu ölçütlerin gerçekleşmesi halinde AYM, silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine hükmetmektedir⁴⁸². AYM'nin bir başka kararına konu olan olayda başvuru şirketinin ilk derece mahkemesi önünde ileri sürdüğü yıllık izne ayrılma talebine ilişkin belgeler mahkeme tarafından değerlendirilmemiş, istinaf aşamasında

⁴⁷⁵ Zagorodnikov v. Russia, 66941/01, 07/06/2007, § 30.

⁴⁷⁶ Dombo Beheer B.V. v. The Netherlands, § 34-35.

⁴⁷⁷ Wynen and Centre Hospitalier Interrégional Edith-Cavell v. Belgium, 32576/96, 05/11/2002, § 30-32.

⁴⁷⁸ Steel And Morris v. The United Kingdom, § 72.

⁴⁷⁹ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 417.

⁴⁸⁰ Arras and Others v. Italy, 17972/07, 14/02/2012, § 42-51.

⁴⁸¹ Ülku Tunca ve diğerleri, B. No: 2012/928, 11/12/2014, § 70-71.

⁴⁸² Zekiye Şanlı, B. No: 2012/931, 26/6/2014, § 87-88.

ise söz konusu belgelerin ilk kez istinaf aşamasında sunulduğundan bahisle HMK m. 357/1 uyarınca istinaf başvurusunun reddine karar verilmiştir. AYM, başvuru tarafından ileri sürülen ve davanın esasına ilişkin sonuç doğurabilecek belgelerin mahkemeler tarafından değerlendirilmemesinin, ispat külfeti bakımından başvurucuyu dezavantajlı konuma düşürdüğünü vurgulayarak silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir⁴⁸³. Bir başka olayda ise başvuru, davacı lehine oluşan karinenin aksini ispat etmek amacıyla yemin teklif etmiş ancak yemin delili mahkeme tarafından değerlendirilmeksizin hüküm kurulmuştur. AYM, taraflardan birinin deliline üstünlük tanınarak başvuru aleyhine bir eşitsizlik meydana getirildiğinden bahisle silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir⁴⁸⁴.

b. Çelişmeli Yargılanma Hakkı

Çelişmeli yargılanma hakkı; dava taraflarına, mahkeme kararını etkilemek amacıyla ileri sürülen delil, mütalaa ve görüşler hakkında bilgi sahibi olma ve bu delil, mütalaa ve görüşler hakkında yorumda bulunma imkânının tanınmasını gerekli kılmaktadır⁴⁸⁵. Bu bağlamda çelişmeli yargılanma hakkı, dava taraflarının yargılamanın bütününe aktif bir biçimde katılımını gerektirmektedir⁴⁸⁶. Tarafların yargılamaya aktif bir biçimde katılması, yargılama süreci hakkında bilgi sahibi olması ve dava malzemesi hakkında yorum yapma imkânına sahip olması, yargılama sürecinden tatmin olmasının da önünü açmaktadır.

Gerek AİHM gerekse AYM kararlarında ifade edildiği üzere silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkı arasında yakın bir bağlantı bulunmakta ve söz konusu iki ilke birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır⁴⁸⁷. Nitekim çelişmeli yargılanma hakkının ihlali, davanın savunulabilmesi bakımından taraflar arasındaki adil dengenin de bozulmasına neden olmaktadır⁴⁸⁸. Her ne kadar bu şekilde bir tamamlayıcılık ilişkisi bulunsun da iki hak arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yargılama süresince taraflara eşit imkânların sağlanmış olması, silahların eşitliği ilkesine riayet edilmesi bakımından yeterlidir. Çelişmeli yargılanma hakkı ise tüm delil, mütalaa ve görüşlere erişimin sağlanmasını gerektirmektedir.

⁴⁸³ Azizer İnşaat Taahhüt Temizlik Hizmetleri Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2018/7875, 14/10/2020, § 26-32.

⁴⁸⁴ Emine Yıldız, B. No: 2014/12324, 1/2/2017, § 40-41.

⁴⁸⁵ Ruiz-Mateos v. Spain, 12952/87, 23/06/1993, § 63.

⁴⁸⁶ Abdullah Özen, B. No: 2013/4424, 6/3/2014, § 21.

⁴⁸⁷ Regner v. The Czech Republic, 35289/11, 19/09/2017, § 146; Abdullah Özen, § 21.

⁴⁸⁸ Abdullah Özen, § 21.

Bu bakımdan silahların eşitliği ilkesinden farklı olarak çelişmeli yargılanma hakkının ihlaline hükmedilebilmesi için davanın diğer tarafının dava malzemesine erişip erişmediğinin bir önemi bulunmamaktadır⁴⁸⁹.

Çelişmeli yargılanma hakkı, hem medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar hem de suç isnadına ilişkin yargılamalar bakımından geçerli olup, hakkın gereklilikleri her iki uyuşmazlık türü bakımından da aynıdır⁴⁹⁰.

Yargılamada ileri sürülen delillerin tarafların yorumunu gerektirip gerektirmediğine yalnızca uyuşmazlığın tarafları karar verebilir⁴⁹¹. Dolayısıyla yargılama makamının bir delilin tarafların yorumunu gerektirip gerektirmediğine karar vermesi mümkün değildir.

AİHM'e göre dava dosyasına sunulan delil veya mütalaalar hakkında bilgi sahibi olunabilmesi için ilgili belgelerin davanın taraflarınca sunulmuş olması şart değildir. Nitekim bir kararında AİHM, davanın tarafı olup olmamasından bağımsız olarak savcının mahkemeye sunduğu belgeler hakkında tarafların bilgi sahibi olamamasını çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Zira savcı, mahkeme kararını etkileyebilecek konumdadır⁴⁹². Benzer şekilde ilk derece mahkemesi tarafından davayla ilgili olarak üst derece mahkemesine gönderilen bir not hakkında tarafların bilgi sahibi olamaması da çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir⁴⁹³. AİHM, bir başka kararında çocuğun bakımına ilişkin bir davada hayati öneme sahip olan sosyal raporlara taraflarca erişilememesini çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak kabul etmiştir⁴⁹⁴. Çelişmeli yargılanma hakkının Anayasa Mahkemesi tarafından görülen somut norm denetimine ilişkin davalarda geçerli olup olmadığı da AİHM tarafından tartışılmıştır. Her ne kadar kendine has özellikleri bulunsun da, esas dava ile çok yakın bir bağlantısı olan somut norm denetimine ilişkin davalar bakımından da çelişmeli yargılanma hakkının geçerli olduğuna hükmedilmiştir⁴⁹⁵.

Çelişmeli yargılanma hakkı, mutlak bir hak olmayıp belirli koşulların varlığı halinde sınırlandırılması mümkündür. Özellikle ulusal güvenliğin gerekli kılması, tanıkların korunması ihtiyacı ve belirli soruşturmalarda gizli polis yöntemlerinin saklanması amacıyla

⁴⁸⁹ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 418.

⁴⁹⁰ Werner v. Austria, 21835/93, 24/11/1997, § 66.

⁴⁹¹ Nideröst-Huber v. Switzerland, 18990/91, 18/02/1997, § 29.

⁴⁹² Ferreira Alves v. Portugal (No. 3), 25053/05, 21/06/2007, § 35-39.

⁴⁹³ Ferreira Alves v. Portugal (No. 3), § 40-43.

⁴⁹⁴ McMichael v. The United Kingdom, 16424/90, 24/02/1995, § 80.

⁴⁹⁵ Ruiz-Mateos v. Spain, § 59-63.

bazı delillere erişimin sınırlanması gerekli olabilmektedir. Ancak sınırlamanın kesin surette gerekli olması ve kamu yararı ile savunma hakkı arasındaki menfaat dengesinin kurulması gerekmektedir⁴⁹⁶.

Çelişmeli yargılanma hakkına ilişkin AYM kararları incelendiğinde, AYM'nin pek çok kararında silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkını birlikte değerlendirdiği ve her iki ilkenin ihlaline de hükmettiği görülmektedir⁴⁹⁷. Şüphesiz bu uygulamanın nedeni her iki ilke arasında yakın bir bağlantı bulunması ve ilkelerin birbirini tamamlayıcı bir nitelik arz etmesidir. Bunun yanı sıra belirli kararlarda yalnızca çelişmeli yargılanma hakkının ihlaline hükmedildiği görülmektedir. Örneğin bir kararda, hükme esas alınan delilin içeriğine vakıf olma imkânının taraflara tanınmaması ve delil içeriğinin açıklığa kavuşturulması için gerekli incelemelerin yapılmaması, çelişmeli yargılanma hakkı bağlamında değerlendirilmiş ve ihlale hükmedilmiştir⁴⁹⁸. Bir başka kararda, Cumhuriyet Savcısının mahkemeye sunduğu mütalaasının başvurularda bildirilmemesinin çelişmeli yargılanma hakkını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır⁴⁹⁹.

c. Duruşmada Hazır Bulunma ve Yargılamaya Etkili Katılım Hakkı

Duruşmada hazır bulunma ve yargılamaya etkili katılım hakkı, AİHS m. 6'da açıkça düzenlenmemiş olsa da hakkaniyete uygun yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu hak, hakkında suç isnadı bulunan sanıklar bakımından öncelikle geçerlidir. Nitekim hürriyetini bağlayıcı ceza verilmesi olanağı bulanan bir yargılamada sanığın duruşmaya bizzat ve etkili bir şekilde katılmakta menfaati vardır⁵⁰⁰. Medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklarda ise özellikle başvurusunun kişisel tutumunun, kişisel özelliklerinin ve yaşam tarzının mahkeme tarafından dikkate alındığı belirli hallerde duruşmada hazır bulunma hakkı geçerli olabilmektedir⁵⁰¹. Boşanma davaları, velayet ve vesayete ilişkin davalar duruşmada hazır bulunma hakkının geçerli olduğu medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklara örnek verilebilir. Örneğin AİHM, çocukla kişisel

⁴⁹⁶ Rowe And Davis v. The United Kingdom, 28901/95, 16/02/2000, § 61.

⁴⁹⁷ Örnek kararlar için bkz. Elife Berktaş, B. No: 2013/4684, 19/11/2015, § 36; Mehmet Ali Bedir ve Tevfik Günay, B. No: 2013/4073, 21/1/2016, § 39-40;

⁴⁹⁸ İsmail Ediş, B. No: 2012/354, 31/12/2014, § 36-38.

⁴⁹⁹ Oğuz Tatış ve diğerleri, B. No: 2013/4186, 15/10/2014, § 95-97.

⁵⁰⁰ İncoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 243.

⁵⁰¹ Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 412.

ilişki kurulmasına ilişkin uyuşmazlıklarda tarafların kişisel özelliklerinin dikkate alınması gerektiğinden bahisle duruşmada hazır bulunma hakkının geçerli olduğuna hükmetmiştir⁵⁰².

Hakkaniyete uygun yargılamanın gerçekleşebilmesi için tarafların aynı zamanda yargılamaya etkili bir şekilde katılabilmeleri de gerekmektedir. Nitekim AİHM, AİHS m. 6 hükmünün duruşmada hazır bulunma hakkının yanı sıra, yargılamaya etkili katılım hakkını da güvence altına aldığını ifade etmektedir. Yargılamaya etkili katılım hakkı ise duruşmanın izlenmesini ve takip edilmesini gerekli kılmaktadır⁵⁰³. Söz konusu hak, suç isnadına ilişkin yargılamalarda geçerli olduğu gibi, medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin uyuşmazlıklar bakımından da geçerlidir⁵⁰⁴. Örneğın medeni hak ve yükümlölöklere ilişkin uyuşmazlıklarda başvıurucunun mahkeme tarafından dinlenmemesi, yazılı bir şekilde savunma yapamaması, başvıurucu temsilcisinin dava dosyasındaki delillere erişmesine ve itirazlarını sunmasına fırsat verilmemesi yargılamaya etkili katılım hakkı bağlamında değeriendirilmiş ve AİHS m. 6 hükmünün ihlal edildiğine hükmedilmiştir⁵⁰⁵.

d. Delillere İlişkin Temel İlkeler

Hakkaniyete uygun bir yargılamanın gerçekleşmesi için iddiaların ispatı amacıyla tarafların mahkemeye deliller sunabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle delillerin sunulmasına ilişkin temel ilkeler hakkaniyete uygun yargılanma hakkı kapsamında ele alınmaktadır.

AİHS’te delillere ilişkin kurallar bulunmamaktadır. Nitekim delillerin kabul edilebilirliğı ve geçerliliğı, delillerin ne şekilde değeriendirilmesi gerektiğı, ispat külfeti ve delillerin ispat gücü gibi konuların ulusal hukuk ve ulusal mahkemeler tarafından düzenlenmesi gerekmektedir. Bu noktada ulusal mahkemelere düşen görev, delillerin hakkaniyete uygun bir şekilde ileri sürölüp sürölmediğini incelemek ve yargılamanın bir bütün olarak adil olup olmadığını tespit etmektir. İkincilik ilkesi ve dördüncü derece yargı yeri olmama doktrinin bir sonucu olarak AİHM, açıkça dayanaktan yoksunluk veya keyfilik olmadığı sürece delillere ilişkin ulusal mahkemelerin değeriendirmelerini inceleme konusu

⁵⁰² Çayan, Adil Yargılanma Hakkı, s. 133.

⁵⁰³ Stanford v. The United Kingdom, 16757/90, 23/02/1994, § 26.

⁵⁰⁴ Harris, David / O’Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla, s. 414.

⁵⁰⁵ Feldbrugge v. Netherlands, 8562/79, 29/05/1986, § 44-47.

yapmamaktadır⁵⁰⁶. AİHM, denetimini yalnızca delillere ilişkin belirlediği ve devletlerin uymakla yükümlü oldukları parametrelerle sınırlı olarak gerçekleştirmektedir⁵⁰⁷.

AİHM içtihatları incelendiğinde, dava taraflarının delillere erişim ve delilleri yorumlama imkânından yoksun bırakılmasının yargılamaya etkili katılım hakkı bağlamında ele alındığı görülmektedir. Nitekim bir başvuruda Sigorta Mahkemesince elde edilen tıbbi raporlara başvurusunun ulaşamaması, söz konusu delilin davayla ilgisi ve ağırlığına ilişkin yorum yapamaması, yargılamaya etkili katılım çerçevesinde değerlendirilmiş ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir⁵⁰⁸.

AİHM, tanık çağırma talebinin reddedilmesini, başlı başına adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmemektedir. Bu noktada önemli olan, talebin reddine ilişkin kararın keyfi olmaması ve detaylı bir biçimde gerekçelendirilmesidir. Bu koşulların varlığı halinde AİHM, talebin reddedilmesinin delil getirme hakkına orantısız bir müdahale teşkil etmediğini belirtmektedir⁵⁰⁹. Benzer şekilde bilirkişi görüşü istenmesine ilişkin talebin de makul gerekçelerle reddedilmesi durumunda ihlale hükmedilmemektedir⁵¹⁰.

2. Gerekçeli Karar Hakkıyla İlişkisi

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkıyla gerekçeli karar hakkı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Öyle ki AİHM; Sözleşme’de açıkça güvence altına alınmayan gerekçeli karar hakkını hakkaniyete uygun yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmektedir⁵¹¹. Hakkaniyete uygun bir yargılama yapıp yapılmadığı konusunda kararın gerekçesi, önemli bir referanstır. Nitekim taraflarca ileri sürülen esaslı iddiaların değerlendirilip değerlendirilmediği, hukuk kurallarının açıkça hatalı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı, somut olay ve olgular ile karar arasında mantıksal bağlantının kurulup kurulmadığı, taraflar arasındaki adil dengenin gözetilip gözetilmediği kararın gerekçesinden anlaşılmaktadır. Yargısal kararın gerekçesinde taraflarca ileri sürülen iddia ve itirazların tartışılması nedeniyle gerekçe, çelişmeli yargılanma hakkına riayet edilip edilmediğini ve silahların eşitliği ilkesine uygun davranılıp davranılmadığını tespit etmek bakımından önemli bir araç

⁵⁰⁶ **Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights**, s. 92.

⁵⁰⁷ **Harris, David / O’Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 420.

⁵⁰⁸ *Kerojärvi v. Finland*, 17506/90, 19/07/1995, § 38-43.

⁵⁰⁹ *Wierzbicki v. Poland*, 24541/94, 18/06/2002, § 45.

⁵¹⁰ *H. v. France*, § 70.

⁵¹¹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, s. 252.

konumundadır⁵¹². Bunun yanı sıra gerekçeli karar hakkı, delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi bakımından da önem taşımaktadır. Nitekim karar sonucu bakımından merkezi nitelikte olan delillerin neden kabul edilmediğinin makul bir gerekçeyle açıklanması gerekmektedir. Aksi takdirde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmektedir⁵¹³. Bu nedenle gerekçeli karar hakkı, delillere ilişkin temel ilkelerin güvencesi bakımından da önemlidir.

⁵¹² İçer, s. 216-217.

⁵¹³ Zayidov v. Azerbaijan (No. 2), 5386/10, 24/03/2022.

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUK DAVALARINDA GEREKÇELİ KARAR HAKKI VE BİREYSEL BAŞVURU UYGULAMASI

I. Kavramsal Çerçeve

Gerekçeli karar hakkının teorik çerçevesi ve bireysel başvuru uygulaması açıklanmadan önce kavramsal bir çerçeve çizilmesi, hakkın anlaşılması bakımından önemlidir. Bu nedenle bu başlık altında “karar” “gerekçe” ve “gerekçeli karar hakkı” kavramları açıklanacaktır. Çalışmada hukuk davalarının konu edilmesi nedeniyle kavramsal açıklamalar hukuk davaları perspektifiyle yapılacaktır.

A. Karar

Türkçe sözlükte karar kavramı “*Bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı*” şeklinde tanımlanmıştır⁵¹⁴. Hukuki anlamda ise karar, “*Birden çok kişinin, kendilerine oy hakkı veren bir hukuksal ilişki içinde, bu hakkı kullanarak yaptıkları anlaşma; birden çok kişinin iradelerinin aynı noktaya doğru olması ile ortaya çıkan anlaşma*” şeklinde tanımlanmıştır⁵¹⁵. Başka bir tanıma göre yargısal kararlar, “*yargı organının, uyumsuzluğun sonuçlandırılması için hukuki gerekçeye dayandırılmış irade açıklamalarıdır.*”⁵¹⁶ Medeni yargılama hukukunda karar kavramı ve karar çeşitleri oldukça kapsamlı bir konu başlığı oluşturmaktadır. Anayasa m. 141/3 hükmü bütün mahkemelerin “her türlü” kararlarının gerekçeli olmasını zorunlu kıldığı için karar türlerinin detaylı olarak açıklanmasına gerek görülmemiştir. Bu nedenle bu kısımda yalnızca çalışmanın konusuyla bağlantılı ve öz bir biçimde kavramsal çerçeve çizmekle yetinilecektir.

Anayasa m. 9 hükmüne göre, “*Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.*” İlgili hükümde belirtilen yargı yetkisi kullanımının, mahkemelerin karar vermesiyle somutlaştığını söylemek mümkündür⁵¹⁷. Karar verilirken belirli bir sistematığın takip edilmesi gerekmektedir. Öncelikle somut vakıya uygulanacak

⁵¹⁴ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> s.e.t. 28.12.2023.

⁵¹⁵ Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, s. 356.

⁵¹⁶ Özkes, Muhammet (2003) Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, Ankara, Yetkin, s. 167.

⁵¹⁷ Pekcanitez / Özkes / Akkan / Taş Korkmaz, Cilt II, s. 1967.

hukuk kuralı tespit edilmelidir. Bunun ardından hukuk kuralının içerdği koşul vakıalara karşılık gelen somut vakıaların meydana gelip gelmediği değerlendirilmelidir. Son olarak ispat edilmesi gerekli olan somut vakıaların ispat edilip edilmediği araştırılmalıdır⁵¹⁸.

Medeni yargılama hukukunda kararlar, ara kararlar ve nihai kararlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁵¹⁹. Bu ayrım, hakimin davadan elini çekip çekmediği, yani yargılamanın sona erip ermediği gözetilerek yapılmaktadır. Nitekim ara kararlar, hakimin davadan elini çekmediği, yargılamayı sona erdirmeyen, aksine yargılamanın ilerlemesini sağlayan kararlardır. Görev ve yetki itirazının reddine ilişkin karar, ara karara örnek verilebilir⁵²⁰. Nihai kararlar ise yargılamayı sona erdiren ve hakimin davadan elini çekmesi sonucunu doğuran kararlardır⁵²¹. Nihai kararlar, usule ilişkin nihai kararlar ve esasa ilişkin nihai kararlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır⁵²². Öyle ki; HMK m. 294/1 hükmünde, “*Mahkeme, usule veya esasa ilişkin bir nihai kararla davayı sona erdirir.*” denilmektedir.

Usule ilişkin nihai kararlar, yalnızca usul hukukuna ilişkin olarak verilen ve yargılamanın esasına ilişkin bir çözümleme içermeyen nihai kararlardır⁵²³. Usule ilişkin nihai kararlar da yargılamayı sona erdirmekte ancak uyuşmazlık çözümlenmemekte ve talep sonucu hakkında karar verilmemektedir⁵²⁴. Görevsizlik ve yetkisizlik kararları usule ilişkin nihai kararlara örnek verilebilir. Nitekim bu kararlara yargılama sona ermekte ancak uyuşmazlığın esasına ilişkin bir çözüme varılmamaktadır.

Esasa ilişkin nihai kararlar ise uyuşmazlığın esası hakkında verilen ve yargılamanın tarafları arasındaki uyuşmazlığı sona erdiren kararlardır. Esasa ilişkin nihai kararın verilmesiyle uyuşmazlık son bulmakta ve kararın kesinleşmesinin ardından davaya konu olan uyuşmazlığa ilişkin aynı taraflar arasında ve aynı dava sebebiyle yeni bir dava

⁵¹⁸ Pekcanitez / Özkes / Akkan / Taş Korkmaz, Cilt II, s. 1968.

⁵¹⁹ Kuru/ Aydın, s. 347; Pekcanitez / Özkes / Akkan / Taş Korkmaz, Cilt II, s. 1968; Görgün/ Börü/ Kodakoğlu, s. 575; Arslan/ Yılmaz/ Taşpınar Ayvaz/ Hanağası, s. 470; Tanrıver, Medeni Usul Hukuku, Cilt I, s. 1028.

⁵²⁰ Kuru/ Aydın, s. 347-348; Görgün/ Börü/ Kodakoğlu, s. 575; Arslan/ Yılmaz/ Taşpınar Ayvaz/ Hanağası, s. 515.

⁵²¹ Kuru/ Aydın, s. 349; Tanrıver, Medeni Usul Hukuku, Cilt I, s. 1030; Arslan/ Yılmaz/ Taşpınar Ayvaz/ Hanağası, s. 516.

⁵²² Öğretide bazı yazarlar nihai kararlar üçe ayırarak davanın konusuz kalması halinde verilen kararları da ayrı bir kategori olarak değerlendirmektedir. Davanın konusuz kalması halinde mahkemece davanın esası hakkında karar verilmesine gerek olmadığına hükmedilmektedir. Örneğin boşanma davası devam ederken taraflardan birinin ölmesi halinde dava konusuz kalacak ve esas hakkında karar verilmesine gerek olmadığına ilişkin karar verilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuru/ Aydın, s. 351; Arslan/ Yılmaz/ Taşpınar Ayvaz/ Hanağası, s. 518-519.

⁵²³ Tanrıver, Medeni Usul Hukuku, Cilt I, s. 1031; Görgün/ Börü/ Kodakoğlu, s. 577.

⁵²⁴ Kuru/ Aydın, s. 350.

açılılamamaktadır⁵²⁵. Örneğin boşanmaya veya alacağın kabulüne ilişkin verilen nihai kararlar, uyuşmazlığın esası hakkında verilmeleri ve taraflar arasındaki uyuşmazlığı sona erdirmeleri sebebiyle esasa ilişkin nihai kararlardır.

Medeni yargılama hukukunda “hüküm” kavramı, esasa ilişkin nihai karara karşılık gelmektedir. HMK m. 294/1 hükmüne göre “*Yargılama sonunda uyuşmazlığın esası hakkında verilen nihai karar, hükmüdür.*” Karar ve hüküm kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmakla birlikte her iki kavramın içeriği ve karşılığı birbirinden farklıdır. Nitekim karar kavramının kapsamı daha geniştir. Bu çerçevede her hüküm bir karar olarak nitelendirilebilirken her karar bir hüküm olarak nitelendirilemez. Hüküm, yalnızca esasa ilişkin nihai kararı ifade etmek amacıyla kullanılmalıdır⁵²⁶. Medeni yargılama hukukunda hükümler; hukuki himaye talebine göre eda hükümleri, tespit hükümleri ve inşai hükümler olmak üzere üçe ayrılmaktadır⁵²⁷.

B. Gerekçe

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel noktalardan biri olan bilme isteği, insanın etrafında meydana gelen olayların gerekçelerini sorgulamasını ve araştırmasını sağlamıştır. Bilme isteği; insanın, farklı argümanlar çerçevesinde tartışma yöntemiyle olayların rasyonel gerekçelerini araştırmasının önünü açmış ve bilimsel düşüncenin gelişimine katkı sunmuştur. Hukuki açıdan bakıldığında ise insanın bilme isteği ve gerekçe arayışı, yargısal kararların gerekçelendirilmesi edimini doğurmuştur. Bu nedenle gerekçenin tarihsel kökeni, insanın bilme isteğinin farkına vardığı dönemlere dayandırılmaktadır⁵²⁸.

Gerekçe zorunluluğu, felsefi ve bilimsel düşüncenin de bir ürünü olarak görülmektedir. Felsefi ve bilimsel düşünce, rasyonel sonuçlara ulaşabilmek için var olan her şeyin gerekçelendirilmesini emretmektedir⁵²⁹. Yargısal kararların gerekçelendirilmesi de felsefi açıdan bir tür rasyonel gerekçelendirme olarak nitelendirilmektedir⁵³⁰. Aynı zamanda gerekçelendirme ediminin ahlaki yönü de bulunmakta, yargısal kararların

⁵²⁵ Kuru/ Aydın, s. 349; Arslan/ Yılmaz/ Taşpınar Ayvaz/ Hanağası, s. 517.

⁵²⁶ Boran Güneysu, Nilüfer (2014) Medeni Usul Hukukunda Karar, Ankara, Adalet, s. 9.

⁵²⁷ Boran Güneysu, s. 112.

⁵²⁸ Aşçıoğlu, Çetin (2003) ‘Yargıda Gerekçe Sorunu’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 48, s. 109.

⁵²⁹ Aşçıoğlu, Çetin (1992) ‘Yargı Kararlarında Gerekçe’ Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu IX, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 52.

⁵³⁰ Kılıç, Muharrem (2021) ‘Gerekçeli Karar Hakkı: Yargısal Kararların Rasyonalitesi’ Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 12, S: 47, s. 12.

gerekçelendirilmesi, ahlaki olarak bilgilendirme sorumluluğunun bir gereğini oluşturmaktadır⁵³¹. Hukuk mantık ilişkisi bakımından ele alındığında ise, kararın iç tutarlılığının ve kanıtlanmasının sağlanması, gerekçeli olmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim gerekçe, kararın mantıksal dayanağı olarak nitelendirilmektedir⁵³². Ontolojik olarak kararın neden verildiğinin cevaplandırılması, epistemolojik olarak ise verilen kararın denetiminin sağlanması, yalnızca kararın gerekçeli olmasıyla mümkündür⁵³³.

Hakim, kararına esas aldığı delilleri ve olayları, hukuk düzleminde ele almak zorundadır. Bu ele alış biçimi, hukukta “gerekçe” kavramına karşılık gelmektedir⁵³⁴. Bu nedenledir ki gerekçe, hakimin “*beyinsel güç ürünü*” olarak nitelendirilmektedir⁵³⁵. Gerekçe kavramının karşılığı olarak Arapça’da “*esbab-ı mucibe*”, Almanca’da “*begründung*”, İngilizce’de “*grounds*” ve “*reason*”, Fransızca’da “*terrains*” ve Yunanca’da “*retorik*” kavramları kullanılmaktadır⁵³⁶. Gerekçe kavramı, Türkçe sözlükte “*Bir şeyi gerekli duruma getiren, yapılmasına sebep olan şey, gerektirici sebep; mucip sebep, esbabımucibe*” şeklinde tanımlanmıştır⁵³⁷. Hukuki bir kavram olarak ise “*Mahkeme kararlarının dayandığı kanuni ve hukuki sebepler*”⁵³⁸, “*yargıcın hükmünü dayandırdığı nedenler*”⁵³⁹ anlamına gelmektedir. Daha geniş kapsamlı bir tanıma göre ise gerekçe, “*hükmün yazgısını belirleyen eylem, işlem, söz ve kararlarının, savunma hakkı ile kanun yollarının etkili olarak kullanılmasına olanak verecek şekilde tutarlı, yeterli, doğru, haklı, yasal, makul, vicdana uygun, olarak açıklanmasını hedefleyen, derinlemesine bir etkinlik*” anlamına gelmektedir⁵⁴⁰.

Yargılama esnasında hakim, maddi vakıaların hukuki niteliğini tespit ederek karar vermekte ve bu kararı, kanunlara ve hukuki ilkelere dayandırmaktadır. İşte bu noktada kararın gerekçesi, maddi vakıalar ve ulaşılan sonuç arasında bir köprü görevi üstlenmektedir⁵⁴¹. Gerekçede, karara esas alınan hukuki ilkeler belirtilmekte ve kararın dayandığı hukuk kuralları ve bunun nedenleri açıklanarak sonuç ile maddi vakıalar arasında bağlantı kurulmaktadır⁵⁴². Bu bağlantının rasyonel bir biçimde kurulması, dava taraflarının

⁵³¹ Aşçıoğlu, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 214.

⁵³² Yenisey/ Nuhoglu, s. 811.

⁵³³ Işıktaç, Yasemin/ Metin, Sevtap (2023) Hukuk Metodolojisi, 9. Baskı, İstanbul, Filiz, s. 169.

⁵³⁴ İyimaya, Ahmet (1988) ‘Gizli Belgeli Adalet (!) (Yahut Savunmasız Yargı)’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 1, s. 109.

⁵³⁵ Erem, Faruk, Gerekçesiz Mahkeme Kararları, <https://farukeremvakfi.org.tr/8/s1.html> s.e.t. 27.12.2023.

⁵³⁶ Yerdelen, s. 54.

⁵³⁷ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> s.e.t. 21.12.2023.

⁵³⁸ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> s.e.t. 21.12.2023.

⁵³⁹ Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, s. 237.

⁵⁴⁰ Şeker, Esbab-ı Mucibe’den Retoriğe Hukukta Gerekçe, s. 48-49.

⁵⁴¹ Kuru / Aydın, s. 354.

⁵⁴² Turan, Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Mahkeme Kararlarında Gerekçe, s. 406.

mahkeme kararını benimsemesini ve karardan tatmin olmasını sağlamaktadır. Öyle ki; gerekçe vasıtasıyla yargılamanın tarafları, mahkemenin kendilerini dinlediğine ikna olmakta ve kararı daha gönüllü bir şekilde kabul edebilmektedir⁵⁴³. Zira çelişmeli yargılamada olağan olarak davanın taraflarından birinin lehine, diğerinin aleyhine karar verilmektedir. Kararın dayandığı gerekçenin rasyonel bir biçimde ortaya konması halinde aleyhine karar verilen tarafın da adaletin tecelli ettiğine inanması ve davayı kaybetse dahi yargı organlarına güven duyması mümkün olmaktadır. Bu nedenledir ki gerekçe, hukukun adalet ne şekilde dönüştüğünün metodolojik bir izahı olarak kabul edilmekte⁵⁴⁴ ve hakim, davanın tarafları ve bir bütün olarak toplumla girdiği ilişkinin güvenilir, verimli ve objektif olduğuna işaret eden bir ibralaşma, helalleşme olarak nitelendirilmektedir⁵⁴⁵.

Anayasa m. 138/1 hükmü uyarınca “*Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.*” Hakim vicdani kanaatine göre karar vermesi, kararın salt keyfiyete istinaden verilmesi anlamına gelmemektedir. Bu durumda da hakim, davaya konu olan vakıaya uygun, somut ve hukuki bir gerekçeye dayanmak durumundadır. Bu nedenle vicdani kanaate dayanılması halinde objektifleştirilmiş bir sübjektifliğin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde takdir hakkının kullanıldığı durumlarda da takdirin objektif ve somut dayanaklarının belirtilmesi gerekmektedir⁵⁴⁶.

Yargısal kararların gerekçeli olması zorunluluğu, hukuk devleti ve hukuki güvenlik ilkesinin de bir gereğini oluşturmaktadır. Hukuki güvenliğin sağlandığı bir hukuk devletinde yargısal kararların keyfiyete dayalı olarak verilmesi mümkün değildir. Kararın keyfi olup olmadığı ise ancak kararın gerekçesinden anlaşılabilmektedir⁵⁴⁷. Nitekim “*Takdir, keyfilikten gerekçesiyle ayrılır.*”⁵⁴⁸

⁵⁴³ **Schabas, William A.** (2015) The European Convention on Human Rights: a Commentary, New York, Oxford University Press, s. 265.

⁵⁴⁴ **Şeker, Esbab-ı Mucibe’den Retoriğe Hukukta Gerekçe**, s. 48.

⁵⁴⁵ **Şeker, Hilmi** (2013) ‘İbralaşmayı Yoksayan Etik İlişki/ Yozlaşan Gerekçe’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 108, s. 293.

⁵⁴⁶ **Özekes, Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe**, s. 78.

⁵⁴⁷ **Özekes, Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı**, s. 171-172.

⁵⁴⁸ **Erem, Faruk**, Gerekçesiz Mahkeme Kararları <https://farukeremvakfi.org.tr/8/s1.html> s.e.t. 27.12.2023.

C. Gerekçeli Karar Hakkı

Gerekçeli karar hakkı; AİHS m. 6/1 hükmünde açık bir biçimde düzenlenmemekle birlikte AİHM tarafından hakkaniyete uygun yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilmiştir⁵⁴⁹. Benzer şekilde AYM de gerekçeli karar hakkını hakkaniyete uygun yargılanma hakkının bir unsuru olarak kabul etmiştir⁵⁵⁰. Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, tarafların yargılamadan tatmin olmasını ve bir bütün olarak yargılamanın adil olduğundan emin olmasını amaçlamaktadır. Tam da bu noktada gerekçeli karar hakkı, yargılama taraflarının davaya konu olan vakıalar ile yargılama sonucunda verilen karar arasında rasyonel bağlantı kurmasını, “neden?” sorusuna cevap bulmasını, kanun yollarına başvuru hakkını etkin bir biçimde kullanmasını sağlayarak tarafların yargılamadan tatmin olmasını mümkün kılmakta ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkının tesisinde önemli bir işlev üstlenmektedir.

Gerekçelendirme yükümlülüğü, hukuk devleti ve hukuki güvenlik ilkesinin gereğini oluşturmakta ve demokratik siyasal meşruiyetin sağlanması, keyfilğin önlenmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda gerekçeli karar hakkı, yargı erkinin hukuka uygun ve demokratik bir şekilde kullanılmasını amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, yargılama sürecine ilişkin toplumun bilgilendirilmesini, savunma hakkı ve kanun yollarına başvuru hakkının etkin bir şekilde kullanılmasını hedeflemektedir⁵⁵¹. Bu nedenle gerekçeli karar hakkı; hukuki dinlenilme hakkı ve kanun yollarına başvuru hakkı gibi pek çok hak ve ilke ile yakından ilişkilidir.

Yargısal kararların gerekçeli olması, kanun yollarına başvuru hakkının kullanılması bakımından gereklidir. Nitekim AİHM’in de belirttiği üzere kararın gerekçelendirilmesi, kanun yollarına etkin başvuruyu olanaklı kılmaktadır⁵⁵². Gereksiz bir karar söz konusu olduğunda, kanun yoluna başvuru, hayali bir imkân haline gelmektedir⁵⁵³. AYM de AİHM’e benzer bir yorumla kararların gerekçeli olmasının, kanun yollarına etkin başvuruyu mümkün kıldığını belirtmektedir. Gereksiz karara karşı kanun yolunun etkin kullanılamayacağını

⁵⁴⁹ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 322.

⁵⁵⁰ Muhittin Kaya ve Muhittin Kaya İnşaat Taahhüt Madencilik Gıda Turizm Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2013/1213, 4/12/2013, § 25.

⁵⁵¹ **Şeker**, Esbab-ı Mucibe’den Retoriğe Hukukta Gerekçe, s. 38.

⁵⁵² Hadjianastassiou v. Greece, § 33.

⁵⁵³ **İnceoğlu**, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, s. 322.

ve üst derece mahkemeleri tarafından yapılan incelemenin de etkin olamayacağını vurgulamaktadır⁵⁵⁴.

Gerekçeli karar hakkı, hukuki dinlenilme hakkıyla da sıkı bir bağlantı içerisindedir. Öyle ki; yargısal kararların gerekçeli olması, hukuki dinlenilme hakkının bir unsurunu oluşturmaktadır. HMK m. 27/2 hükmüne göre hukuki dinlenilme hakkı; “*Yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını*”, “*Açıklama ve ispat hakkını*”, “*Mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini*” içermektedir. İlgili hükümde de görüldüğü üzere mahkeme kararlarının somut ve açık olarak gerekçelendirilmesi, hukuki dinlenilme hakkının unsurunu oluşturmaktadır. Nitekim tarafların iddia ve savunmaları, kararın gerekçesinde dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir. Dolayısıyla taraflarca ileri sürülen iddia ve savunmaların mahkeme tarafından dikkate alınıp alınmadığı, kararın gerekçesinden anlaşılabilmektedir. Bu nedenle gerekçe, mahkemenin hukuki dinlenilme hakkı bakımından cevabını ve hakkın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır⁵⁵⁵.

II. Gerekçeli Karar Hakkının Tarihsel Gelişimi

Gerekçenin tarihsel kökleri Sümer Rahip Devleti’ne kadar uzanmaktadır. Öyle ki; “Suskun Kadın” davası sonucunda Sümerli Yargıçlar tarafından verilen karar, ilk gerekçeli karar olarak kabul edilmiştir⁵⁵⁶. Söz konusu dava, Sümer ülkesinde işlenen bir cinayete ilişkindir. Üç kişi, Lu-İanna adlı tapınak görevlisini öldürmüş ve bilinmeyen bir nedenle cinayeti Lu-İanna’nın karısına haber vermiştir. Daha sonra cinayet Kral’a bildirilmiş ve dava Nippur’da yer alan Yurttaşlar Meclisi’ne taşınmıştır. Meclis üyelerinin dokuzu, suskun kalması nedeniyle kadının da cezalandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun üzerine iki meclis üyesi, kadının savunmasını üstlenerek cinayette bulunmadığı için kadına ceza verilmemesi gerektiğini öne sürmüştür. Savunmanın bu görüşü doğrultusunda mahkeme üyeleri kadına ceza vermemiş, diğer üç sanığa ölüm cezası vermiştir. Mahkeme üyelerinin gerekçesi, Lu-İanna’nın hayattayken karısının ihtiyaçlarını karşılar gibi görünmemesi ve bu nedenle kadının suskun kalmakta haklı olmasıdır⁵⁵⁷. Görüldüğü üzere söz konusu davada

⁵⁵⁴ Vesim Parlak, § 34.

⁵⁵⁵ Özekes, Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe, s. 79.

⁵⁵⁶ Şeker, Esbab-ı Mucibe’den Retoriğe Hukukta Gerekçe, s. 41.

⁵⁵⁷ Kramer, S. Noah (2020) Tarih Sümer’de Başlar, Çeviri: Hamide Koyukan, 3. Baskı, İstanbul, Kabalıcı, s. 82.

mahkeme, savunmanın görüşüne neden katıldığını gerekçesiyle birlikte açıklamış ve bu karar, tarih sahnesinde ilk gerekçeli karar olarak yerini almıştır.

İlk gerekçeli karara Sümer Rahip Devleti'nde rastlanmakla birlikte yargı kararlarında gerekçe, aydınlanma döneminde önem kazanarak modern kimliğine bürünmüştür. Bu dönemde Fransa'da Draguignan Tiers Etats'sının 1788 toplu istek dilekçesinde yargısal kararların gerekçelendirilmesine yer verilmiştir⁵⁵⁸. 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi de yargısal kararlarda gerekçe zorunluluğu bakımından önem arz etmektedir. Salt vicdani kanaate dayanan yargılama; Fransız Devrimi'yle birlikte, objektifliği ve eşitliği sağlayacak biçimde yargısal kararların gerekçeli olması zorunluluğuna evrilmiştir⁵⁵⁹. Bu nedendir ki “*gerekçeli karar, Fransız Devriminin adalet yolunda eşsiz bir fethi*” olarak nitelendirilmiştir⁵⁶⁰. Devrimin ardından Fransa'da yargı teşkilatına ilişkin çıkarılan 16-24 Ağustos 1790 tarihli Kanun m. 15 hükmünde yargı kararının dört bölümden oluşması gerektiği ve üçüncü bölümün gerekçeyi içermesi gerektiği belirtilmiştir⁵⁶¹.

Türk Hukuk Tarihi'nde de yargısal kararların gerekçeli olmasına önem verildiği görülmektedir. İslam ve Osmanlı Hukukunda yargı kararlarında ayrı bir gerekçe bölümüne yer verilmemekle birlikte karar gerekçeyi de içermiş ve kararın hukuki temeline büyük önem verilmiştir⁵⁶². Ceza yargılamalarında kadı, hükmünü verdikten sonra gerekçesiyle birlikte hüküm ve uyarıdan oluşan bir ilam düzenleyerek davacıya ve gerekliyse davalıya birer nüsha vermiş, bir suretini de kendi himayesinde olan sicile kaydetmiştir⁵⁶³. Bunun yanında Osmanlı Hukukunda çeşitli kanuni düzenlemelerde yargısal kararların gerekçeli olması zorunluluğuna yer verilmiştir. Örneğin 1917 tarihli Usul-i Muhakeme-i Şer'iyeye Kararnamesi m. 39 hükmünde mahkeme tarafından verilen kararın gerekçesinin bulunması gerektiği ifade edilmiştir⁵⁶⁴. Benzer şekilde Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye m. 1827 hükmünde hakimin yargılama sonunda kararın gerekçesini içeren bir ilam düzenlemesi gerektiği belirtilmiştir⁵⁶⁵.

⁵⁵⁸ Şeker, Esbab-ı Mucibe'den Retoriğe Hukukta Gerekçe, s. 42.

⁵⁵⁹ Işıktacı/ Metin, s. 169; Atay, Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi ve İdari Yargıdaki Uygulaması, s. 26.

⁵⁶⁰ Selçuk, Sami (1992) 'Yargıtayın (Bozma Mahkemesinin) ve Temyiz Yolunun İyi Algılanması ve Kurumsallaşması Sorunları' Yargıtay Dergisi, C: 18, S: 1-2, s. 37.

⁵⁶¹ Cohen, Mathilde (2008) 'Reason-Giving in Court Practice: Decision-Makers at the Crossroads' Columbia Journal of European Law, C: 14, S: 2, s. 261.

⁵⁶² Yerdelen, s. 143.

⁵⁶³ Vatansever Öztürk, s. 86.

⁵⁶⁴ Akgündüz, Ahmed (2011) İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı: Kamu Hukuku, I. Cilt, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s. 916.

⁵⁶⁵ Güçlü, s. 591.

Anayasalarımıza bakıldığında ise mahkemelerin her türlü kararlarının gerekçeli olarak yazılması zorunluluğuna ilk olarak 1961 Anayasası m. 135 hükmünde yer verilmiş, 1982 Anayasası m. 141/3 hükmüyle bu ilke devam etmiştir.

III. Gerekçeli Karar Hakkının Teorik Çerçevesi

Gerekçeli karar hakkının bireysel başvuru uygulaması açıklanmadan önce hakkın teorik çerçevesinin çizilmesinde yarar vardır. Bu nedenle çalışmanın bu başlığında gerekçeli karar hakkının demokratik siyasal meşruiyet açısından taşıdığı önem, hukuki argümantasyon teorileri, gerekçe noksanlıkları, gerekçenin taşınması gereken nitelikler, gerekçenin yargılama açısından faydaları ve sakıncaları üzerine görüşlere yer verilecektir.

A. Demokratik Siyasal Meşruiyetin Bir Unsuru Olarak Gerekçe

Siyaset teorisine liberal yaklaşım, devletin keyfi güç kullanımının zalimce olduğu ve özgürlüklerin devletin keyfi güç kullanımına karşı korunması gerektiğini ileri sürmektedir. Gerekçelendirme zorunluluğu, devletin keyfi güç kullanımının engellenmesi bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir⁵⁶⁶. Bu nedenledir ki liberal demokrasi taraftarları, gerekçelendirmenin demokratik devletin temel bir faaliyeti olması gerektiğini ve yargısal gerekçelendirmenin demokrasinin siyasi ve ahlaki meşruiyetinin temeli olduğunu vurgulamaktadır⁵⁶⁷.

Günümüz modern demokratik toplumlarında dahi kişiler, idarenin karar alma süreçlerine katılmak için etkin araçlara sahip değildir. Nitekim idari kurallar ağı son derece karmaşıktır ve belirli bir uzmanlaşma gerektirmektedir. Benzer bir durum yargılama açısından da geçerlidir. Bu noktada gerek idari kararlar gerekse yargısal kararlar açısından makul gerekçelerin talep edilebilmesi ve gerekçelerin kamuoyuna açık olması, kararların

⁵⁶⁶ **Cohen, Mathilde** (2012) ‘Reason-Giving in Court Practice: The Example of French Immigration Litigation’ *Espaço Jurídico: Journal of Law*, C: 13, S: 3, s. 31-32.

⁵⁶⁷ **Cohen, Mathilde** (2015) ‘When Judges Have Reasons Not to Give Reasons: A Comparative Law Approach’ *Washington and Lee Law Review*, C: 72, S: 2, s. 496-497.

denetimi ve kamusal hale gelmesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim ancak bu şekilde “açık toplum”dan bahsetmek mümkün hale gelmektedir⁵⁶⁸.

Liberal demokrasi teorisyenleri, yargısal meşruiyet mekanizmasının iknaya dayandığını ve iknanın da gerekçelendirmeyle mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Rawls’un “*kamusal akıl doktrini*” ve Dworkin’in “*anayasal demokrasi*” anlayışı demokratik açıdan yargısal kararların gerekçeli olmasının önemini açığa çıkarmaktadır⁵⁶⁹.

Rawls’un kamusal akıl doktrinine göre kamusal meşrulaştırma, liberalizmin özünü oluşturmaktadır. Liberalizmin özünü oluşturan kamusal meşruluğun sağlanması ise gerekçelendirmeyle mümkün hale gelmektedir⁵⁷⁰. Kamusal akıl doktrinine göre hükümet yetkilileri kamusal akla uygun hareket ettiği ölçüde siyasi meşruiyetini sağlamaktadır. Kamusal akıl, demokratik toplumun bir özelliğidir ve konusu kamunun menfaati olup kamusal gerekçelendirmeyi amaçlamaktadır⁵⁷¹.

Rawls, anayasal yargı denetiminin olduğu ülkelerde Yüksek Mahkemeleri kamusal aklın örneği olarak nitelendirmekte ve bu nitelendirmeyi belirli gerekçelere dayandırmaktadır. İlk olarak Yüksek Mahkemeler, hukukun en üst yorumlayıcısı olması nedeniyle kamusal aklın örneği olmaya uygundur. İkinci olarak Yüksek Mahkemeler, kamusal aklın sembolü olarak hizmet sunan hükümet organlarıdır⁵⁷². Rawls’un, mahkemenin kamusal akıl kullanımına duyduğu saygı, büyük ölçüde mahkemelerin tümüyle gerekçeli görüşler sunmasından kaynaklanmaktadır⁵⁷³. Bu bağlamda gerekçelendirme yükümlülüğünün, Yüksek Mahkemelerin kamusal aklın sembolü olarak görülmesinde başat bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dworkin de Rawls’a benzer bir biçimde liberal demokraside gerekçelendirmenin önemi üzerinde durmaktadır. Dworkin, “müzakereci demokrasi” anlayışına benzer bir “anayasal demokrasi” anlayışını savunmakta ve mahkemeleri modern siyasi toplumların temel kurumları olarak nitelendirmektedir. Kamusal bir tartışma söz konusu olduğunda Yüksek Mahkeme argümanlarının kalitesine işaret etmekte ve önemli ilke meseleleri

⁵⁶⁸ **Aarnio, Aulis** (1986) *The Rational as Reasonable*, Dordrecht, Holland, D. Reidel Publishing Company, s. xv-xvi.

⁵⁶⁹ **Cohen**, *When Judges Have Reasons Not to Give Reasons: A Comparative Law Approach*, s. 500.

⁵⁷⁰ **Cohen**, *Reason-Giving in Court Practice: The Example of French Immigration Litigation*, s. 31-32.

⁵⁷¹ **Freeman, Samuel** (2004) ‘Public Reason and Political Justifications’ *Fordham Law Review*, C: 72, S: 5, s. 2021-2022.

⁵⁷² **Rawls, John** (2005) *Political Liberalism*, Expanded Second Edition, New York, Columbia University Press, s. 231.

⁵⁷³ **Cohen**, *When Judges Have Reasons Not to Give Reasons: A Comparative Law Approach*, s. 502.

hakkında hakimlerin vereceği nihai kararların siyasetin katılımcılığını artıracaklarını belirtmektedir⁵⁷⁴.

Dworkin, yorumlama faaliyetini bir sorumluluk ve değer konusu olarak ele almakta ve “yorumlayan özne” olarak hakim, karar verirken kanun hükmünü değerlendirmesi ve bu değeri de desteklemesi gerektiğini belirtmektedir. Hakimlerin, karara esas aldıkları kanun hükümlerinin eldeki davaya uygulanabilirliğini gerekçelendirilmiş kararında göstermekle yükümlü olduklarını vurgulamaktadır⁵⁷⁵.

Hukuk kurallarının yorumuna ihtiyaç duyulup duyulmaması ve gerekçenin basit yahut kompleks olmasına göre “*çetin dava*” ve “*açık dava*” ayrımı yapılmaktadır. Davaya konu olan olayın hukuk kuralının uygulama alanına kolaylıkla girdiği ve hakim, yalnızca davaya konu olan olay ve hukuk kuralını dile getirmek suretiyle basit bir şekilde kararını gerekçelendirebildiği davalar açık davalar olarak nitelendirilmektedir. Çetin davalarda ise davaya konu olan olayın hukuk kuralının uygulama alanına girip girmediği net değildir ve gerekçelendirme daha kompleks bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla bu tür davalarda hakim, hukuki yorum yöntemlerine dayanarak kanun hükmünü yorumlaması gerekmektedir. Çetin davalar söz konusu olduğunda hakim, takdir alanına ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Hart’a göre davaya konu olan olayda hangi hukuki yorumun en iyi çözüme ulaştıracağını tespit etmede hakim, geniş bir takdir alanı bulunmaktadır. Dworkin ise, çetin davalar bakımından hakim, yalnızca “zayıf takdir”e sahip olduğunu belirtmektedir. Hakim, takdirini kullanması, yalnızca davaya konu olan olayın hukuk kuralının uygulama alanına girip girmediğini tespit etmekten ibarettir. Bu çerçevede hakim, davaya konu olan olay kapsamında hukukun doğru dile getiriliş şeklini icat etmemekte, yalnızca hukukun zaten sunmuş olduğu en iyi cevabı aramaktadır. Bu cevabı bulan hakim, buna ilişkin kararını gerekçelendirmek durumundadır⁵⁷⁶.

Görüldüğü üzere gerek Rawls’un gerekse Dworkin’in kuramında esas alınan nokta, yargısal kararların gerekçelendirilmesi yükümlülüğüdür. Nitekim mahkemeler, gerekçeli karar verme zorunluluğundan dolayı model akıl yürütenler olarak nitelendirilmektedir⁵⁷⁷. Her iki kuramda da ifade edildiği gibi yargısal kararların gerekçelendirilmesi, liberal demokrasinin ve siyasi-ahlaki meşruiyetin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Liberal

⁵⁷⁴ **Cohen**, When Judges Have Reasons Not to Give Reasons: A Comparative Law Approach, s. 502-504.

⁵⁷⁵ **Kılıç**, s. 21.

⁵⁷⁶ **Feteris, Eveline T.** (2019) Hukuki Argümantasyonun Temelleri, Çeviri: **Ertuğrul Uzun**, İstanbul, Pinhan, s. 27-30.

⁵⁷⁷ **Kılıç**, s. 22.

demokrasi, siyasi iktidarın sınırlandırılmasını amaçlamaktadır. Yargısal kararları gerekçelendirme yükümlülüğü de esasında devletin en önemli erklerinden biri olan yargı erkinin sınırlandırılmasını sağlamaktadır. Nitekim kararları gerekçelendirme zorunluluğu, kararların rasyonel olarak temellendirilmesini zorunlu kılmakta ve bu yönüyle keyfiligi önlemektedir. Aynı zamanda gerekçelendirme yükümlülüğü, kamusal meşruiyetin sağlanması noktasında da önemli bir fonksiyon icra etmektedir. İyi yapılandırılmış bir gerekçe, tarafların mahkeme kararından tatmin olmasını ve yargı gücünün kullanımında meşruluğu sağlamakta, demokratik toplum düzeni açısından önemli bir işlev yerine getirmektedir⁵⁷⁸.

B. Hukuki Argümantasyon Teorileri

Yargısal kararlarda gerekçelendirmenin teorik kökenlerine inildiğinde, hukuki argümantasyon teorisi karşımıza çıkmaktadır. Kavramsal açıdan argümantasyon; hukuk ansiklopedilerinde “*bir sav lehine veya aleyhine nedenler öne sürme*” şeklinde tanımlanmaktadır⁵⁷⁹. Başka bir tanıma göre “*gerekçelendirme, kanıt getirme, bir tezi destekleme ya da onunla savaşılmaya kalkan, bir kararı haklı gösterme veya eleştirme olanağı veren usullerin bütünü*” şeklinde ifade edilmektedir⁵⁸⁰. Gündelik hayatta ileri sürdüğümüz savları desteklemek ve muhatabımızı ikna etmek için argümanlar ürettiğimiz gibi yargılamada da gerek davanın tarafları gerekse hakim, ikna faaliyeti gerçekleştirmekte ve argümanlar üretmektedir. Bu bağlamda hukuki argümantasyon teorisi; dava taraflarınca tez ve anti-tezler ileri sürülmesi, bu tezlerden birinin davanın diğer tarafınca ileri sürülen argümanlarla çürütülmesi ve davanın karşı tarafı ve hakimin buna ikna edilmesiyle kararın doğruluğuna inanç sağlanacağını öne sürmektedir⁵⁸¹.

⁵⁷⁸ AYM, gerekçenin demokratik toplum açısından taşıdığı önemi şu ifadelerle vurgulamaktadır: “*Buna karşın mahkemeler, “kararlarını hangi temele dayandırdıklarını yeterince açık olarak belirtme” yükümlülüğü altındadırlar. Bu yükümlülük, tarafların temyiz hakkını kullanabilmeleri için gerekli olmasının yanı sıra (bkz. Hadjianastassiou/Yunanistan, B. No: 12945/87, 16/12/1992, § 33), tarafların, muhakeme sırasında ileri sürdükleri iddialarının kurallara uygun bir biçimde incelenip incelenmediğini bilmeleri ve ayrıca demokratik bir toplumda, toplumun kendi adına verilen yargı kararlarının sebeplerini öğrenmelerinin sağlanması için de gereklidir.*” Sencer Başat ve diğerleri [GK], B. No: 2013/7800, 18/6/2014, § 34.

⁵⁷⁹ Heper, Altan (2006) ‘Hukuki Argümantasyon Teorisi’ Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar Sempozyumu- III, 16. Kitap, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 289.

⁵⁸⁰ Metin, Sevtap (2003) ‘Hukuksal Argümantasyon Teorisi ve Hukuk Uygulamasındaki Görünümü’ Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 8. Kitap, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 136.

⁵⁸¹ Metin, s. 142.

Hukuki argümantasyon teorisine ilişkin tartışmalar köklü olsa da özellikle son dönemde teoriye olan ilginin arttığı görülmektedir. Bu artan ilginin temel nedeni, hakimin yargılamadaki görevine ilişkin anlayışta yaşanan değişimdir. 19. yüzyıl hukuk felsefesinde Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı düşüncesi uyarınca hakim, “hukukun ağzı” olarak nitelendirilmiş ve hakimin yargılamadaki görevi somut olaya uygulanacak hukuk kuralını tespit etmek ve uygulamakla sınırlı kabul edilmiştir. Modern görüşe göre ise hakimin yargılamadaki görevi yalnızca hukuk kuralını tespit etmekle sınırlı görülmemiş, hakim hukuk kuralını yorumlayan ve belirli ölçüde takdir yetkisine sahip olan bir yargılama öznesi olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede hakimin, hukuk kuralını yorumlama ve somut olaya uygulanacak kuralı formüle etme konusunda belirli bir serbestlik ve takdir alanına sahip olduğu ifade edilmiştir. Ancak hakimin takdir yetkisini gerekçelendirmekle ve hukuk kuralının belirli bir yorumunu ve formülasyonunu neden tercih ettiğini açıklamakla yükümlü olduğu kabul edilmiştir⁵⁸². Gerekçelendirme zorunluluğu ve hakimin yargılamadaki görevine ilişkin anlayışta yaşanan bu dönüşüm, hukuki argümantasyona olan ilginin artmasıyla sonuçlanmıştır. Hukuki argümantasyon teorisi ve bu konudaki tartışmalar oldukça detaylıdır ve ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturacak niteliktedir. Bu nedenle bu başlık altında yalnızca öz ve genel bir çerçeve çizmekle yetinilecektir.

Bir şeyi kanıtlamayı amaçlayan argümantasyon ve birilerini ikna etmeyi amaçlayan argümantasyon olmak üzere iki temel argümantasyon tipi bulunmaktadır. Bir şeyi kanıtlamayı amaçlayan argümantasyon tipine matematikçinin mantık eylemi örnek verilmektedir. Birilerini ikna etmeyi amaçlayan argümantasyon türünde ise yapılan eylem daha çok psikolojiktir ve muhatabında bir fikir ya da his durumu oluşturmayı amaçlamaktadır⁵⁸³. Argümantasyon türlerine ilişkin bu ayrım, hukuki argümantasyona ilişkin farklı yaklaşımları da beraberinde getirmektedir.

Hukuki argümantasyon türleri, Eveline T. Feteris'in yaklaşımı çerçevesinde mantıkçı, retorik ve diyalojik olmak üzere sınıflandırılabilir. Mantıkçı argümantasyon çerçevesinden bakıldığında; sonucun doğruluğu, öncüllerin doğruluğuna bağlıdır. Dolayısıyla öncüllerin doğru olması halinde sonucun doğru olmaması mümkün değildir. Hukuki açıdan değerlendirildiğinde davaya konu olan olay ve olaya uygulanacak hukuk kuralı öncülleri, dava sonucunda verilen karar ise sonucu oluşturmaktadır. Bu bağlamda

⁵⁸² Feteris, s. 26-27.

⁵⁸³ Bulygin, Eugenio (2008) ‘Hukuki Argümantasyon Kuramına Karşı Normatif Pozitivizm’, Çeviri: Gökçe Cataloluk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C: 66, S: 2, s. 364.

yargılama sonucunda verilen kararın, gerekçede ortaya konulan sebeplerin sonucu olabilmesi için gerekçelendirmenin temeli olan argümanın mantiken geçerli bir argümana dayanması gerekmektedir. Nitekim mantıkçı argümantasyon anlayışında gerekçenin temelini oluşturan argümantasyonun mantiken geçerli bir argüman olarak yeniden kurulabilmesi, hukuki gerekçenin kabul edilebilirliğinin zorunlu şartını oluşturmaktadır⁵⁸⁴.

Retorik⁵⁸⁵ yaklaşım ise mantıkçı yaklaşımın hukuki argümantasyonun biçimsel yanlarını öne çıkarmasına ilişkin kuramsal tepkiyi ifade etmektedir⁵⁸⁶. Retorik yaklaşıma göre insani etkinliğe dair bir yargıda bulunmak gerektiğinde, sezgiye yahut tartışılmaz kanıta dayalı eşsiz bir çözüm bulmak kolay değildir⁵⁸⁷. Bu nedenle biçimsel mantığın hukuki sorunların çözümünde yeterli bir araç olmadığı, bunun yanı sıra pratik insani sorunların çözümünde etkili olan ve “makul olanın mantığı” şeklinde ifade edilen bir başka mantık alanının daha bulunduğu ileri sürülmektedir⁵⁸⁸. Bu çerçevede retorik yaklaşımda önem arz eden nokta, muhatap kitlenin ikna edilmesidir. Bir kararın sağlam olması için muhatap kitle tarafından kabul edilebilir olması gerekmektedir⁵⁸⁹. Hukuki açıdan değerlendirildiğinde, hakimin muhatap kitlesi; uyuşmazlığın tarafları, hukukçular ve kamuoyundan oluşmaktadır⁵⁹⁰. Dolayısıyla yargısal kararın sağlam olabilmesi için, muhatap kitleyi oluşturan bu üç unsuru ikna etmesi gerekmektedir⁵⁹¹.

⁵⁸⁴ **Feteris**, s. 52-53.

⁵⁸⁵ Yunanca’da gerekçe kavramının karşılığı olarak kullanılan “retorik”, ilk olarak Platon’un “Gorgias ya da Retorik Üstüne” diyalogunda sanat manasında kullanılmakla birlikte, genel çerçevede dilin ikna edici bir şekilde kullanılması sanatı olarak tanımlanmaktadır. Bkz. **Günay, Nesrin** (2020) ‘Türk Dilinde Retorik Soru’ Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, Y: 2, S: 4, s. 515; Metin ise argümantasyon teorisi çerçevesinde retorik kavramını şu şekilde açıklamıştır: “*Argümantasyon teorisinde kullanıldığı şekliyle retorik; geleneksel olarak zorlayıcı akıl yürütme araçlarıyla çözülemeyen sorunlar üzerine uzlaşım (konsensus) oluşturma sanatıdır ve yalnızca “muhtemel” şeyler alanını temsil eder.*” Bkz. **Metin**, s. 140.

⁵⁸⁶ **Kılıç**, s. 24; Bu noktada hukuki argümantasyonda retorik yaklaşımın öncüsü olan Perelman, retorikğin yalnızca düşünceleri sunma ve onları biçimlendirme tekniği olarak kabul edilmesini eleştirmiştir. Mutlakçılığın, dilin yalnızca bilgiye engel teşkil edeceğini varsaydığını ve düşüncenin retorik yönünü her zaman ihmal ettiğini dile getirmiştir. Perelman’a göre biçim içerikten ayrılmaz ve dil gerçeği algılamak için kişinin atması veya şeffaflaştırması gereken bir perde değildir. Bir bakış açısıyla, bir görüş belirtmeyle ayrılmaz bir biçimde bağlantılıdır. Bkz. **Perelman, Chaim** (1979) *The New Rhetoric and the Humanities*, Dordrecht, Holland, D. Reidel Publishing Company, s. 45.

⁵⁸⁷ **Perelman, Chaim** (1993) ‘Yeniden Sousturulan Adalet’, Çeviri: **Murat Önderman**, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 1. Kitap, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, Nüans Basın Yayın, s. 62.

⁵⁸⁸ **Metin**, s. 139.

⁵⁸⁹ **Feteris**, s. 101.

⁵⁹⁰ **Feteris**, s. 107.

⁵⁹¹ Tarihsel süreçte retorikğin, güzel bir dil kullanarak yalanların iknasında da kullanılması nedeniyle retorik yaklaşımı savunular kandırma ve ikna etmeyi birbirinden ayırt etmek için belirli ölçütler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda retorik yaklaşımda hukuksal ikna sürecinin bahsi geçen olumsuz anlamından titiz bir biçimde ayrıldığını belirtmekte yarar vardır. Bkz. **Topakkaya, Arslan** (2019) *Hukuk Hermeneutiği (Hukukta Anlama ve Yorumlama Sanatı)*, Ankara, Adalet, s. 52-53.

Hukuki argümantasyonda diyalojik yaklaşım ise yargısal kararlarda değer yargıları içeren iddialar öne sürmeyi bir diyalog ve tartışma süreci olarak kabul etmektedir⁵⁹². Diyalojik yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Robert Alexy, normatif önermelerin gerekçelendirilmesi sürecini pratik bir tartışma olarak değerlendirmekte, yargısal kararların gerekçelendirilmesi sürecini ise genel pratik tartışmanın özel bir görünümü olan “hukuki tartışma” olarak ele almaktadır⁵⁹³. Genel pratik tartışma kararın ahlaka uygun olmasını amaçlamaktayken hukuki tartışma kararın hukuka uygun olmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle Alexy, hukuki tartışmanın genel pratik tartışmanın özel bir görünümü olduğunu ifade eden “özel durum tezi”ni öne sürmektedir. Ancak genel pratik tartışma teorisini geliştiren Habermas, demokratik yollarla oluşturulmuş bir hukukun ahlakla olan ilişkisinin yeterince göz önünde bulundurulmadığı gerekçesiyle Alexy’nin özel durum tezini reddetmektedir⁵⁹⁴.

Hukuki argümantasyonda diyalojik yaklaşımın bir diğer savunucusu Aulis Aarnio’dur. Aarnio, yorumların hukuki olarak ne şekilde gerekçelendirilebileceği sorunu üzerinde durmakta ve hukuki gerekçelendirmeyi rasyonel ilkeleri takip eden bir tartışma süreci olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda tartışma sürecini, gerekçeyi sunan A kişisi ile gerekçenin geçerliliğine karar veren B kişisi arasında bir diyalog olarak görmekte ve B kişisini dinleyici kitlesi olarak kabul etmektedir. Bu diyalog sonucunda; A’nın yorumları konusunda B’yi rasyonel bir temelde ikna etmesi halinde gerekçelendirmenin başarılı olacağını ifade etmektedir⁵⁹⁵.

Sonuç olarak; yargısal kararların ne şekilde gerekçelendirilmesi gerektiği sorusu hukuki argümantasyon teorilerinin temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Özellikle hakimin yargılamadaki rolüne ilişkin anlayışın değişmesi ve hakimin yalnızca somut olaya uygulanacak hukuk kuralını belirleyen ve uygulayan değil, hukuk kurallarını yorumlayan ve bu yorumu gerekçelendirmekle yükümlü olan bir yargılama süjesi olarak görülmesi hukuki argümantasyonun önemini artırmaktadır. Hukuki argümantasyona yönelik belirli yaklaşım farklılıkları bulunsa da yargısal kararlarda gerekçelendirmenin kararın meşruiyeti ve sağlamlığı bakımından özel önemi olduğu düşüncesi, ortak paydayı oluşturmaktadır.

⁵⁹² Uzun, Ertuğrul (2016) Hukuk Metodolojisinin Sorunları, İstanbul, Nora Kitap, s. 141.

⁵⁹³ Feteris, s. 172.

⁵⁹⁴ Topakkaya, Hukuk Hermeneutiği, s. 55-56.

⁵⁹⁵ Aarnio, s. 108.

C. Gerekçe Noksanlıkları

İyi yapılandırılmış bir gerekçenin kaleme alınabilmesi için öncelikle gerekçe noksanı sayılan hallerin tespit edilmesi gerekmektedir. Aşçıoğlu, gerekçe noksanı sayılan halleri uygulamadan örneklerle; dış gerekçe noksanı, iç gerekçe noksanı, sözde gerekçe ve çelişkili gerekçe (nitelendirmede gerekçe noksanı) olmak üzere tasnif etmiştir⁵⁹⁶. Bu başlık altında da bu tasnif çerçevesinde gerekçe noksanı sayılan haller açıklanacaktır.

Dış gerekçe, yargılama sonucunda verilen kararın maddi ve hukuki dayanağını ifade etmektedir⁵⁹⁷. Dış gerekçe noksanı ise hakimın yargılama sonucunda verdiği kararın maddi ve hukuki dayanağını göstermediği hallerde ortaya çıkmaktadır⁵⁹⁸. Örneğin “*dosya münderecatına göre...*” gibi muğlak ifadelerle karar verilmesi, kararın maddi ve hukuki dayanağının belirtilmemesi durumunda dış gerekçe noksanı bulunduğunu söylemek mümkündür⁵⁹⁹.

İç gerekçe ise davaya konu olan olayın temellendirilmesini ifade etmektedir⁶⁰⁰. Hakim tarafından incelenmesi durumunda başka bir sonuca ulaşılabileceğini kabul ettirecek ölçüde önemli olan unsurların karara konu edilmemesi halinde iç gerekçe noksanlığı oluşmaktadır⁶⁰¹. Örneğin davaya konu olan olayda ispat yükü kuralına göre karar verilmesi gerekirken ve bu durum hakimın başka bir sonuca ulaşmasına neden olacak ölçüde önemliyken, gündelik hayat tecrübeleri çerçevesinde karar verilmesi iç gerekçe noksanlığı oluşturmaktadır⁶⁰².

Sözde gerekçe ise somut olay ve hukuk kuralı arasında mantıksal ve hukuki bağlantı kurulmaksızın maddi ve hukuki unsurların yüzeysel bir biçimde açıklanması suretiyle karar verilmesini ifade etmektedir⁶⁰³. Örneğin yalnızca “ *tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre*” ibaresi kullanılarak manevi tazminat miktarının takdir edilmesi, somut

⁵⁹⁶ Aşçıoğlu, Yargı Kararlarında Gerekçe, s. 48-52; Aşçıoğlu, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 217.

⁵⁹⁷ Tutumlu, M. Akif (2019) ‘Gerekçe İlkeleri Üzerine Bir Deneme’ Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 28. Kitap, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 370.

⁵⁹⁸ Işıқтаç/ Metin, s. 172-173; Aşçıoğlu, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 217.

⁵⁹⁹ Aşçıoğlu, Yargı Kararlarında Gerekçe, s. 48.

⁶⁰⁰ Tutumlu, s. 370.

⁶⁰¹ Aşçıoğlu, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 217; Işıқтаç/ Metin, s. 173.

⁶⁰² Aşçıoğlu, Yargı Kararlarında Gerekçe, s. 51-52.

⁶⁰³ Tutumlu, s. 371; Aşçıoğlu, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 217.

olay ve hukuk kuralı arasında bağlantı kurulmaması nedeniyle sözde gerekçe olarak nitelendirilebilir⁶⁰⁴.

Çelişkili gerekçe ise erişilen tüm unsurların ayrı ayrı ve birlikte değerlendirilmesinde doğru yönlerden yola çıkılsa da mantık gereği yanlış sonuçlara ulaşılması halinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim gerekçe hukuk kurallarıyla çelişmediği gibi mantık ve tecrübe kurallarıyla da çelişmemelidir. Dolayısıyla mahkemelerin, farklı sonuçlar çıkarılmasına imkân tanımayacak şekilde gerekçe oluşturması gerekmektedir⁶⁰⁵.

D. Gerekçenin Taşınması Gereken Nitelikler

Yargılama sonucunda verilen kararın gerekçesinde bulunması gereken nitelikler gerek AİHM ve AYM kararlarında gerekse öğretide konu edilmiştir. Bu nedenle öğreti ve içtihatlar ışığında gerekçenin taşınması gereken nitelikleri tespit etmek, iyi yapılandırılmış bir gerekçenin unsurlarını anlamada yardımcı olacaktır.

AİHM'in de belirttiği üzere gerekçelendirme ediminin kapsamı verilecek olan kararın içeriğine göre değişiklik gösterebilir. Bu nedenle gerekçelendirme edimi, her davanın özel koşullarına göre belirlenmelidir⁶⁰⁶. Ancak AİHM içtihatları uyarınca gerekçede bulunması gereken genel nitelikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Dava taraflarınca ileri sürülen ve yargılamanın sonucunu etkileyecek nitelikte olan iddialara gerekçede açık ve kesin bir yanıt verilmesi gerekir⁶⁰⁷.
- Kararın gerekçesi, tarafların kanun yoluna başvuru hakkını etkili bir biçimde kullanmasına imkân verecek şekilde sunulmalıdır⁶⁰⁸.
- Gerekçenin hukuka uygun olması gerekir⁶⁰⁹.

⁶⁰⁴ Aşçıoğlu, Yargı Kararlarında Gerekçe, s. 51.

⁶⁰⁵ Aşçıoğlu, Yargı Kararlarında Gerekçe, s. 52; Işıқтаç/ Metin, s. 173.

⁶⁰⁶ Hiro Balani v. Spain, 18064/91, 09/12/1994, § 27.

⁶⁰⁷ Hiro Balani v. Spain, § 28.

⁶⁰⁸ Hirvisaari v. Finland, 49684/99, 27/09/2001, § 30.

⁶⁰⁹ De Moor v. Belgium, 16997/90, 23/06/1994, § 55.

- Dava taraflarının AİHS ve eki protokollerde güvence altına alınan hak ve özgürlüklere ilişkin iddiaları, kararın gerekçesinde özel bir titizlik ve dikkatle incelenmelidir⁶¹⁰.

AYM de vermiş olduğu bir kararda makul gerekçe kavramını tanımlayarak taşıması gereken koşulları tespit etmiştir. İlgili karar uyarınca makul gerekçenin unsurları şu şekilde sıralanabilir:

- Makul gerekçe, uyuşmazlığa konu olan olay ve olguların mahkeme tarafından ne şekilde tavsif edildiğini ortaya koymalıdır.
- Makul gerekçe, kararın hangi nedenlere ve hukuki düzenlemelere dayandığını ortaya koymalıdır.
- Makul gerekçe, uyuşmazlığa konu olan olay ve olgular ile mahkeme kararı arasındaki bağlantıyı göstermelidir.
- Makul bir gerekçenin içerdiği ifadeler özenle seçilmeli ve şüpheyi mahal vermeyecek açıklıkta olmalıdır⁶¹¹.

Öğretide ise Dessau ve Wodak, daha açık, öz ve iyi yapılandırılmış bir kararın yazılması için yedi temel adım belirlemiştir. Esasında bu yedi adım; kararın ne şekilde yazılması gerektiğine ilişkindir. Ancak karar yazım süreci bir bütün olarak ele alındığı için gerekçe yazımına ilişkin de önemli unsurlar barındırmaktadır. Dessau ve Wodak tarafından belirlenen yedi adımı sırasıyla şu şekilde açıklamak mümkündür:

- Karar yazma süreci, davanın sonuçlanmasından çok önce başlamaktadır. Bu nedenle duruşma başlamadan önce delillerin incelenmesi, dosyalanması ve davaya ilişkin hazırlığın tamamlanması gerekmektedir.
- Kararın ilk sayfası, kararın temelini oluşturur ve gerek okuyucular gerekse hakim açısından özel önemi haizdir. Dolayısıyla ilk sayfa kısa ve öz olmalı, gereksiz ayrıntıya yer vermeksizin kararın rotasını haritalandırmalıdır.
- Geleneksel olarak karar, davaya ilişkin olay ve olguların arka planının belirtilmesiyle başlamaktadır. Davaya ilişkin olay ve olguların tüketici bir biçimde sayılması, kararın okunmasını güçleştirdiği gibi hakim açısından da ayrı bir zahmetin

⁶¹⁰ Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg, 76240/01, 28/06/2007, § 96.

⁶¹¹ İbrahim Ataş, B. No: 2013/1235, 13/6/2013, § 24.

doğmasına yol açmaktadır. Elbette belirli dava türlerinde olay ve olguların daha detaylı anlatılması gerekebilir. Ancak genel olarak bu şekilde detaylı bir anlatıma ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle davaya ilişkin somut olay ve olguların arka planı, olabildiğince kısa ve öz olarak açıklanmalıdır.

- Somut olaya uygulanacak kanun hükümlerinin ve hukuki ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir. Kanun ve hukuki ilkelerin açıklanması, kararı veren mahkemenin niteliğine göre değişiklik gösterebilir. Üst derece mahkemeleri genellikle ilk derece mahkemesine nazaran kanun hükümlerini ve hukuki ilkeleri daha derinlemesine ele alır.
- Kararın bir sonuç bölümü bulunmalıdır. Sonuç bölümünde, başlangıçta belirlenen sorunların çözümüne yer verilmeli, daha önce tartışılmamış maddi olaylara veya hukuki ilkelere ise yer verilmemelidir. Sonucun kararın başlangıcında yahut sonunda verilmesi, esasen bir tercih meselesidir. Ancak geleneksel olarak sonuç kısmı kararın sonunda yer almaktadır. Nitekim bu şekilde mantıksal akış da sağlanmış olmaktadır. Karara nasıl varıldığı sonuç bölümünde açık bir biçimde belirtilmelidir.
- Her hakim kendine uygun olan karar yazım stilini seçmelidir. Kararda yalın bir dil kullanılmalı ve kararın okunması kolay olmalıdır. Paragraf ve cümle yapısı basitleştirilmeli ve paragraflar arasındaki bütünlük sağlanmalıdır. Paragraf numaraları, başlıklar ve alt başlıklar kullanılmalıdır. Bu durum her ne kadar mahkemenin tercihi olsa da numara ve başlıkların kullanılması, kararın belirli bir bölümünün bulunmasına ve odağın belirli bir kısma yönlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda gerekmediği sürece Latince ifadelerden kaçınılmalı ve pasif cümle yapısı yerine aktif cümle yapısı kullanılmalıdır.
- Son olarak karar taslağı üzerinde düzenlemeler yapılmalı ve kararın yukarıda belirtilen adımlara uygunluğu kontrol edilerek açık, kusursuz, özlü, tutarlı ve şeffaf bir karar oluşturulmalıdır⁶¹².

⁶¹² Dessau, Linda/ Wodak, Tom, Seven Steps to Clearer Judgment Writing, [http://mja.gov.in/Site/Upload/GR/Title%20NO.182\(As%20Per%20Workshop%20List%20title%20no182%20pdf\).pdf](http://mja.gov.in/Site/Upload/GR/Title%20NO.182(As%20Per%20Workshop%20List%20title%20no182%20pdf).pdf) s.e.t. 19.12.2023; Gerekçe yazımına ilişkin ayrıca bkz. Council of Europe, Hukuki Gerekçelendirme ve Karar Yazımı Eğitici Rehberi, 2022 <https://rm.coe.int/modul-1-hukuki-gerekcelendirme-ve-karar-yazim-egitici-rehberi-2790-323/1680a7fdcc> s.e.t. 19.12.2023; Danıştay Karar Yazım Rehberi, Danıştay Yayınları No: 110, 2020, <https://www.danistay.gov.tr/assets/pdf/yayinlar/karar-yazim-rehberi.pdf> s.e.t. 19.12.2023.

Öğretide iyi bir gerekçenin nasıl yazılacağını konu edinen bir diğer çalışma ise Uzun'a aittir. Bu çalışmada, özellikle Yargıtay kararları esas alınarak bir inceleme yapılmış ve gerekçe yazımına ilişkin uygulamada yaşanan sorunlar üzerinden konu ele alınmıştır. Uzun'a göre iyi bir gerekçenin taşıması gereken nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

- Kararda, dava taraflarının ileri sürdükleri iddialar açıkça ortaya konmalı ve bu iddialara da yer verecek biçimde dava özetlenmelidir.
- Hakim tarafından yapılan yorum gerekçelendirilmeli, bir yorum yöntemine başvurulması halinde neden bu yönteme başvurulduğu açıklanmalıdır.
- Bir içtihadı dayandırılması halinde neden bu içtihadı dayandırıldığının gerekçesi ortaya konmalıdır.
- Kararda öğretideki bir görüşe dayandırılması halinde neden bu görüşe dayandırıldığı gerekçelendirilmelidir. “Doktrinde” şeklinde başlayan ifadelerde tek bir esere yapılan atıfla yetinilmemeli, bu ifadenin içeriği atıflarla doldurulmalıdır. Tek bir esere atıf yapılması halinde “öğretideki bir görüşe göre”, “öğretideki etkili bir görüşe göre” gibi ifadelerle bu durum belirtilmelidir.
- Kararda öncül-sonuç ilişkisi açık bir biçimde kurulmalıdır⁶¹³.

E. Gerekçenin Faydaları

Yargısal kararların gerekçeli olmasının hukuki açıdan önemli faydaları bulunmaktadır. Esasında bu faydalara çalışmanın belirli bölümlerinde yer verilmiştir. Bu başlıkta ise gerekçenin faydalarının bir bütün olarak açıklanması amaçlanmaktadır.

Gerekçenin en önemli faydalarından biri, yargı organlarına güven duyulmasını sağlaması ve bu yolla toplumsal düzene katkı sunmasıdır⁶¹⁴. Hukukun üstünlüğü ilkesinin ve hukuk devleti idealinin gerçekleşebilmesi için yargı organlarına güven duyulması bir zorunluluktur. AİHM kararlarında da ifade edildiği gibi, “*Adaletin yerine getirilmesi yetmez, yerine getirildiğinin görülmesi de gerekir.*”⁶¹⁵. Bu bağlamda yargısal kararın gerekçesi,

⁶¹³ Uzun, Ertuğrul (2007) ‘Yargıtay Kararlarından Örneklerle Yargı Kararlarında Gerekçelendirme Faaliyeti’ Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, C: 3, S: 7, s. 359-376.

⁶¹⁴ AYM de bir kararında gerekçenin yargıya güven ve kamu menfaati açısından taşıdığı önemi şu ifadelerle vurgulamıştır: “*Mahkeme kararlarının gerekçeli olması, kanun yoluna başvurma olanağını etkili kullanabilmek ve mahkemelere güveni sağlamak açısından, hem tarafların hem kamunun menfaatini ilgilendirmekte olup...*” Mehmet Yavuz, B. No: 2013/2995, 20/2/2014, § 50.

⁶¹⁵ Akbulut, Olgun (2002) ‘Adil Yargılanma Hakkı (AİHS m. 6)’ Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan, Y: 1, S: 1, s. 207.

adaletin düzgün bir biçimde yerine getirildiğini görünür kılmakta⁶¹⁶ ve yargı organlarına güven duyulmasını sağlamaktadır. Nitekim verilen kararın keyfi olup olmadığı, kararda öncül-sonuç ilişkisinin makul bir şekilde kurulup kurulmadığı, karar verilirken altlama faaliyetinin uygun bir biçimde yapılıp yapılmadığı ancak kararın gerekçesinden anlaşılabilmektedir. Kişilerin yargısal karara ilişkin sorduğu “neden?” sorusuna doyurucu bir cevap alabilmesi, yargı organlarına güven duyulmasını sağlamakta ve bu cevabı kararın gerekçesi vermektedir.

Yargı organlarına güvenin sağlanması için aynı zamanda mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir. Bu noktada gerekçelendirme edimi, bağımsızlığın ve tarafsızlığın ispatı bakımından önem taşımaktadır. Nitekim gerekçe, hakimin bağımsızlığını ve tarafsızlığını kanıtlamasına olanak veren bir araçtır⁶¹⁷. Sağlam bir gerekçeye dayanan karara herhangi bir makam veya mercii etki edemeyecek, lehine olmasa dahi dava tarafları kararın ikna gücüne saygı duyacaklardır⁶¹⁸.

Dış müdahalelerin yanı sıra, hakimin kendi kendisine karşı olan bağımsızlığını da sağlaması gerekmekte ve kararın gerekçesi, hakimin kendine karşı olan bağımsızlığını denetlemesine imkân tanımaktadır⁶¹⁹. Öyle ki; hakim, kararın gerekçesini göz önünde bulundurarak ön yargılarından arınıp arınmadığını gözlemlene fırsatı bulmaktadır.

Gerekçeli karar hakkı, hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin gerçekleşmesi bakımından da önem arz etmektedir. Nitekim hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri, kamu gücünü kullanan makamların keyfi uygulamalarına karşı kişileri korumayı amaçlamaktadır⁶²⁰. Bu noktada gerekçeli karar hakkı, keyfiyeti önleyerek hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin amaçladığı korumayı sağlamada önemli bir işlev üstlenmektedir⁶²¹.

Yargısal kararlarda gerekçe zorunluluğu, demokratik siyasi meşruiyet açısından da önemlidir. Genellikle davanın tarafları, hukukun ve yargılamanın teknik yönlerine ilişkin bilgi sahibi değildir. Yargısal kararların gerekçeli olması, dava taraflarının da yargılama

⁶¹⁶ **Günay**, s. 223.

⁶¹⁷ “Gerekçe; yargıçlara, kendilerine verilen bağımsızlığın bedeli olan yansızlığı kanıtlama olanağı veren ve yargıç onurunu koruyan bir araçtır.” **Aşçıoğlu**, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 215.

⁶¹⁸ **Özekes**, Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe, s. 77.

⁶¹⁹ **Yerdelen**, s. 156-157.

⁶²⁰ AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/05/2013.

⁶²¹ AYM, gerekçeli karar hakkının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin tesisindeki önemini şu ifadelerle vurgulamaktadır: “Bu noktada gerekçeli karar hakkı, hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin tesisinde önemli bir araç konumundadır. Zira kişiler ancak gerekçeli karar vasıtasıyla somut olayın hukuk kuralları karşısında nasıl konumlandırıldığını öğrenebilmekte ve buna karşı etkili bir savunma geliştirme imkânı bulabilmektedir.” Mazlum Yürek, B. No: 2020/34543, 19/1/2023, § 33.

hakkında bilgi sahibi olmasına, kararın neden verildiğini anlamasına ve itirazlarını ileri sürebilmesine imkân tanımaktadır. Bu yönüyle gerekçe, kararın denetlenebilmesini ve kamusal hale gelmesini sağlamakta, keyfi güç kullanımını önlemektedir. Makul bir gerekçe, devletin en önemli erklerinden biri olan yargı erkinin hukuka uygun ve meşru bir biçimde kullanıldığının delilini oluşturmaktadır. Nitekim AİHM; yargısal kararlarda gerekçenin, adaletin idaresinin kamuoyu tarafından denetlenmesine imkân tanıdığını vurgulamaktadır⁶²².

Yargısal kararlarda gerekçelendirme zorunluluğu, hakimın akıl yürütme faaliyeti gerçekleştirmesini, somut olay ile soyut hukuk kuralı arasında uygun bir bağlantı kurmasını ve bu yolla daha sağlıklı kararlar vermesini sağlamaktadır. Hakim, gerekçe yardımıyla kanunun çizdiği sınırlar içerisinde kalıp kalmadığını ve kararın makul olup olmadığını denetleme imkânı bulmaktadır⁶²³. Bu durum, hukukun gelişimine de kayda değer bir katkı sunmaktadır. Nitekim gerekçelendirme zorunluluğuna bağlı olarak hakimlerin daha sağlıklı kararlar vermeleri ve iyi yapılandırılmış gerekçeler oluşturmaları, içtihat gelişiminin önünü açmaktadır⁶²⁴.

Gerekçelendirme edimi, nitelikli hakimlerin yetişmesi bakımından da önem taşımaktadır. Nitekim gerekçe yazarken hakim, gerek öğreti gerekse içtihatlardan yararlanarak bilgi birikimini artırmakta, tartışmakta, kendi değer yargılarını dahi sorgulamaktadır⁶²⁵. Bu yönüyle gerekçe oluşturma süreci, hakimın gelişimini zorunlu kılmaktadır.

Yargısal kararlarda gerekçelendirme zorunluluğu, sürpriz karar verme yasağına riayet bakımından da fayda sağlamaktadır. Sürpriz karar verme yasağı, adil ve hakkaniyete uygun olarak yürütülen bir yargılamada tarafların öngöremedikleri bir kararla karşılaşmamaları anlamına gelmektedir⁶²⁶. Bu bağlamda yargılamadaki tartışmaların tümüyle dışında bir karar verilmesi sürpriz karar yasağına aykırılık teşkil etmektedir⁶²⁷.

⁶²² Suominen v. Finland, 37801/97, 01/01/2003, § 37.

⁶²³ **Alp, Mustafa** (2001) ‘Anayasa Hukuku Açısından Mahkeme Kararlarında Sözde (Görünürde) Gerekçe’ Prof. Dr. Mahmut Tefik Bırsel’e Armağan, s. 428; **Demircioğlu**, s. 220.

⁶²⁴ “*Gerekçe uyumsuzluğun esasına ilişkin temellendirmeyi (ratio decidendi) içerirken, aynı zamanda belli konularda yeri gelmişken içerdiği açıklamalarla (obiter dictum) ilgili alanda bir boşluğu doldurmuş olur. Böylece kararı oluşturan gerekçe, içtihat birliğinin sağlanmasına ve hukuki gelişmişlik seviyesinin yükselmesine yol açar. Dolayısıyla her bir gerekçe hukuk literatüründe yerini alarak, hukuki gelişmişlikte belli bir seviyeye ulaşmamıza aracı olmaktadır.*” **Atagün, Ö. Faruk** (2020) “Temel Bir İnsan Hakkı Olan Adil Yargılanmanın Unsuru Olarak Gerekçeli Karar Hakkı” (Yüksek Lisans), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶²⁵ **Aşçıoğlu**, Yargıda Gerekçe Sorunu, s. 112.

⁶²⁶ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme Hakkı, s. 185.

⁶²⁷ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme Hakkı, s. 188.

Kararın gerekçesinde; taraflarca ileri sürülen ve karara etki eden maddi ve hukuki dayanaklar tartışıldığı için gerekçelendirme edimi, öngörülemeyen kararlar verilmesinin önüne geçmekte ve sürpriz karar yasağına riyeti sağlamaktadır.

Gerekçelendirme edimi, hukuki dinlenilme hakkına riayet açısından da önemlidir. Öyle ki; taraflarca ileri sürülen maddi ve hukuki dayanakların mahkeme tarafından dikkate alınıp alınmadığı, değerlendirilip değerlendirilmediği, kararın gerekçesinden anlaşılabilmektedir. Bu bakımdan gerekçe; mahkemenin hukuki dinlenilme hakkı açısından cevabı ve hukuki dinlenilme hakkının ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilmektedir⁶²⁸.

Yargısal kararların gerekçeli olması, kararların icrası açısından da fayda sağlamaktadır. Nitekim gerekçe, kararın icrasında meydana gelebilecek kuşkuları gidermekte⁶²⁹ ve kararın icrasını kolaylaştırmaktadır.

Yargısal kararın, davanın tarafları ve üçüncü kişilerle ilgili meydana gelebilecek diğer hukuki uyumsuzluklar bakımından etkili ve bağlayıcı kabul edilip edilmeyeceği de kararın gerekçesinden anlaşılabilmektedir⁶³⁰. Benzer şekilde kararın başka bir dava bakımından kesin hüküm, kesin delil veya güçlü delil niteliğinde olup olmayacağı da kararın gerekçesiyle tespit edilebilmektedir⁶³¹.

Gerekçe, dava taraflarının savunma ve kanun yoluna başvurma hakkını etkin bir biçimde kullanmasının önünü açmaktadır. Nitekim yargısal kararın yanlışlığını ileri sürebilmek ve bu konuda savunma yapabilmek için kararın gerekçesinin şüpheye yer vermeyecek biçimde bilinebilmesi gerekmektedir⁶³². Gerekçesiz bir karara karşı tarafların üst derece mahkemelerinde savunma hakkını⁶³³ ve kanun yoluna başvuru hakkını etkin bir biçimde kullanması mümkün değildir⁶³⁴. “*Gerekçesiz bir karar, kanun yolunu hayali bir*

⁶²⁸ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme Hakkı, s. 171; HMK m. 27/2-c hükmünde hukuki dinlenilme hakkının “Mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini” içerdiği belirtilmiştir.

⁶²⁹ **Yılmaz, Ejder** (1996) ‘Medeni Yargıda İnsan Hakları’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C: 8, S: 2, s. 163.

⁶³⁰ **İyilikli, A. Cahit** (2021) ‘Hakların Yarışması Bağlamında Doğru Hükümün Yetersiz Gerekçeye Feda Edilmesi’ Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S: 48, s. 263.

⁶³¹ **Yılmaz, Ejder** (2022) ‘Hukuki Dinlenilme Hakkı’ s. 16 içinde: **Akıncı, Ziya/ Ekmen, Yasin** (Editör) Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, İstanbul Tahkim Merkezi Yayınları- V, İstanbul, On İki Levha; **İyilikli**, s. 263.

⁶³² **Aşçıoğlu**, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, s. 214.

⁶³³ AYM, savunma için sağlanacak gerekli kolaylıklar arasında gerekçeli kararın tebliğ edilmesini de saymaktadır. Bkz. **Ufuk Rifat Çobanoğlu**, B. No: 2014/6971, 1/2/2017, § 45.

⁶³⁴ “Kanun yoluna başvuru süresinin hükmün tefhimiyle başladığı durumlarda, hükmün gerekçesini bilmeyen tarafın istinaf kanun yoluna başvuru hakkını gereği gibi kullanabileceği söylenemez. Başvurucunun istinaf kanun yoluna başvurma hakkını gereği gibi kullanabilmesi için kararın hangi gerekçe ile verildiğini bilmesi gerekir. Nitekim kanun yolunda ileri sürülecek istinaf sebepleri, hükmün yalnızca sonucuyla değil gerekçesiyle de ilgili olabilir.” AYM, E.2022/144, K.2023/137, 26/07/2023, § 48

çare hâline getirir."⁶³⁵. Bu nedenle kararın gerekçesi, karara itiraz edilerek üst derece mahkemesine taşınmasını ve üst derece mahkemesi tarafından kararın etkin denetimini mümkün kılmaktadır. AİHM de kararlarında, yerel mahkemelerin kararlarını dayandırdıkları gerekçeleri açıklamakla yükümlü olduğunu, bunun kanun yoluna başvuru hakkının etkin bir şekilde kullanılmasına imkân tanıdığını vurgulamaktadır⁶³⁶. Benzer şekilde AYM de kararların gerekçeli olmasının, tarafların kanun yoluna başvuru hakkını etkin bir şekilde kullanmasına imkân veren en önemli faktörlerden biri olduğunu belirtmektedir⁶³⁷.

F. Gerekçenin Sakıncaları Üzerine Görüşler

Öğretide gerekçenin faydaları üzerine görüşler ileri sürüldüğü gibi gerekçenin bazı sakıncaları olduğu da dile getirilmektedir. Bu görüşlere yer verilmesi, fayda ve sakıncaların bir bütün olarak anlaşılması ve değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

İlk olarak; gerekçe göstermenin güç olduğu hallerde hakim karar vermekten imtina edebileceği⁶³⁸ ve gerekçe gösterme zorunluluğunun yargılamanın uzamasına sebebiyet verebileceği öne sürülmektedir⁶³⁹. Kanaatimizce bahsi geçen her iki savın da bir sakınca olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim gerekçe, karar verme süreciyle içkin olan bir aşamayı oluşturmaktadır. Hakim karar verirken, somut olaya uygulanacak kanun hükmünü tespit etmekte, kanun hükmünde yer alan koşul olayların somut olayda mevcut olup olmadığını belirlemekte ve somut olay ile soyut hukuk kuralı arasında bağlantı kurarak sonuca ulaşmaktadır. Somut olay ile soyut hukuk kuralı arasındaki bu bağlantı ise gerekçe vasıtasıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla karara varılırken esasında gerekçe de oluşturulmaktadır. Yerdelen'in de ifade ettiği üzere "*Hâkim bir hükme varma aşamalarının tamamında hükmün gerekçesini de oluşturur, çünkü hüküm bir mantık zincirinin sonuç kısmıdır.*"⁶⁴⁰. Gerekçenin oluşturulması, karar verme sürecinin doğasında vardır. Bu

⁶³⁵ Şirin, Tolga (2021) 'Anayasa Mahkemesi Kararlarında (İdari Yargı Bağlamında) Gerekçeli Karar Alma Hakkı', Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 12, S: 48, s. 67.

⁶³⁶ Hadjianastassiou v. Greece, § 33.

⁶³⁷ "Kararların gerekçeli olması, davanın taraflarının mahkeme kararının dayanağını öğrenerek mahkemelere ve genel olarak yargıya güven duymalarını sağladığı gibi, tarafların kanun yoluna etkili başvuru yapmalarını mümkün hale getiren en önemli faktörlerdendir. Gerekçesi bilinmeyen bir karara karşı gidilecek kanun yolunun etkin kullanılması mümkün olmayacağı gibi bahsedilen kanun yolunda yapılacak incelemenin de etkin olması beklenemez." Vesim Parlak, § 34.

⁶³⁸ Yenisey/ Nuhoglu, s. 812.

⁶³⁹ Şeker, Esbab-ı Mucibe'den Retoriğe Hukukta Gerekçe, s. 1096; Yenisey/ Nuhoglu, s. 812.

⁶⁴⁰ Yerdelen, s. 163.

sebeplerle gerekçe gösterme yükümlülüğünün, hakimın karar vermekten imtina etmesine neden olacağı görüşüne katılmak mümkün değildir. Elbette ki iyi yapılandırılmış, rasyonel bir gerekçenin oluşturulması belirli bir zaman alacak ve yargılamanın bir ölçüde uzamasına neden olacaktır. Ancak bunun bir sakınca olarak görülmesi mümkün değildir. Öyle ki; bir hukuk devletinde öncelikli olarak yargılamanın adil ve usuli güvencelere uygun gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Yargılamanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması için usuli güvencelerden vazgeçilmesi, adil yargılanma hakkı ve hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacaktır. Bu nedendir ki kişilere hızlı bir şekilde yargılanma hakkı değil, makul sürede yargılanma hakkı tanınmıştır. Yargılamanın olağandan daha uzun sürede tamamlanması makul sürede yargılanma hakkına uygun olmayacağı gibi, olağandan daha kısa sürede tamamlanması da makul sürede yargılanma hakkına uygun olmayacaktır. Bu çerçevede gerekçelendirme yükümlülüğü, yargılamanın uzamasına ve makul sürede yargılanma hakkının ihlaline sebep olan bir yükümlülük olarak değil, yargılamanın adil bir biçimde gerçekleşmesine ve sağlıklı bir karar verilmesine olanak veren bir yükümlülük olarak değerlendirilmelidir. Kaldı ki, gerekçeli karar hakkı tam tersine yargılamaların daha kısa bir sürede sonuçlandırılmasını sağlayabilmektedir. Gerekçe, kararın ikna kabiliyetini artırarak tarafların karardan tatmin olmasını sağlamakta ve karardan tatmin olan taraflar kanun yoluna başvurma ihtiyacı duymamaktadır. Bu durum, yargılamaların daha kısa sürede tamamlanmasına hizmet etmektedir⁶⁴¹.

Toplu çalışan mahkemelerde kararların çoğunluk oyuyla ve özellikle çok az bir oy farkıyla alınması halinde mahkemelerin saygınlığının zedeleneceği ileri sürülmektedir⁶⁴². Hukuki açıdan bakıldığında genellikle yargısal kararların mantık bilimine olduğu gibi kesin olarak doğru veya yanlış şeklinde nitelendirilmesi oldukça zordur. Bu noktada önemli olan, ileri sürülen hukuki savın veya verilen yargısal kararın iyi temellendirilmiş, yani savunulabilir olmasıdır. Karşı oy ve gerekçelerin varlığı halinde de bu oy ve gerekçelerden birinin kesin olarak doğru veya yanlış olduğuna kanaat getirmek zordur. Önemli olan bu gerekçelerin öncül-sonuç ilişkisi kurularak, doğru bir temellendirmeye oluşturulması, tarafların ve kamuoyunun buna ikna edilmesidir. Bu çerçevede toplu mahkemelerde bu şekilde farklı oy ve gerekçelerin açıklanması, mahkemelerin saygınlığını zedeleyen bir husus olarak değil, farklı görüşlerin açıklanması suretiyle hukukun gelişimine katkı sunan bir husus olarak değerlendirilmelidir.

⁶⁴¹ **Turan**, Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Mahkeme Kararlarında Gerekçe, s. 411-412.

⁶⁴² **Şeker**, Esbab-ı Mucibe'den Retoriğe Hukukta Gerekçe, s. 1103-1104; **Yenisey/ Nuhoglu**, s. 812.

Son olarak gerekçe gösterme yükümlülüğünün, takdir yetkisinin kullanımını engelleyebileceği ileri sürülmektedir⁶⁴³. Bu görüşe de katılmanın mümkün olmadığı düşüncesindeyiz. Nitekim gerekçe gösterme yükümlülüğü, takdir yetkisinin kullanımını değil, takdir yetkisinin keyfi kullanımını engellemektedir. Erem'in de ifade ettiği üzere “*Takdir, keyfilikten gerekçesiyle ayrılır.*”⁶⁴⁴. Dolayısıyla gerekçelendirme yükümlülüğü, takdir yetkisini kullanmanın engeli değil, öncelikli şartı olarak nitelendirilmelidir.

IV. Hukuk Davalarında Gerekçeli Karar Hakkına İlişkin Bireysel Başvuru Kararları

Gerekçeli karar hakkının adil yargılanma hakkının unsuru olmasının bir sonucu olarak gerek AİHM'e gerekse AYM'ye gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği iddiasıyla pek çok başvuru yapılmış ve her iki mahkeme de bu konuda bir içtihat birikimi oluşturmuştur. Bu içtihatların kategorize edilerek incelenmesi, gerekçeli karar hakkının anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda; çalışmanın bu bölümünde, AİHM ve AYM'nin hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin vermiş olduğu bireysel başvuru kararları konularına göre belirli başlıklara ayrılmak suretiyle ele alınacaktır.

A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları

AİHM, vermiş olduğu bireysel başvuru kararlarıyla hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin önemli ilkeler belirlemiştir. AİHM tarafından verilen kararlar ve belirlenen ilkeler, gerekçeli karar hakkına ilişkin ihlallerin önlenmesi bakımından son derece önemlidir. Nitekim bu karar ve ilkeler, AİHM'in yargı yetkisini tanıyan devletler bakımından özellikle önem taşımakla birlikte hemen hemen tüm ulusal hukuk sistemleri bakımından öncü bir nitelik taşımaktadır. AYM kararları incelendiğinde de genel itibarıyla AİHM tarafından belirlenen ilkelere referansla karar verildiği görülmektedir. Bu nedenlerle çalışmamızın konusu bakımından hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin AİHM kararlarının ve belirlenen ilkelerin incelenmesi önem arz etmektedir. Çalışmanın bu

⁶⁴³ Singh, Anju P. (2018) ‘Reasoned Decision: The Necessity and Importance to Achieve Transparent and Accountable Society’ Journal of National Law University, C: 3, S: 1, s. 167.

⁶⁴⁴ Erem, Faruk, Gereksiz Mahkeme Kararları, <https://farukeremvakfi.org.tr/8/s1.html> s.e.t. 27.12.2023.

bölümünde, belirli başlıklar halinde AİHM tarafından hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin verilen kararlar ele alınacaktır. Başlıklar oluşturulurken, AİHM'in genellikle ihlale hükmettiği hususlar konularına göre ayrılmaya çalışılmıştır. İçerikte kararlara tüketici biçimde yer verilmemiş, ilke kararlar inceleme konusu yapılmıştır.

1. Uyuşmazlığın Çözümü Açısından Esaslı İddia ve İtirazın Karşılanmaması

AİHM, mahkemelerin kararlarını yeterli bir biçimde gerekçelendirmekle yükümlü olduğunu belirtmekle birlikte bu yükümlülüğün dava taraflarınca ileri sürülen her türlü iddia ve itiraza ayrıntılı bir yanıt verilmesi gerektiği şeklinde anlaşılamayacağını vurgulamaktadır⁶⁴⁵. Bununla birlikte yargılamanın sonucunu etkileyecek nitelikte olan iddia ve itirazların karar gerekçesinde ayrı bir yanıtla karşılanması gerektiğini belirtmektedir⁶⁴⁶. AİHM'e göre gerekçelendirme ediminin ne ölçüde geçerli olduğu, verilen yargısal kararın niteliğine göre değişiklik gösterebilir. Bu nedenle gerekçelendirme ediminin yerine getirilip getirilmediği, ancak davanın koşulları ışığında belirlenebilir. Dava taraflarının mahkemelere sunabileceği taleplerin çeşitliliği, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin kanun hükümleri, örf ve adet kuralları, hukuki mütalaa ve kararların sunulması ve kaleme alınması bakımından mevcut olan farklılıklar, gerekçelendirme yükümlülüğünün kapsamı belirlenirken dikkate alınmalıdır⁶⁴⁷. AİHM tarafından belirlenen bu ilkeler çerçevesinde; gerekçelendirme yükümlülüğünün kapsamı belirlenirken, davanın niteliği ve koşulları ile taraflarca ileri sürülen iddia ve itirazların niteliğinin göz önünde bulundurulduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda AİHM'in, dördüncü derece yargı yeri olmama doktrinin bir sonucu olarak gerekçelendirme yükümlülüğü bakımından oldukça sınırlı bir inceleme yaptığını, genellikle açık keyfilik veya ciddi bir tutarsızlık olması yahut makul yorum sınırlarının hukuki belirsizlik oluşturacak biçimde aşılması halinde ihlal tespit ettiğini belirtmekte fayda vardır⁶⁴⁸. Bu sınırlı denetim anlayışı çerçevesinde kural olarak delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi derece mahkemelerinin takdirinde olmakla birlikte AİHM, karar

⁶⁴⁵ Van De Hurk v. The Netherlands, § 61.

⁶⁴⁶ Ruiz Torija v. Spain, 18390/91, 09/12/1994, § 30; Hiro Balani v. Spain, § 28.

⁶⁴⁷ Ruiz Torija v. Spain, § 29; Hiro Balani v. Spain, § 27.

⁶⁴⁸ Reid, s. 295-296.

sonucunu etkileyecek önemli delillere ilişkin görüşlerin karar gerekçesinde yer almaması halinde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir⁶⁴⁹.

AİHM içtihatları uyarınca gerekçelendirme edimi, ilk derece mahkemelerine nazaran üst derece mahkemeleri açısından farklılık arz etmektedir. Öyle ki; üst derece mahkemesi, ilk derece mahkemesinin veya daha alt dereceli bir mahkemenin karar gerekçesini onaylayarak basit bir referansla karar verebilmektedir⁶⁵⁰. Bu noktada önemli olan, kanun yolu başvurusunda dile getirilen esas unsurların incelendiğinin ve alt derece mahkemesi kararının incelenerek onandığının yahut bozulduğunun gösterilmesidir⁶⁵¹. Bununla birlikte alt derece mahkemesi kararının yetersiz bir gerekçeye dayanması halinde üst derece mahkemesinin yalnızca bu kararı onaylamakla yetinmemesi gerekmektedir⁶⁵². Bu noktadan hareketle, alt derece mahkemesinde karşılanmayan esaslı iddia ve itirazların üst derece mahkemesinin gerekçesinde ele alınması gerektiğini, aksi durumun gerekçeli karar hakkını ihlal edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Belirlenen bu ilkeler çerçevesinde AİHM, gerekçeli karar hakkına ilişkin pek çok karar vermiştir. Bu kararların incelenmesi ve tartışılması konunun açıklanması bakımından önem arz etmektedir.

AİHM tarafından verilen *Ruiz Torija/İspanya*⁶⁵³ kararı, konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda başvuru, 1960 yılından itibaren bir barın kiracısıdır. 1988 yılında kiraya veren, kendi izni olmadan başvurusunun üçüncü bir kişiye ait oyun makinelerini tesisine kurduğunu, bunun bir alt kira sözleşmesi niteliğinde olduğunu, kendi izni olmadan bu işlemin yapılması nedeniyle sözleşmenin feshi için yasal neden oluştuğunu ileri sürerek başvuru hakkında dava açmıştır. Başvuru; oyun makinelerinin kurulumunun hukuka uygun olduğunu, söz konusu dava bakımından 15 yıllık zamanaşımı süresi öngörüldüğünü, 28 yıldır dava konusu barın kiracısı olduğunu, oyun makinelerinin bu

⁶⁴⁹ Örneğin *Mazahir Jafarov v. Azerbaycan* kararında; başvurusunun tazminat miktarının yeterli olduğuna ilişkin delilleri davanın karar sonucu bakımından önemli görülmüş ve bu kanıtlara ilişkin karar gerekçesinde değerlendirme yapılmaması nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir. Bkz. *Mazahir Jafarov v. Azerbaycan*, 39331/09, 02/04/2020, § 37-53; *Suominen v. Finlandiya* kararında da başvuru, duruşma davetiyesinde belirtildiği gibi delillerini ve bu delillere ilişkin hazırladığı listeyi mahkemeye sunmuş ancak mahkeme, bu delillerden yalnızca ikisini ve delillere ilişkin listeyi kabul etmiştir. AİHM, diğer delillerin neden reddedildiğine ilişkin gerekçe sunulmamış olması nedeniyle başvurusunun bu red kararına karşı etkili bir şekilde itiraz etmesinin engellendiğini belirtmiş ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Bir başka kararında AİHM, tanık ifadelerine başvurulmasının merkezi öneme sahip olduğunu tespit ettiği bir davada başvurusunun ek tanık çağırma talebinin makul ve yeterli olmayan gerekçelerle reddedilmesinin gerekçeli karar hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir. Bkz. *Zayidov v. Azerbaijan* (No. 2), 5386/10, 24/03/2022.

⁶⁵⁰ *García Ruiz v. Spain*, 30544/96, 21/01/1999, § 26.

⁶⁵¹ **Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla**, s. 432.

⁶⁵² *Helle v. Finland*, 157/1996/776/977, 19/12/1997, § 60.

⁶⁵³ *Ruiz Torija v. Spain*, 18390/91, 09/12/1994; Konu açısından örnek teşkil edecek benzer nitelikteki diğer başvurular için bkz. *Pronina v. Ukraine*, 63566/00, 18/07/2006; *Tatishvili v. Russia*, 1509/02, 22/02/2007.

süre içerisinde kurulduğunu ve kiraya verenin bu süre içerisinde herhangi bir itirazının olmadığını ileri sürmüştür. İlk derece mahkemesi, oyun makinelerinin kurulumunun alt sözleşme niteliğinde kabul edilemeyeceği, bu durumun başvurucunun sözleşmeden doğan yükümlülüklerini ihlal ettiği anlamına gelmeyeceği gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir. İlk derece mahkemesi, davanın zamanaşımına uğradığına ilişkin iddiaya yönelik herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Kiraya verenin itirazı üzerine üst derece mahkemesi, davanın zamanaşımına uğradığı iddiasına ilişkin herhangi bir incelemede bulunmaksızın, makinelerin sahibinin makinelerin bakımından sorumlu olan ve elde edilen gelirin yarısını başvurucuya aktaran üçüncü bir kişi olması nedeniyle bu işlemin alt kira sözleşmesi niteliğinde olduğunu ve kira sözleşmesinin ihlal edildiğini belirterek ilk derece mahkemesi kararının bozulmasına karar vermiştir. Bunun üzerine başvuru, İspanya Anayasa Mahkemesine amparo başvurusunda bulunmuş ancak başvuru kabul edilemez bulunmuştur⁶⁵⁴. Bunun üzerine başvuru, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁵⁵.

AİHM, öncelikle başvuruya konu olan davada başvurunun, ilk derece mahkemesi tarafından yapılan yargılamada davanın zamanaşımına uğradığına ilişkin iddiasını ve bunu destekleyen kanıtları yeterince açık ve kesin bir biçimde ileri sürdüğünü belirtmiştir. Mevcut davada zamanaşımına ilişkin iddianın karar açısından belirleyici olduğu tespitini yapan AİHM, üst derece mahkemesinin söz konusu iddiaya herhangi bir yanıt vermemesinin zımni red olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini incelemiştir. Davanın zamanaşımına uğrayıp uğramadığı hususunun kira sözleşmesinin feshine ilişkin nedenlerden tamamen farklı bir hukuki kategoriye girdiğini belirten AİHM, bu iddianın ayrı ve açık bir yanıt gerektirdiği sonucuna varmıştır. Böyle bir yanıt verilmediği için üst derece mahkemesinin davanın zamanaşımına uğradığına ilişkin iddiayı dikkate almayı ihmal edip etmediğini yahut davayı reddetme amacının olup olmadığını ve bunun gerekçelerinin neler olduğunu tespit etmenin imkânsız olduğunu belirten AİHM, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶⁵⁶.

AİHM tarafından verilen *Hiro Balani/İspanya*⁶⁵⁷ kararında da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Karara konu olan olayda “Orient H. W. Balani Malaga” isimli ticari marka,

⁶⁵⁴ Ruiz Torija v. Spain, § 7-12.

⁶⁵⁵ Ruiz Torija v. Spain, § 20.

⁶⁵⁶ Ruiz Torija v. Spain, § 25-30.

⁶⁵⁷ Hiro Balani v. Spain, 18064/91, 09/12/1994. Hiro Balani kararının detaylı incelemesi için bkz. **Seçkin, Sinan** (2015) ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar İncelemesi (Hiro Balani/İspanya)’ İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 1, S: 2.

başvurucunun eşi tarafından 1970 yılında Sınai Mülkiyet Sicili'ne tescil edilmiş olup, söz konusu ticari marka “her tür saate” ilişkindir. Bu marka daha sonra başvuru adına devredilmiştir. 1985 yılında, saat üretimi ve dağıtımı alanında faaliyet gösteren Japon şirketi “Orient Watch Co. Ltd.”, başvurucunun eşi tarafından tescil ettirilen ve başvuru adına devredilen Orient H. W. Balani Malaga isimli markanın Sınai Mülkiyet Sicili'nden terkin edilmesi için dava açmıştır. Davacı şirket, söz konusu ticari unvanın 1951 yılında Japonya’da tescil edildiğini, Paris Konvansiyonu uyarınca bu tescilin Konvansiyona taraf olan tüm ülkelerde aynı veya benzer ticari markaların daha sonra tescil edilmesine karşı koruma sağladığını ileri sürmüştür. İlgili davada başvuru; Orient H. W. Balani Malaga isimli ticari markanın terkin için öngörülen üç yıllık sürenin dolduğunu belirterek kendi markasının yerleştiğini, davacı şirketin dayandığı ticari markanın orijinal bir marka olmadığını, 1934 yılında tescil edilen ve 1984 yılında kendi adına devredilen “Creacions Orient” isimli başka bir marka bulunduğunu ve bunun davacı şirketin markasına nazaran rüçhan hakkının olduğunu öne sürmüştür. Uyuşmazlığın çözümünde görevli ve yetkili olan Madrid Bölge Mahkemesi, başvurucunun markanın yerleştiğine ilişkin iddiasını kabul ederek davacı şirketin talebini reddetmiştir. Ancak mahkeme, başvurucunun diğer iddialarına ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Davacı şirketin temyiz başvurusunda bulunması üzerine İspanya Yüksek Mahkemesi, başvuru adına devredilen ticari markanın tescil işleminin geçersiz olması nedeniyle yerleşmediği sonucuna ulaşmış ve Madrid Bölge Mahkemesinin kararını bozmuştur. Yüksek Mahkeme, davacı şirketin ticari markasının orijinal olmadığına ilişkin iddia ile terkin için öngörülen üç yıllık sürenin dolduğu iddiasını reddetmiştir. Ancak başvurucunun ileri sürdüğü 1934 yılında tescil edilen ve 1984 yılında kendi adına devredilen “Creacions Orient” isimli başka bir marka bulunduğu ve bunun davacı şirketin markasına nazaran rüçhan hakkı olduğu iddiasına ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Bunun üzerine başvuru, İspanya Anayasa Mahkemesine amparo başvurusunda bulunmuş ancak başvurusu kabul edilemez bulunmuştur⁶⁵⁸. Daha sonra başvuru, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM’e bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁵⁹.

AİHM esas olarak; başvurucunun ileri sürdüğü, 1934 yılında tescil edilen ve 1984 yılında kendi adına devredilen “Creacions Orient” isimli başka bir marka bulunduğu ve bunun davacı şirketin markasına nazaran rüçhan hakkının olduğu iddiasına ilişkin Madrid

⁶⁵⁸ Hiro Balani v. Spain, § 6-11.

⁶⁵⁹ Hiro Balani v. Spain, § 21.

Bölge Mahkemesi ve İspanya Yüksek Mahkemesi tarafından herhangi bir açıklama yapılmamış olmasını ele almıştır. Başvurucunun, söz konusu iddiayı Madrid Bölge Mahkemesi önünde yazılı olarak ileri sürdüğü ve yeterince açık ve kesin bir biçimde formüle ederek kanıt olarak da resmi bir belge sunduğu vurgulanmıştır. Yüksek Mahkemenin, kanun yolu başvurusunda açıkça tekrarlanmasa dahi, uyuşmazlık konusu olan esaslı iddiaları incelemekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Bu değerlendirmenin ardından AİHM, Yüksek Mahkeme'nin sessizliğinin zımni red olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunu ele almıştır. AİHM, Orient H. W. Balani Malaga isimli ticari markanın Creacions Orient isimli markayla uyumlu olup olmadığı sorununun, başvurucunun rüçhan hakkını ileri sürüp süremeyeceği sorunundan hukuk ve mantık açısından farklı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle rüçhan hakkına ilişkin iddianın ayrı ve açık bir şekilde yanıtlanması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir yanıtın olmaması durumunda Yüksek Mahkemenin rüçhan hakkına ilişkin iddiayı ele almayı ihmal edip etmediğini yahut davayı reddetme amacının olup olmadığını ve bunun gerekçelerinin neler olduğunu tespit etmenin imkânsız olduğunu vurgulayarak adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶⁶⁰.

Konuya örnek teşkil eden bir diğer karar, *Deryan/Türkiye*⁶⁶¹ kararıdır. Karara konu olan olayda başvurucunun murisi, bir şirketin iflas masasından kamu ihalesiyle taşınır ve taşınmaz mallar satın almıştır. Bu satış işlemi, taksitlerin zamanında ödenmemesi nedeniyle mahkeme tarafından iptal edilmiş ve bunun üzerine İstanbul İflas Dairesi, başvurucunun murisinden malları yedi gün içerisinde iade etmesini istemiştir. Ancak başvurucunun murisi, bu talebi yerine getirmemiştir. Daha sonra başvuru murisinin vefat etmesi üzerine şirketin iflas masası, malların iade edilmesi yahut bedelinin ödenmesi talebiyle başvuru da dahil olmak üzere mirasçılar hakkında dava açmıştır. Başvuru ve diğer mirasçılar, davanın yasal sürede açılmadığını ve reddedilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra yargılama devam ederken ilk derece mahkemesi, başvuru ve mirasçılar tarafından ileri sürülen ve malların değerine ilişkin bilgi verebilecek iki tanığın dinlenmesi talebini, bilirkişi raporlarının tanık dinlenmesini gereksiz kıldığı gerekçesiyle reddetmiştir. İlk derece mahkemesi, mirasçıların ellerinde bulunan malların iade edilmesine ve tasarrufta bulunulan diğer malların değerine karşılık gelen tutarı ve asıl teslim tarihinden itibaren hesaplanan yasal faizi ödemelerine karar vermiştir. İlk derece mahkemesi tarafından verilen kararda, başvuru ve mirasçıların, davanın yasal süre içerisinde açılmadığı iddiasına ilişkin herhangi

⁶⁶⁰ Hiro Balani v. Spain, § 27-28.

⁶⁶¹ Deryan v. Turkey, 41721/04, 21/07/2015.

bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Bunun üzerine başvurucu ve mirasçılar, davanın yasal süresi içerisinde açılmaması nedeniyle reddedilmesi gerektiğini, yasal faiz talebinde bulunulmamasına rağmen yasal faizin ödenmesine hükmedilmesinin hukuka aykırı olduğunu, tanık dinlenmesi talebinin reddedildiğini ileri sürerek kararı temyiz etmiş ve Yargıtaydan karar vermeden önce duruşma yapmasını talep etmiştir. Ancak Yargıtay, başvurucu ve diğer mirasçıların iddialarına cevap vermeden ve duruşmasız olarak ilk derece mahkemesi kararının onanmasına hükmetmiştir. Başvurucu tarafından yapılan karar düzeltme talebi de reddedilmiřtir⁶⁶². Bunun üzerine başvurucu; tanık dinlenmesi talebinin reddedildiği, talep olmamasına rağmen yasal faizin ödenmesine hükmedildiği, davanın yasal süresi içerisinde açılmamış olmasına rağmen ilk derece mahkemesi tarafından karara bağlandığı, talep olmasına rağmen Yargıtay önünde duruşma yapılmadığı ve Yargıtayın kararını yeterli ölçüde gerekelendirmediği iddialarına bağlı olarak adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuřtur⁶⁶³.

AİHM, gerekçeli karar hakkı bağlamında; esas olarak başvurucunun davanın yasal süresi içerisinde aılmadığına ilişkin iddiasının ilk derece mahkemesi tarafından değerlendirilmemesini ele almıştır. AİHM, ncelikli olarak davanın yasal süresi içerisinde aılmadığına ilişkin iddianın davanın sonucu bakımından belirleyici nitelikte olduğunu, bu nedenle söz konusu iddianın yeterli bir açıklama gerektirdiğini ifade etmiş ve ilk derece mahkemesi tarafından bu iddiaya ilişkin herhangi bir açıklama yapılmadığını belirtmiştir. Başvurucunun temyiz dilekçesinde de aynı iddiayı tekrarlamasına rağmen bu iddiaya Yargıtay tarafından da cevap verilmediğini vurgulamıştır. st derece mahkemelerinin alt derece mahkemelerinin karar gerekçelerini onaylamak suretiyle karar vermesinin kural olarak kabul edilebilir olduğunu ancak adil yargılamanın gerekliliklerini yerine getirmediğini belirtmiştir. Başvuruya konu olan olayda ilk derece mahkemesi tarafından başvurucunun iddialarına yanıt verilmemesi nedeniyle Yargıtayın kararını yeterli bir gerekçeye dayandırmasının son derece önemli olduğunu, iddialara yanıt verilmemesinin zımni red olarak nitelendirilemeyeceğini vurgulamıştır. Sonuç olarak AİHM, gerek ilk derece mahkemesi gerek Yargıtayın, kararlarını yeterli ölçüde gerekelendirmediğini belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiřtir⁶⁶⁴.

⁶⁶² Deryan v. Turkey, § 6-17.

⁶⁶³ Deryan v. Turkey, § 22-23.

⁶⁶⁴ Deryan v. Turkey, § 30-44.

İlgili kararlardan da anlaşıldığı üzere AİHM, gerekçeli karar hakkı çerçevesinde dava taraflarınca ileri sürülen ve uyuşmazlığın çözümü açısından belirleyici nitelik taşıyan iddia ve itirazlara cevap verilmemesi halinde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir. Aynı zamanda AİHM, kural olarak üst derece mahkemelerinin alt derece mahkemesi kararlarının gerekçelerini onaylamak suretiyle karar vermesinin kabul edilebilir olduğunu, ancak alt derece mahkemesinin kararını yeterli ölçüde gerekçelendirmemesi halinde üst derece mahkemesi tarafından esaslı iddia ve itirazlara yanıt verecek yeterli bir gerekçe oluşturulmasının önem arz ettiğini vurgulamaktadır. Bu vurguya dayalı olarak AİHM'in gerekçelendirme konusunda üst derece mahkemelerine belirli bir esneklik tanıdığını, ancak bu esnekliğin de alt derece mahkemesi kararına bağlı olarak bir sınırı bulunduğunu söylemek mümkündür.

2. Yetersiz Gerekçe

AİHM kararları incelendiğinde, gerekçenin yetersiz olmasına bağlı olarak ihlal kararları verildiği görülmektedir. Gerekçeli karar hakkı bağlamında yargısal kararın gerekçesi, somut olay ve olgular ile ulaşılan sonuç arasındaki bağlantıyı yeterli bir biçimde ortaya koymalıdır. Bu yeterliliğin sağlanamaması halinde AİHM'in, gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmettiği görülmektedir. *H. A. L./ Finlandiya* kararı⁶⁶⁵, konuyla ilişkilendirilebilir. Karara konu olan olayda; 4 Ekim 1995 tarihinde Sosyal Sigorta Kurumu, 11 Eylül 1995 tarihinden itibaren iş göremezliğine bağlı olarak başvurucuya günlük hastalık ödeneği vermiş ve daha sonra söz konusu ödenek, 31 Ekim 1995 tarihine kadar uzatılmıştır. Psikiyatrist Dr. M. M., başvurucuyu tedavi etmiş ve başvurucunun 11 Eylül 1995-31 Mart 1996 tarih aralığında depresyon ve anksiyete nedeniyle iş göremez durumda olduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Bu tıbbi görüşe istinaden başvurucu, 1 Kasım 1995-31 Mart 1996 tarihleri arasında kendisine günlük hastalık ödeneği verilmesi talebinde bulunmuştur. Sosyal Sigorta Kurumunun görüşüne başvurduğu tıbbi uzman Dr. U. L., tıbbi görüşünde, başvurucunun iş göremezliğine ilişkin iddianın aslında sübjektif nitelik taşıdığını belirtmiştir. Dr. U. L., başvurucuyu iş göremez olarak nitelendirmemiş ancak başvurucunun günlük hastalık ödeneği talebine ilişkin yeni bir karar verilmeden önce bir psikiyatri uzmanından görüş alınmasını önermiştir. Bunun üzerine görüşüne başvuru alan Psikiyatrist

⁶⁶⁵ H.A.L. v. Finland, 38267/97, 27/01/2004.

Dr. K. K. tıbbi görüşünde, mevcut bilgiler çerçevesinde, başvurucunun 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren çalışabilir durumda olduğunu belirtmiştir. Dr. U. L. ve Dr. K. K., başvurucuyu bizzat muayene etmemiştir ve kimlikleri ile tıbbi görüşleri, AİHM yargılaması esnasında hükümet tarafından bildirilinceye dek başvuru tarafından da bilinmemektedir. 15 Kasım 1995 tarihinde Sosyal Sigorta Komisyonu, Hastalık Sigortası Kanunu m. 14 hükmüne dayanarak başvurucunun günlük hastalık ödeneğinin 31 Mart 1996 tarihine kadar uzatılması talebini reddetmiştir. Bunun üzerine başvuru, Sosyal Sigorta Kuruluna başvurmuş ve Dr. K. R. ve Dr. M. M.'nin kendisinin bahsi geçen dönemde psikiyatrik sorunlar nedeniyle iş göremez durumda olduğuna ilişkin aynı görüşte olduğu raporu delil olarak sunmuştur. Sosyal Sigorta Komisyonu, tıbbi uzmanın daha önce verilen kararın değiştirilmesi için bir neden olmadığı görüşünde olduğunu ve yeni bir delil sunulmadığını dayanak göstererek itirazın reddedilmesini önermiştir. 29 Mart 1996 tarihinde Dr. M. M., başvurucunun depresyonu nedeniyle 30 Haziran 1996 tarihine kadar iş göremezliğinin aynen devam ettiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Başvuru, bu görüşe istinaden, 1 Nisan - 30 Haziran 1996 tarih aralığı için günlük hastalık ödeneği talebinde bulunmuştur. Sosyal Sigorta Komisyonu aynı gerekçelerle talebi reddetmiştir. Bunun üzerine başvuru, kararı temyiz etmiştir. Sosyal Sigorta Komisyonu, Sosyal Sigorta Kuruluna gönderdiği görüşünde tıbbi uzman görüşüne göre sigortalının çalışmaya uygun olduğunu ve mevcut itirazda yeni bir şey ileri sürmediğini belirterek itirazın reddedilmesini önermiştir. Dr. M. M., 30 Mayıs 1996 tarihli görüşünde, başvurucunun tanımlanamayan bir anksiyeteden mustarip olduğu yönündeki tanısını sürdürmüştür. Başvuru, bu görüşe ve daha önce ileri sürdüğü bütün delillere dayanarak, 1 Temmuz 1996 tarihinden itibaren günlük hastalık ödeneği talebinde bulunmuştur. Sosyal Sigorta Kurulu, 4 Temmuz 1996 tarihinde, Sosyal Sigorta Komisyonunun, itiraz edilen kararlarda değişiklik yapılmasını haklı çıkaracak yeni bir delil sunulmadığı yönündeki görüşlerini dikkate alarak itirazın reddine karar vermiştir. Kurulun vermiş olduğu kararda, tıbbi uzmanlar tarafından verilen görüşlere ilişkin herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. 17 Temmuz 1996 tarihinde, Sosyal Sigorta Komisyonu, benzer gerekçelerle, başvurucuya 1 Temmuz 1996 tarihinden itibaren günlük hastalık ödeneği verilmesi talebini reddetmiştir. Bunun üzerine başvuru, Sosyal Sigorta Temyiz Kuruluna başvuruda bulunmuştur. 16 Eylül 1996 tarihinde Sosyal Sigorta Kurulu, başvurucunun yaptığı itirazı reddetmiştir. Kurul, Sosyal Sigorta Komisyonunun, itiraz edilen kararda değişiklik yapılmasını haklı çıkaracak yeni bir delil sunulmadığı yönündeki görüşünü esas alarak red kararı vermiştir. Kurulun kararında, tıbbi uzmanlar tarafından verilen görüşlere ilişkin herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Başvuru, Sosyal Sigorta Temyiz

Kuruluna tekrar başvurmuş ve diğer hususlara ek olarak, Dr. K. R.'nin önceki tanısını sürdürerek başvurucunun 30 Mayıs 1997 tarihine kadar iş göremez durumda olduğunu belirttiği 15 Ekim 1996 tarihli yeni bir tıbbi görüş ileri sürmüştür. 25 Mart 1997 tarihinde, Sosyal Sigorta Temyiz Kurulu, Sosyal Sigorta Komisyonunun kararlarında belirttiği gerekçelere dayanarak, başvurucunun Sosyal Sigorta Kurulunun 4 Temmuz ve 16 Eylül 1996 tarihli kararlarına karşı yaptığı itirazları reddetmiştir. Bunun üzerine başka bir başvuru yolu kalmamıştır. Başvurucu, Sosyal Sigorta Kurumunun kendi seçeceği bir uzman tarafından çalışma gücünün incelenmesi talebinde bulunmuş ancak 13 Ekim 1997 tarihinde bu talep Sosyal Sigorta Kurumu tarafından reddedilmiştir⁶⁶⁶. Daha sonra başvurucu, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁶⁷.

AİHM, gerekçeli karar hakkı bağlamında temel olarak, başvurucunun ileri sürdüğü raporların hangi nedenlerle reddedildiğine dair gerekçe sunulmamasını ele almıştır. Başvurucunun, günlük hastalık ödeneğinin uzatılması talebini, kendisini tedavi eden doktorların iş göremezliğini belgeledikleri çeşitli raporlar sunarak kanıtladığı belirtilmiştir. Sosyal Sigorta Komisyonunun ise başvurucu tarafından ileri sürülen raporların neden yetersiz olduğuna ilişkin herhangi bir gerekçe sunmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle başvurucunun Sosyal Sigorta Temyiz Kuruluna kadar olan süreçlere gerektiği gibi katılmasını sağlayacak yeterli bilginin verilmediğini tespit eden AİHM, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶⁶⁸.

İlgili karardan da anlaşıldığı üzere davanın sonucunu etkileyebilecek esaslı iddialar söz konusu olduğunda mahkemelerin, bu iddiaların hangi nedenlerle yetersiz kabul edildiğini açıklayacak yeterlilikte bir gerekçe sunması gerekmektedir. Aksi takdirde bahsi geçen davada olduğu gibi AİHM, gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir. Elbette delillerin değerlendirilmesi, uygulanacak hukuk kurallarının tespit edilmesi ve yorumlanması, açık keyfilik veya bariz takdir hatası yapılmaması kaydıyla derece mahkemelerinin takdirinde olan konulardır. Ancak AİHM'in incelenen kararında da belirttiği gibi, yargılamanın sonucunu etkileme potansiyeli olan esaslı bir iddia söz konusu olduğunda, bu iddianın neden yeterli bulunmadığı, karar gerekçesinde yeterli bir biçimde açıklanmalıdır. Karar gerekçesinin bu hususu açıklamakta yetersiz kalması, başvurucunun ileri sürdüğü esaslı iddianın neden yeterli bulunmadığını anlayamamasına neden olarak

⁶⁶⁶ H.A.L. v. Finland, § 9-26.

⁶⁶⁷ H.A.L. v. Finland, § 37-38.

⁶⁶⁸ H.A.L. v. Finland, § 48-52.

yargılamanın adilliğine gölge düşürme tehlikesi taşımaktadır. Bu nedenle gerekçeli karar hakkı, gerekçenin tarafların şüphelerini giderecek yeterli açıklamalar içermesini de güvence altına almaktadır.

3. Çelişkili Gerekçe

AIHM, yargısal karar gerekçesinin dava taraflarında kafa karışıklığına neden olabilecek şekilde çelişkili olduğu durumlarda, gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmektedir. *Hirvisaari/ Finlandiya* kararı⁶⁶⁹, konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda; 14 Şubat 1992 tarihinde, başvurucunun işverenin emeklilik sandığı, başvurucuya belirli bir tarih aralığında tam geçici maluliyet aylığı bağlamıştır. Daha sonra tam geçici maluliyet aylığı süresi birkaç kez uzatılmıştır. 13 Haziran 1997 tarihinde, emekli sandığı daha önce vermiş olduğu kararını yeniden değerlendirmiş ve bu değerlendirme sonucunda başvurucunun maluliyet aylığını, 1 Haziran 1997 tarihinden itibaren belirsiz bir süre için kısmi maluliyet aylığı olarak değiştirmiştir. Kararın gerekçesinde; emekli sandığına sunulan belgeler çerçevesinde, başvurucunun çalışma gücünün artık tam maluliyet aylığı almaya hak kazandıracak derecede azalmış sayılamayacağını gözlemlendiği, ayrıca başvurucunun en azından yarı zamanlı olarak çalışmasının beklenebileceği belirtilmiştir. Başvurucu, Emeklilik Kuruluna itirazda bulunmuş, Kurul 4 Mart 1998 tarihinde itirazı reddetmiştir. Emeklilik Kurulu, kararının gerekçesinde tam maluliyet aylığına hak kazanılabilmesi için gerekli olan koşulları vurgulamış ve başvurucunun sağlık durumuna ilişkin ifadelerle göre başvurucunun 1997 sonbaharında gittikçe ağırlaşan depresyondan mustarip olduğunu ancak bulgularının hafif olarak değerlendirilmesi gerektiğini, bu nedenle 1 Haziran 1997 tarihinden itibaren başvurucunun kısmen çalışabilir durumda olduğuna karar verildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine başvurucu, Sigorta Mahkemesine başvurmuştur. Başvurucu, diğer iddialarına ek olarak, akıl hastalığı nedeniyle çalışabilecek durumda olmadığını belirten tıbbi raporları dayanak göstermiştir. Sigorta Mahkemesi, Emeklilik Kurulunun kararında dayandığı gerekçelere atıf yaparak Sigorta Mahkemesi önünde görülen yargılamada ileri sürülen delillerin maluliyet değerlendirmesini değiştirmedeğini belirtmiş ve itirazı reddetmiştir. Emekli Sandığı, daha sonra, 27 Ocak 1999 tarihinde, başvurucunun kısmi maluliyet aylığı yerine tam maluliyet aylığı bağlanması için yeniden yaptığı başvuruyu

⁶⁶⁹ Hirvisaari v. Finland, 49684/99, 27/09/2001.

reddetmiştir. Başvurucu karara itiraz etmişse de Emeklilik Kurulu, 25 Mayıs 1999 tarihinde başvurucunun itirazını reddetmiştir. Bunun üzerine başvuru, Sigorta Mahkemesine başvurmuştur. 22 Haziran 2000 tarihinde Sigorta Mahkemesi, başvurucunun Aralık 1999'dan itibaren hastalığı nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde 60 oranında azaldığını tespit etmiş ve 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren başvurucuya tam maluliyet aylığı bağlanmasına karar vermiştir⁶⁷⁰. İlgili davada başvuru, Emeklilik Kurulu ve Sigorta Mahkemesinin vermiş olduğu kararlarda yeterli gerekçe göstermediğini belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁷¹. Başvurucu, Emekli Sandığının 13 Haziran 1997 tarihinde vermiş olduğu kararda atıf yapılan belgelerin hiçbir yerde belirtilmediğini, ayrıca tam maluliyet aylığının bağlanması için neden gerektirici bir sebep kalmadığının kararda açıklanmadığını belirtmiştir. Emeklilik Kurulunun kararı bakımından ise kararda kendisinin sağlık durumuna ilişkin nasıl bir değerlendirme yapıldığının anlaşılamadığını, delil olarak sunduğu tıbbi raporların tamamında kendisine tam maluliyet aylığı bağlanmasının önerildiğini, daha da önemlisi Emeklilik Kurulu kararında depresyonun gittikçe ağırlaştığının belirtilmesine rağmen tam maluliyet aylığı talebinin neden reddedildiğini anlamının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Sigorta Mahkemesinin de Emeklilik Kurulu tarafından oluşturulan yetersiz gerekçeye atıfla karar verdiğini, kendi gerekçelerini ileri sürmediğini ifade etmiştir⁶⁷².

AİHM, yapmış olduğu değerlendirmede; başvurucunun daha önce tam maluliyet aylığı aldığını göz önünde bulundurarak, Emeklilik Kurulu kararında başvurucunun sağlık durumunun daha da kötüye gittiğine atıfta bulunmasına rağmen kısmi maluliyet aylığına hükmedilmesinin başvuru açısından kafa karışıklığına neden olabileceğini belirtmiş ve gerekçenin yeterli olduğunun söylenemeyeceğini vurgulamıştır. Kurulun karar gerekçesindeki yetersizliğin Sigorta Mahkemesi tarafından da giderilmediğini belirten AİHM, başvurucunun Sigorta Mahkemesine başvururken temel şikâyetinin gerekçenin yetersizliği olması nedeniyle Sigorta Mahkemesinin kendi gerekçelerini sunmasının oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır. Sonuç olarak AİHM, Emeklilik Kurulunun karar gerekçesinde çelişki olduğunu, bu çelişkinin ve yetersizliğin Sigorta Mahkemesi tarafından da giderilmediğini belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶⁷³.

⁶⁷⁰ Hirvisaari v. Finland, § 8-12.

⁶⁷¹ Hirvisaari v. Finland, § 20.

⁶⁷² Hirvisaari v. Finland, § 26-29.

⁶⁷³ Hirvisaari v. Finland, § 31-33.

İlgili karardan anlaşıldığı üzere AİHM'in ihlale hükmetmesinin temel nedeni, Emeklilik Kurulu kararının gerekçesinin çelişkili olması ve bu çelişkinin Sigorta Mahkemesi tarafından giderilmemesidir. Nitekim Emeklilik Kurulu karar gerekçesinde, başvurucunun depresyonunun daha da ağırlaştığını açıkça belirtmesine rağmen daha önce tam maluliyet aylığı alan başvurucunun kısmen çalışabilir olduğunu ve bu nedenle kısmi maluliyet aylığı alması gerektiğini belirtmiştir. AİHM, bu çelişkinin başvuru açısından kafa karışıklığına neden olabileceğini belirtmiştir. İlgili karardan yola çıkarak yargısal kararlarda gerekçenin, dava tarafları açısından kafa karışıklığına neden olacak şekilde çelişkiler içermemesi gerektiği, aksi takdirde gerekçeli karar hakkının ihlal edileceği sonucuna ulaşmak mümkündür. Nitekim karar gerekçesinin davaya konu olan olayda olduğu gibi çelişkiler içermesi öngörülebilirliği azaltmakta ve kişilerin yargı organlarına duyduğu güveni zedeleme riski taşımaktadır. Dolayısıyla gerekçeli karar hakkı, gerekçenin çelişkili olmamasını gerekli kılmaktadır.

4. Yasal Dayanağı Olmayan Gerekçe

AİHM kararları incelendiğinde, açık kanun hükmü bulunmasına rağmen kanun hükmüne dayanılmaksızın gerekçe oluşturulması halinde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verildiği görülmektedir⁶⁷⁴. *Andelkovic/Sırbistan* kararı⁶⁷⁵, konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda başvuru; belirli yıllara ilişkin ödenmemiş tatil ücretlerinin, belirli tarih aralığında almakta olduğu maaş ile toplu sözleşmede öngörülen asgari maaş arasındaki farkın, yasal faizin ve masrafların ödenmesi talebiyle işvereni aleyhine dava açmıştır. İlk derece mahkemesi, başvurucunun lehine karar vermiştir. İlk derece mahkemesi, işveren şirketin ekonomik zorluklar nedeniyle hiçbir çalışanına tatil ücreti ödemediğinin gözlemlendiğini, ancak bu durumun başvurucunun talebiyle ilgisinin olmadığını, İş Kanunu ve toplu iş sözleşmesi hükümleri uyarınca kâr seviyesine bakılmaksızın işçilerin tatil ücreti alma hakkı olduğunu belirtmiştir. Bölge Mahkemesi ise

⁶⁷⁴ Kanun hükmüne dayanılmasına rağmen hükümde yer alan ifadenin belirsiz olması ve yalnızca bu belirsiz ifadeye atıfla karar verilmesi halinde de gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmektedir. Örneğin *Georgiadis v. Yunanistan* kararında AİHM, kanunda yer alan “ağır ihmal” ifadesinin kesin olmadığını, bu kavramın mahkemenin daha detaylı açıklama yapmasını gerektirdiğini belirtmiş ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Karar için bkz. *Georgiadis v. Greece*, 21522/93, 29/05/1997; Benzer şekilde *H. v. Belçika* kararında da “olağanüstü şartlar” kavramının ne yürürlükteki hükümler ne de içtihatlarla açıklığa kavuşturulduğunu, kavrama ilişkin bu belirsizlik nedeniyle mahkemelerin yeterli gerekçe oluşturmamasının daha da önemli hale geldiği vurgulanmıştır. Bkz. *H. v. Belgium*, 8950/80, 30/11/1987.

⁶⁷⁵ *Andelkovic v. Serbia*, 1401/08, 09/04/2013.

ilk derece mahkemesi kararının tatil ücreti ve yasal masraflarla ilgili kısmına ilişkin bozma kararı vermiştir. Bölge Mahkemesi, işveren şirketin hiçbir çalışanına tatil ücreti ödemediğini göz önünde bulundurarak, başvurucuya tatil ücreti ödenmesi halinde başvurucunun tatil ücretini alamayan diğer meslektaşlarına göre daha avantajlı bir konuma geleceğini belirtmiş ve kararını bu şekilde gerekçelendirmiştir. Başvurucunun bu kararın denetimi için başka bir başvuru yolu da bulunmamaktadır⁶⁷⁶. Başvurucu; Bölge Mahkemesinin hukuken doğru olmayan gerekçelerle tatil ücretlerinin ödenmesine ilişkin talebini reddettiğini, bu durumun adil yargılanma hakkını ihlal ettiğini iddia ederek AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁷⁷.

AİHM, mevcut başvuruda temel meselenin Bölge Mahkemesi kararında ortaya çıkan keyfilik unsuru olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, ulusal hukukta ödenmemiş tatil ücretine ilişkin düzenlemeler öngören İş Kanunu hükümlerinin belirsiz olmadığı, yeterince açık olduğu tespitinde bulunmuştur. Buna rağmen Bölge Mahkemesinin kararında iş hukukuna atıfta bulunulmadığını, ilgili hukuk kurallarının ve bu kuralların somut olaya ne şekilde uygulandığının açıklanmadığını, toplu iş sözleşmelerinde öngörülen şartların yerine getirilip getirilmediğine dair herhangi bir açıklamada bulunulmadığını belirtmiştir. Bunun yanında AİHM, Bölge Mahkemesinin başvurucunun talebini, tatil ücreti ödenmesi halinde başvurucunun diğer meslektaşlarına göre avantajlı konuma geleceği gerekçesiyle reddetmesinin hiçbir yasal dayanağının olmadığını ve makul bir takdirin tamamen dışında soyut bir iddiaya dayandığını belirtmiştir. Bölge Mahkemesinin karar gerekçesinde; davaya konu olan olay ve olgular ile davada uygulanacak hukuk kuralının varılan sonuç ile bağlantısının tümüyle eksik olduğunu vurgulayan AİHM, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁶⁷⁸.

İlgili karardan da anlaşıldığı üzere davada uygulanabilecek açık kanun hükümleri bulunmasına rağmen bu hükümler gözetilmeksizin tamamen soyut temellendirmelerle gerekçe oluşturulması, gerekçeli karar hakkını ihlal etmektedir.

⁶⁷⁶ Andelkovic v. Serbia, § 5-10.

⁶⁷⁷ Andelkovic v. Serbia, § 15.

⁶⁷⁸ Andelkovic v. Serbia, § 21-29.

5. Yerleşik İçtihadattan Yetersiz Gerekçeyle Dönülmesi

AIHM kararları incelendiğinde, yeterli gerekçe oluşturulmaksızın yerleşik içtihadattan dönülmesi durumunda gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verildiği görülmektedir. *Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic Of Macedonia* kararı⁶⁷⁹, konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda başvuru bir şirkette çalışmaktayken, başvuru işvereni, üretkenliği ve verimliliği artırmak amacıyla başvurucuyu teknoloji uzmanı olarak görevlendirmiştir. Bunun üzerine başvuru, aynı işverenle otuz sene boyunca hiç teknoloji uzmanı olarak çalışmadığı gerekçesiyle görevlendirmenin iptali istemiyle dava açmıştır. İlk derece mahkemesi, başvuru talebini reddetmiştir. Kararı denetleyen üst derece mahkemesi; başvuru statüsünün belirlenmesi gerektiğini, işveren aleyhine başlatılan iflas davasının başvuru istihdamını etkileyip etkilemediğinin tespit edilmesi gerektiğini, işveren şirketin yeniden yapılandırılıp yapılandırılmadığının incelenmesi gerektiğini belirterek ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Davayı tekrar inceleyen ilk derece mahkemesi, başvuru talebini kabul etmiştir. Mahkeme, yeniden görevlendirmeye ilişkin kararda İş Kanununun ve toplu iş sözleşmesinin ilgili hükümlerine dayanılmasına rağmen başvurucuya yeniden atanmasına ilişkin somut gerekçeler sunulmadığını vurgulamıştır. Üst derece mahkemesi, işverenin başvuru yeniden görevlendirilmesine ilişkin kararını gerekçelendirdiğini belirtmiş ve ilk derece mahkemesinin görevlendirmenin haklı olup olmadığını tespit etmesi gerektiğini belirterek kararı bozmuştur. Davayı üçüncü kez inceleyen ilk derece mahkemesi, başvuru talebini kabul etmiş ve görevlendirmeyi iptal etmiştir. Mahkeme, işverenin görev değişikliği yaparken hiçbir somut gerekçe sunmadığını belirtmiştir. Ayrıca başvuru iş arkadaşı R. V.'nin de aynı gerekçeye dayanarak görevinin değiştirildiği, somut gerekçelerin bulunmaması nedeniyle mahkeme tarafından görev değişikliğinin iptal edildiği emsal bir kararı dayanak göstermiştir. Bunun yanı sıra mahkeme, makul bir gerekçe sunulmadığını vurgulamış ve başvuru yaşı ve teknoloji uzmanlığı görevi için tecrübe eksikliğini göz önünde bulundurarak yeniden görevlendirmenin gerekçesiz olduğunu belirtmiştir. Üst derece mahkemesi, ilk derece mahkemesinin vermiş olduğu kararı onamıştır. İşveren, davayı Yüksek Mahkemeye taşımış ve Yüksek Mahkeme, başvuru toplu iş sözleşmesindeki şartlardan birine atıfla yeniden görevlendirme yapabileceğini, çalışanın yeni görevinde verimli olup olmayacağını yargısal

⁶⁷⁹ *Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic Of Macedonia*, 36815/03, 14/01/2010.

denetimin dışında kaldığını belirterek alt mahkeme kararlarını bozmuştur⁶⁸⁰. Bunun üzerine başvuru, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini ve Yüksek Mahkemenin yerleşik uygulamadan farklı bir biçimde karar verdiğini ve bu farklılığı gerekçelendirmediğini iddia ederek AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁸¹.

AİHM gerekçeli karar hakkı bağlamında; görev değişikliği yapılırken, işverenin somut gerekçe gösterme yükümlülüğüne ilişkin içtihatla yaşanan değişimi incelemiştir. Yüksek Mahkemenin başlangıçta görev değişikliği için somut gerekçeler sunulması gerektiği yönünde karar verdiğini belirten AİHM, ilk kez başvurunun davasında Yüksek Mahkemenin bu içtihadından ayrıldığını ve işverenlerin görev değişikliği için somut bir gerekçe göstermekle yükümlü olmadıklarına hükmettiğini belirtmiştir. AİHM, Yüksek Mahkemenin başvurunun davasından sonra da aynı yaklaşımla kararlar verdiğini vurgulamıştır. AİHM, dinamik ve evrimsel yaklaşım çerçevesinde yerleşik içtihattan dönülmesinin tek başına adaletin düzgün idaresine aykırı olmadığını vurgulamış, ancak böyle bir durumda gerekçelendirme yapılırken yerleşik içtihadın da göz önüne alınması gerektiğini hatırlatmıştır. Bu bağlamda davanın özel koşullarını da dikkate alan AİHM, Yüksek Mahkemenin yerleşik içtihattan ayrılmasını haklı kılan nedenlere dair daha esaslı bir açıklama yapması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Yüksek Mahkemenin; işverenlerin yeniden görevlendirme için somut gerekçeler sunmakla yükümlü olmadıkları, toplu iş sözleşmesinde belirtilen şartlardan birinin dayanak gösterilmesinin yeterli olduğu yönündeki gerekçesinin yetersiz olduğu ve adil yargılamanın gerekliliklerini karşılamadığı vurgulanmıştır. Sonuç olarak AİHM, gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁶⁸².

İlgili karardan da anlaşıldığı üzere AİHM, yerleşik içtihattan dönülmesini başlı başına bir ihlal sebebi olarak görmemektedir. Nitekim hukuki dinamizminin bir gereği olarak içtihadın değişmesi zorunlu olabilmektedir. Ancak kararda da vurgulandığı üzere burada önemli olan husus, yerleşik içtihattan neden dönüldüğünün makul ve yeterli bir biçimde gerekçelendirilmesidir. Hukuki güvenlik ilkesinin bir gereği olarak mahkemelerin, yerleşik içtihattan ayrılırken nedenlerini tarafların tatmin olacağı bir biçimde açıklaması gerekmektedir. Aksi takdirde yargı organlarına duyulan güvenin zedelenmesi riski

⁶⁸⁰ Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic Of Macedonia, § 5-14.

⁶⁸¹ Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic Of Macedonia, § 21.

⁶⁸² Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic Of Macedonia, § 36-39.

bulunmaktadır. Bu nedenle AİHM, yerleşik içtihattan ayrılırken yeterli bir gerekçe gösterilmemesi halinde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir.

B. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları

Bireysel başvuruların yürürlüğe girdiği 23.09.2012 tarihinden itibaren AYM, gerekçeli karar hakkına ilişkin pek çok karar vermiştir. Yargısal kararlarda gerekçenin önemi ve gerekçeli karar hakkının kapsam ve içeriğinin anlaşılması bakımından bu kararların incelenmesi önem taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, belirli başlıklar halinde AYM tarafından hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin verilen ilke kararlar ele alınacaktır. Başlıklar oluşturulurken, AYM'nin genellikle ihlale hükmettiği hususlar konularına göre ayrılmaya çalışılmıştır. İçerikte kararlara tüketici biçimde yer verilmemiş, AYM kararlarına yön veren ilkesel kararlar ile öncü kararlar incelenmiştir.

1. Uyuşmazlığın Çözümü Açısından Esaslı İddia ve İtirazın Karşılanmaması

AYM kararlarında da vurgulandığı üzere gerekçeli karar hakkı kapsamında derece mahkemeleri, taraflarca ileri sürülen bütün maddi ve hukuki dayanaklara ayrıntılı cevap vermekle yükümlü değildir. Ancak taraflarca ileri sürülen iddialardan birinin kabul edilmesi halinde bu durum davanın sonucunu etkileyebilecek nitelikteyse, bu iddiaya ayrı ve açık bir yanıt verilmesi zorunlu olabilmektedir⁶⁸³. Bu nedenle uyuşmazlığın çözümü açısından esaslı, davanın sonucunu etkileyebilecek nitelikte olan iddia ve itirazların gerekçe bölümünde değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir⁶⁸⁴. Temyiz mercileri açısından ise bu yükümlülük farklılık göstermektedir. Nitekim temyiz merciinin, denetlediği mahkeme kararını yerinde bularak aynı gerekçeyi kullanması veya basit bir atıfla kararını gerekçelendirmesi, gerekçeli karar hakkını ihlal etmemektedir. Burada önem arz eden nokta, temyizde ileri sürülen ana unsurlar ile derece mahkemesi kararının incelendiğinin ve buna

⁶⁸³ Muhittin Kaya ve Muhittin Kaya İnşaat Taahhüt Madencilik Gıda Turizm Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., § 26; Yasemin Ekşi, B. No: 2013/5486, 4/12/2013, § 56.

⁶⁸⁴ "...mahkemenin, davanın sonucuna etkili olduğunu kabul ettiği bir husus hakkında "ilgili ve yeterli bir yanıt" vermemesi veya yanıt verilmesini gerektiren usul veya esasa dair iddiaların cevapsız bırakılmış olması bir hak ihlaline neden olabilecektir." Sencer Başat ve diğerleri [GK], § 39.

bağlı olarak bozma veya onama kararı verildiğinin gösterilmesidir⁶⁸⁵. Bu çerçevede temyiz mercii tarafından verilen kararın ayrıntılı bir gerekçe içermemesi, ilk derece mahkemesi tarafından oluşturulan karar gerekçesinin benimsendiği şeklinde yorumlanabilmektedir⁶⁸⁶. Ancak başvuruçular tarafından öne sürülmesine rağmen ilk derece mahkemesi tarafından karşılanmayan esaslı iddia ve itirazlara ilişkin temyiz başvurularının ve usuli hakların ihlal edildiğine ilişkin somut şikâyetlerin temyiz mercii tarafından da karşılanmaması, gerekçeli karar hakkını ihlal edebilmektedir⁶⁸⁷. Dolayısıyla, ilk derece mahkemesi tarafından karşılanmamış olan esaslı iddia ve itirazların temyiz mercii tarafından karşılanması gerektiği, aksi takdirde gerekçeli karar hakkının ihlal edileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Uyuşmazlığın çözümü açısından esaslı iddia ve itirazın karşılanmasına ilişkin bu ilkeler, AYM kararlarında ortaya konmuştur. Bu ilkeler ışığında AYM, gerekçeli karar hakkına ilişkin pek çok karar vermiştir. Bu kararların incelenmesi ve tartışılması konunun açıklanması bakımından önem arz etmektedir.

AYM tarafından *Aziz Turhan* başvurusu⁶⁸⁸ üzerine verilen karar, konuya örnek teşkil etmektedir. İlgili kararda temel mesele, başvuruçular tarafından öne sürülen ve mahkeme kararını etkileyebilecek nitelikteki iddiaların ilk derece mahkemesi ve Yargıtay tarafından cevapsız bırakılmasıdır. Karara konu olan olayda başvuruçular, Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktayken 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu m. 33 hükmü uyarınca lisansüstü eğitim amacıyla ABD'ye gönderilmişlerdir. Eğitimini tamamladıktan sonra başvuruçular Türkiye'ye dönerek Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamışlardır. Ardından başvuruçular görevden istifa ettiğini bildirerek Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunda çalışmaya başlamışlardır. Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı, mecburi hizmet yükümlüsü olduğu gerekçesiyle başvuruçuların istifasını kabul etmemiş ve başvuruçular görevden çekilmiş sayılmıştır. Bunun üzerine Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü, mecburi hizmet yükümlülüğünden doğan tazminatın ödenmesini talep etmiştir. Başvuruçular, 5535 sayılı Kanun m. 2 hükmü uyarınca mecburi hizmet yükümlülüğünün Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna aktarılmasını talep etmiş, Üniversite ise ilgili kanunun 2. maddesiyle eklenen geçici 53. madde uyarınca başvuru tarihinin geçtiğini belirtmiştir. Bandırma Üniversitesi Rektörlüğü,

⁶⁸⁵ Yasemin Ekşi, § 57.

⁶⁸⁶ Ali Yanar, B. No: 2013/5216, 14/4/2016, § 60.

⁶⁸⁷ Faik Gümüş, B. No: 2012/603, 20/2/2014, § 49.

⁶⁸⁸ Aziz Turhan, B. No: 2012/1269, 8/5/2014.

başvurucu aleyhine alacak davası açmıştır. Görülen davada ilk derece mahkemesi, bilirkişi incelemesi yaptırmış ve hazırlanan raporda; geçici 53. madde uyarınca başvurunun başvuru tarihinde başka bir kuruma naklen atamasının yapılması gerektiği, ancak başvurunun görevden çekilmiş sayıldığı ve buna ilişkin idari yargıda dava açılmamış olması nedeniyle kararın kesinleştiği, bu nedenle eksik olan mecburi hizmet süresine ilişkin tazminatı ödeme yükümlülüğünün doğduğu belirtilmiştir. Başvurucu ise mecburi hizmet yükümlülüğünün çalıştığı kuruma aktarılmasının önünde bir engel bulunmadığını ileri sürmüş ve bilirkişi raporuna itiraz etmiştir. İlk derece mahkemesi, davayı kısmen kabul kısmen reddetmiş, bunun üzerine başvuru kararı temyiz etmiştir. Yargıtayda temyiz incelemesi devam etmekteyken talep üzerine Maliye Bakanlığınca verilen, başvurucuya 2547 sayılı kanun m. 53/3 uyarınca işlem yapılabilmesine ilişkin görüş Yargıtay’a sunulmuş ancak Yargıtay, görüş hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmaksızın ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır⁶⁸⁹. Bunun üzerine başvuru, kanun önünde eşitlik, mülkiyet ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁹⁰.

AYM, mevcut başvuruda gerekçeli karar hakkı bağlamında temel olarak, başvuru tarafından ileri sürülen iddia ve itirazların ilk derece mahkemesi ve Yargıtay tarafından cevapsız bırakılmasını ele almıştır. Başvurucunun borçlu olmadığına, kanun hükmü uyarınca mecburi hizmet süresinin çalışmakta olduğu kuruma aktarılabilmesine ve bunun için herhangi bir süre şartı aranmadığına ilişkin itirazlarının yalnızca bilirkişi raporunda değerlendirildiğini, ilk derece mahkemesi ve Yargıtay tarafından dikkate alınmadığını, iddia ve itirazların bilirkişi raporunda değerlendirilmesinin bu iddia ve itirazların karşılandığı anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede gerek ilk derece mahkemesi gerekse Yargıtay tarafından, davanın çözümü açısından esaslı iddiaların karşılanmamış olması nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine oy çokluğuyla hükmedilmiştir⁶⁹¹.

İlgili karardan da anlaşıldığı üzere AYM; uyuşmazlığın çözümü için esaslı iddia ve itirazların bilirkişi raporunda değerlendirilmesini yeterli bulmamaktadır. Kararda ifade edildiği şekliyle; bilirkişinin uyuşmazlığın çözümünde mahkemeye yardımcı olmaktan başka bir rolü bulunmamakta ve bilirkişi tarafından hazırlanan rapor yargısal karar niteliği taşımamaktadır⁶⁹². Dolayısıyla tarafların ileri sürdüğü, davanın sonucunu etkileyebilecek

⁶⁸⁹ Aziz Turhan, § 1-27.

⁶⁹⁰ Aziz Turhan, § 30.

⁶⁹¹ Aziz Turhan, § 56-58.

⁶⁹² Aziz Turhan, § 56.

nitelikteki esaslı iddialar bilirkişi raporunda değerlendirilmiş olsa dahi ayrıca mahkeme tarafından ele alınması ve cevaplanması gerekmektedir. Aksi takdirde gerekçeli karar hakkı ihlal edilmiş olmaktadır. Karardan çıkarılması gereken bir diğer sonuç da temyiz merciinin kararını gerekçelendirme yükümlülüğüne ilişkindir. Temyiz merciinin kimi durumlarda ayrıntılı gerekçe oluşturması şart olmamakla birlikte, başvuru tarafından ileri sürülen esaslı iddia ve itirazların ilk derece mahkemesi kararında karşılanmaması ve bu durumun temyize konu edilmesi halinde, esaslı iddia ve itirazların temyiz merciince de karşılanmamış olması, gerekçeli karar hakkını ihlal edebilmektedir. Başvuruya konu olan olayda da ilk derece mahkemesi tarafından karşılanmayan esaslı iddia ve itirazlar temyiz başvurusunda konu edilmiş, ancak bu iddia ve itirazlara Yargıtay tarafından da cevap verilmemiştir. Bunun üzerine AYM, esaslı iddia ve itirazlara temyiz merci tarafından da cevap verilmemesinin gerekçeli karar hakkını ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Aziz Turhan kararının karşı oy gerekçesinde ise başvurunun ileri sürdüğü iddiaların bilirkişi raporunda değerlendirildiği, başvurunun bilirkişi raporuna itirazlarını ileri sürebildiği, mahkemenin bilirkişi raporundaki tespitlere katılmak suretiyle kararın gerekçesini oluşturduğu, Yargıtayın da ilk derece mahkemesi kararını onayarak aynı görüşe katıldığı, dolayısıyla gerekçeli karar hakkının ihlal edilmediği ifade edilmiştir. Kanaatimizce karşı oy gerekçesinde ifade edilen hususlar gerekçeli karar hakkının sağladığı güvenceyle bağdaşmamaktadır. Nitekim gerekçe, somut olay ve soyut hukuk kuralı ile verilen karar arasında köprü görevi üstlenmektedir. Bu bağlamda taraflarca ileri sürülen esaslı iddia ve itirazların neden kabul veya reddedildiği kararın gerekçesinde yer almalıdır. Elbette delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi derece mahkemelerinin takdirindedir. AYM tarafından da ifade edildiği üzere açıkça keyfilik ve bariz takdir hatası olmadığı sürece derece mahkemelerinin delillerin kabul edilebilirliğine ve değerlendirilmesine ilişkin takdirine müdahale edilemez ve bu husus bireysel başvuru incelemesine konu edilemez⁶⁹³. Ancak başvuruya konu olan olayda başvurunun bilirkişi raporuna ilişkin itirazları ile başvuru tarafından ileri sürülen ve Maliye Bakanlığı tarafından verilen görüşün değerlendirmeye tabi tutulmamış olması, bilirkişi raporunun karara esas alınmasıyla ilgili değil, başvuru tarafından ileri sürülen esaslı iddia ve itirazların mahkeme tarafından karşılanmamış olmasıyla ilgilidir. Nitekim uyuşmazlığın çözümü açısından esaslı iddia ve itirazların bilirkişi raporunda yanıtlanması, mahkemenin ayrı ve açık yanıt verme yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır. Bu çerçevede iddia ve itirazların yalnızca

⁶⁹³ Necati Gündüz ve Recep Gündüz, B. No: 2012/1027, 12/2/2013, § 26.

bilirkişi raporunda ele alınması, mahkemenin yalnızca bilirkişi raporuna atıfla yetinmesi ve iddia ve itirazlara “ayrı ve açık” bir yanıt vermemesi nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğini söylemek mümkündür.

Konuya örnek teşkil eden bir diğer karar, *Bayram Özkaptanoğlu* başvurusu üzerine verilen karardır⁶⁹⁴. Karara konu olan olayda başvuru, bir şirkette aşçı olarak çalışmaktadır. Başvurucunun çalışmakta olduğu şirket; İzmir’de ikram yüklemesi yapılmayacağı, ikram yüklemesinin yalnızca İstanbul’da yapılması kararı alındığı, bu nedenle iş gücü fazlasının ortaya çıktığı gerekçesiyle başvuruyla akdedilen iş sözleşmesini feshetmiştir. Bunun üzerine başvuru, feshin haklı ve geçerli bir nedene dayanmadığı, işinin ikram yüklemesiyle alakalı olmadığı, başka bir yerde çalışmasına ilişkin herhangi bir teklifte bulunulmadığı iddialarıyla İzmir 10. İş Mahkemesinde dava açmıştır. İzmir 10. İş Mahkemesi, işveren tarafından feshe ve İstanbul ünitesinde çalışmak isteyenlerin müracaat etmeleri gerektiğine ilişkin bildirimin işyerinde duyuru yoluyla yapıldığı, başvurucuya İstanbul ünitesinde çalışması için herhangi bir teklif yapılmadığı, başvuru niteliğine uygun bir işte çalışması için herhangi bir hazırlık yapıp yapılmadığının anlaşılamadığı, başvuru ve diğer işçilere fesihten sonra daha düşük bir ücret karşılığında iş teklif edildiği, toplu iş sözleşmesine aykırı davranıldığı, 4857 sayılı İş Kanunu m. 29 hükmüne uygun şekilde fesih bildirimi yapılmadığı, işverenin feshin geçerli nedene dayandığını ispatlayamadığı gerekçesiyle davanın kabulüne, feshin geçersizliğine ve başvuru işe iadesine karar vermiştir. Kararın temyiz edilmesi üzerine Yargıtay; işveren tarafından işyerinde feshin tüm çalışanlara duyuru yoluyla bildirildiği, İstanbul’da çalışmak üzere müracaat eden diğer işçilerin çalışmaya başladığı ancak başvuru müracaat etmediği, başka bir kadroda işe alınmasının mümkün olmadığı, fesihten sonra başvuruyla aynı nitelikte işçi alımı yapılmadığı, bilirkişi raporunda ifade edildiği gibi diğer illerde istihdam edilen personel sayısının da sürekli olarak azaltıldığı, işletmesel bir karar alındığı ve feshe son çare olarak başvurulduğu gerekçesiyle ilk derece mahkemesi kararını bozmuştur. Bunun üzerine başvuru; adil yargılanma ve sosyal güvenlik hakları ile eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁹⁵.

AYM, gerekçeli karar hakkı çerçevesinde yaptığı değerlendirmede; çalışma koşullarında esaslı değişikliğin işçiye yazılı bildirim suretiyle yapılacağına ilişkin 4857 sayılı İş Kanunu m. 22 hükmünün ne şekilde yorumlandığının ve yazılı bildirimin ne şekilde

⁶⁹⁴ Bayram Özkaptanoğlu [GK], B. No: 2013/1015, 8/4/2015.

⁶⁹⁵ Bayram Özkaptanoğlu [GK], § 1-15.

yapılması gerektiğinin Yargıtay tarafından açıklanmaması, işverenin mali durumunu gösteren bilirkişi raporunun neden incelenmediğinin belirtilmemesi, işyerine yeni işçi alınıp alınmadığı konusundaki bilirkişi raporunun ve mahkemece dinlenen tanık beyanlarının dikkate alınmaması nedeniyle oy çokluğuyla gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁶⁹⁶.

Karşı oy gerekçelerinde ise; ilke olarak maddi olay ve olguların ispatlanması, delillerin değerlendirilmesi, hukuki normların yorumlanması konularının derece mahkemelerinin takdirinde olduğu, yalnızca bariz takdir hatası veya açıkça keyfilik durumunda mahkemenin takdirine yönelik değerlendirme yapılabileceği, esasa ilişkin sonucun adil olup olmadığına ilişkin incelemenin bireysel başvuruya konu edilemeyeceği belirtilmiştir. Bu bağlamda 4857 sayılı İş Kanunu m. 22 hükmüne ilişkin yorum yapma, bilirkişi raporu ve tanık delilini değerlendirme konusunda takdirin Yargıtaya ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, gerekçeli karar hakkının yargılamada ileri sürülen her türlü iddia ve itiraza ayrıntılı cevap verilmesini gerektirmediği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Yargıtayın, 4857 sayılı İş Kanunu m. 22 hükmü uyarınca duyuru şeklindeki bildirimin yeterli olduğuna ilişkin yorumunu daha detaylı açıklama yükümlülüğü bulunmadığı, başvuru tarafından ileri sürülen iddia ve itirazların karşılandığı ifade edilmiştir. Tüm bu gerekçelerle başvurunun tipik bir kanun yolu şikâyeti olduğu ve Yargıtay tarafından ileri sürülen gerekçelerin yeterli olduğundan bahisle açıkça dayanaktan yoksun olan başvuruda kabul edilemezlik kararı verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Karşı oy gerekçesinde isabetli birtakım tespitlere yer verilmekle birlikte duyuru şeklinde yapılan bildirimin kanunen geçerli olduğuna ilişkin yorumun detaylı açıklama gerektirmediği görüşüne katılamamaktayız. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, karşı oy gerekçesinde belirtildiği üzere teknik bilirkişi raporunu ve tanık delilini değerlendirme konusu mahkemenin takdirindedir ve bariz takdir hatası ve açıkça keyfilik içermediği sürece bireysel başvuruda inceleme konusu yapılamaz. Hukuk kuralının yorumlanması da mahkemenin takdirinde olmakla birlikte, yorumun gerekçelendirilmesinin gerekçeli karar hakkının güvencesi kapsamında olduğunu söylemek mümkündür⁶⁹⁷. Hırş'ın de ifade ettiği üzere *“Hukukçu, herhangi bir maddeyi uygularken yorum işini yukarıda izah edilen kurallara uygun olarak bilimsel bir biçimde yapmalı ve bulduğu yorum tarzını, mantıkla da*

⁶⁹⁶ Bayram Özkaptanoğlu [GK], § 80-81.

⁶⁹⁷ Yorumların gerekçelendirilmesi gerektiği görüşüne ilişkin bkz. **Uzun**, Yargıtay Kararlarından Örneklerle Yargı Kararlarında Gerekçelendirme Faaliyeti, s. 362-366.

*ispat edebilmelidir. Sonucun, maddenin lafzına veya ruhuna ya da çıkarların durumuna uyduğunu ileri sürmek yeterli değildir. Seçilen yorum tarzının hangi nedenlerden ötürü daha elverişli bulunduğu gösterilmelidir. Bu “ispat”, mantıkî ve inandırıcı olmalıdır.”*⁶⁹⁸. Bu çerçevede gerekçelendirme edimi, yorumun gerekçelendirilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu gerekçelerle başvuruya konu olan olayda Yargıtayın yalnızca duyuru şeklinde yapılan bildirimin kanuna uygun olduğunu belirtmekle yetinmesinin, neden bu şekilde bir yorum yaptığını ve sonuca ulaştığını açıklamamasının, gerekçeli karar hakkını ihlal ettiğini düşünmekteyiz.

Bunun yanında AYM, bir başka kararında dava konusu alacağın esasına ilişkin olan işlemiş faiz alacağına dair iddia ve itirazlara ilk derece mahkemesi ve Yargıtay tarafından ayrı ve açık bir yanıt verilmemiş olması nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir⁶⁹⁹. Zamanaşımı define ilişkin iddiaların karşılanmaması durumunda da AYM’nin gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verdiği görülmektedir. Bir kararında AYM, zamanaşımı define ilişkin iddianın esasa etkili olduğunun açık olduğunu belirterek ilk derece mahkemesi ve Yargıtay tarafından zamanaşımı define ilişkin iddiaya gerekçe göstermeksizin yanıt verilmemesi nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir⁷⁰⁰.

Kanun ve yerleşik içtihatlarla aykırı ve gerekçesiz olarak lehe vekalet ücretine hükmedilmemesi durumunda da AYM’nin gerekçeli karar hakkı ve mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verdiği görülmektedir. *Hasan Kulakcı* başvurusu üzerine verilen karar, bu konuda örnek teşkil etmektedir⁷⁰¹. Karara konu olan olayda, başvuruyla ilgisi olmayan bir taşınmaza ilişkin olarak tapu iptali ve tescil davası açılmış, davanın reddine karar verilmesine rağmen davalı olan başvuru lehine vekalet ücretine hükmedilmemiştir. İlk derece mahkemesi, davacının yanılarak dava açtığını, davada haklı çıkma durumunun söz konusu olmaması nedeniyle davalı hazine lehine vekalet ücretine hükmedilmediğini belirtmiş ancak başvuru hakkında neden lehe vekalet ücretine hükmedilmediğini açıklamamıştır. Bunun üzerine başvuru lehine vekalet ücretine hükmedilmesi talebiyle ilk derece mahkemesi kararını temyiz etmiş, ancak Yargıtay tarafından da bu hususta bir değerlendirme yapılmaksızın karar onanmıştır. Bunun üzerine

⁶⁹⁸ **Hırş, Ernest** (2018) *Pratik Hukukta Metot*, Güncellenmiş 8. Basıdan Tıpkı Basım, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 109.

⁶⁹⁹ Aynur Gülmez, B. No: 2014/1960, 21/11/2017, § 43.

⁷⁰⁰ Gaziler Enerji ve Tic. A.Ş., B. No: 2013/1660, 15/10/2014, § 51-54.

⁷⁰¹ Hasan Kulakcı, B. No: 2013/9572, 17/2/2016.

başvurucu, karar düzeltme talebinde bulunmuş ancak talebi reddedilmiştir. Daha sonra başvuru, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur⁷⁰². AYM, yapmış olduğu değerlendirmede, başvurucuyla ilgisi olmayan bir taşınmaza ilişkin olarak dava açıldığını, bu nedenle başvurunun avukat yardımıyla faydalanmak ve vekalet ücreti ödemek zorunda kaldığını, davanın reddine karar verilmesine rağmen başvuru lehine vekalet ücretine hükmedilmediğini ve bu kararın Yargıtay tarafından onanmasının mahkeme kararını önemli ölçüde etkisizleştirdiğini, ilk derece mahkemesi tarafından kanun ve yerleşik içtihatlarla aykırı biçimde başvuru lehine vekalet ücretine hükmedilmediğini, başvurunun bu duruma ilişkin itirazlarına temyiz incelemesinde ayrı ve açık bir yanıt verilmediğini belirterek mahkemeye erişim hakkı ve gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁷⁰³.

AYM'nin başka bir kararına konu olan olayda başvuru, iş sözleşmesinin haksız feshedildiği iddiasıyla dava açmış ve ilk derece mahkemesi, davanın kabulüne karar vermiştir. Davalının istinaf başvurusu üzerine Bölge Adliye Mahkemesi, süre tutum dilekçesinde istinaf sebep ve gerekçelerinin gösterilmediği ve başvurunun süresi içerisinde yapılmadığı gerekçesiyle başvurunun usulden reddine karar vermiştir. Bunun üzerine davalı, temyiz yoluna başvurmuş, Yargıtay ise Bölge Adliye Mahkemesinin usulden red kararının gerekçesini dikkate almaksızın kararı bozarak davanın reddine karar vermiştir⁷⁰⁴. Kararın tebliği üzerine başvuru, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur. AYM, Bölge Adliye Mahkemesinin usulden red kararının uyuşmazlığın çözümü açısından önemli olduğunu belirterek başvurunun usulden red kararının hukuka uygun olduğuna ilişkin iddiasına Yargıtay tarafından ayrı ve açık bir yanıt verilmemesi nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁷⁰⁵.

2. Yetersiz Gerekçe

Yetersiz gerekçeye bağlı olarak verilen ihlal kararları ile uyuşmazlığın çözümü açısından esaslı iddia ve itirazın karşılanmaması nedeniyle verilen ihlal kararları benzerlik göstermekle birlikte iki konu arasında temel bir farklılık bulunduğu görülmektedir.

⁷⁰² Hasan Kulakcı, § 6-13.

⁷⁰³ Hasan Kulakcı, § 46-50.

⁷⁰⁴ Ayhan Pelit, B. No: 2019/2609, 16/11/2023, § 5-7.

⁷⁰⁵ Ayhan Pelit, § 23-29.

Uyuşmazlığın çözümü açısından esaslı iddia ve itirazın karşılanmaması halinde taraflarca ileri sürülen esaslı iddia ve itirazlar kararın gerekçesinde değerlendirme konusu yapılmamaktadır. İlgisiz ve yetersiz gerekçeye dayalı olarak ihlal kararı verildiği durumlarda ise iddia ve itiraza ilişkin değerlendirme yapılmakla birlikte bu değerlendirme yeterli bulunmamaktadır. Bu nedenle konunun ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Yargısal kararlarda gerekçenin, dava konusu olayla ilgili olması ve karara neden varıldığını açıklayacak ölçüde yeterli olması gerekmektedir. Nitekim bir kararın şekli açıdan gerekçesinin olması, gerekçenin maddi açıdan yeterli olduğu anlamına gelmemektedir⁷⁰⁶. Gerekçenin yeterli olması, mutlaka ayrıntılı açıklamalar içermesini de gerekli kılmamaktadır. Ancak gerekçenin, taraflarca ileri sürülen iddia ve savunmalardan birine neden üstünlük tanındığını, delillerden bir kısmının karara esas alınırken bir kısmının neden reddedildiğini açıklayacak ölçü ve özene sahip olması gerekmektedir⁷⁰⁷. Yargısal kararın gerekçesinde; ileri sürülen iddia ve itirazların bir kısmının yanıtsız bırakılmış olması, önemli konuların yüzeysel bir biçimde incelenmesi, değerlendirme kısmının zayıf kalması, buna bağlı olarak gerekçenin dava taraflarını tatmin etmekten uzak olması halinde yetersiz gerekçeden söz etmek mümkündür⁷⁰⁸.

AYM'nin *Nilgün Gökay ve Diğerleri* başvurusu üzerine verdiği karar⁷⁰⁹, yetersiz gerekçeye dayalı olarak gerekçeli karar hakkının ihlaliyle ilişkilendirilebilir. Karara konu olan olayda başvuruçular, tapu kayıtlarında malik olarak göründükleri taşınmazlara kamulaştırmasız el atıldığı iddiasıyla Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Muratpaşa Belediyesi aleyhine tazminat davası açmışlardır. İlk derece mahkemesi, davanın Antalya Büyükşehir Belediyesi yönünden kabulüne ve belirlenen tazminat miktarının başvuruçulara ödenmesine karar vermiştir. Davalının kararı temyiz etmesi üzerine Yargıtay, uyuşmazlık konusu taşınmazın diğer hissedarları tarafından açılan Antalya 1. Asliye Hukuk Mahkemesi ve Antalya 8. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından görülen dava dosyasında bulunan belgeler uyarınca taşınmazın geldisi yönünden kesinleşmiş kamulaştırma işlemi bulunması nedeniyle kamulaştırmasız el atmadan bahsedilemeyeceğini belirterek ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Bunun üzerine başvuruçular, karar düzeltme talebinde

⁷⁰⁶ **Şirin**, Anayasa Mahkemesi Kararlarında (İdari Yargı Bağlamında) Gerekçeli Karar Alma Hakkı, s. 70.

⁷⁰⁷ Sencer Başat ve diğerleri [GK], § 37.

⁷⁰⁸ **Çetinkaya, Reşat** (2024) 'AİHM ve AYM Kararları Işığında Gerekçeli Karar Hakkı' Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 15, S: 57, s. 340.

⁷⁰⁹ Nilgün Gökay ve diğerleri, B. No: 2014/3303, 12/1/2017.

bulunmuş ancak talebi reddedilmiştir. Ardından ilk derece mahkemesi, bozma kararına uyarak davanın reddine karar vermiştir. Bu kararın başvuru tarafından temyiz edilmesi üzerine ilk derece mahkemesi kararı onanmış, karar düzeltme talebinde bulunulmuşsa da talep reddedilmiştir. Bunun üzerine başvuru, AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuşlardır⁷¹⁰.

Karardaki temel mesele, Yargıtayın Antalya 1. Asliye Hukuk Mahkemesi ve Antalya 8. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından görülen dava dosyasında bulunan belgelere atıfla karar vermiş olmasıdır. Nitekim her iki mahkeme tarafından verilen direnme kararı üzerine davalar Yargıtay HGK tarafından incelenmiş ve her iki dava bakımından da kamulaştırma evrakının ve örnek davalara ilişkin dava evrakının dosyada bulunmadığı, bu belge ve bilgilerin araştırılması gerektiği, bu hususlar araştırılmaksızın eksik incelemeye dayalı olarak hüküm kurulduğu gerekçesiyle direnme kararları bozulmuştur. Bozma üzerine her iki dosyanın da tekrar ilk derece mahkemesine gönderildiği ve derdest olduğu belirtilmiştir⁷¹¹. Bu bağlamda Yargıtay, henüz sonuçlanmamış olan dava dosyasında bulunan belgelere atıfla karar vermiştir. Bu hususu değerlendiren AYM, gerek Yargıtay gerek ilk derece mahkemesi tarafından henüz sonuçlanmamış dava dosyasına atıfla karar verilmesinin dayanaksız görüldüğünü belirtmiş ve gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır⁷¹². İlgili karardan da anlaşıldığı üzere yargısal kararın gerekçesinin sağlam temellere dayanmaması halinde AYM, gerekçeyi yetersiz bulmakta ve gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmektedir.

AYM kararları incelendiğinde, güven ilişkisinin bozulduğu gerekçesiyle iş sözleşmesinin feshedilmesi (şüphe feshi) halinde derece mahkemeleri tarafından ikna edici ve yeterli gerekçe oluşturulmamasına bağlı olarak pek çok ihlal kararı verildiği görülmektedir. *Mazlum Yürek* başvurusu⁷¹³, konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda başvuru, belirli alt işveren taşeron şirketlerin çatısı altında Batman Belediyesinde işçi olarak çalışmaktayken iş sözleşmesi feshedilmiştir. Bunun üzerine başvuru işe iade davası açmış ancak ilk derece mahkemesi, davanın reddine karar vermiştir. İlk derece mahkemesi; İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın Batman Valiliği'ne ilettiği tevdi raporunda başvuru kişinin PKK terör örgütü ile

⁷¹⁰ Nilgün Gökay ve diğerleri, § 11-22.

⁷¹¹ Nilgün Gökay ve diğerleri, § 23-35.

⁷¹² Nilgün Gökay ve diğerleri, § 78-79.

⁷¹³ Mazlum Yürek, B. No: 2020/34543, 19/1/2023. Benzer nitelikteki başvurular için bkz. A.F.H., B. No: 2018/37511, 11/1/2023, Fatih Gedik, B. No: 2019/2491, 21/12/2022, Kadir Uşaklı, B. No: 2020/2403, 9/2/2023. Cem Çemşit, B. No: 2019/13188, 13/12/2023, Serdar Alkan, B. No: 2018/25158, 2/11/2023.

irtibatının/iltisakının bulunduğunun belirtildiğini, alt işverenin çatısı altında Batman Belediyesi Başkanlığı işyerinde işçi olarak çalışan davacı hakkında gerekli işlemlerin yapılmasının istenmesi üzerine tevdi raporunda belirtilen biçimde 667 sayılı KHK m. 4/1-e uyarınca başvurunun iş sözleşmesinin feshedildiğini, aynı KHK m. 4/2 uyarınca m. 4/1-e kapsamında iş sözleşmesi feshedilenlerin doğrudan yahut dolaylı olarak kamu hizmetinde görevlendirilemeyeceğini, başvurunun isminin tevdi raporunda bulunması nedeniyle işveren ile işçi arasındaki güven ilişkisinin zedelendiğini, işçinin işyerinde çalışmasının olumsuzluklara neden olacağını ve kamusal tehdit oluşturduğunu, başvuru hakkında tesis edilen işlemin terör örgütleriyle mücadeleye ilişkin acil, mecburi ve orantılı olduğunu belirterek kararını gerekçelendirmiştir. Bunun üzerine başvuru, Bölge Adliye Mahkemesine başvurmuş ancak istinaf talebinin reddine karar verilmiştir. Ardından başvuru, temyiz kanun yoluna başvurmuş ve Yargıtay tarafından Bölge Adliye Mahkemesi kararının onanmasına hükmedilmiştir. Bunun üzerine başvuru, bireysel başvuruda bulunmuştur⁷¹⁴.

Bireysel başvuru üzerine yapılan incelemede AYM, öncelikle hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi bağlamında somut olayda gerçekleşen şüphe feshine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Şüphe feshinin niteliği gereği ispat edilmesinin beklenmediği ancak Yargıtay içtihatlarında da ifade edildiği şekliyle şüphenin işçinin kişiliğindeki bir nedenden kaynaklanması ve bu nedenin önemli ve maddi nitelikteki objektif olay ve olgular ile kuvvetlendirilmesi gerektiği, bunun hukuki güvenlik ilkesinin bir gereği olduğu vurgulanmıştır. Şüphe feshine neden olan olay ve olguların doğrudan işçinin kişiliğinden kaynaklanması ve milli güvenliği tehdit eden örgüt ile işçi arasında güncel ve kişisel bağlantıyı gösterebilecek mahiyette olması gerektiği belirtilmiş ve keyfiligi önlemek adına derece mahkemelerinin bu bağlantıyı nasıl kurduğunu detaylı bir şekilde gerekçelendirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Başvuruya konu olan olayda ise yalnızca Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın tevdi raporuna dayanıldığı, PKK terör örgütü ile irtibat/iltisak şüphesinin hangi nedenlere dayalı olarak meydana geldiğinin ve bu şüphenin mesleki açıdan nasıl bir tehlike oluşturduğunun davalılar ve mahkeme tarafından açıklanmadığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda AYM, başvuruya konu olan yargılamada verilen gerekçeli kararın, başvuru ile işveren arasındaki güven ilişkisinin zedelenmesine yol açan olay ve olgulara ilişkin yeterli açıklama içermediğini, tarafların iddia ve itirazları çerçevesinde feshin geçerli sebebe dayanıp dayanmadığının değerlendirilmediğini belirterek

⁷¹⁴ Mazlum Yürek, § 5-14.

gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir⁷¹⁵. Görüldüğü üzere AYM'nin ihlal kararının temel gerekçesi, davaya konu olan olay ve olgular ile mahkeme kararı arasındaki bağlantının yeterli bir biçimde açıklanmamasıdır. Bu noktada verilen kararın gerekçesinin hukuki güvenlik ve belirliliği sağlayacak ölçü ve özene sahip bir yeterlilikte, davaya konu olan olay ve olgular ile hukuk kuralları arasındaki bağlantıyı açıklaması gerekmektedir. Aksi takdirde gerekçeli karar hakkı ihlal edilmiş olmaktadır.

3. Temyiz İsteminden Feragat Dilekçesinin Gerekçesiz Olarak Dikkate Alınmaması

Temyizden feragat dilekçesinin gerekçesi belirtilmeksizin dikkate alınmaması halinde de AYM'nin gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmettiği görülmektedir. *Sentez Reklam ve Tanıtım Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.* başvurusu üzerine verilen karar konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda başvuru şirkette işçi olarak çalışan H.D. işyerinde gerçekleşen iş kazası sonucunda vefat etmiştir. H.D.'nin vefatı üzerine mirasçıları, başvuru şirket ve ortakları aleyhine maddi ve manevi tazminat davası açmışlardır. Açılan dava sonucunda ilk derece mahkemesi, talebin kısmen kabulüne karar vermiştir. Bunun üzerine karar, başvuru vekili tarafından temyiz edilmiştir. Dava dosyasının temyiz denetimi için Yargıtayın ilgili dairesine gönderilmesinden sonra başvuru vekili UYAP üzerinden gönderdiği dilekçe ile tarafların sulh olduğunu, temyiz isteminden feragat ettiklerini belirtmiştir. Ancak Yargıtay, temyizden feragat dilekçesine ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmaksızın ilk derece mahkemesi kararının onanmasına karar vermiştir⁷¹⁶. Bunun üzerine başvuru, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini öne sürerek bireysel başvuruda bulunmuştur⁷¹⁷.

AYM, ilk olarak temyizden feragat talebine ilişkin dilekçenin yargılamanın sonucunu değiştirebilecek nitelikte olduğu tespitinde bulunmuştur. Yargıtay tarafından verilen kararda temyizden feragat dilekçesinin neden işleme alınmadığının belirtilmediği, bu nedenle feragat talebinin dikkate alınıp alınmadığının da anlaşılamadığı vurgulanmıştır. Yargılamanın sonucu açısından etkili olabilecek temyizden feragat dilekçesinin neden

⁷¹⁵ Mazlum Yürek, § 30-40.

⁷¹⁶ Sentez Reklam ve Tanıtım Hizm. San. Tic. Ltd. Şti., B. No: 2015/337, 10/1/2019, § 1-14.

⁷¹⁷ Sentez Reklam ve Tanıtım Hizm. San. Tic. Ltd. Şti., § 25.

dikkate alınmadığı konusunda makul, ilgili ve yeterli bir açıklamada bulunulmaması nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir⁷¹⁸.

4. Gerekçeli Karar Tebliğ Edilmeden Yargıtay Tarafından Hüküm Kurulması

Gerekçeli karar hakkı, tarafların kanun yoluna başvuruda itirazlarını ileri sürebilmesi ve kararın üst derece mahkemeleri tarafından denetlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Nitekim kararın gerekçesi bilinmeksizin taraflar itirazlarını ileri süremediği gibi gerekçeyi bilmeyen üst derece mahkemesi de etkin bir denetim gerçekleştirememektedir. Bu nedenle gerekçeli karar tebliğ edilmeden kanun yoluna başvurulması ve üst derece mahkemesi tarafından denetim yapılması, gerekçeli karar hakkına aykırılık teşkil etmektedir. AYM de bu yaklaşımla *Vesim Parlak*⁷¹⁹ başvurusu üzerine verdiği kararında gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Karara konu olan olayda başvuru, çalıştığı kurum tarafından iş sözleşmesinin feshedilmesi üzerine işe iade davası açmış, ilk derece mahkemesi davanın reddine karar vermiş ancak kararın gerekçesini açıklamamıştır. Bunun üzerine başvuru, süre tutum dilekçesiyle temyiz başvurusunda bulunarak gerekçeli kararın tebliğ edilmesinin ardından temyiz itirazlarını ileri süreceğini belirtmiştir. Ancak gerekçeli karar henüz başvurucuya tebliğ edilmeden Yargıtay, ilk derece mahkemesi kararının onanmasına hükmetmiştir⁷²⁰. Başvuru; adil yargılanma hakkının, çalışma ve sözleşme hürriyetinin ve eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur⁷²¹.

AYM, yapmış olduğu değerlendirmede; ilk derece mahkemesi kararının gerekçesi bilinmeksizin kanun yoluna başvuru hakkının etkin bir biçimde kullanıldığından ve temyiz denetiminin etkin bir biçimde yapıldığından bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda ilk derece mahkemesinin gerekçeli kararı bilinmeksizin yapılan temyiz başvurusu ve temyiz incelemesinin gerekçeli karar hakkı çerçevesinde adil yargılanma hakkına uygun olmayacağı vurgulanmıştır. Başvuruya konu olan olayda da ilk derece mahkemesi kararının gerekçesi bilinmeden temyiz başvurusu yapılması ve temyiz merciinin başvuru hakkının temyiz

⁷¹⁸ Sentez Reklam ve Tanıtım Hizm. San. Tic. Ltd. Şti., § 36-37.

⁷¹⁹ Vesim Parlak, B. No: 2012/1034, 20/3/2014.

⁷²⁰ Vesim Parlak, § 6-14.

⁷²¹ Vesim Parlak, § 22.

itirazlarını almadan karar vermesi nedeniyle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir⁷²².

5. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Hükümleri Uyarınca Verilen Önleyici Tedbir Kararına Yapılan İtirazda İleri Sürülen İddia ve Delillerin Tartışılması

AYM kararları incelendiğinde, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca hükmedilen önleyici tedbir kararına ilişkin itirazda iddia ve delillerin tartışılmaması durumunda gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verildiği görülmektedir. *Salih Söylemezoğlu* başvurusu, bu konuda örnek teşkil etmektedir⁷²³. Başvuruya konu olan olayda başvuru hakkında 6284 sayılı Kanun m. 5/1-a, c, d, f, g, ğ hükümleri uyarınca Aile Mahkemesi tarafından önleyici tedbir kararı verilmiştir. Başvurucu, önleyici tedbir kararına itiraz etmiş ancak itiraz Aile Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Kararın başvurucuya tebliğ edilmesinin ardından başvuru, bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvurucu, gerekçeli karar hakkı bağlamında, önleyici tedbir kararına ilişkin yaptığı itirazın hiçbir inceleme ve araştırma yapılmadan gerekçe gösterilmeksizin reddedildiğini öne sürmüştür⁷²⁴.

AYM, yapmış olduğu değerlendirmede öncelikle 6284 sayılı Kanunda öngörülen önleyici tedbir kararına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. 6284 sayılı Kanun m. 8/3 hükmü uyarınca koruyucu tedbir kararına hükmedilebilmesi için şiddet uygulandığına ilişkin delil veya belge aranmadığı ancak önleyici tedbir kararı bakımından bu şekilde ayrıksı bir durumun öngörülmediği ifade edilmiştir. Kanun hükmünün gerekçesinde yer verilen ifadelerle, tedbir kararına hükmedilebilmesi için kişinin şiddet gördüğü veya şiddet görme tehlikesi altında olduğu konusunda dayanakların bulunması gerektiği, aksi takdirde hakkın kötüye kullanılabileceği vurgulanmıştır. Bu açıklamaların ardından, tedbir kararıyla taraflardan biri açısından vücut dokunulmazlığı, yaşam hakkı gibi önemli hak ve menfaatlerin güvence altına alındığı, ancak diğer tarafın hak ve özgürlüklerine yönelik de ciddi bir sınırlama getirildiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda her iki tarafın hak ve

⁷²² Vesim Parlak, § 39-42.

⁷²³ Salih Söylemezoğlu, B. No: 2013/3758, 6/1/2016; Benzer nitelikteki kararlar için bkz. T.K., B. No: 2017/27041, 11/12/2019; A.B., B. No: 2018/2626, 14/10/2020.

⁷²⁴ Salih Söylemezoğlu, § 6-15.

menfaatlerinin önemi vurgulanarak tarafların hak ve özgürlükleri bakımından dengenin gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir⁷²⁵.

AYM, tedbir kararlarının gerekçelendirilmesinde aciliyet unsuru bakımından da değerlendirmelerde bulunmuştur. 6284 sayılı Kanun çerçevesinde tedbir kararlarının verildiği anda infaz kabiliyetini haiz olması nedeniyle kanunla amaçlanan “acil müdahale” unsurunun bu aşamada sağlanmış olacağı, aciliyet unsurunun sağlanması açısından tedbir kararında şiddetin varlığına ilişkin kanaate nasıl ulaşıldığının açıklanmasının yeterli olacağı, bu bağlamda gerekçelendirme edimi bakımından daha esnek bir yaklaşımın kabul edilebileceği, ancak bu esnekliğin gerekçeli karar hakkının temel ilkelerini zedelemeyecek şekilde belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. İtiraz aşamasında ise aciliyet unsurunun ortadan kalktığı, bu nedenle hakkında tedbir kararına hükmedilenin itirazlarını sözlü olarak beyan edemediği bu aşamada, itiraz edenin ileri sürdüğü iddia ve deliller çerçevesinde hak ve menfaat dengesini gözeterek tedbir kararının yerinde olup olmadığının tartışılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu değerlendirmeler çerçevesinde AYM başvuruyu ele almış, itiraz aşamasında başvurunun ileri sürdüğü iddia ve deliller hakkında değerlendirme yapılmadığını, önleyici tedbir kararının dayanağını oluşturan olay ve olguların bu bağlamda tartışılmadığını, itiraz merciinin vermiş olduğu kararda deliller ile ulaşılan sonuç arasındaki bağlantının ne şekilde kurulduğunun belirtilmediği, başvuru tarafından ileri sürülen iddia ve delillerin asgari ölçüde dahi açıklanmadığı vurgulanarak gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir⁷²⁶.

6. Kararın Gerekçesiyle Hüküm Kısmı Arasında Çelişki Olması

AYM, kararın gerekçesiyle hüküm kısmı arasında çelişki olması halinde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar vermektedir. *Hakan Duman* kararı⁷²⁷, konuya örnek teşkil etmektedir. Karara konu olan olayda; başvuru ve F. B. aleyhine, çalıştıkları dönemde bankayı zarara uğrattıkları iddiasıyla T. C. Ziraat Bankası tarafından ihtiyati haciz talebinde bulunulmuştur. Bunun üzerine Kırıkhan 2. Asliye Hukuk Mahkemesi, başvuru ve F. B. aleyhine ihtiyati haciz kararı vermiştir. T. C. Ziraat Bankası, Kırıkhan 1. Asliye

⁷²⁵ Salih Söylemezoğlu, § 34-36.

⁷²⁶ Salih Söylemezoğlu, § 38-42.

⁷²⁷ Hakan Duman, B. No: 2019/14118, 13/2/2024.

Hukuk Mahkemesi önünde alacak davası açmıştır. Başvurucu, Kırıkhan 1. Asliye Hukuk Mahkemesine, F. B. ise Kırıkhan 2. Asliye Hukuk Mahkemesine itiraz dilekçesi vererek ihtiyati haciz talebine itiraz etmişlerdir. Kırıkhan 1. Asliye Hukuk Mahkemesi, başvurunun vermiş olduğu itiraz dilekçesini incelenmek üzere Kırıkhan 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'ne göndermiştir. Kırıkhan 2. Asliye Hukuk Mahkemesi ise görevsizlik kararı vererek dosyayı Kırıkhan 1. Asliye Hukuk Mahkemesine göndermiştir. Kırıkhan 1. Asliye Hukuk Mahkemesi, yaklaşık ispat şartının ve kanunda yer alan koşulların gerçekleştiği gerekçesiyle itirazın reddine karar vermiştir. Bunun üzerine başvurunun vekili, ihtiyati haciz koşullarının oluşmadığı, yalnızca bankada görevli olan müfettişin raporlarına istinaden ihtiyati haciz kararı verildiği, başvuru bankadan ayrıldıktan yaklaşık iki yıl sonra ihtiyati haciz talebinde bulunulduğu iddialarıyla istinaf başvurusunda bulunmuştur. Bölge Adliye Mahkemesi, karar gerekçesinde; ihtiyati hacze diğer borçlu F. B. tarafından da itiraz edildiğini, bu itiraza ilişkin olumlu yahut olumsuz bir karar verildiğinin dosya münderecatından anlaşılamadığını, bu nedenle kararın kaldırılarak yeniden karar verilmek üzere ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hüküm kısmında ise istinaf başvurusunun esastan reddine karar verdiğini belirtmiştir. Bunun üzerine başvuru, istinaf aşamasında ileri sürülen iddia ve itirazlarına ilişkin açıklama yapılmadığı, Bölge Adliye Mahkemesi kararının gerekçesiz olduğu, bu nedenle gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur⁷²⁸.

AYM, esas olarak; istinaf aşamasında başvurunun ileri sürdüğü iddia ve itirazlara yanıt verilmemesini, Bölge Adliye Mahkemesinin karar gerekçesinde mahkeme kararının kaldırılarak yeniden karar verilmek üzere ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen hüküm fıkrasında gerekçeyle çelişir biçimde istinaf başvurusunun esastan reddine karar vermesini ele almıştır. Bu durumu değerlendiren AYM, başvurunun istinaf başvurusunda ileri sürdüğü iddiaların değerlendirilmediğini, Bölge Adliye Mahkemesi kararında gerekçe ve hüküm kısmı arasında çelişki olduğunu, bu çelişki nedeniyle Bölge Adliye Mahkemesinin hangi gerekçeye dayanarak hangi kararı verdiğinin tam olarak anlaşılamadığını belirterek gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁷²⁹.

İlgili karardan da anlaşıldığı üzere kararın hüküm kısmıyla gerekçe kısmı arasında çelişkinin olması, gerekçeli karar hakkı bakımından bir ihlal sebebidir. Nitekim yargısal

⁷²⁸ Hakan Duman, § 1-14.

⁷²⁹ Hakan Duman, § 26-30.

kararın gerekçesi; hukuki güvenlik ve belirliliği sağlayacak özen ve ölçüde, kararın sonucuyla maddi olay ve olgular arasındaki bağlantıyı açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koyacak, makul ve öngörülebilir açıklamalar içermelidir. Aksi halde yaşanan hukuki belirsizlik yargı organlarına duyulan güveni sarsma tehlikesi taşımaktadır. Bu nedendir ki; kararın gerekçesiyle hüküm fıkrası arasında çelişki olması, gerekçeli karar hakkını ihlal etmektedir.

7. Aynı Durumda Olanlar Hakkında Yetersiz Gerekçeyle Farklı Kararlar Verilmesi

AYM kararları incelendiğinde, aynı durumda olanlar hakkında yetersiz bir gerekçeye dayanarak farklı kararlar verilmesi halinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmedildiği görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu tür başvurularda AYM, doğrudan gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine hükmetmemekte, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği tespitiyle yetinmektedir. Kararların içeriği incelendiğinde ise, ihlale hükmedilmesinin temel nedeninin, aynı durumda olanlar hakkında mahkemelerin tatmin edici bir gerekçe göstermeksizin farklı kararlar vermesi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ihlale konu olan temel mesele, mahkemelerin hukuki belirsizliği önlemek adına yeterli, makul ve tatmin edici bir gerekçe göstermemesi durumudur. Bu nedenle konunun bu başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

AYM'nin *Türkan Bal* başvurusu üzerine vermiş olduğu karar, konuya örnek teşkil etmektedir⁷³⁰. Başvuruya konu olan olayda başvuru, THY'de işçi statüsüyle çalışmaktadır. Başvurucunun da üyesi olduğu Hava-İş Sendikası, hava iş kolunda grev yasağına yer veren yasa değişikliği teklifinin TBMM'de görüşülecek olması nedeniyle 29.05.2012 tarihinde belirli bir saat aralığında iş başı yapılmamasına ilişkin üyelerine mesaj göndermiştir. Başvurucunun, bahsi geçen tarihe ilişkin sağlık raporu bulunmaktadır. Bazı işçilerin 29.05.2012 tarihinde farklı nedenlere dayalı olarak işbaşı yapmaması ve işçilerin bir kısmının Atatürk Havalimanında düzenlenen basın açıklamasına katılması üzerine THY, başvuru da dahil olmak üzere 305 işçinin iş sözleşmesini, yasa dışı eyleme katıldıkları

⁷³⁰ Türkan Bal [GK], B. No: 2013/6932, 6/1/2015. Benzer nitelikteki kararlar için bkz. Semra Bekiroğlu ve diğerleri, B. No: 2013/6717, 16/12/2015; Ahmet Gül ve diğerleri, B. No: 2014/1182, 22/9/2016; Yasemin Bodur, B. No: 2017/29896, 25/12/2018; Tijen Mert, B. No: 2018/4928, 29/9/2020; Muhsin Hükümdar (2) [GK], B. No: 2016/69274, 5/3/2020.

gerekçesiyle feshetmiştir. Bunun üzerine başvuru, işe iade davası açmış, ilk derece mahkemesi feshin geçersizliğine ve başvurunun işe iadesine karar vermiştir. İlk derece mahkemesi kararının gerekçesinde; sağlık raporunun sahteliğine ilişkin bir iddiada bulunulmadığını, başvurunun yasa dışı olduğu iddia edilen eyleme katıldığının ispatlanmadığını, feshe konu olan eylemin yasa dışı olarak nitelendirilemeyeceğini, diğer unsurların yanı sıra disiplin kurulu kararı olmaksızın sözleşmenin feshedilmesinin, başlı başına feshi haksız kılan bir sebep olduğunu vurgulamıştır. Kararın temyiz edilmesi üzerine dosya Yargıtay 22. HD tarafından incelenmiştir. Yargıtay 22. HD, iş bırakma eylemini siyasi amaçlı grev olarak nitelendirmiş ve sendika tarafından gönderilen mesaj üzerine 29.05.2012 tarihinde 279 kişinin rapor aldığını, bu raporların eyleme katılmak amacıyla alındığı sonucuna ulaşıldığını belirtmiştir. Bunun yanında; davalının, işçilerin eyleme katıldığına ilişkin CD kayıtları ileri sürdüğünü, raporun işyeri hekiminden alınmadığı ve süresi içerisinde işveren yetkililerine bildirilmediği iddialarında bulunduğunu ancak davacının bu iddiaları çürütmek amacıyla herhangi bir delil öne sürmediğini vurgulamıştır. Bu noktada Yargıtay 22. HD'nin ispat yükünü başvurucuya yönelttiği ve davalı tarafından öne sürülen iddiaların çürütülmesini beklediği görülmektedir. Sonuç olarak Yargıtay 22. HD, toplu iş bırakma eyleminin meşru bir amacı olduğunu belirtmekle birlikte eyleme son çare olarak başvurulmadığını ve eylemin ölçülülük ilkesine uygun olmadığını vurgulayarak feshin geçerli sebebe dayandığı sonucuna ulaşmış ve ilk derece mahkemesi kararını bozmuştur⁷³¹. Aynı olay kapsamında Yargıtay 7. HD ve 9. HD, ilk derece mahkemeleri tarafından verilen davacıların işe iadesine ilişkin kararı onamıştır. İlk derece mahkemelerinin onanan kararlarında, feshin haklı ve geçerli bir nedene dayandığını ispat yükünün davalı işverene ait olduğu gerekçesiyle işe iade kararı verdiği görülmektedir⁷³². Dolayısıyla başvuruya konu olan olayda temel mesele, Yargıtayın farklı dairelerinin aynı durumda bulunanlar hakkında farklı kararlar vermesidir.

AYM, kararında esas olarak Yargıtayın farklı dairelerinin çelişen kararlarını hukuki güvenlik ilkesi bağlamında ele almış ve adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğini incelemiştir. Kararda, çelişen mahkeme kararlarının sürüp gitmesi halinde yargı organlarına duyulan güvenin zedelenebileceği, ancak mahkemelerce farklı kararlar verilmesinin her durumda adil yargılanma hakkının ihlali anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir. Hukuki güvenlik ilkesinin, içtihatların değişmezliği gibi bir hak bahşetmediği, içtihatların dinamik

⁷³¹ Türkan Bal [GK], § 7-16.

⁷³² Türkan Bal [GK], § 26.

bir yapıda olmasının hukukun gelişimini ve reformunu da sağlayacağı vurgulanmıştır. İctihatta değişikliğe gidip gitmeme hususunda mahkemenin takdir yetkisinin olduğu, ancak daha önce verilen kararlardan ayrılma durumunda buna ilişkin makul bir açıklamanın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda AYM'nin, içtihatlarda yaşanan değişimin hukuki belirsizliğe yol açıp açmadığı ve başvuru bakımından öngörülebilir olup olmadığı konusunda inceleme yapabileceği ifade edilmiştir⁷³³. Benzer davalarda Yüksek Mahkeme dairelerinin tatmin edici bir gerekçeye dayanmaksızın farklı kararlar vermesinin, kararın bir daire tarafından incelendiği takdirde onanacağı, başka bir daireye düştüğü takdirde ise bozulacağı şeklinde bir sonuç ortaya çıkaracağı, bu durumun ise hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkelerine aykırı olacağı, bunun sonucunda yargı organlarına duyulan güvenin zedelenebileceği vurgulanmıştır⁷³⁴.

AYM'nin tespitleri ışığında; benzer davalarda mahkemelerin farklı kararlar verebileceği, bunun hukukun dinamizmi bakımından gerekli olduğu, ancak hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleri çerçevesinde Yüksek Mahkemelerin farklı dairelerinin benzer davalarda farklı sonuca ulaşması halinde bunun gerekçelerini makul ve tatmin edici bir biçimde açıklamakla yükümlü olduğunu söylemek mümkündür.

AYM, genel ilkeleri tespit ettikten sonra başvuruya konu olan olayı bu ilkeler ışığında değerlendirmiştir. Yargıtay 22. HD'nin, sağlık raporunun eyleme katılmak amacıyla alındığı sonucuna ulaşırken yalnızca davalının savunmasında ileri sürdüğü hususlara dayandığı, bu iddiaların ise ilk derece mahkemesi tarafından kabul edilmediği, benzer davalarda 7. HD'nin ilk derece mahkemesi kararını onadığı, ek bir açıklama yapılmadan yalnızca davalının savunmasında geçen ifadelere dayanılmasının yeterli bir gerekçe oluşturmadığı dile getirilmiştir. Bu nedenle 22. HD'nin, benzer davalarda verilen onama kararlarından neden ayrıldığına başvuru ve üçüncü kişiler tarafından objektif olarak anlaşılmasına olanak sağlayacak yeterli bir gerekçeye dayanmadığı, bu durumun hukuki belirsizliğe neden olduğu sonucuna varılmıştır. 22. HD'nin verdiği kararın kesin olması nedeniyle Yargıtay HGK önünde dairelerin çelişen kararlarının birleştirilmesi ihtimalinin bulunmadığı da değerlendirme konusu yapılmıştır. Tüm bu nedenlerle AYM, dairelerin kararları arasındaki farklılığın yeterli bir gerekçe içermemesinin, başvuruçunun açtığı dava

⁷³³ Türkan Bal [GK], § 52-58.

⁷³⁴ Türkan Bal [GK], § 64.

bakımından hukuki belirsizliğe yol açtığını ve başvuru açısından öngörülemez bir durumun doğduğunu belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁷³⁵.

AYM tarafından verilen bu karar, kararların gerekçeli olmasının hukuki güvenlik ve hukuk devleti ilkesi bakımından taşıdığı önemi göstermesi yönüyle önemlidir. Nitekim kararda da belirtildiği üzere benzer davalarda Yüksek Mahkeme dairelerinin farklı kararlar vermesi, tek başına adil yargılanma hakkının ihlal edildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim hukukun dinamizmi bakımından içtihatların değiştirilmesi gerekli olabilmektedir. Bu noktada hukuki güvenlik ilkesi bakımından ele alınan nokta benzer davada farklı karar verilmesi değil, neden farklı bir sonuca varıldığının hukuki belirsizliğe neden olacak şekilde tatmin edici bir gerekçeyle açıklanmamasıdır. Bu çıkarımla yargısal kararlarda gerekçenin, hukuki belirsizliği önleyerek hukuki güvenlik ilkesinin sağlanması bakımından önemli bir işlev üstlendiğini söylemek mümkündür. Nitekim mahkemenin farklı bir sonuca varırken kararını makul, yeterli ve tatmin edici bir gerekçeyle desteklemesi halinde hukuki belirsizlikten söz etmek mümkün olmayacak, kişilerin yargı organına duyduğu güven zedelenmeyecektir. Bu bakımdan gerekçeli karar hakkına riayet edilmesi, öngörülebilirliğin sağlanması ve hukuki güvenlik ilkesinin tesis edilmesi açısından önem taşımaktadır.

⁷³⁵ Türkan Bal [GK], § 65-73.

SONUÇ

Bu çalışmanın konusu; adil yargılanma hakkının norm alanı ve unsurlarını, bu unsurlardan biri olan gerekçeli karar hakkının teorik boyutunu ve hukuk davaları bakımından bireysel başvuru uygulamasını kapsamaktadır. Bu kapsama bağlı olarak çalışmanın birinci bölümünde; adil yargılanma hakkının kavramsal çerçevesi, tarihsel gelişimi, hakkın norm alanı, unsurları ve bu unsurların gerekçeli karar hakkıyla olan ilişkisi öğreti ve AYM-AİHM kararları bağlamında açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde; gerekçeli karar hakkının kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi, gerekçeli karar hakkının teorik çerçevesi ve hukuk davaları bakımından bireysel başvuru uygulaması incelenmiştir. Çalışmada; öğreti ve içtihatlar birlikte ele alınarak teori ve uygulamanın birleştirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. Hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin bireysel başvuru uygulaması açıklanırken uygulamaya yön veren ilke kararlar incelenmiş ve kararlar konularına göre çeşitli başlıklara ayrılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı; adil yargılanma hakkının unsurları ve bu unsurların gerekçeli karar hakkıyla olan ilişkisini açıklamak, gerekçeli karar hakkının teorik çerçevesini ve hukuk davalarında bireysel başvuru uygulamasını açıklayarak bu konuda verilen kararların objektif ve eğitici işlevine katkı sunabilmektir.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından yargı fonksiyonu, önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim demokratik bir hukuk devletinde hukuki uyuşmazlıkların çözümü bakımından yetkili mercii yargı organlarıdır. Hukuki uyuşmazlık meydana geldiğinde uyuşmazlığın tarafları, yargı organlarından hukuki himaye talebinde bulunmakta ve hak arama özgürlüğünü yetkili yargı organları önünde kullanmaktadır. Maddi hukuk tarafından tanınan hakların mahkemeler eliyle gerçekleşebilmesi ise yargılama faaliyeti neticesinde mümkün olmaktadır. Yapılan yargılamanın adil olması, uyuşmazlık taraflarının mahkeme kararından tatmin olmasını ve karara saygı duymasını sağladığı gibi uyuşmazlıkların mahkeme önüne taşınmasını sağlayarak toplumsal barışa da katkı sunmaktadır. Bu nedenle adil yargılanma hakkı, davanın tarafları bakımından önem arz ettiği gibi, bir bütün olarak toplum bakımından da son derece önemlidir.

Yargı organlarına güven duyulması, adil yargılanma hakkına riayetle mümkündür. Öyle ki; yargı organlarına güvenin tesisi için maddi adaletin yanı sıra şekli adaletin de sağlanması gerekmektedir. AİHM kararlarında da ifade edildiği gibi adaletin yerine getirilmesi yeterli olmamakta, yerine getirildiğinin aynı zamanda görülmesi de gerekmektedir. Adaletin yerine getirildiğinin görülmesi bakımından adil yargılanma hakkı

kilit konumunda yer almaktadır. Nitekim çalışmamızda da vurgulandığı üzere adil yargılanma hakkının her bir unsuru, yargıya güven duyulmasını sağlayarak adaletin yerine getirildiğini görünür kılmaktadır. Mahkemeye erişim hakkının güvence altına alınması, mahkemelerin bağımsızlığının ve tarafsızlığının temin edilmesi, yargılamaların ve yargılama sonucunda verilen kararın kamuya açık olmasının sağlanması, yargılamaların hakkaniyete uygun ve makul süre içerisinde tamamlanacağını garanti edilmesi, toplumu yargı organlarına başvuru konusunda motive etmekte ve bu durum, hukuk düzeninin korunmasına katkı sunmaktadır.

Adil yargılanma hakkının önemli unsurlarından biri, gerekçeli karar hakkıdır. Gerekçeli karar hakkı, mahkemelerin kararlarını oluştururken makul, yeterli, hukuka dayanan gerekçeler oluşturmasını zorunlu kılmakta ve bu konuda davanın taraflarına talep hakkı tanımaktadır. Gerekçeli karar hakkı bağlamında taraflara tanınan hak ve mahkemelere yüklenen yükümlülük, adil yargılanma hakkının diğer unsurlarının güvencesi bakımından da oldukça önemlidir. Çalışmamızda bu husus özellikle vurgulanmıştır.

Yargısal kararlarda gerekçe, somut olay ve olgular ile mahkeme kararı arasında köprü görevi üstlenmektedir. Yargılamanın tarafları; iddia ve itirazlarının mahkeme tarafından dikkate alınıp alınmadığını, belirli iddia ve itirazlara neden öncelik tanındığını, kanun hükmü ile somut olay arasındaki bağlantının ne şekilde kurulduğunu kararın gerekçesinden öğrenmektedir. Bu yönüyle gerekçe, hukuki dinlenilme hakkı bağlamında dikkate alınma hakkına riayet edilip edilmediğini anlamak için önemli bir referans oluşturmaktadır. Kanun yoluna başvuru halinde yargısal kararın gerekçesi, hem yargılamanın tarafları hem de denetimi yapan mahkeme açısından fayda sağlamaktadır. Öyle ki; kararın gerekçesini öğrenen taraf, itiraz edeceği ve iddialarını ileri süreceği hususları net bir şekilde tespit edebilmekte ve başvuru hakkını etkin bir biçimde kullanabilmektedir. Denetimi yapan mahkeme ise sonuca neden varıldığını, somut olay ve soyut hukuk kuralları ile ulaşılan sonuç arasındaki bağlantının uygun bir şekilde kurulup kurulmadığını yargısal kararın gerekçesi yardımıyla daha kolay bir biçimde tespit etmektedir. Bunun yanı sıra gerekçe, hakimin bağımsızlığını ve tarafsızlığını ispatlamasına yarayan bir araç olarak görülmektedir. Nitekim yargısal kararın gerekçesi; hakimin gerek kendisine karşı bağımsızlığını gerek dış etkilere karşı bağımsızlığını koruyup korumadığını gösterecek ipuçları içerebilmektedir. Gerekçenin sağladığı bu ve bunun gibi faydalar, gerekçeli karar hakkıyla güvence altına alınmaktadır. Bu yönleriyle adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak gerekçeli karar hakkı, yargı organlarına güvenin sağlanmasında etkin bir rol üstlenmektedir.

Türk yargı sistemi bakımından değerlendirildiğinde, gerekçelendirme edimi konusunda sorunların olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki; formül şeklinde hazırlanan, somut olay ve olguların yüzeysel bir tekrarından ibaret olan, çelişkiler içeren, tarafların esaslı iddia ve itirazlarının tartışılmadığı yetersiz gerekçelere dayanılarak kararlar verildiği görülmektedir. Bahsi geçen sorunlar, çalışmamızda da vurgulandığı üzere AİHM ve özellikle AYM tarafından verilen bireysel başvuru kararlarında da gözlemlenmekte ve bu sorunlara bağlı olarak ihlal kararları verilmektedir. Gerekçelendirme edimi bakımından yaşanan bu sorunların önemli bir nedeninin uygulamacılara yönelik meslek içi eğitim faaliyetlerindeki eksikliklere bağlı olduğu söylenebilir. Bu çerçevede meslek içi eğitim faaliyetlerinde argümantasyon konusuna ve gerekçeli karar hakkına daha fazla yer ayrılması, çözüm oluşturabilir. Mart 2021 tarihinde yayımlanan İnsan Hakları Eylem Planında mahkeme ve savcılık kararlarının AİHM ve AYM standartlarını sağlayacak biçimde ikna edici, yeterli ve anlaşılabilir olmasına ilişkin meslek öncesi ve meslek içi eğitim faaliyetlerinin düzenleneceğinin belirtilmesi, benzer şekilde Mayıs 2019 tarihinde yayımlanan Yargı Reformu Stratejisinde de kararların gerekçelendirilmesi konusunda eğitim faaliyetlerinin yürütüleceğinin vurgulanması ve Türkiye Adalet Akademisi tarafından yargısal kararların gerekçelendirilmesi özelinde yürütülen çalışmalar, bu konuda somut adımların atıldığını göstermektedir.

Gerekçelendirme edimi konusunda yaşanan sorunların bir diğer nedeninin de mahkemelerin yoğun iş yükü olduğunu söylemek mümkündür. Esasında iş yükü sorunu, yargısal kararların gerekçesiz veya yetersiz gerekçeli olmasına bir neden oluşturmamalıdır. Zira iş yükü sorununu çözmek, devletin yükümlülüğündedir. Devletin yetkili organları ve özellikle yasama organının yapacağı yasal reformlarla iş yükü sorununa çözüm üretilmesi gerekmektedir. İş yükü sorununun çözümü için benimsenecek yöntem ise yalnızca yargılamaların hızlı bir biçimde sonuçlandırılmasına yönelik olmamalı, yargılamaların makul sürede tamamlanmasını ve usuli güvencelere uygun olmasını sağlayacak optimum çözümün bulunmasına gayret edilmelidir. Aksi takdirde yargılamanın hızlı bir şekilde tamamlanması adına gerekçeli karar hakkı da dahil olmak üzere pek çok usuli güvenceden taviz verilmesi tehlikesi bulunmaktadır.

Gerekçesiz veya sözde gerekçeli kararlar verilmesi halinde hakimın hukuki sorumluluğunun etkin biçimde işletilmesi, gerekçelendirme konusunda yaşanan sorunların çözümünde etkili olabilir. Özellikle gerekçeli karar hakkına ilişkin AYM tarafından ihlal tespit edildiği ve yeniden yargılama yapılması için dosyanın ilgili mahkemeye

gönderilmesine karar verildiği durumlarda; yeniden yapılan yargılamada gerekçeli karar hakkına ilişkin güvencelere aykırı karar verilmesi halinde hakimın hukuki sorumluluğunun işletilmesi gerektiğini, bu durumun bireysel başvuru kararlarının etkisini artıracak ve gerekçelendirme konusunda yaşanan sorunların çözümünde etkili olacağını düşünmekteyiz.

Gerekçeli karar hakkının adil yargılanma hakkının bir unsuru olmasının sonucu olarak gerek AYM'ye gerek AİHM'e gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği iddiasıyla çok sayıda bireysel başvuru yapılmış ve her iki mahkeme de bu konuda içtihat oluşturmuştur. Çalışmamızda AYM ve AİHM'in hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin vermiş olduğu bireysel başvuru ilke kararları, konularına göre ayrılmak suretiyle inceleme konusu yapılmıştır. Öncelikle vurgulamak gerekir ki; her iki mahkeme de dördüncü derece yargı yeri olmama doktrini uyarınca kural olarak; derece mahkemelerinin somut olay ve olgular ile delillerin değerlendirilmesi, hukuk kurallarının uygulanması ve yorumlanması konusundaki takdir yetkisine müdahale etmemektedir. Ancak bariz takdir hatası ve açık keyfilik durumunda bahsi geçen takdir alanına ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin AYM-AİHM bireysel başvuru kararları incelendiğinde, en fazla ihlal kararının uyuşmazlığın çözümü açısından esaslı iddia ve itirazların karşılanmaması nedeniyle verildiği görülmektedir. Gerekçeli karar hakkı bağlamında derece mahkemeleri karar gerekçesinde, tarafların ileri sürdüğü her türlü iddia ve itiraza ayrıntılı yanıt vermekle yükümlü değildir. Ancak taraflarca ileri sürülen iddia ve itiraz yargılamanın karar sonucunu etkileyecek nitelikteyse bu iddiaya ayrı ve açık yanıt verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yargılamanın karar sonucunu etkileyecek iddia ve itirazlara (zamanaşımı def'i, davanın yasal sürede açılmadığı iddiası vb.) ayrı ve açık yanıt verilmemesi halinde gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verildiği görülmektedir. Aynı zamanda gerekçenin karara neden varıldığını açıklayacak yeterli bilgi içermemesi halinde de ihlale hükmedilmektedir. İhlale hükmedilen bir diğer önemli durum, gerekçeli kararın tebliğ edilmemesi veya geç tebliğ edilmesi nedeniyle kararın gerekçesi bilinmeksizin kanun yoluna başvuru yapılması durumudur. Yargısal kararın gerekçesinde taraflarda kafa karışıklığına neden olacak ve hukuki belirsizlik oluşturacak şekilde çelişki olması halinde de gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğine karar verilmektedir. Bunun yanı sıra, açık kanun hükmü bulunmasına rağmen kanun hükmüne dayanmaksızın soyut ifadelerle gerekçe oluşturulması ve yerleşik içtihattan yetersiz gerekçeyle dönülmesi halinde de gerekçeli karar hakkının ihlaline hükmedildiği görülmektedir. Karar gerekçesi oluşturulurken tespit edilen

bu durumlara özenle dikkat edilmesi, gerekçelendirme konusunda yaşanan sorunların çözümüne önemli bir katkı sunacaktır.

Türk hukuku özelinde değerlendirildiğinde, AYM kararları çerçevesinde hukuk davalarında gerekçeli karar hakkına ilişkin son dönemde özellikle iki konuda çok sayıda ihlal kararı verildiği görülmektedir. Bu konulardan ilki, güven ilişkisinin bozulduğu gerekçesiyle iş sözleşmesinin feshedilmesi halinde derece mahkemelerinin feshin geçerliliğine ilişkin ikna edici ve yeterli gerekçe oluşturmamasıdır. Konuya ilişkin olarak AYM, derece mahkemelerinin güven ilişkisinin zedelenmesine neden olan olay ve olguları yeterli bir biçimde açıklamasını beklemektedir. Sıklıkla ihlale hükmedilen bir diğer konu da 6284 Sayılı Kanun hükümleri uyarınca verilen önleyici tedbir kararına yapılan itirazda ileri sürülen iddia ve delillerin tartışılmamasıdır. Bu hususta AYM, itiraz aşamasında aciliyet unsurunun da ortadan kalktığını vurgulayarak ve hakkında tedbire hükmedilen kişinin sözlü beyanda bulunamadığını da dikkate alarak önleyici tedbire neden olan olay ve olgulara ilişkin ileri sürülen iddia ve itirazların tartışılmasını beklemektedir. Bahsi geçen iki konu hakkında da çok sayıda ihlal kararı verilmiş olması, bir yapısal sorun olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle hakimlerin bu iki konu hakkında karar verirken gerekçelerini daha titiz bir biçimde oluşturması, yapısal sorunun çözümüne fayda sağlayacaktır.

AYM'ye bireysel başvuru yolunun etkili bir iç hukuk yolu olmaya devam edebilmesi açısından objektif işlevinin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bireysel başvuru yolunun objektif işlevi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından yerine getirilen işlevi ifade etmektedir. Bireysel başvuru sonucunda verilen kararların kamu gücünü kullanan makamlar tarafından dikkate alınması ve uygulanması, bireysel başvuru kararlarıyla tespit edilen yapısal sorunların yasama organı tarafından dikkate alınması ve bu konuda yasal reformlar yapılması, kararların genel etki doğurması, bireysel başvuru yolunun objektif işlevi kapsamındadır. Bireysel başvuru yolunun objektif işlevinin güçlendirilmesi bakımından hak ve özgürlükler özelinde monografik çalışmalar yapılmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim monografik çalışmalar belirli bir hak ve özgürlük özelinde mahkeme içtihadının anlaşılmasını sağlayarak kararların genel etkisine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın, hukuk davalarında gerekçeli karar hakkı özelinde objektif işleve katkı sunduğunu ummaktayız.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

Aarnio, Aulis (1986) The Rational as Reasonable, Dordrecht, Holland, D. Reidel Publishing Company.

Akad, Mehmed / Vural Dinçkol, Bihterin / Bulut, Nihat (2022) Genel Kamu Hukuku, 18. Baskı, İstanbul, Der Yayınları.

Akbulut, Olgun (2002) ‘Adil Yargılanma Hakkı (AİHS m. 6)’ Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan, Y: 1, S: 1, s. 175-207.

Akdoğan, C. Alper (2022) Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, Adalet.

Akgündüz, Ahmed (2011) İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı: Kamu Hukuku, Cilt I, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Aktepe Artık, Sezin (2014) Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, Seçkin.

Alatlı, Alev (2010) Batı'ya yön veren metinler -III Aydınlanma/ Burjuvazi Yüzyılı/ Bilim Çağının Zaferi (1650-1800), İstanbul, Kapadokya Meslek Yüksekokulu.

Alp, Mustafa (2001) ‘Anayasa Hukuku Açısından Mahkeme Kararlarında Sözde (Görünürde) Gerekçe’ Prof. Dr. Mahmut Tevfik Bırsel’e Armağan, s. 425-441.

Altıparmak, Kerem (1998) ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı’ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: 53, S: 1, s. 1-35.

Anayurt, Ömer (2023) Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, 23. Baskı, Ankara, Seçkin.

Anayurt, Ömer (2022) Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Ankara, Seçkin.

Anayurt, Ömer (2023) Anayasa Hukuku Genel Kısım, 6. Baskı, Ankara, Seçkin.

Arslan, Ramazan/ Yılmaz, Ejder/ Taşpınar Ayvaz, Sema/ Hanağası, Emel (2023) Medeni Usul Hukuku, 9. Baskı, Ankara, Yetkin.

Aşçıoğlu, Çetin (1992) ‘Yargı Kararlarında Gerekçe’ Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu IX, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 47-63.

Aşçıoğlu, Çetin (1995) Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var!, 2. Baskı, Ankara, Adalet.

Aşçıoğlu, Çetin (2003) ‘Yargıda Gerekçe Sorunu’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 48, s. 109-116.

Atagün, Ö. Faruk (2020) ‘Temel Bir İnsan Hakkı Olan Adil Yargılanmanın Unsuru Olarak Gerekçeli Karar Hakkı’ (Yüksek Lisans), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atalı, Murat / Ermenek, İbrahim / Erdoğan, Ersin (2023) Medeni Usul Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Yetkin.

Atar, Yavuz (2023) Türk Anayasa Hukuku, 16. Baskı, Ankara, Seçkin.

Atay, E. Ethem (2013) ‘Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Işığında Danıştay’ Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 17, S: 1-2, s. 1129-1154.

Atay, E. Ethem (2018) ‘Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi ve İdari Yargıdaki Uygulaması’ Danıştay Dergisi, S: 147, s. 7-32.

Atay, E. Ethem (2023) Hukuk Başlangıcı, 10. Baskı, Ankara, Turhan.

Avcı, Mustafa (2023) Türk Hukuk Tarihi, 12. Baskı, Ankara, Adalet.

Aydın, M. Akif (2023) Türk Hukuk Tarihi, 20. Baskı, İstanbul, Beta.

Aydın, S. Erdem (2022) Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul Ceza ve Kriminoloji Arşivi, İstanbul, On İki Levha.

Barın, Taylan (2022) ‘Bireysel Başvuru Hakkı ve Hakkın Geleceğine Yönelik Endişeler’ Anayasa Hukuku Dergisi, C: 11, S: 21, s. 31-56.

Bartlett, Peter / Lewis, Oliver / Thorold, Oliver (2007) Mental Disability and the European Convention on Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers.

Başçı, Gülistan (2021) ‘1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması’, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 46, s. 227-242.

Bilgili, Fatih / Demirkapı, Ertan (2021) Hukukun Temel Kavramları, 18. Baskı, Bursa, Dora.

Boran Güneysu, Nilüfer (2014) Medeni Usul Hukukunda Karar, Ankara, Adalet.

Budak, A. Cem (2000) Medeni Usul Hukukunda Üçüncü Kişilerin Haklarının Korunması, İstanbul, Beta.

Budak, A. Cem/ Karaaslan, Varol (2022) Medeni Usul Hukuku, 6. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Bulygin, Eugenio (2008) 'Hukuki Argümantasyon Kuramına Karşı Normatif Pozitivizm'. Çeviri: Gökçe Çataloluk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C: 66, S: 2, s. 361-367.

Centel, Nur (1996) Ceza Muhakemesi Hukukunda Hakimin Tarafsızlığı, İstanbul, Kazancı.

Cohen, Mathilde (2008) 'Reason-Giving in Court Practice: Decision-Makers at the Crossroads' Columbia Journal of European Law, C: 14, S: 2, s. 257-276.

Cohen, Mathilde (2012) 'Reason-Giving in Court Practice: The Example of French Immigration Litigation' Espaço Jurídico: Journal of Law, C: 13, S: 3, s. 27-42.

Cohen, Mathilde (2015) 'When Judges Have Reasons Not to Give Reasons: A Comparative Law Approach' Washington and Lee Law Review, C: 72, S: 2, s. 483-571.

Çakın, Akın (2016) Adalete Erişim, Ankara, Seçkin.

Çayan, Gökhan (2016) 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı' Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S: 28, s. 235-271.

Çayan, Gökhan (2016) Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, Legal.

Çeçen, Anıl (2020) Adalet Kavramı, 5. Baskı, Ankara, Astana.

Çelik, Adem (2007) Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, Adalet.

Çetinkaya, Reşat (2024) 'AİHM ve AYM Kararları Işığında Gerekçeli Karar Hakkı' Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 15, S: 57, s. 323-360.

Çıvgın, A. Gül (2018) 'Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı' İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C: 7, S: 1, s. 212-229.

Dahlberg, Maija (2014) “It Is Not Its Task to Act As a Court of Fourth Instance’: The Case of The European Court of Human Rights” *European Journal of Legal Studies*, C: 7, S: 2, s. 84-118.

Demircioğlu, Yaşar (2007) *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*, Ankara, Yetkin.

Doğru, Osman / Nalbant, Atilla (2013) *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar*, Ankara, Avrupa Konseyi, Cilt 1.

Donnelly, Jack (2013) *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Third Edition, Ithaca and London, Cornell University Press.

Duman, Özgür (2022) ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Karşılaştırmalı Hukuk Penceresinden “Dördüncü Derece Olmama Doktrini” ve Yansımaları’ *Anayasa Yargısı Dergisi*, C: 39, S: 1, s. 46-92.

Duvan, A. Özkan (2019) ‘Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı’ *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 68, S: 1, s. 287-336.

Ekinci, Ahmet (2014) ‘Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı’ *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 18, S: 3, s. 821-848.

Erdoğan, Mustafa (2019) *Anayasa Hukukuna Giriş*, 2. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, Mustafa (2019) *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, 7. Baskı, Ankara, Hukuk.

Eren, Abdurrahman (2023) *Anayasa Hukuku Dersleri*, 5. Baskı, Ankara, Seçkin.

Ermenek, İbrahim (2014) *Medeni Usul Hukukunda Davaların Birleştirilmesi ve Ayrılması*, Ankara, Yetkin.

Erözden, Ozan (2010) ‘Hukuk Devleti İlkesi ve Yargı Tarafsızlığının Normatif Hukuk Ötesi Boyutu’ *İçinde: Yazıcı, Serap (Editör) Yargısal Düğüm: Türkiye’de Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler*, İstanbul, Tesev, s. 9-11.

Fendoğlu, H. Tahsin (2020) *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Ankara, Yetkin.

Fendoğlu, H. Tahsin (2000) *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Filiz.

Feteris, Eveline T. (2019) Hukuki Argümantasyonun Temelleri. Çeviri: Ertuğrul Uzun, İstanbul, Pinhan.

Feyzioğlu, Metin (1999) ‘Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 48, S: 1, s. 135-163.

Freeman, Samuel (2004) ‘Public Reason and Political Justifications’ Fordham Law Review, C: 72, S: 5, s. 2021-2072.

Gökcan, H. Tahsin (2018) ‘Bireysel Başvuruda İkincillik İlkesi ve Denetim Yetkisinin Sınırları Sorunu’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 135, s. 9-76.

Görgün, Şanal/ Börü, Levent/ Kodakoğlu, Mehmet (2022) Medeni Usul Hukuku, 11. Baskı, Ankara, Yetkin.

Gözler, Kemal (2008) ‘Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizme Göre Adalet Kavramı’ Muhafazakar Düşünce Dergisi, Y: 4, S: 15, s. 76-90.

Gözler, Kemal (2023) Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 28. Baskı, Bursa, Ekin.

Gözler, Kemal (2023) Hukukun Temel Kavramları, 21. Baskı, Bursa, Ekin.

Gözler, Kemal (2023) Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 15. Baskı, Bursa, Ekin.

Gözler, Kemal (2023) Hukuka Giriş, 20. Baskı, Bursa, Ekin.

Gözübüyük, A. Şeref / Gölcüklü, Feyyaz / Saygılı, Abdurrahman (2019) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 12. Baskı, Ankara, Turhan

Greer, Steven (2006) The European Convention on Human Rights Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press.

Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Council of Europe, 31/08/2022.

Güçlü, Yaşar (2021) Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, 2. Baskı, Ankara, Seçkin.

Günay, Mehmet (2022) AİHS’in 6. Maddesi Kapsamında Özel Hukuk Uyuşmazlıklarında Adil Yargılanma Hakkı ve İç Hukuk Uygulaması, Ankara, Yetkin.

Günay, Nesrin (2020) ‘Türk Dilinde Retorik Soru’ Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, Y: 2, S: 4, s. 512-533.

Gündoğdu, S. Burak (2021) Medeni Yargıda Usul Kurallarına Aykırılığın Anayasa Mahkemesi'nce Bireysel Başvuru Yoluyla Denetlenmesi, İstanbul, On İki Levha.

Güriz, Adnan (2016) Hukuk Başlangıcı, 19. Baskı, Ankara, Siyasal.

Güriz, Adnan (2019) Hukuk Felsefesi, 14. Baskı, Ankara, Siyasal.

Hanağası, Emel (2016) Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi, Ankara, Yetkin.

Harris, David / O'Boyle, Michael / Bates, Ed / Buckley, Carla (2018) Law Of The European Convention On Human Rights, Fourth Edition, Oxford University Press.

Heper, Altan (2006) 'Hukuki Argümentasyon Teorisi' Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkiivi, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar Sempozyumu- III, 16. Kitap, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 288-302.

Hırş, Ernest (2018) Pratik Hukukta Metot, Güncellenmiş 8. Basıdan Tıpkı Basım, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Işıқтаç, Yasemin/ Metin, Sevtap (2023) Hukuk Metodolojisi, 9. Baskı, İstanbul, Filiz.

İçer, Zafer (2023) Ceza Muhakemesinde Gerekçeli Karar Hakkının Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yoluyla Korunması, Ankara, Seçkin.

İnceoğlu, Sibel (2013) İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, 4. Baskı, İstanbul, Beta.

İnceoğlu, Sibel (2018) Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Ankara.

İnceoğlu, Sibel (Editör) (2013) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi.

İşten, İnanç (2014) 'Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı' Gaziantep University Journal of Social Sciences, C: 13, S: 2, s. 285-313.

İyilikli, A. Cahit (2021) 'Hakların Yarışması Bağlamında Doğru Hükmün Yetersiz Gerekçeye Feda Edilmesi' Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S: 48, s. 245-274.

İyimaya, Ahmet (1988) ‘Gizli Belgeli Adalet (!) (Yahut Savunmasız Yargı)’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 1, s. 100-113.

Kalabalık, Halil (2017) İnsan Hakları Hukuku, 5. Baskı, Ankara, Seçkin.

Karahan, İlyas (2021) Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk Hukukunda Makul Sürede Yargılanma Hakkı, İstanbul, Platon.

Karakehya, Hakan (2007) ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma’ (Doktora) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaosmanoğlu, Fatih (2012) İnsan Hakları, 2. Baskı, Ankara, Seçkin.

Karlı, Abdurrahim (2020) Medeni Muhakeme Hukuku, 5. Baskı, İstanbul, Filiz.

Kaşıkar, M. Serhat (2011) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı” Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C: 2, S: 4, s. 233-290.

Kaşıkar, Serhat (2009) ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 84, s. 231-259.

Kayar, İsmail / Üzülmöz, İlhan (2023) Hukukun Temel Kavramları, 12. Baskı, Ankara, Seçkin.

Kelsen, Hans (1971) What Is Justice?, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

Kılıç, Muharrem (2021) ‘Gerekçeli Karar Hakkı: Yargısal Kararların Rasyonalitesi’ Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 12, S: 47, s. 1-46.

Kili, Suna / Gözübüyük, Şeref (1985) Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kramer, S. Noah (2020) Tarih Sümer’de Başlar, Çeviri: **Hamide Koyukan**, 3. Baskı, İstanbul, Kabalcı.

Kuijer, Martin (2013) ‘The Right to a Fair Trial and the Council of Europe’s Efforts to Ensure Effective Remedies on a Domestic Level for Excessively Lengthy Proceedings’ Human Rights Law Review, C: 13, S: 4, s. 777-794.

Kurt Konca, Nesibe (2014) ‘Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesinin Sınırlandırılması’ Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 4, S: 2, s. 65-96.

Kuru, Baki / Aydın Burak (2021) Medeni Usul Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Yetkin.

Leanza, Piero/ Pridal, Ondrej (2014) The Right to A Fair Trial Article 6 of the European Convention on Human Rights, The Netherlands, Kluwer Law International.

Lyon, Ann (2016) Constitutional History of The UK, Second Edition, United Kingdom, Routledge.

Marshall, Jill (2009) Personal Freedom Through Human Rights Law ? Autonomy, Identity and Integrity under the European Convention on Human Rights, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers.

Metin, Sevtap (2003) ‘Hukuksal Argümentasyon Teorisi ve Hukuk Uygulamasındaki Görünümü’ Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 8. Kitap, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 136-153.

Metin, Yüksel (2010) ‘Türkiye’de Yargı Bağımsızlığına İlişkin Kimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri’ Anayasa Yargısı Dergisi, C: 26, S: 1, s. 217-272.

Mole, Nuala / Harby, Catharina (2006) The Right to a Fair Trial, Second Edition, Council of Europe, Human Rights Handbooks, No. 3

Öktem, Niyazi / Türkbağ, A. Ulvi (2014) Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, 6. Baskı, İstanbul, Der.

Özbek, Mustafa (2006) ‘Sosyal Devletin Gereği: Adalet Erişim’ Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, C: 2, S: 4, s. 907-927.

Özbilen, Şevki (2013) Hukukun Temel Kavramları, Ankara, Seçkin.

Özbudun, Ergun (2012) 1924 Anayasası, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Özbudun, Ergun (2024) Türk Anayasa Hukuku, 24. Baskı, Ankara, Yetkin.

Özekes, Muhammet (2003) Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, Ankara, Yetkin.

Özekes, Muhammet (2007) ‘Üst Derece Mahkemeleri Kararlarında Gerekçe’ Türkiye Cumhuriyeti’nde İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşunun Desteklenmesi Projesi, Türkiye’de İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasından Sonra Yargıtay’ın Rolü Konferansı, s. 73-99.

Öztürk, Bahri (Editör) (2021) Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Baskı, Ankara, Seçkin.

Pekcanıtez, Hakan (1997) ‘Medeni Yargıda Adil Yargılama’ İzmir Barosu Dergisi, S: 2, s. 35-55.

Pekcanıtez, Hakan (1999) ‘Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi’ İzmir Barosu Dergisi, Y: 65, s. 21-42.

Pekcanıtez, Hakan (2000) ‘Hukuki Dinlenilme Hakkı’ Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, s. 753-791.

Pekcanıtez, Hakan / Atalay, Oğuz / Özekes, Muhammet (2023) Medeni Usul Hukuku, 11. Baskı, İstanbul, On İki Levha.

Pekcanıtez, Hakan / Özekes, Muhammet / Akkan, Mine / Taş Korkmaz, Hülya (2017) Medeni Usul Hukuku Cilt I, 15. Baskı, İstanbul, On İki Levha.

Pekcanıtez, Hakan / Özekes, Muhammet / Akkan, Mine / Taş Korkmaz, Hülya (2017) Medeni Usul Hukuku Cilt II, 15. Baskı, İstanbul, On İki Levha.

Perelman, Chaim (1979) The New Rhetoric and the Humanities, Dordrecht, Holland, D. Reidel Publishing Company.

Perelman, Chaim (1980) Justice, Law and Argument: Essays on Moral and Legal Reasoning, Dordrecht, Holland, D. Reidel Publishing Company.

Perelman, Chaim (1993) “Yeniden Souşturulan Adalet”. Çeviri: Murat Önderman, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 1. Kitap, Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, Nüans Basın Yayın, s. 61-67.

Rawls, John (2005) Political Liberalism, Expanded Second Edition, New York, Columbia University Press.

Reid, Karen (2015) A Practitioner’s Guide to The European Convention on Human Rights, Fifth Edition, London, Sweet&Maxwell.

Robinson, Patrick (2009) ‘The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY’ *Publicist*, C: 3, S: 1, s. 1-11.

Rüzgaresen, Cumhuri (2014) ‘Usul Ekonomisi İlkesinin İhlaline Karşı Başvuru Yolları’ C: 4, S: 2, s. 173-213.

Sandel, Michael J. (2012) *Justice: What’s the Right Thing to Do?*, New York, Farrar, Straus and Giroux.

Schabas, William A. (2015) *The European Convention on Human Rights: a Commentary*, New York, Oxford University Press.

Seçkin, Sinan (2015) ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar İncelemesi (Hiro Balani/İspanya)’ *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 1, S: 2, s. 143-160.

Selçuk, Sami (1992) ‘Yargıtayın (Bozma Mahkemesinin) ve Temyiz Yolunun İyi Algılanması ve Kurumsallaşması Sorunları’ *Yargıtay Dergisi*, C: 18, S: 1-2, s. 19-44.

Singh, Anju P. (2018) ‘Reasoned Decision: The Necessity and Importance to Achieve Transparent and Accountable Society’ *Journal of National Law University*, C: 3, S: 1, s. 163-181.

Spano, Robert (2018). “The Future of The European Court of Human Rights-Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law” *Human Rights Law Review*, C: 18, S: 3, s. 473-494.

Sunay, Z. Aysun (2016) *İptal Davalarında Gerekçeli Karar Hakkı*, Ankara, Seçkin.

Sümer, H. Hadi (2023) *Hukuka Giriş*, 6. Baskı, Ankara, Seçkin.

Şeker, Hilmi (2013) ‘İbralaşmayı Yoksayan Etik İlişki/ Yozlaşan Gerekçe’ *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S: 108, s. 291-348.

Şeker, Hilmi (2020) *Esbab-ı Mucibe’den Retoriğe Hukukta Gerekçe*, 2. Baskı, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.

Şener, Esat (2001) *Hukuk Sözlüğü*, Ankara, Seçkin.

Şentop, Mustafa (1997) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Hukukuna Etkisi”, *Argumentum*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Y: 7-8, S: 53, s. 315-323.

Şentürk, Recep/ Bilal, M. Said (2020) Human Rights in The Ottoman Reform: Foundations, Motivations and Formations, İstanbul, Ibn Haldun University Press.

Şirin, Tolga (2018) Bireysel Başvuru Usul Hukuku, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-7, Ankara.

Şirin, Tolga (2021) ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarında (İdari Yargı Bağlamında) Gerekçeli Karar Alma Hakkı’, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 12, S: 48, s. 65-86.

Tanör, Bülent (2017) Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 29. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi.

Tanrıver, Süha (2013) ‘Tabii Hakim İlkesi ve Medeni Yargı’, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 104, s. 11-35.

Tanrıver, Süha (2018) Medeni Usul Hukuku, Cilt I, 2. Baskı, Ankara, Yetkin.

Tezcan, Durmuş / Erdem, M. Ruhan/ Sancakdar, Oğuz/ Önok, R. Murat (2024) İnsan Hakları El Kitabı, 10. Baskı, Ankara, Seçkin.

Topakkaya, Arslan (2008) ‘Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles-Platon Karşılaştırması’ Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S: 6, s. 27-46.

Topakkaya, Arslan (2019) Hukuk Hermeneutiği (Hukukta Anlama ve Yorumlama Sanatı), Ankara, Adalet.

Turan, Hüseyin (2005) ‘Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Mahkeme Kararlarında Gerekçe’ Yargıtay Dergisi, C: 31, S: 3, s. 393-414.

Turan, Hüseyin (2012) ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı’, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y: 3, S: 11, s. 47-75.

Turan, Hüseyin (2016) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, Adalet.

Tutumlu, M. Akif (2019) ‘Gerekçe İlkeleri Üzerine Bir Deneme’ Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 28. Kitap, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, s. 357-378.

Türk Hukuk Lügatı (1991) 3. Baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi.

Uygun, Oktay (2021) Devlet Teorisi, 8. Baskı, İstanbul, On İki Levha.

Uzun, Ertuğrul (2007) ‘Yargıtay Kararlarından Örneklerle Yargı Kararlarında Gerekçelendirme Faaliyeti’ Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, C: 3, S: 7, s. 359-376.

Uzun, Ertuğrul (2016) Hukuk Metodolojisinin Sorunları, İstanbul, Nora Kitap.

Ünal, Şeref (2001) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara, TBMM Basımevi, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 89.

Van Dijk, Pieter/ Van Hoof, Fried/ Van Rijn, Arjen/ Zwaak, Leo (2006) Theory and Practice of The European Convention on Human Rights, Fourth Edition, Antwerpen-Oxford.

Vatansever Öztürk, Müge (2022) Osmanlı Ceza Hukukunda Adil Yargılama İlkesi, Ankara, Seçkin.

Vitkauskas, Dovydas / Dikov, Grigoriy (2017) Protecting The Right to a Fair Trial Under The European Convention on Human Rights, Second Edition, Council of Europe.

Wicks, Elizabeth (2006) The Evolution of a Constitution, US and Canada, Hart Publishing.

Yazıcı, Serap (2010) ‘Yargı Reformu Projesi: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’ İçinde: Yazıcı, Serap (Editör) Yargısal Düğüm: Türkiye’de Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul, Tesev, s. 17-20.

Yenisey, Feridun/ Nuhoglu, Ayşe (2023) Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Ankara, Seçkin.

Yerdelen, Erdal (2015) Ceza Muhakemesinde Hükmün Gerekçesi, Ankara, Adalet.

Yıldırım, Akif (2022) ‘Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Anayasal Bir Güvence Olarak Ceza Muhakemesinde Gerekçeli Karar Hakkı’ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 71, S: 4, s. 1691-1748.

Yılmaz, Ejder (1996) ‘Medeni Yargıda İnsan Hakları’ Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C: 8, S: 2, s. 149-167.

Yılmaz, Ejder (2003) Hukuk Sözlüğü, Ankara, Yetkin.

Yılmaz, Ejder (2008) ‘Usul Ekonomisi’ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 57, S: 1, s. 243-274.

Yılmaz, Ejder (2022) ‘Hukuki Dinlenilme Hakkı’ içinde: Akıncı, Ziya/ Ekmen, Yasin (Editör) Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, İstanbul Tahkim Merkezi Yayınları- V, İstanbul, On İki Levha, s. 1-20.

Yılmazoğlu, Y. Emre (2013) ‘İdari Yargıda Makul Süre Güvencesi’ Danıştay Dergisi, S: 134, s. 43-80.

Zürcher, E. Jan (2014) Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, 29. Baskı, İstanbul, İletişim.

İNTERNET KAYNAKLARI

[http://mja.gov.in/Site/Upload/GR/Title%20NO.182\(As%20Per%20Workshop%20List%20title%20no182%20pdf\).pdf](http://mja.gov.in/Site/Upload/GR/Title%20NO.182(As%20Per%20Workshop%20List%20title%20no182%20pdf).pdf)

<https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/convention>

<https://farukeremvakfi.org.tr/8/s1.html>

<https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf>

<https://rm.coe.int/modul-1-hukuki-gerekcelendirme-ve-karar-yaz-m-egitici-rehberi-2790-323/1680a7fdcc>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://vizyon.taa.gov.tr/sayfa/yargida-gerekcelendirme-calismasi>

https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf

https://www.anayasa.gov.tr/media/9293/bb_2024_1.pdf

<https://www.danistay.gov.tr/assets/pdf/yayinlar/karar-yazim-rehberi.pdf>

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf>

<https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf>

<https://www.tbmm.gov.tr/files/anayasa/docs/1961/1961-ilkhali/1961-ilkhali.pdf>

<https://yargireformu.adalet.gov.tr/Resimler/yrs.pdf>

MAHKEME KARARLARI

AİHM KARARLARI

Airey v. Ireland, 6289/73, 09/10/1979.

Aksoy v. Turkey, 21987/93, 18/12/1996.

Allan Jacobsson v. Sweden (No. 2), 16970/90, 19/02/1998.

Andelkovic v. Serbia, 1401/08, 09/04/2013.

Apicella v. Italy, 64890/01, 29/03/2006.

Arras and Others v. Italy, 17972/07, 14/02/2012.

Ashingdane v. The United Kingdom, 8225/78, 28/05/1985.

Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic Of Macedonia, 36815/03, 14/01/2010.

Axen v. Germany, 8273/78, 08/12/1983.

B. and P. v. The United Kingdom, 36337/97, 24/04/2001.

Beaumartin v. France, 15287/89, 24/11/1994.

Belilos v. Switzerland, 10328/83, 29/04/1988.

Bentham v. The Netherlands, 8848/80, 23/10/1985.

Bock v. Germany, 11118/84, 29/03/1989.

British-American Tobacco Company Ltd v. The Netherlands, 19589/92, 20/11/1995.

Buchholz v. Germany, 7759/77, 06/05/1981.

Campbell and Fell v. The United Kingdom, 7819/77; 7878/77, 28/06/1984.

Cordova v. Italy (No: 2), 45649/99, 30/04/2003.

Deumeland v. Germany, 9384/81, 29/05/1986.

De Moor v. Belgium, 16997/90, 23/06/1994.

Delcourt v. Belgium, 2689/65, 17/01/1970.

Deryan v. Turkey, 41721/04, 21/07/2015.

Deweere v. Belgium, 6903/75, 27/02/1980.

Diennet v. France, 18160/91, 26/09/1995.

Dombo Beheer B.V. v. The Netherlands, 14448/88, 27/10/1993.

Dorozhko and Pozharskiy v. Estonia, 14659/04 and 16855/04, 24/04/2008.

Driza v. Albania, 33771/02, 13/11/2007.

Eckle v. Germany, 8130/78, 15/07/1982.

Engel and Others v. Netherlands, 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, 08/06/1976.

Erkner and Hofauer v. Austria, 9616/81, 23/04/1987.

Feldbrugge v. Netherlands, 8562/79, 29/05/1986.

Ferrantelli And Santangelo v. Italy, 19874/92, 07/08/1996.

Ferrazzini v. Italy, 44759/98, 12/07/2001.

Ferreira Alves v. Portugal (No. 3), 25053/05, 21/06/2007.

Fey v. Austria, 14396/88, 24/02/1993.

Fischer v. Austria, 16922/90, 26/04/1995.

Fredin v. Sweden, 12033/86, 18/02/1991.

Frydlender V. France, 30979/96, 27/06/2000.

García Ruiz v. Spain, 30544/96, 21/01/1999.

Georgiadis v. Greece, 21522/93, 29/05/1997.

Giancarlo Lombardo v. Italy, 12490/86, 26/11/1992.

Golder v. United Kingdom, 4451/70, 21/02/1975.

H.A.L. v. Finland, 38267/97, 27/01/2004.

H. v. Belgium, 8950/80, 30/11/1987.

H. v. France, 10073/82, 24/10/1989.

H. v. The United Kingdom, 9580/81, 08/07/1987.

Hadjianastassiou v. Greece, 12945/87, 16/12/1992.

Håkansson And Sturesson v. Sweden, 11855/85, 21/02/1990.

Hauschildt v. Denmark, 10486/83, 24/05/1989.

Helle v. Finland, 157/1996/776/977, 19/12/1997.

Helmers v. Sweden, 11826/85, 29/10/1991.

Hiro Balani v. Spain, 18064/91, 09/12/1994.

Hirvisaari v. Finland, 49684/99, 27/09/2001.

Hornsby v. Greece, 18357/91, 19/03/1997

Incal v. Turkey, 41/1997/825/1031, 09/06/1998.

Kerojärvi v. Finland, 17506/90, 19/07/1995.

Khamidov v. Russia, 72118/01, 15/11/2007.

Kleyn and Others v. The Netherlands, 39343/98, 39651/98, 43147/98 and 46664/99, 06/05/2003.

Kreuz v. Poland, 28249/95, 19/06/2001.

Kudla v. Poland, 30210/96, 26/10/2000.

Kutić v. Croatia, 48778/99, 01/06/2002.

Kyprianou v. Cyprus, 73797/01, 15/12/2005.

Le Compte, Van Leuven And De Meyere v. Belgium, 6878/75; 7238/75, 23/06/1981.

Lupeni Greek Catholic Parish And Others v. Romania, 76943/11, 29/11/2016.

Maaouia v. France, 39652/98, 05/10/2000.

Mamatkulov And Askarov v. Turkey, 46827/99 and 46951/99, 04/02/2005.

Martin v. The United Kingdom, 40426/98, 24/10/2006.

Martinie v. France, 58675/00, 12/04/2006.

Martins Moreira v. Portugal, 11371/85, 26/10/1988.

Mazahir Jafarov v. Azerbaijan, 39331/09, 02/04/2020.

McGonnell v. The United Kingdom, 28488/95, 08/02/2000.

McMichael v. The United Kingdom, 16424/90, 24/02/1995.

Mežnarić v. Croatia, 71615/01, 15/07/2005.

Micallef v. Malta, 17056/06, 15/10/2009.

Miller v. Sweden, 55853/00, 08/02/2005.

Moser v. Austria, 12643/02, 21/09/2006.

Nideröst-Huber v. Switzerland, 18990/91, 18/02/1997.

Olujić v. Croatia, 22330/05, 05/02/2009.

Osinger v. Austria, 54645/00, 24/03/2005.

Pellegrin v. France, 28541/95, 08/12/1999.

Perez v. France, 47287/99, 12/02/2004.

Pescador Valero v. Spain, 62435/00, 17/06/2003.

Philis v. Greece (No. 2) 19773/92, 27/06/1997.

Philis v. Greece, 12750/87; 13780/88; 14003/88, 27/08/1991.

Pierre-Bloch V. France, 120/1996/732/938, 21/10/1997.

Piersack v. Belgium, 8692/79, 01/10/1982.

Poiss v. Austria, 9816/82, 23/04/1987.

Posokhov v. Russia, 63486/00, 04/03/2003.

Pretto and Others v. Italy, 7984/77, 08/12/1983.

Procola v. Luxembourg, 14570/89, 28/09/1995.

Pronina v. Ukraine, 63566/00, 18/07/2006.

Regner v. The Czech Republic, 35289/11, 19/09/2017.

Riepan v. Austria, 35115/97, 14/11/2000.

Roche v. The United Kingdom, 32555/96, 19/10/2005.

Rowe And Davis v. The United Kingdom, 28901/95, 16/02/2000.

Ruiz-Mateos v. Spain, 12952/87, 23/06/1993.

Ruiz Torija v. Spain, 18390/91, 09/12/1994

Ryakib Biryukov v. Russia, 14810/02, 17/01/2008.

Sacilor Lormines v. France, 65411/01, 09/11/2006.

Salabiaku v. France, 10519/83, 07/10/1988

Schenk v. Switzerland, 10862/84, 12/07/1988.

Schuler-Zraggen v. Switzerland, 14518/89, 24/06/1993.

Sporrong And Lönnroth v. Sweden, 7151/75; 7152/75, 23/09/1982.

Stanford v. The United Kingdom, 16757/90, 23/02/1994.

Steel And Morris v. The United Kingdom; 68416/01, 15/05/2005.

Stubbings and others v. The United Kingdom, 22083/93; 22095/93, 22/10/1996.

Suominen v. Finland, 37801/97, 01/01/2003.

Tatishvili v. Russia, 1509/02, 22/02/2007.

Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden, 10873/84, 07/07/1989.

Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain, 11681/85, 07/07/1989.

Van De Hurk v. The Netherlands, 16034/90, 19/04/1994.

Vernillo v. France, 11889/85, 20/02/1991.

Vilho Eskelinen and Others v. Finland, 63235/00, 19/04/2007.

Vocaturro v. Italy, 11891/85, 24/05/1991.

W. v. United Kingdom, 9749/82, 08/07/1987.

Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg, 76240/01, 28/06/2007.

Werner v. Austria, 21835/93, 24/11/1997.

Wierzbicki v. Poland, 24541/94, 18/06/2002.

Wynen and Centre Hospitalier Interrégional Edith-Cavell v. Belgium, 32576/96, 05/11/2002.

X v. France, 18020/91, 31/03/1992.

Zagorodnikov v. Russia, 66941/01, 07/06/2007.

Zayidov v. Azerbaijan (No. 2), 5386/10, 24/03/2022.

AYM KARARLARI

BİREYSEL BAŞVURU

A.B., B. No: 2018/2626, 14/10/2020.

A.F.H., B. No: 2018/37511, 11/1/2023.

Abdullah Özen, B. No: 2013/4424, 6/3/2014.

Ahmet Gül ve diğerleri, B. No: 2014/1182, 22/9/2016.

Ahmet Yıldırım, B. No: 2012/144, 2/10/2013.

Aktif Elektrik Müh. İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2012/855, 26/6/2014.

Alba İnşaat Tic. Ltd. Şti., B. No: 2013/1313, 26/2/2015.

Ali Atlı, B. No: 2013/500, 20/3/2014.

Ali Eluyğun, B. No: 2013/6102, 14/4/2016.

Ali Yanar, B. No: 2013/5216, 14/4/2016.

Ayhan Pelit, B. No: 2019/2609, 16/11/2023.

Aynur Gülmez, B. No: 2014/1960, 21/11/2017.

Aziz Turhan, B. No: 2012/1269, 8/5/2014.

Azizer İnşaat Taahhüt Temizlik Hizmetleri Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti., B. No: 2018/7875, 14/10/2020.

B.E., B. No: 2012/625, 9/1/2014.

Bayram Özkaptanoğlu [GK], B. No: 2013/1015, 8/4/2015.

Cem Çemşit, B. No: 2019/13188, 13/12/2023.

E.t.y.i. A.Ş., B. No: 2013/596, 8/5/2014.

Elife Berktaş, B. No: 2013/4684, 19/11/2015.

Emine Yıldız, B. No: 2014/12324, 1/2/2017.

Erdinç Engin, B. No: 2012/695, 12/2/2013.

Faik Gümüş, B. No: 2012/603, 20/2/2014.

Fatih Gedik, B. No: 2019/2491, 21/12/2022.

Gaziler Enerji ve Tic. A.Ş., B. No: 2013/1660, 15/10/2014.

Güher Ergun ve diğerleri, B. No: 2012/13, 2/7/2013.

Hakan Duman, B. No: 2019/14118, 13/2/2024.

Hasan Kulakçı, B. No: 2013/9572, 17/2/2016.

Hatice Akgül, B. No: 2018/35900, 25/2/2021.

Hüseyin Şahin [GK], B. No: 2013/1728, 12/11/2014.

İbrahim Ataş, B. No: 2013/1235, 13/6/2013.

İdris Timur, B. No: 2014/6235, 29/6/2016.

İsmail Ediş, B. No: 2012/354, 31/12/2014.

İsmail Özkan, B. No: 2012/367, 17/9/2013.

Kadir Uşaklı, B. No: 2020/2403, 9/2/2023.

Kenan Özteriş, B. No: 2012/989, 19/12/2013.

Keser Altıntaş [GK], B. No: 2023/18536, 25/7/2023.

Mazlum Yürek, B. No: 2020/34543, 19/1/2023.

M.B. [GK], B. No: 2018/37392, 23/7/2020.

Medeni Alpkaya, B. No: 2013/3078, 21/1/2016.

Mehmet Ali Bedir ve Tevfik Günay, B. No: 2013/4073, 21/1/2016.

Mehmet Soysal ve diğerleri, B. No: 2014/2678, 17/11/2016.

Mehmet Yavuz, B. No: 2013/2995, 20/2/2014.

Muhittin Kaya ve Muhittin Kaya İnşaat Taahhüt Madencilik Gıda Turizm Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2013/1213, 4/12/2013.

Muhsin Hükümdar (2) [GK], B. No: 2016/69274, 5/3/2020.

Mustafa Kemal Sungur, B. No: 2013/2507, 6/3/2014.

Münür İçer, B. No: 2012/584, 12/3/2015.

Naci Karakoç, B. No: 2013/2767, 2/10/2013.

Necati Gündüz ve Recep Gündüz, B. No: 2012/1027, 12/2/2013.

Nilgün Gökay ve diğerleri, B. No: 2014/3303, 12/1/2017.

Oğuz Tatış ve diğerleri, B. No: 2013/4186, 15/10/2014.

Oğuz Tiftikçier, B. No: 2013/2091, 4/11/2015.

Onurhan Solmaz, B. No: 2012/1049, 26/3/2013.

Özkan Şen, B. No: 2012/791, 7/11/2013.

Remzi Durmaz, B. No: 2013/1718, 2/10/2013.

Sadık Koçak ve diğerleri, B. No: 2013/841, 23/1/2014.

Salih Söylemezoğlu, B. No: 2013/3758, 6/1/2016.

Semra Bekiroğlu ve diğerleri, B. No: 2013/6717, 16/12/2015.

Sencer Başat ve diğerleri [GK], B. No: 2013/7800, 18/6/2014.

Sentez Reklam ve Tanıtım Hizm. San. Tic. Ltd. Şti., B. No: 2015/337, 10/1/2019.

Serap Çelik ve Aktuğ Çelik, B. No: 2013/2168, 23/1/2014.

Serdar Alkan, B. No: 2018/25158, 2/11/2023.

Serkan Acar, B. No: 2013/1613, 2/10/2013.

T.K., B. No: 2017/27041, 11/12/2019.

Tijen Mert, B. No: 2018/4928, 29/9/2020.

Türkan Bal [GK], B. No: 2013/6932, 6/1/2015.

Ufuk Rifat Çobanoğlu, B. No: 2014/6971, 1/2/2017.

Ülkü Tunca ve diğerleri, B. No: 2012/928, 11/12/2014.

Vesim Parlak, B. No: 2012/1034, 20/3/2014.

Yasemin Bodur, B. No: 2017/29896, 25/12/2018.

Yasemin Ekşi, B. No: 2013/5486, 4/12/2013.

Yaşasın Aslan, B. No: 2013/1134, 16/5/2013.

Yıldız Eker [GK], B. No: 2015/18872, 22/11/2018.

Yüksel Hançer, B. No: 2013/2116, 23/1/2014.

Zekiye Şanlı, B. No: 2012/931, 26/6/2014.

NORM DENETİMİ

AYM, E.2001/5, K.2002/42, 28/03/2002.

AYM, E.2002/170, K.2004/54, 05/05/2004.

AYM, E.2007/53, K.2007/61, 31/05/2007.

AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/05/2013.

AYM, E.2014/57, K.2014/81, 10/04/2014.

AYM, E.2014/164, K.2015/12, 14/01/2015.

AYM, E.2020/73, K.2023/181, 26/10/2023.

AYM, E.2021/4, K.2021/86, 11/11/2021

AYM, E.2022/144, K.2023/137, 26/07/2023.